

III
d
24

JURIS NATURALIS
ELEMENTA
AUCTORE
J. J. BURLAMAQUI
IN REPUBLICA GENEVENSI
SENATORE,
Et antehac Juris Naturalis & Civilis Professore.

VENETIIS,
MDCCLXXXIX.

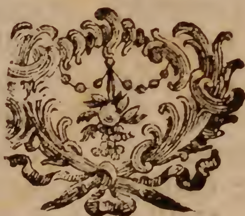
SUMPTIBUS JO: ANTONII PEZZANA.
SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

AD LECTOREM INTERPRES.

Ecce tibi paucis, Benigne Lector, Operis specimen, quod, dum in vivis esset, evulgavit Gallice, non minus sanctitate morum, quam summa Jurisprudentia insignis Burlamaquius. Adverterat emunctæ naris Vir ille, si quis unquam, rudes etiamnum infirmosque adolescentum animos gravibus Civilium Legum aut Juris Gentium commentariis onerari, cum necdum Naturales Leges compertas haberent, qui tamen proximus fons est quo ad veram Juris Civilis Gentiumque notitiam possit perveniri. Itaque Burlamaquius genuina Legum Naturalium investigavit & enucleavit Principia, quorum Principiorum ope ad Jus Civile Gentiumque tutiori tramite incederetur. Vix in lucem prodierat opus hoc Gallice conscriptum, cum non tantum in Gallia, sed & apud exteras Gentes quicumque sciunt Gallice, isthæc Naturalis Juris Principia multo plausu exceperint. Quæ me ratio potissimum impulit, ut in gratiam studiosæ juventutis Gallice nescientis, eadem Principia Latine interpretarer. Ceterum quo stylo hanc mate-

riam prosequutus sim, & quam inierim interpretandi methodum, uno verbo dixerim alterove. Adnotaram BURLAMAQUIUM sæpe sæpius evolvendo, quod ille Ciceronis Officiorum tanquam succum expressisset, cujus etiam in scribendo rationem Gallice imitatus pleniori stylo argumentum suum tractavit. Ego igitur eadem Ciceronis Officia diurna nocturnaque manu versavi, quo me pro viribus ad similem scribendi modum vel tantillum componerem: quanquam non semel, ob majorem perspicuitatem brevitatemque, eas voces usurpavi, quas hodiernæ Scholæ fecerunt sui juris.

PRÆ-

PRÆPARATIO

DE VITA ET SCRIPTIS

BURLAMACHII.

Ohannes Jacobus Burlamachius, Johannis Ludovici, Genevensi Senatoris, filius, ex nobili prosapia Italo-Lucensi, matre autem generosa & piissima femina *Susanna Favre*, natus est Genevæ, die Julii 13. anni 1694.

Huic puero cum nec morum, utpote in sancta domo, nec ulla ingenii cultura deesset; non tantum bonas litteras, sed elegantiores artes, Musicam, Picturam, Architecturam, & omne genus amœnitatis studiose colebat. Adolescens oculari morbo captus, cum plus meditando proficeret quam legendo, hinc sibi magnam vim ratiocinandi, corpusque animo subjiciendi, adeptus est.

Post demensum Philosophiæ (scilicet Cartesianæ) ac deinde Legalis Disciplinæ stadium, non sine multa laude Jurisprudentum & Causidicorum albo fuit adscriptus.

Uxorem duxit filiam docti Jurisconsulti Consulisque primarii *Jacobi De Chapeaurouge*, ex quo conjugio non aliam reliquit prolem quam filiam tali patre dignissimam.

Anno 1722. factus Professor Juris Naturalis, impetra-

vit ut biennium exſpatiari poſſet per Gallias, Bataviam, Angliam & Helvetiam; quod fecit ut plurimum cum amiciſſimo Viro *Amadeo Lullino*, jam Eccleſiaſticæ Hiſtoriæ Profeſſore, hujuſque Athenæi Rectore clariſſimo. Uterque ex tali itinere haud mediocrem retulit ſeu doctrinæ fructum, ſeu florem urbanitatis, ſeu laudem apud exteros.

Abſens *Burlamachius* inter *Ducentum-Viros* (qui major eſt Reipublicæ noſtræ Senatus) numeratur. Domum reverſus, Juris quoque Civilis Cathedram cum annuo ſtipendio obtinet, adjuncto ei Collega *Johanne Cramero*, quem nunc inter Magiſtratus primi ſubſellii ſedentem videmus. Nam hoc fere Genevæ fauſtum contingit, ut ex Philoſophiæ Juriſve pulpito Doctores ad regendam Civitatem haud raro admoveantur.

Poſt obitum patris, noſter, utpote primogenitus, fratribus ſuis atque ſororibus pro patre erat; remque domeſticam, olim amplam, deinde coarctatam, pari æquitate ac prudentia curabat, ceteris pluſquam ſibi conſulens. Illis autem fere omnibus, quanquam ipſe corpore debilis, cum luctu ſuperſtes remanſit.

Præter officium publicum, quo diligenter fungebatur, multos privatim docebat adoleſcentes ex quavis Europæ parte nobiliſſimos, Barones, Comites, imo Principes, quos ſapientia ejus cum ſumma peſpicuitate & humanitate conjuncta ad diſcendum alliciebat. Illis gallice delineavit *Principia Juris Naturalis*, *Politici ac Civilis*, quo libro manuſcripto ipſe in docendo uteretur, identidem aliquid, ut fieri ſolet, emendans. Si quis vero de-

ſcri-

ſcribere vellet, non valde recuſabat; unde factum ut codices hujus operis manuſcripti complures huc illuc circumferrentur.

In ſolemnibus Academicis oravit ſæpius ac diſſeruit de variis argumentis; nec non Theſes defendebat publicas, cujuſmodi extat Diſſertatio ſatis ampla *de Matrimonio*.

Anno 1734. *Fredericus Haſſiæ* Princeps, poſtquam biennium Genevæ commoratus eſſet, domum repetens, hunc ſibi comitem in aliquot menſes aſſumpſit; nec minore benevolentia eum in palatio ſuo excepit Princeps *Gulielmus Frederici* pater, nunc *Landgrafius Haſſiæ*, totaque Aula *Caſſellana*, utpote virum non modo eruditum, ſed & nullius elegantiæ expertem.

Et ſane illius fuit in patria cultores Artium in pretio habere, tabulas ſeu pictas, ſeu æri inciſas deligere, de præſtanti quolibet opere recte judicare, cum doctis jungere amicitiam, juvenes ab Epicureiſmo & luxuria revocare; de ſervanda fide, modeſtia, frugalitate; de præſtantia Doctrinæ Evangelicæ; de recte adminiſtranda Republica; de pietatis ac civilis prudentiæ nexu, de concordia omnium ſcientiarum, de colenda inter bonos amicitia, optime omnium ſentire; & ſi quod inſtitutum vel ad puerilem diſciplinam pertineret, vel ad acuendam civium induſtriam, vel ad quodlibet publicum privatumve commodum; id conſilio ſuo, pecunia, & authoritate, qua magna apud omnes ordines pollebat, juvare ac promovere.

Inter tot officia, ei pulmonum labe laboranti neceſſe

 fuit,

fuit, anno 1737. a docendo abſtinere; at vero tantum efficiebat, ſeu equitando, ſeu diæta accuratiſſima, ut fractam valetudinem aliquandiu ſuſtentaret.

Quapropter ſumma omnium voluntate placuit hunc etiam reluctantem ad Senatoriam dignitatem promovere 1742. menſe Octobri. Namque etſi aſſiduam in Curia navare operam minus poſſet, ſatis habebatur ſi modo in majoribus aut perplexis negotiis tanta luce Reſpublica non careret.

Creſcente morbo, ei tandem perſuaſum eſt ab amicis, ut *Principia Juris Naturæ* gallice ſcripta typis ipſe mandaret, ne eo etiam nolente, ſpuria aliqua erumperet editio. Hujus ergo curis liber in lucem editus eſt Genevæ *in* 4. ſub finem anni 1747. Quod opus multo plauſu exceptum, ſtatimque Pariſiis *in* 8. necnon Londini Anglico idiomate editum, jam latinitate donatum hic traditur.

Vix dum huic libro noviſſimam manum admoverat Vir Egregius, quando penitus conſumptus, die ſexta Aprilis, anno 1748. inter piiſſima colloquia, ſpirare deſit, antequam annum ætatis quinquageſimum quintum attingeret.

Ex illius teſtamento litterariæ ſupellectilis pars aliqua ad Bibliothecam publicam traducta eſt.

Poſt ejus obitum Genevenſis Typographus eadem forma *in* 4. *Principia Juris Politici* gallice evulgare non dubitavit, anno 1751. ſcilicet ex multis codicibus quam accurariſſime potuit collecta, non autem qualia ipſe Author, ſi per tempus licuiſſet, caſtigaturus erat.

Atque hæc de vita & ſcriptis *Burlamachii* pauca. Quales autem ejus mores eſſent, qualis ingenii color; graphice deſcriptum videris in ſubjuncto Epicedio, quod in ejus obitum quaſi funebrem cantum plangens fecerat amicus.

*

EPICEDIUM.

ERgo *Burlamachi* mens ſana generoſa, docta
Corporis exilis infirmique exuvias poſuit,
Illuc ſcilicet avolans unde delapſa erat
Nos linquit in hoc cœno morantes mœſtoſque.
Ei lux ingenii pura fulgebat,
Cum ſumma integritate
Ac ſuavitate morum.
Juris doctor moralem ac civilem tradebat ſapientiam,
Aperiendi veri, ſuadendique præcipuus artifex,
Et lingua & ſcripto nitidus.
Senator Civitatem æquis
Conſiliis temperabat.
Multos bene monendo
Ad rectum leniter trahebat.
Artium elegantiorum cultor,
Nullius non urbanitatis homo,
cui
Principibus placuiſse viris non ultima laus eſt.
Familiaribus vero quam gratus & concinnus, ad
delicias uſque.
Inter ipſas facetias decorus.
Denique (quod ſummum) vir bene Chriſtianus,
Hinc ſanctioris vitæ tramitem,
Hinc æquanimitatem ac frontem ſerenam,
Hinc habuit ſolatia morbi mortiſque,
Ad beatas ſedes facile properans.

Egregii memoriam recolere Amici
Amicos juvat.

J. VERNET, *cum amicis*.

IN-

INDEX

CAPITUM ET PARAGRAPHORUM.

PARS PRIMA.

De Elementis Juris in universum.

CAPUT I.

De natura hominis quantum ad Jus ſpectati, de intellectu, & ad Intellectum pertinentibus.

CAPUT II.

Principiorum ſeries de natura hominis; de Voluntate & Libertate.

CAPUT III.

Homo, ita ut antea dictum est comparatus, Directionem moralem admittit, actionumque suarum rationem ideo redditurus est.

CAPUT IV.

In quo pergitur eorum inquisitio quæ ad naturam humanam pertinent, varios scilicet status hominis explorando.

CA-

CAPUT V.

In suo vivendi modo debent homines Regulam sequi: Quæ sit ratio hujus Regulæ inveniendæ, tum quæ sint in universum Juris Fundamenta.

CAPUT VI.

Generales vivendi Regulæ quas Ratio præcipit. De natura Obligationis, & primis ejus fundamentis.

CA-

CAPUT VII.

De Jure prout est Facultas, & de adjuncta huic Juri Obligatione.

CAPUT VIII.

De Lege generatim spectata.

CAPUT IX.

Imperium seu Jus imperandi quibus fundamentis nitatur.

CA-

CAPUT X.

Quis Legum Finis, quæ Natura, quæ ſint Diſcrimina.

CAPUT XI.

De humanarum actionum Moralitate.

PARS

PARS SECUNDA:

De Legibus Naturalibus.

CAPUT I.

Quid ſit Lex Naturalis. Datur Lex Naturalis. Conſiderantur. 1. Exiſtentia Dei, ejuſque in nos Auctoritas.

CAPUT II.

Deus propter ſuum in nos imperium voluit revera nobis Leges præſcribere, ſeu noſtræ agendi rationis Regulas.

CA-

CAPUT III.

Quæ sint Rationes secernendi Justum ab Injusto, seu Legis Naturalis præcepta dignoscendi, nimirum 1. Instinctus Moralis. 2. Ratio.

CAPUT IV.

Ex quibus principiis possit Ratio Naturales Leges deducere.

§. XI.

CAPUT VIII.

Quænam ex superiori Capite consequantur. Quid sit Justum, quid honestum, quid utile.

CAPUT IX.

Quomodo humanis actionibus Naturales Leges accommodentur, ac primum de Conscientia.

CAPUT X.

Quomodo Actiones humanæ cum Naturalibus Legibus comparatæ Vituperio aut Laude, Pœna vel Præmio dignæ sint.

§. V.

CAPUT XI.

Cum variis actionum generibus principia nostra conferuntur, ut dignoscatur ratio actionum illarum imputandarum.

CAPUT XII.

De Auctoritate & Sanctione Naturalium Legum, ac primo de Bonis & Malis quæ natura solent Virtutem & Vitium subsequi.

§. VI.

CAPUT XIII.

Arguitur animæ Immortalitas. Existit propriè dicta Naturalium Legum Sanctio.

CAPUT XIV.

Quæ modo protulimus argumenta eam habent verisimilitudinem, eam Convenientiam, ut abunde sufficiant ad stabiliendam nostram fidem, nostramque agendi rationem dirigendam.

FINIS INDICIS.

NOI RIFORMATORI

DELLO STUDIO DI PADOVA.

COncediamo Licenza a *Gio: Antonio Pezzana*, di poter ristampare il Libro intitolato: *Juris Naturalis Elementa*, *Auctore J. J. Burlamaqui &c. ristampa*, osservando gli ordini soliti in materia di Stampe, e presentando le Copie alle Pubbliche Librarie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 22. Novembre 1788.

(*Girolamo Ascanio Giustinian Kav. Rif.*
(*Zaccaria Vallaresso Rif.*
(

Registrato in Libro a Carte 274. al Num. 2579.

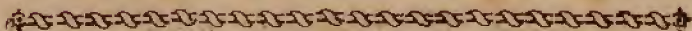
Marcantonio Sanfermo Segr.

JURIS NATURALIS ELEMENTA.

PARS PRIMA.

DE ELEMENTIS JURIS IN UNIVERSUM.

CAPUT PRIMUM.

De natura hominis quantum ad *Jus* ſpectati; de intellectu, & ad intellectum pertinentibus.

§. I. Quid in hoc opere ſibi velit ſcriptor: Quid ſit Jus Naturale.

IS eſt, qui debet eſſe, cunctis hominibus propoſitus finis, ut veram quantam poſſunt ſtabilemque felicitatem aſſequantur. In hoc autem opere fuit ea noſtra mens precepta illa diligenter inveſtigandi, quæ ſola ratio tradit hominibus, quibuſque ſi auſculent, tuto rectoque tramite poſſint ad optatam felicitatis metam pervenire. *Quorum preceptorum ſyſtema ſive congeries*, Jus Naturale dicitur, *ſi ſpectentur ac totidem Leges hominibus a Deo Praeſcripta*. Quidquid porro ſummum eſt in Juriſprudentia, necnon in diſciplina ſive morali ſive politica præcipuum; quidquid pluris hominum intereſt, & ex quo pendet omnis humana ſocietas, totum hoc in Juris Naturalis notitia continetur. Nulla igitur alia eſt dignor ſcientia homine, qui tum perficiendæ ſuæ menti ſtudet, tum comparandæ felicitati. Ea vero ſatis habere perſpecta, queis in vitæ decurſu debeat inſiſtere, ſum-

mus est sapientiæ finis; & in eo posita virtus est, ut hæc eadem constanter colas, nec ab illis usurpandis te quidquam valeat deterrere.

§. II. *Juris Naturalis elementa deducenda sunt ex ipsa hominis natura, indole, & conditione.*

Jus equidem, tum imprimis Naturale Jus, ad hominis naturam manifeste pertinet & refertur. Ex iis ergo, quibus hominis natura, indoles, & conditio constant, Juris Naturalis elementa deducenda sunt.

Quod Latini Jus, id Galli *Rectum* vocant, quæ vox primam habet originem a verbo *dirigere*, seu *aliquem ad propositam metam brevissima via deducere*. Itaque *Jus* sive *Rectum* in latissima sua significatione, sed ad quam ceteræ omnes significationes referendæ sunt, illud est *quidquid vel recte diriget, vel recte dirigitur*. Hoc igitur primum expendendum est, an in suis actionibus homo dirigi possit, & ad quamdam normam sese accommodare. Quod ne incassum experiamur, repetenda res altius est, & hominis a principio naturam explorantis, quibus causis ad agendum impellatur, quis status, & quæ conditio illum deceant, explanabimus: ut sic intelligatur, quibus in rebus, & quanam ratione mores hominum, & facta sint dirigenda. Neque enim aliter dignoscas quid sit *Rectum*, quid non.

§. III. *Hominis definitio. Quæ sit ejus natura.*

Homo est *animal Intellectu præditum, & Ratione*, seu mavis: *Homo constat corpore organis instructo; & anima rationis conjuncto.*

Homo, quantum ad corpus attinet, animal est haud multum ceteris animantibus absimile, quodque eisdem instructum organis est, cujus eædem sunt proprietates, eisdemque subjacet vitæ necessitatibus. Corpus est, inquam, vivens, organis multiplicibus informatum, variisque partibus constans, quod ex se ipso movetur, & a primis quidem initiis debile sensim crescit alimentorum ope, tum quemdam definitum gradum adipiscitur, in quo se exhibet ætatis flos atque robur, unde paullatim excidit, ad senectutem vergens, quam demum subsequitur interitus: Sic se solet habere vita hominum, nisi illam vel morbi vel aliqui casus effecerint breviorem.

Sed homini præter mirum corporis habitum indita est etiam mens qua longe præstat belluis. Est hæc sane pars hominis nobilissima, per quam & cogitat, & vere res objectas percipit quas una confert, ex cognitis deducit incognita, alterius rei cum altera re cognationem, & cum ipso homine convenientiam recte dijudicat: ea perpendit, quæ ipsum vel deceat præstare vel non; ac sic homo bene perpensis omnibus ita se valet gerere, prout ipsi libitum est. Nostra mens præterita recordatur quæ præsentibus adjungit, imo & futura,

re-

rerum causas intelligit, earumque videt progressum exitumque; atque sic uno tanquam intuitu integrum vitæ cursum prospiciens, ea potest comparare quæ ad vitam feliciter degendam explendamque necessaria sunt. Verum in iis omnibus humana mens ad unam eamdemque semper, & coactam agendi rationem neutiquam adstringitur, quippe in cujus omnino potestate sit vel agere vel non, actiones motusque suos velut suspensos librare, eosque ad arbitrium tum dirigere tum ordinare.

§. IV. *Hominis diversæ actiones: Quænam actiones in jure considerentur.*

Quæ cum sit in universum natura hominis, sequitur multas esse humanarum actionum species. Aliæ mere proveniunt *a mente*, quemadmodum cogitare, cogitatis attendere, addubitare, &c. Aliæ sunt mere *corporeæ*, quemadmodum spiritum ducere, crescere; &c. Alias dixeris *mixtas*, quæ tum a mente, tum a corpore suam habent originem, ob statutum a Deo corpus inter mentemque commercium, quemadmodum loqui, incedere. &c.

Omnes actiones, quæ vel habent originem a mente, vel ab ipsa diriguntur, *actiones humanæ* vocantur, seu *voluntariæ*; ceteræ omnes actiones sunt mere *physicæ*. Itaque mens actionum humanorum *principium* est, quæ quidem actiones *Regulam* nullam admittunt, nisi quatenus ortum habent ab egregiis illis facultatibus, quibus hominem Deus insignivit, & quarum facultatum ope actiones humanæ diriguntur. Quas quidem concessas hominis dotes necesse est aliquatenus enucleare, necnon singulari cura facultates mentis evolvere, tum ex iis facultatibus partas actiones. Sic etenim dignoscemus quemadmodum ex mentis facultatibus actiones humanæ generentur; quo semel cognito, humanarum actionum natura multo se facilius prodet, atque etiam certius constabit utrum per aliquam Regulam possint hæ actiones dirigi, & quousque humanæ voluntati subjaceant.

§. V. *Præcipuæ mentis facultates.*

Si vel tantillum homo se ipsum perpendat, ex ipso suo sensu atque experientia sua facile deprehendet mentem suam esse *Principium agens*, quod per continuam variarum actionum seriem vires suas explicat. Quoniam autem his actionibus indita sunt varia nomina, quibus a se invicem secernantur, ad varias etiam facultates, tanquam ad suos fontes, solent actiones humanæ referri. Quarum facultatum præcipuæ sunt *Intellectus*; *Voluntas*, *Libertas*. Mens equidem est aliquid simplex, sed propter ejus varias agendi rationes, ideo diversas in mente facultates non immerito consideramus, quas etiam

juvat diversis efferre nominibus. Quod si sic intelligatur, ex hac methodo cogitationes nostræ fient tum accuratiores, tum lucidiores. Hoc igitur infixum animo sit, quod videlicet mentis nostræ facultates nihil aliud sint quam, *multiplex quæ in mente est agendi potestas, per quam potestatem mens suas omnes actiones exerit.*

§. VI. *De* Intellectu; *quid sit* Veritas.

Præcipua mentis facultas, ex qua ejus natura constat, in *Intellectu* potissimum sita est, qui definiri potest: *ea mentis facultas sive potestas, per quam res percipit, earumque ideas sibi ipsa exhibet, ut veritatis cognitionem assequatur.* Veritatis autem est in hoc loco duplex significatio. Etenim per veritatem intelligitur vel *ipsa rerum natura, conditio, mutuaque inter illas convenientia vel discrepantia*; vel intelliguntur *cogitationes congruentes cum hac rerum natura, conditione, mutuaque inter illas convenientia vel discrepantia.* Quapropter *Veritatem dignoscere* nihil est aliud, quam res *quales sunt in se ipsis percipere, sibique ideas exhibere illarum rerum naturæ consentaneas.*

§. VII. *Præceptum. Intellectus suapte natura rectus est.*

Quam in rem necesse est ut istud ipso in limine præceptum statuamus, quod inconcussum habendum est, scilicet *humanum intellectum suapte natura rectum esse, eique inesse necessariam vim ad veritatem assequendam, & ab errore secernendam, in iis præsertim, quæ ad officia nostra pertinent, & quibus homines ad rectam, honestam, quietamque vitam instituuntur, modo ad ea, ut par est, attendamus.*

Sua cujusque conscientia atque experientia ejus quod statuimus præcepti veritatem asserunt, quo quidem præcepto tanquam cardine volvitur quidquid de homine tradi potest, & quo sublato ab imis etiam sedibus tollatur necesse est, penitusque subvertatur tota humanæ societatis compages, & structura: neque enim alia ratio supererit a falso secernendi verum, a malo bonum; ex qua naturalium cognitionum subversione fiet, ut jam nihil certum, sed omnia dubia sint, qui dementiæ cumulus est.

Quorum igitur ea fuit opinio, tum in exequendis officiis tum præsertim in colenda Religione, nec tutum nec fidum ducem esse rationem, quia corrupta sit, ejusque depravatæ facultates, ii non satis attenderunt, quod illud ponerent sententiæ suæ fundamentum, quo posito omnis omnino veritas atque ideo convellitur ipsa Religio. Itaque tantum abest ut talis hæc sententia nobis in sacris codicibus proponatur, ut contra Beatus Paulus disertissime (Rom. II. 14. 15.) asserat. „ Gentes quibus non obtigerit Lex divinitus patefacta, „ si natura duce Legis exequantur præscripta, fieri Legem

„ sibi

„ sibi ipsis, atque sic ostendere Legis præcepta suis esse men-
„ tibus inscripta, videlicet ob suæ conscientiæ testimonium." Fatendum quidem est ex mala institutione, pravis moribus, effrænisque libidinibus obscurari posse facem ingenii, necnon propter mentis levitatem socordemque negligentiam, atque præjudicatas opiniones, in gravissimos errores sæpius homines incidisse, quantum etiam ad mores, atque ipsam Religionem pertinet. Quid tum? An si homines sua ratione perperam utantur, idcirco putes extinctas quas humanæ menti natura rectas indidit facultates? Absit hujusmodi sententia, quæ quantum distet a vero, clarius ex eo patebit quod subinde dicendum superest.

§. VIII. *Quomodo rerum stat perceptio. De animo rebus objectis intento, easque investigante.*

Intellectus igitur quemadmodum vires suas exerat propius inspiciamus. Rerum *perceptio*, vel *cognitio* duplicem causam habet, quarum altera est, cum *res objecta* mentem nostram afficit; altera, cum mens *rem objectam* intuetur, quo illam dignoscat. Sed quoniam ad res plane dignoscendas primus non semper intuitus sufficit, necesse est ut per aliquod tempus rem objectam mens nostra contempletur. *Hæc* porro *diligentia quam objectæ rei nitidius percipiendæ noster animus adhibet, vocatur* Attentio; *quæ attentio si huc atque illuc se convertit, ut cunctas objectæ rei partes intueatur, dicitur Investigatio*. Quapropter ad mentem quod attinet, ex illius insita vi, si tamen attentionem adhibeas, tota pendet rerum perceptio, vel cognitio.

§. IX. Evidentia. Probabilitas.

His fretus auxiliis e proprio penu depromptis res nitide tandem percipere valet homo, & quales sunt in se ipsis, & prout se habent aliæ cum aliis; cogitationesque suas certe scit cum rebus quas exhibent convenire; uno verbo fit ut veritatis cognitionem adipiscatur. *Rerum* autem *mutuaque inter illas convenientiæ nitida, & perspicua cognitio dicitur Evidentia*, quam operæ pretium est attendere. Quoniam enim Evidentia veritatem arguit, cujus est præcipuum, & indubitatum signum, ideo quam exploramus rem nostris mentibus ita facit certissimam, ut nihil queat certius esse. Sed res objectæ non omnes tantumdem emittunt luminis, & quæcumque sit hominum cura, quantacumque rebus cognoscendis investigatio adhibeatur, sæpenumero fit ut se veritas prodat sub maligna luce, quæ prout est vel clarior vel obscurior, varios gignit gradus *probabilitatis* & *verisimilitudinis*. Sed ita sunt hominis definitæ facultates ut non possit se res aliter habere. Homini vero satis est, si juxta propositum il-

li finem concessamque sortem, res eas certo dignoscat, quæ ad ejus perficiendam virtutem & felicitatem pertinent, tum etiam secernere valeat *evidentiam* a *probabilitate*, ut pro diversis probabilitatis gradibus assensum suum rebus accommodet. Hominibus autem judicandarum rerum vim illam inesse nemo inficiabitur, quicumque volet se ipsum scrutari, mentisque suæ facultates experiri.

§. X. *Quid sint* sensus, *quid* imaginandi vis, *quid* memoria.

Ad intellectum etiam *imaginandi vis*, *memoria*, *sensusque* ipsi referuntur, prout sunt facultates, per quas res objectæ sentiuntur seu percipiuntur. Sensus enim, si sic intelligantur, nihil sunt aliud quam *Intellectus utens sensibus & organis corporeis ad objectas res corporeas percipiendas*. Sic etiam imaginandi vis est idem *Intellectus res quæ absunt percipiens, non quod jam ipsis afficiatur, sed propter earum imagines quas ipsa sibi effingit in cerebro*. Memoria demum est ipse etiam *Intellectus*, *prout facultas est rerum perceptarum ideas seu species retinendi*, *sibique easdem*, *cum opus est*, *exhibendi*. Ex hoc autem potissimum memoria pendet, si sæpius rerum ideæ seu species evolvantur.

§. IX. *Intellectus* perfectio *sita est in veritatis cognitione*. *Cujus perfectionis duo sunt impedimenta*, ignorantia & error.

Sequitur ex iis quæcumque de intellectu dicta sunt, huic mentis nostræ facultati propositam esse veritatis indagationem, cunctasque illius adipiscendæ rationes, Intellectus igitur *perfectio* sita est in *veritatis cognitione*, siquidem ad hunc finem demandatus sit intellectus.

Verum duæ præsertim res huic obstant intellectus perfectioni; *Ignorantia* nimirum & *Error*, qui mentis duplex est morbus. Ignorantia *est mera idearum seu cognitionum privatio*; sed Error est *dissimilitudo seu adversatio inter nostras cogitationes & rerum naturam conditionemque*. Quapropter error cum sit veritatis subversio, multo magis adversatur veritati quam ignorantia, quæ tanquam media est veritatem inter, erroremque.

Operæ pretium est meminisse non hic intellectum, veritatem, ignorantiam, erroremque commemorari, ut tantum quales sunt in se ipsis dignoscantur: noster hic est præcipuus finis facultates illas indagandi ut totidem actionum nostrarum *Principia* seu fontes. Quod si sic intelligatur, error & ignorantia, quamvis a se invicem suapte natura secernantur, nihilominus solent promiscue usurpari, ita ut alteri conveniat quod trademus de altero. Errorem plerumque parit ignorantia; utriusque vero seu conjungantur seu disjungantur, ineunda est eadem ratio, siquidem quan-

quantum ad noſtras *actiones* vel *prætermiſſiones* ſpectat, eumdem exitum ſortiantur. Atque fortaſſis liquebit, ſi penitus ad rem attendatur, neutiquam ex mera ignorantia, ſed ex errore actionem quamdam gigni poſſe: ignorantia namque cum ſit idearum ſeu cognitionum privatio, quidquam nequit generare.

§. XII. *Errorum varia genera.*

Varia ſunt erroris & ignorantiæ genera, quæ in quo differant neceſſe eſt hic definire. 1. Error ſi ſpectetur quoad rem, circa quam verſatur, vel eſt *Juris* vel eſt *Facti*. 2. Ignorantia quoad ſuam originem vel eſt *voluntaria* vel *non voluntaria*; 3. Denique prout error anſam præbet aut huic actioni peragendæ, vel huic rei ſuſcipiendæ, dicitur *eſſentialis* vel *accidentalis*.

Juris vel *Facti* dicitur error *propter quem vel erramus in præſcripto Legis, vel in facto non bene comperto*. Hic v. g. Juris error eſſet in quovis Principe, qui quoniam ſenſim augentur vicini Regni vires, & potentia, inde legitimam belli cauſam ſe nactum eſſe crederet. Ejuſdem generis olim erat Græcorum Romanorumque communis error, qui ſibi fas putabant filios ſuos exponere. Sed contra fuit error facti, cum *Abimelech* uxorem *Abrahami Saram* putavit innuptam eſſe.

Ignorantiam voluntariam, vel ſi mavis, errorem *vincibilem* aut ſuperabilem illum dicimus *quem noſtra ſocordia peperit, nec fuiſſet admiſſus, ſi quantam poteramus, diligentiam adhibuiſſemus, attentumque animum*. Quapropter *vincibilis* erat Ethnicorum error plures Deos colentium; etenim ſi auſcultaſſent Rationem, ſane intellexiſſent nulla de cauſa plures Deos admitti. Sic etiam adjutrice Ratione plerarumque gentium antiquarum poterat avelli opinio illa, nimirum quod ſalva honeſtate piraticam poſſent adverſus illos exercere quibuſcum nullum fœdus pepigerant; quos hoſtiliter habere non putabant iniquum. Verum ea ignorantia non eſt voluntaria, atque is error eſt *invincibilis* ſeu inexſuperabilis *a quo neque nos tueri nec extricare potuimus, licet omnem illam quæcumque in nobis fuit curam impenderimus*; curam illam intelligo quæ in res humanas cadit vitamque communem. Inde fit ut antequam Europæanorum ullum eſſet cum Americanis commercium, horumce Chriſtianam Religionem neſcientium non eſſet *voluntarius* error, ſed *invincibilis*.

Denique vocamus *eſſentialem* errorem illum, *qui verſatur circa quid rei propoſitæ neceſſario adjunctum, propter quod ad agendum impellimur, ita ut ſecluſo illo errore, præſtitum factum minime fuiſſemus aggreſſi*. Unde etiam is error dicitur *efficax*. Neceſſaria porro rei adjuncta intelligimus illa *quæ neceſſario fluunt*

 vel

vel ex ipsa rei natura, vel ex hominis agentis proposito, suo tempore concepto, signisque denotato convenientibus. Sic, exempli causa, Trojanorum *essentialis* error erat, qui tela, quum sua urbs expugnaretur, in proprios cives vibrabant, quoshostes putabant esse, Græcorum scilicet armis indutos. Aliud exemplum est, cum quis uxorem ducit alterius conjungem, quam virginem autumabat; vel cujus nesciebat adhuc esse viventem maritum. Ejusmodi error ad ipsius rei naturam pertinet, atque ideo essentialis est.

Sed *error accidentalis* est ille, *qui nullam habet cum proposita re necessariam connexionem, atque ideo admissi facti vera causa non potest esse.* Aliquem quis v. g. vel afficit contumelia vel ictibus impetit; quoniam alium habet pro alio, vel sibi concessam ultionem putat mortuo Rege, cujus extincti falsus rumor percrebuerat &c. Sunt hi errores mere accidentales, qui quoniam in hominis agentis mente versabuntur; ejus quidem factum concomitati sunt; sed nullo modo fuerunt facti vera causa.

Ceterum adnotandum adhuc est posse varias tum ignorantiæ tum erroris species in eamdem rem conjunctas incidere. Sic potest error facti vel essentialis esse vel accidentalis, uterque autem error potest esse aut voluntarius aut non voluntarius, vincibilis aut invincibilis.

Verum hæc de intellectu sufficiant. Jam alias mentis nostræ facultates expendamus; quævis enim ad humanas actiones eliciendas pro sua parte conducit.

C A P U T II.

Principiorum series de natura hominis; de Voluntate *&* Libertate.

§. I. *De Voluntate: quid sit* Felicitas, *quid* Bonum.

FUit illud Dei propositum, cum hominem condidit, ut mens humana non solum posset objectas res dignoscere, earumque ideas sibi exhibere, verum etiam ut principio agente esset instructa, quo moveretur, sive facultate per quam homo, postquam res objectas dignovit, arbitrio suo valeret agere vel non agere, rem aggredi vel omittere. Hæc autem facultas *Voluntatis* nomine venit.

Voluntas igitur nihil est aliud quam *hæc mentis facultas per quam, ob inditum sua natura principium agens, mens arbitrio suo fertur tum ad illas res expetendas quæ sibi conveniunt, tum ad agendum hac vel illa ratione, vel ad aliquid aggrediendum hac vel*

illa

illa ratione, vel ad aliquid aggrediendum aut omittendum, in quibus singulis sua semper felicitatis rationem habet.

Felicitatem intelligimus *intimum illud mentis nostræ gaudium quod ex boni possessione nascitur.* Bonum autem licet vocare, *quidquid homini convenit ad ejus salutem & perfectionem, ad ejus commodum & oblectamentum*; Ex bono dignoscitur Malum, quod in universum definiri potest, *quiquid hominis vel saluti vel perfectioni, vel commodis aut oblectamentis adversatur.*

§. II. Instinctus, Propensiones, Cupiditates.

Ad voluntatem referuntur *Instinctus, Propensiones, Cupiditates*. Instinctus vocatur *ille sensus quem mens experitur; cum corpus re aliqua indiget ad quam sine mora comparandam mens impellitur.* Quo in genere sunt fames, sitis; atque ab illis aversatio quæcumque possunt nocere, &c. Propensiones sunt *voluntatis inclinatio qua fertur ad quasdam res objectas potius quam ad alias, sed æquabili ratione, quieta, quæque sic ad omnes voluntatis actiones adtemperatur, ut alias non interturbet, sed soleat adjuvare*. Cupiditates autem in eo sunt propensionum similes, quod *impulsus sint voluntatis ad quasdam res objectas*; Verum *hi impulsus multo sunt vehementiores & temere incitatiores, unde etiam mentem e naturali sua sede deturbant, impediuntque, ne suas actiones recte dirigat*. Quod cum contigit, cupiditates fiunt pestis hominum capitalior. Gigni solent cupiditates ex iis bonis quæ sensibus percipiuntur, quæ mentem illecebris suis alliciunt, & stimulis urgent acrioribus.

Ex iis quæ jam dicta sunt, facile intelligitur multam esse propensiones inter, cupiditates atque instinctus affinitatem, siquidem nihil unquam aliud sunt quam hi motus affectusque animi, qui sæpius circa res easdem exercentur. Sed inter triplex illud motuum genus hoc interest, quod in omnibus hominibus necessario iidem sint instinctus: causam enim habent tum ipsam humani corporis naturam, tum illius cum anima conjunctionem; sed propensiones, & cupiditates si seorsim spectentur, nullam deprehendes necessariam vel propensionem vel cupiditatem, unde etiam inter hunc, & illum hominem summa est propensionum, & cupiditatum diversitas.

Apud Gallos voluntas prout motus illos experitur qui jam explicati sunt, *Cordis* nomine declaretur, quia forte reputarunt eorum motuum in corde sedem esse.

§. III. *Libertas in quo consistat.*

Ea natura nostræ mentis est, ut quidquid agit voluntas, non solum agat sponte seu proprio motu placitoque assensu, perque insitam sibi vim, sed ut præterea, quocumque se vertat, eam comitetur *Libertas*.

Libera

Libertas dicitur *vis illa mentis cujus ope mens ad suum arbitrium suas actiones temperat ordinatque, ita ut suas deliberationes actionesque vel in suspenso habere valeat, aut in illis pergere, vel illas alio flectere, ac uno verbo in quam velit partem convertere se possit, & agere cum delectu, prout illi videbitur magis expedire.* Quæ facultas sane præstantissima homini in se ipsum suasque actiones quoddam imperium confert. Hujus ergo facultatis naturam necessarium est paullo accuratius explanare: præsertim cum inde fiat, ut homo se possit ad normam accommodare, & quidquid agat, ejus rationem reddere teneatur.

Voluntas, & Libertas, cum sint mentis facultates, non sunt quid cæcum, & cognitione destitutum, siquidem illarum parens est intellectus. Nam quæ deliberaveris quonam pacto vel cohibere, vel hanc potius quam illam partem amplecti queas, si quid sit eligendum prorsus ignores? Nonne hoc contra naturam est intelligentem, & ratione præditam, ut agat absque intellectu, & ratione. Levis quidem est, neque recta fortasse, talis hæc vel illa ratio quæ nos ad agendum movet: at aliquam saltem speciem habet, quoddam subobscurum lumen, unde rationem illam impræsentiarum rectam judiciamus. Ubi est electio, ibi est rei cum re comparatio. Quisquis porro comparationem init, is rem propositam perpendit saltem confuse, & aliquatenus de illa deliberat, cursim licet, atque ita ut qui deliberat, deliberationem se habere vix senserit.

Eo respiciunt omnes nostræ deliberationes, ut aliquam nobis paremus utilitatem. Fertur enim generatim Voluntas ad *Bonum* id est, ad illud quodcumque nos potest vel posse saltem videtur præstare felices; ita ut omnem actiones quæ pendent ab homine, quæque ad finem homini propositum quovis modo referuntur, hoc ipso ejus voluntati subjaceant. Quoniam autem *Veritas* seu rerum cognitio homini quoque convenit, & *Veritas* sic accepta *Bonum* est, hinc fit ut voluntas circa veritatem non secus ac circa cœtera bona versetur.

Libertas æque ac voluntas propositum habet, & *Verum*, & *Bonum*; sed quoad actiones Libertas angustior est Voluntate: neque enim in quibus omnibus sua est Voluntatis vis, in eisdem locum habet Libertas, sed tantum in iis actibus quos mentem penes est, vel suspensos habere, vel ad libitum flectere.

§. IV. *Libertatis usus in nostris judiciis quoad veritatem.*

Sed quinam sunt, inquies, illi actus in quibus libertas vim suam exerit? Eos quidem actus dignoscemus, si mentem nostram penitus scrutemur, & quemadmodum ad diversas res objectas se noster animus habeat. 1. Si expendamus nostra judi-

judicia tum de *vero* tum de *falso*; 2. Si advertamus deliberatam illam rationem qua vel *bonum* vel *malum* aggredimur; ac denique in rebus ipsis indifferentibus quem ineamus agendi modum. Libertatem sic enucleare necesse ideo erat, ut ejus naturam usumque rectius habeamus perspectum, & quo usque se libertas extendat.

Quod ad *Verum* attinet, ita natura comparati sumus, ut simul ac *Evidentia* nostræ menti se manifestam præbet, jam non possimus nostrum de re judicium in suspenso habere, neque nostri oculi tam claræ luci valeant obsistere, sed assentire cogamur. Quis enim v. g. inficias ibit *totum* esse majus *sua parte*; vel si Reipublicæ aut privatæ domus utilitatem spectes, quis negabit potiorem esse concordiam paçemque, quam tumultum, diffidia, bellum, &c.

Verum longe aliud evenit in iis rebus quæ minus claræ minusque sunt evidentes; in iis enim summus est libertatis usus. Mens equidem sponte fertur in eam partem quæ sibi videtur verisimilior, ita tamen ut facile judicium suum cohibere possit, donec nova certæ cognitionis argumenta nanciscatur, aut etiam totam illam indagationem in aliud tempus amandare. Quo res obscuriores sunt, eo magis, & cunctari, & assensum nostrum sustinere, aut etiam differre possumus. Atque id experimento constat: quotidie namque, & passim, ut ita dicam, quæstiones emergunt, in quibus ob angustos ingenii nostris fines, atque in utramque partem argumenta, dubii suspensique hæremus, nec dijudicamus rem, sed eam iterum expendimus, donec tandem vel huc vel illuc inclinemus. Intelligimus v. g. posse diu mentem nostram incertam esse, nec assensum suum accomodare sequentibus quæstionibus nisi diu deliberatis: Tenemurne juramentum præstare per vim extortum? Justane de causa Julius Cæsar occisus est? An æquum erat id a Senatu Romano respui quod Consules spoponderant, ut se *Caudinis Furcis* expedirent? Vel an idem Senatus-Consultum sponsionem ratam debeat habere, eique publici pacti pondus, & auctoritat em superaddere? &c.

§. V.

Quamvis in nostris judiciis jam non sit locus libertati, simul ac res clare, & distincte perceptæ sunt, ne tamen existimemus nullum omnino quoad res evidentes libertatis usum superesse. Primum namque semper in arbitrio nostro est ad eas res animum nostrum intendere, vel eum ab eisdem avertere, scilicet ut quid aliud contemplemur. Atque hic primus voluntatis impulsus quo fertur ad exhibitas sibi cogitationes vel perpendendas vel omittendas eo quidem dignior est qui adnotetur, quod naturalem influxum habet in subsequentem volun-

voluntatis assensum, propter quem post exploratas nostras cogitationes atque perpensa judicia, rem aut aggredimur aut præterimus. Quin etiam in quibusdam adhibita summa mentis contentione, rebusque diligentissime consideratis in nostra est potestate evidentiam, ut ita dicam, parere: sed antea debilior lux affulgebat quam ut omnino possemus rerum naturam assequi. Denique partam semel evidentiam plus minusve intentis oculis ad libitum contemplamur, in quo non inest parvum momentum, siquidem quo magis magisque explorata res est, eo vehementius mentem nostram afficit.

Objicitur, & solvitur quæstio.

Ex iis quæ jam adnotata sunt, gravis exoritur consideratio, cujus ope valeas quæstionem enodare quæ adversus libertatem solet proponi. „ Penes „ hominem non est, inquiunt, res aliter percipere quam prout ejus menti sese „ exhibent; de illis autem mens judicat prout illas percepit, „ atque secundum hæc mentis judicia vel huc vel illuc vo„ luntas flectitur. Id omne igitur necessario fit, neque a no„ stra pendet libertate. “

Sed hujus propositæ quæstionis vana est species. Etenim quascumque tricas velis nectere, nihilominus fateberis in cujusque arbitrio positum esse ad lucem oculos vel claudere vel recludere, animum intendere vel relaxare. Sua quemvis experientia docet, si varios rei prospectus intueatur, illamque sedulo scrutetur, in ea multa retegi quæ sese primo aspectui subduxerant. Atque hæc quidem satis est attendisse, ut innotescat suum esse libertatis usum, sive in iis quæ intellectus percipit, sive in iis quæ intellecta suscipimus.

§. VI. *Libertatis usus quoad bonum malumque.*

An homines parem habeant libertatem se ipsos ad *bonum* vel ad *malum* convertendi? Est enim hæc altera quæstio quam evolvamus.

Cujus quæstionis non aliunde petenda est enodatio, quam si dispiciamus, tum quemadmodum fiat proposita res, tum quid intra nos ipsos experiamur. Equidem quod ad *Bonum*, & *Malum* attinet; si generatim utrumque spectetur, nullam libertatem usurpare possumus, quoniam ad bonum invicta propensione trahimur; a malo innata est nobis insuperabilis aversatio. Quod hominum Conditori sic placitum est, nec inditam sibi naturam illam valet aliquis immutare. Ita namque constituti sumus, ut ab eo necessario trahamur quod bonum est, contra quæ mala sunt, ab illis, ut ita dicam, necessario dimovemur atque repellimur.

At hæc in bonum generatim spectatum tam vehemens propensio, & a malo ingenita nobis aversatio, neutiquam obstat quo-

quominus omnimoda libertate perfruamur, si quodvis bonum vel malum seorsim consideretur; quamvis enim objectis rebus vel inviti statim afficiamur, non ideo ad singularem hanc vel illam rem aut expetendam aut declinandam necessario impellimur. Æstu sitique viator ardet: huic derepente sese objiciunt pulcherrimi fructus quos nimirum prænuntiant, & suavissimus odor, & plenus deliciarum succus: noster hic quidem viator ad capessendum oblatum bonum, & ad illum quo premitur angorem salubri cibo sublevandum statim incitabitur. Sed & cunctari potest suamque actionem cohibere, donec perspectum habeat, annon partam ex iis fructibus utilitatem malum aliquod subsecuturum sit; ac uno verbo deliberationem ac computum inire potest, ut securiorem partem demum amplectatur. Quin imo ea vis est humanæ rationis, ut non solum eo possimus lubentes carere quod mentem nostram jucunde titillat, sed etiam volentes incurrere in eam anxietatem vel dolorem, quem utique optaremus declinare, sed quem ob gravissimas causas pati malumus. Nonne hæc humanam satis arguunt libertatem?

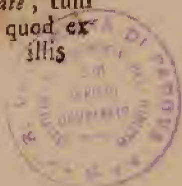
§. VII. *Libertatis usus quoad res indifferentes.*

Verum libertas in *rebus indifferentibus* vim suam manifestius exerit. Sic v. g. intelligo penes me omnino esse vel manum porrigere vel retrahere; sedere vel ambulare, ire dextrorsum vel sinistrorsum, &c. Quibus in rebus humana mens cum sibi ipsi permittatur, quoniam vel non impellitur causis externis, vel hæ causæ ita sibi invicem adversantur, ut neutra prævaleat alteri, dici merito potest humanam mentem huc vel illuc impelli pro arbitrio suo, & secundum eam quam in suas actiones potestatem habet.

§. VIII. *Cur libertatis usus coerceatur intra genus veritatis non evidens, & bona tantum singularia complectatur.*

Hoc loco inquirendum venit cur libertatis usus intra bona singularia genusque veritatis non evidens concludatur, nec sese extendat ad bonum generatim spectatum, nec ad genus veritatis evidens. Cujus causam si assequamur, majorem simul ansam apprehendemus summam in homine constituendo Creatoris sapientiam admirandi, necnon magis magisque tum propositum libertati finem, tum verum illius usum dignoscemus.

Necesse primum est id nobis concedi petentibus, Deo nempe finem hunc propositum fuisse, ut beatum præstaret quem condebat hominem. Quo semel admisso facile quivis fatebitur non aliam homini felicitatis assequendæ rationem superesse quam si *veritatem* dignoscat, & *veris bonis* fruatur. Atque id evidenter arguitur ex iis quæ superius tum de *felicitate*, tum de *bono* disseruimus, quæ sunt eo magis attendenda, quod ex illis

illis derivantur quæcumque jam de præsenti quæstione disceptabimus. Quoties igitur subobscuræ sunt res quas indagamus, nec mentem afficiunt clara luce per quam omnino cernantur, ita ut de illis certa, & stabili ratione judicemus, tunc in hominum arbitrio prorsus debet esse, ut suum de re judicium cohibeant; sic enim, quoniam non trahuntur necessario prima vi qua fuerunt affecti, suam longius producere valent indagationem, donec summum certæ cognitionis apicem, atque si fieri potest, evidentiam nanciscantur. Quod nisi ita se haberet, in errorem passim incideremus cujus etiam nullum, daretur effugium. Quamobrem utilissimum & summopere necessarium fuit, ut in ejusmodi rebus posset homo libertatem suam adhibere.

Sed contra cum res, earumque inter se convenientiam, clare & distincte precipimus, ita ut evidenter se manifesta exhibeant, tunc frustra, & ut ita dicam, damnose, judicium nostrum libertatis ope cohiberemus. Ubi enim sic certa cognitio est, ut certior nequeat esse, quid nova, quæso, rei prodesset indagatio, si foret in arbitrio nostro posita? Neque enim duce quisquam eget, qui quo tendat, & cui viæ sit insistendum nitide perspicit. Itaque confert hoc etiam in hominum utilitatem, quod evidentiæ cogantur assentiri.

§. IX.

Quem libertatis usum circa veritatem esse diximus, idem ferme est circa *Bonum* & *Malum*. Hominis ad felicitatem comparati ea natura debebat esse, ut illi omnino necessarium foret Bonum generatim cupere & expetere, Malum autem refugere. Homo enim mancum quid esset; meritoque Dei Conditoris incusaretur sapientia, quæ nempe a proposito fine penitus aberrasset, si tales homini facultates inditæ fuissent, ut in bono maloque generatim spectatis *indifferenter* se haberet, in ejusque arbitrio positum esset bonum malumque generatim spectata vel appetere vel respuere, atque in utrovis eligendo suspensum hærere.

Sed quamvis homo necessario Bonum expetat & Malum oderit, hujus tamen sors esset miserrima, si ineluctabili vi cogeretur vel agere vel abstinere, statim ut illum objectæ res singulares afficerent. Ea conditio rerum humanarum est, ut sæpe prima nos species fallat, raroque contingat sive mala sive bona nobis exhiberi apprime defæcata & impermixta, sed fere semper commodis incommoda connectuntur, ita ut pro parte res eadem excipienda, pro parte vero rejicienda videatur. Quapropter ne fluctuemus incerti, & ut in damnum non incurramus, plerumque cohibendi primi motus, & res accuratius expendendæ, disceptandæ, computandæ, atque compensandæ sunt, in quibus omnibus usus requiritur libertatis.

tatis. Libertas igitur in subsidium venit aliarum facultatum quarum supplet defectus, quarumque simul ac errore emendavit, ejus ultra non desideratur officium.

Ex quibus colligitur instructum hominem iis omnibus esse quibus ad felicitatem perveniat in quam natus est, atque hac in re non secus ac in cæteris omnibus Dei Conditoris mirabilem esse sapientiam.

§. X. *Libertatis argumentum, quod ex sua cujusque conscientia deducitur, cæteris omnibus argumentis præstat.*

Postquam humanæ libertatis naturam, actiones, usumque sic exploravimus, supervacuus forte videbitur labor, si longiori sermone contendamus, libertate revera donatum esse hominem, neque minus quam cæteras dotes, hanc etiam illi facultatem inesse.

Sed quia libertatem in hac nostra doctrina *principium* ducimus summopere præcipuum, alterumque nostræ constructionis fundamentum, e re prorsus erit vel saltem indigitare invictum illud humanæ libertatis argumentum quod quotidiana nostra experientia comprobatur. Itaque nostram ipsorum mentem consulamus. Quisque sibi plane conscius est quod pro arbitrio suo possit v. g. vel incedere vel sedere, tacere aut loqui. Nonne etiam singulis momentis experimur penes nos esse judicium nostrum in suspenso habere, quo rei novam indagationem aggrediamur. Quis vero neget nos libera mente bonum vel malum eligere nulla necessitate compulsos. Quin etiam quocumque modo mens nostra primo affecta sit, judicium tamen nostrum possumus vel statim sistere, tum deinde investigatæ rei hinc & illinc argumenta expendere, ac uno verbo omnia præstare quæcumque argunt humanam mentem liberrimam esse. Ego si ad quoddam singulare bonum potius quam ad aliud ineluctabili vi traherer, eumdem tunc experirer illum affectum quo ad bonum *generatim* spectatum deferor, nempe prævalidum motum quo assensus meus necessario raperetur, & cui non valerem obsistere. Sed mea mihi experientia constat quod vim illam ineluctabilem non experiar, si quando quoddam *singulare Bonum* objicitur. Etenim eo possum vel abstinere, vel ejus usum differre, vel aliud ei bonum anteponere; possum vel eligere vel hærere suspensus in delectu, seu quod idem est, sum *liber*.

Si quis porro quærat utquid fieri possit homines, quos certum est circa Bonum generatim spectatum non esse liberos, eosdem circa bona singularia liberos tamen esse? Hujus quæstionis nodus hoc responso solvitur: Nemo scilicet propter innatam omnibus felicitatis cupiditatem insuperabili vi ad ul-

lum

lum singulare bonum trahitur, quia nullo singulari bono felicitas continetur ad quam necessario tendimus.

Quævis objecta diluuntur per ejusmodi probationes ex innato & interiore sensu petitas, quæque medullitus in animum persuasionem inducunt. Fieri enim nullo modo potest ut nostra mens hoc vel illo modo afficiatur, quin se affectam intelligat hoc vel illo modo, propter quem vel bene vel male vel indifferenter se habeat. Neque aliud existentiæ nostræ certum habemus argumentum, neque aliunde quam ex interiore sensu nobis constat, quod vel cogitemus vel agamus.

Atque hic nostræ libertatis interior sensus eo minus dubius est, quod fugitivus, & unius momenti non sit, sed continuus, nunquam a nobis discedens, & se quotidie per mille prodens experimenta.

Itaque videmus nihil inter homines, & esse & haberi certius quam penitissimam suæ libertatis persuasionem. Homines vel generatim omnes, vel seorsim singulos specto: quidquid excogitant, deliberant, inquirunt, agunt, judicant, totum hoc ex libertate profluit. Hinc boni & mali, vitii & virtutis *idea* seu perceptio, & quæ illis adjuncta sunt, laus & vituperium: hinc nostram & aliorum agendi rationem vel acceptam habemus vel improbamus. Simili calculo reputantur propensiones naturalesque aliorum in alios affectus hominum, quales sunt amicitia, benevolentia, gratus vel infensus animus, odium, ira, querelæ, & exprobrationes: qui affectus, dempta libertate, nulli existerent. Libertas denique quia clavis est, ut ita dicam, intelligendæ totius humanæ naturæ, qui eam tollit, omnia convellit subruitque.

§. XI. *Quare libertas in dubium adducta sit*.

Mirum ergo est dubitatum serio fuisse an homo liber, an suæ penes illum actiones essent? Minus quidem admirationis pareret hæc dubitatio, si res disceptaretur extra hominem posita. Sed hoc loco idipsum quærimus quod intra nos ipsos peragitur, cujus inest nobis internus, & proximus sensus quem singulis diebus experimur. Sed qua de causa ex mentis nostræ facultatibus aliam in dubium revocant, & potius quærunt an homo sit liber, quam utrum intellectu præditus sit & voluntate? Neque enim magis sumus nobis intellectus & voluntatis conscii quam libertatis. Verum nonnulli acutiores Philosophi de libertate subtilius disserentes, ejus, ut ita dicam, naturam immutarunt; & quoniam quibusdam objectis paratum non habebant responsum, hæc potius objecta quam certissimas rei probationes attenderunt, unde sensim eo ventum est, ut libertatis nostræ sensum arbitrati sint commenti-

tium

tium forsitan & inanem esse. Equidem in veritatis disquisitione omnino necessarium est undequaque rem intueri, cujus in utramque partem rationes expendendæ sunt; cavendum tamen ne objectionibus plus addatur ponderis quam in se habeant. Nostra nos experientia docet multis rebus quas merito certissimas habemus nodos quosdam subesse quos liquide non expedimus. Neque hoc mirum videri debet, est enim finita mens hominum. Ex iis igitur quæ dicta sunt sic mecum collige: *Quoties veris probationibus nititur aliqua veritas, quidquid adversus eam veritatem objicitur, infixam menti persuasionem nec commovere nec debilitare debet, si tantum tricæ nectantur, quæ quidem facessunt negotium, sed vim non convellunt argumentorum.* Quam hic *Regulam* statuimus, sic est in omnibus scientiis necessaria, ut ab ea nunquam sit divertendum. (*a*) Sed ad propositum redeamus.

§. XII. De actionibus *voluntariis*, & *non voluntariis*, *liberis*, *necessariis*; & *coactis*.

Actiones voluntarias seu humanas in universum illas vocamus: *quæ pendent a voluntate*; sed liberas illa dicimus, *quarum parens est libertas*, quasque nostra mens ad arbitrium suum vel habere suspensas vel flectere potest. *Voluntario* opponitur *non voluntarium*; sed *libertati* adversatur *necessitas*, sive id quod per *vim*, & *coacti* præstamus. Omnes humanæ actiones voluntariæ sunt, quia nulla est quæ ortum a nobis non habeat, quamque ipsi non faciamus, sed si propter alienam vim cui non valemus obsistere, impediamur ne quid agamus, vel illud inviti cogamur agere, voluntate nostra non assentiente, veluti si quis validior correptam manum ad alterum lædendum adhibeat, actio elicita cum non sit voluntaria, non est vere nostra actio, sed illius qui vi nos ad agendum impulit.

Sed aliter se res habet quoad illas actiones quas non ob aliam causam coacti præstamus, quam quoniam aliquod proxime nobis imminens grave periculum malumve extimescimus; veluti si Princeps iniquus simul, & crudelis judicem adigeret ad aliquem damnandum insontem, ipsi judici, ni obsequatur, mortem intentando. Ejusmodi actiones, licet ex altera parte

(*a*) Longe aliud est intelligere rem aliquam absurdam esse, aliud nescire quidquid ad eam rem pertinet: multumque interest an de quadam veritate quæstio proponatur insolubilis, vel utrum contra quamdam veritatem objectum emergat insolubile, sed plerique duplex illud quæstionum genus inconsulto permiscent. Namque objectum insolubile, ideo falsum arguit esse, quod verum putabatur, quoniam aliquid sequeretur absurdum. Sed de quadam veritate proposita quæstio insolubilis nostram tantum inscitiam ostendit in multis quæ ad notionem aliunde certissimam pertinent.

coactæ sint, nec enim illas nisi reluctantes aggredimur, nec iis unquam nisi ob ingentem gravissimam necessitatem assentiremus, ejusmodi actiones, inquam, inter voluntarias recensentur. Quidquid enim obtendas, nihilominus ex deliberata proficiscuntur voluntate, quæ quoniam duo mala vitare nequit, alterum eligit, & quod sibi videtur minus grave, præfert gravissimo. Id quod novis exemplis melius adhuc explanabitur.

Pauperi suam inopiam ærumnamque palam facienti levamentum quis affert: hæc actio *voluntaria* simul & *libera* est. Sed alius iter faciens solus inermisque in manus prædonum incidit præsentem mortem intentantium, ni faciat illis eorum copiam quæcumque habet: viator cum vitæ servandæ causa suam omnem pecuniam prædonibus illis habendam permittit, actionem quidem præstat *voluntariam*, sed *coactam* neque liberam. Unde etiam ejusmodi actiones nonnulli *mixtas* nuncupant, quia partim *voluntariæ* sunt, partim *non voluntariæ*. Voluntariæ sunt, quoniam earum fons ab eo manat qui agit, & ad illas minima de malis eligens voluntas convertitur. Sed partim non voluntariæ sunt, quia contra suam propensionem illas voluntas exequitur, quas nunquam exequeretur, si declinandi periculi posset aliam nancisci rationem.

Aliud etiam in hoc argumento adnotandum venit. Etenim malum imminens ita grave debet esse, ut non sine multa causa vir sapiens metu afficiatur; tum præterea requiritur ut cogendæ nostræ libertatis jus nullum is habeat a quo cogimur, nec teneamur quidvis ferre potius quam illi non obsequamur, Quibus ita positis rationi prorsus consentaneum est, ut cum e duobus malis alterutrum vitari non potest, minimum eligamus. Quæ talis adhibita vis necessitatem affert quam *moralem* dicimus: sed contra cum ita cogimur agere, ut nullum supersit effugium, hanc vocamus *necessitatem physicam*.

Philosophicæ accurationis est ut quæ *libera* sunt, a *voluntariis* secernantur. Etenim ex iis quæ modo diximus facile intelligitur omnes actiones quæ liberæ sunt voluntarias esse, sed omnes actiones quæ voluntariæ sunt non esse liberas. Communis tamen, & vulgaris sermo promiscue has voces usurpat, quod ideo putavimus adnotandum, ut omnis tollatur æquivocatio.

Morum etiam nomine quandoque vocamus *actiones liberas prout eas mens spectat tanquam regulæ obnoxias*. Inde fit ut *moralem disciplinam* vocemus *hanc artem qua docemur tum agendi regulas, tum rationem iis regulis actiones nostras accommodandi*

§. XIII.

§. XIII. *Humanae facultates se invicem juvant.*

Noſtram circa mentis facultates diſputationem nonnulli adnotationibus concludemus, ex quibus earum facultatum tum natura tum uſus melius innoteſcent.

Humanæ facultates ſibi mutuam operam præſtant, & quoniam in eadem ſede una commorantur, ideo conjunctis viribus agunt. Jam ſuperius dictum eſt intellectum voluntati præire, libertatiſque ducem eſſe rationem. Itaque intellectus, voluntas, & libertas, imaginandi vis, & memoria, inſtinctus, propenſiones, atque cupiditates, ſunt totidem eliciendi cujuſdam effectus inſtrumenta, quibus ſingulis viribus conjunctis ad veritatis tandem cognitionem, & perfruenda vera bona deducimur, in quo utroque ſita eſt hominum perfectio atque felicitas.

§. XIV. *Quid ſit Ratio, quid Virtus.*

Sed quo nobis hæc omnia commoda comparemus, mentis noſtræ facultates ſanas oportet eſſe, quibus recte utamur, naturalemque concentum foveamus inter has ipſas facultates variosque motus quibus ad quaſdam res objectas impellimur, aut ab iis abalienamur. Noſtrarum igitur facultatum non ſatis eſt noſſe quæ *communis*, & *naturalis* ſit conditio, ſed præterea ſciendum eſt in quo earumdem *perfectio* atque uſus conſiſtant. Quoniam igitur circa veritatem cognoſcendam proprie verſatur intellectus, hæc mentis noſtræ facultas perfecta tum eſt, cum veritatem liquido compertam habemus, nimirum illud veritatis genus quod noſtra plurimi refert dignoviſſe, tum ut officiis noſtris fungamur, tum ut aſſequamur felicitatem. Intellectus autem ut perfectus evadat, animi ſibi conſtans attentio, judicium rectum, & vera ratiocinatio neceſſaria ſunt. *Intellectus ita perfectus jamque notionibus illis informatus quarum ope Verum* atque *Utile cognoſcit & dijudicat*, proprie nuncupatur *Ratio*. Atque hinc fit ut Ratio dicatur *Lux* mentis & *regula*, cui ſemper in judiciis, & factis noſtris parendum ſit.

Simili ratione ſi perfectam voluntatem conſideremus, ejus perfectionem deprehendemus ſitam eſſe *in vi*, *& conſuetudine bonarum partium ſemper amplectendarum*, id eſt, *dictata Rationis perſeveranter auſcultandi*, *nec aliter utendi noſtra libertate quam ut quod eſt optimum eligamus*. Sapiens ille voluntatis dirigendæ modus proprie dicitur *Virtus*, aut etiam quandoque nomine *Rationis* indicatur. Et quoniam noſtræ mentis perfectio pendet a mentis inter ſe facultatum noſtrarum auxiliis, quo tempore perfectiſſimæ ſunt, hinc etiam in latriori ſignificatione *Ratio* nonnumquam idem ſonat ac *ipſa mens ſuis omnibus ſa-*

facultatibus instructa, *quibus* jam nunc recte utitur. Itaque *Rationis* vocabulum conjunctam semper habet *perfectionis* opinionem, quæ modo totam mentem, modo singularem aliquam illius facultatem indicat.

§. XV. *Undenam tam diversa sit hominum agendi ratio.*

Quas memoravimus facultates omnibus hominibus sunt communes, sed neque in singulis pariter vigent, nec similiter diriguntur. Præterquamquod enim in quolibet homine circumscriptos gradus habent, id est, initium suum, incrementum, perfectionem, imminutionem atque interitum, quemadmodum in organis corporeis solet contingere, multum etiam in singulis hominibus diversæ sunt. Hujus est acrior intellectus, illius autem sunt subtiliores sensus: ille potiorem habet imaginandi vim, hic autem vehementiores affectus, quæ omnia infinitis propemodum rationibus inter se conjunguntur varianturque, prout in unoquoque varia est indoles, institutio, exemplorum vis, & occasionum ex quibus ansam nactus est hanc vel illam facultatem, has vel illas propensiones exercendi; plus enim minusve exercitatione corroborantur. Ex illo fonte scaturit mira illa ingeniorum, atque consuetudinum diversitas, quæ cujusvis hominis mores gignit, & quam dicimus cujusque indolem: quæ diversitas tantum abest ut sit inutilis, cum contra juxta divinæ providentiæ placitum, maximus sit ejus diversitatis usus.

§. XVI.

Sed quodcumque sit propensionum, cupiditatum, morumque contractorum robur, nihilominus operæ pretium est adnotare, numquam illis insuperabilem vim inesse propter quam cogantur homines imperium detrectare Rationis. Sua semper est Rationis præstantia, cujus manent semper salva jura. Ratio convenientem operam & diligentiam impendens, malos affectus emendare potest, pravas consuetudines antevenire vel etiam eradicare, vehementissimas cupiditates sapienter præcavendo frænare, sensim imminuere, atque demum extirpare, vel saltem illas intra æquos limites cohibere. Quæ omnia diximus vera demonstrantur esse, quoniam nostræ nobis libertatis conscii sumus, cum varios affectus nostros sequimur, quibus si nimium indulserimus, tacitis urgemur stimulis quibus arguimur volentes peccasse, ac demum sententia nostra innumeris constat experimentis. Neque tamen inficiabimur pravorum affectuum superandorum multum laborem esse, sed qui labor abunde pensatur gloria tantam victoriam subsequente, necnon partis exinde veris commodis.

CAPUT III.

Homo, *ita ut antea dictum est, comparatus*, Directionem Moralem *admittit, actionumque suarum rationem ideo redditurus est*.

§. I. *Hominis agendi ratio* directionem *admittit*.

EX hominis natura quantum ad jus spectata sequitur *hominem ita comparatum esse, ut reispa electionem in suis actionibus & directionem admittat*. Etenim cum possit facultatum suarum ope rerum naturam statumque dignoscere, atque ex illis cognitis judicium inferre; cum illi potestas insit partium oblatarum utram velit amplecti; ac denique cum multa sint, in quibus valeat libertatis suæ vi pro arbitrio suo vel suspensas actiones suas habere, vel in eisdem pergere, liquet profecto penes hominem suas actiones esse, quibus quodam modo imperitat, & per quod imperium eas huc vel illuc convertit. Unde intelligitur quamobrem necessum erat, quemadmodum hinc orsi sumus, hominis a principio naturam & facultates exploremus. Quas enim homini regulas ad agendum præcipies, nisi prius noveris quemadmodum agat, & quibus, ut ita dicam, machinis moveatur?

§. II.

Ex qua adnotatione sequitur alia, hominem nempe, cum sit actionum suarum proximus effector, earum teneri rationem reddere, easque illi merito imputari. Quod hic necesse est paucis explicare. Ex arithmetica deducitur verbum *imputare*, quod proprie significat *aliquem alicujus pecuniæ debitorem inscribere*. *Actionem alicui imputare* idem est igitur *ac eam illi tanquam ejus vero auctori tribuere, ejusdemque illum, ut ita dicam, debitorem inscribere, cujus proinde rationem reddere teneatur*. Manifestum autem est humanarum actionum, prout ab intellectu & voluntate suum ortum & directionem habent, eam naturam esse ut merito *imputentur*, id est, justa de causa posse hominem earum actionum auctorem haberi, seu causam effectricem, ideoque earumdem ab illo rationem jure peti, effectusque illi merito tribui quicumque ab his actionibus natura profluunt. Neque vero alia causa est, cur quis non possit queri quod sibi quædam actio imputetur, nisi quod ipsi sciens volensque illam ediderit. Atque ex ea sententia communi omnium calculo comprata fere omnia dijudicantur quæ fiunt in homines dicunturque, eidemque sententiæ sua cujusvis conscientia sponte suffragamur.

§ III. *De imputabilitate* principium, quæ confundenda non est cum *imputatione*.

Itaque humanarum actionum imputandarum sit hoc præcipuum inconcussumque principium: *Omnis actio voluntaria potest imputari*, vel ut aliis vocibus res eadem efferatur, omnis actio vel prætermissio in hominis cadens potestatem, ei merito imputatur, penes quem erat ut actio vel fieret vel non. Sed contra nobis ea non potest actio imputari quam in nostra potestate non erat vel fieri vel omitti. Juris moralisque disciplinæ periti prætermissiones inter actiones recensent, quia homines, si quid prætermittunt, in suarum facultatum exercitio volentes cessare judicant.

Hinc oritur genuina causa propter quam actio vel prætermissio possit imputari, & sic se habet imputandarum actionum seu *imputabilitatis* fundamentum. Sed prorsus advertendum est, ex eo quod actio sit imputabilis non ideo *jam nunc imputandam esse*. *Imputabilitas* enim & imputatio secernendæ sunt. *Imputatio* enim non solum requirit *imputabilitatem*, sed insuper *quamdam necessitatem moralem* agendi vel non agendi hoc vel illo modo; seu quod idem est, ut aliqua de causa teneamur facere vel non facere, quod penes nos est ut faciamus vel non faciamus.

Quod utrumque imputandarum actionum genus non satis accurate videtur Pufendorfius secrevisse. (Vid. *de Jur. Nat. & Gent. Lib. I. c. 5. §. 5. &c. Offi. Hom. & Civ. l. 1. c. 1. §. 17.*) Eam nos distinctionem hic tantum indicabimus. Cœterum de præsenti, seu *actuali*, ut loquuntur, imputatione dicemus, postquam *obligationis* naturam explicuerimus, hominesque suas actiones revera teneri præscriptis regulis subjicere demonstratum fuerit.

Quidquid huc usque disseruimus ad naturam humanæ mentis proprie pertinent, seu ad interiores hominis facultates, quatenus propter illas ad moralem directionem idoneus est. Sed ut naturam hominis penitus habeamus perspectam, dispiciendum insuper est quemadmodum homo se extrinsecus abeat, quarum sit rerum indignus, a quibus pendeat, ad quas res referatur, seu quas experiatur varias *relationes*, ac uno verbo investigandi sunt quos possis dicere *varios status hominis*. Ex nostro enim statu situque judicandum est quis futurus sit ingenitarum nobis facultatum usus.

CAPUT IV.

In quo peragitur inquisitio eorum quæ ad Naturam Humanam *pertinent, varios scilicet status hominis explorando.*

§. I. *Definitio. Divisio.*

VArii status hominis nihil sunt aliud quam *ejus positio quantum ad res quæ illum circumstant, tum quæ ex hac positione naturæ relationes oriuntur.*

Impræsentiarum satis habebimus præcipuos hominis status in universum delibare, & singulorum quid proprium sit exerere, neque jam nunc peculiarem cujusvis status indagationem aggrediemur, cui suus erit locus, cum de quolibet statu singulariter differemus.

Varios omnes status hominis ad duplex genus juvat referre: alii sunt status *primigenii innatique*; alii vero sunt *status supervenientes* seu *adventitii*.

§. II. Status *primigenii innatique*. 1. Status hominis quod ad Deum attinet.

Status primigenii innatique illi sunt *in quibus homo ipsa Dei manu constitutus est, nullo hominis facto intercedente.*

Hujusmodi primo est status hominis quod ad Deum attinet, siquidem homo propter hunc statum Deo sit *omnino obnoxius*. Etenim homo si vel tantillum facultatibus suis utatur, & se ipsum scrutetur, liquido perspicit, & vitam & rationem, atque omnia vitæ rationeque adjuncta commoda sibi a summo illi Deo concessa esse, in quibus etiam omnibus apertissimo modo sui Conditoris & potentiam & benignitatem quibusvis diebus experitur.

§. III.

Primigenius etiam & innatus est aliorum cum aliis status hominum. Eamdem singuli terram incolunt, alii nempe juxta alios constituti, communemque singulis naturam sortiti eisdem facultatibus instructi sunt, eisdemque propensionibus, necessitatibus, & cupiditatibus afficiuntur. Neque aliis alii carere possunt, neque aliter quam datis acceptisque beneficiis jucundam, & quietam vitam agerere. Itaque in hominibus deprehenditur innatum se alteris adjungendi desiderium, unde inter illos operarum & beneficiorum existit communicatio, ex qua gignitur commune bonum omnium & cujusque privata utilitas. Naturalis ergo status inter se hominum status est conjunctionis societatisque, cum societas nihil sit aliud quam *plurium in communem utilitatem conjunctio*. Cæterum li-

quet hunc ſocietatis ſtatum primigenium eſſe, nec enim illius homo, ſed auctor eſt ipſe Deus. Naturalis porro ſocietatis propriæ ſunt *Æqualitas* & *Libertas*. Cunctorum hominum in hac naturali ſocietate ſunt eadem jura, & alieni cujusvis imperii ſunt immunes, niſi quod uni Deo ſubditi ſunt. Natura enim ſui ipſius quiſque dominus eſt niſi ſe alicui propter initam pactionem ſubjecerit.

§. IV. 3. *Status ſolitudinis.* 4. *Pax Bellum.*

Societati opponitur ſolitudo, id eſt, *ſtatus ille in quo putamus fore hominem, ſi ſolus viveret, ſibi uni permiſſus, nullumque habens cum cæteris hominibus commercium.* Fingamus igitur nobis adultum hominem, cujus nulla inſtitutio, nulla ſit cum aliis hominibus conſuetudo, atque ideo nullæ cognitiones, niſi quas e proprio penu eruiſſet: equidem hicce homo prorſus eſſet cunctorum animantium miſerrimus, in quo nihil videre eſſet præter imbecillitatem, inſcitiam, & barbariem, qui corpori, neceſſaria vix eſſet idoneus comparare, & cui continuo timendum ne fame, vel frigore, vel ferocis alicujus beſtiæ dentibus interiret. Solitudinis ſtatus ille quantum a ſocietate diſcrepat, in qua propter mutua inter ſe hominum adjumenta, cognitiones illas omnes, omnia illa commoda, dulceſque utilitates conſequuntur, quæ vitam efficiunt tutam, felicem, jucundamque. Quæ omnia non aliter vera ſunt, quam ſi homines concordes agant, nec noceat ſibi, ſed Beneficiis dandis accipiendiſque concordiam ſuam foveant, qui dicitur ſtatus *Pacis*. Sed qui ex altera parte volunt alios offendere, & qui ex altera coguntur offenſionem propulſare, ii ſunt in ſtatu *Belli*, qui ſtatus & acerbus eſt, & per ſe a ſocietate alienus.

§. V. *Hominis ſtatus quantum ad bona terrena.*

Advertendum deinde venit natura hominem telluri adhærere, cujus e ſinu haurit quæcumque vel ejus ſaluti conducunt, aut vitæ commodis. Unde primigenius alter hominis ſtatus paritur, dignus etiam ad quem animum attendamus.

Corpus humanum ita natura comparatum eſt: ut per ſe ipſum & unice propria vi ſervari nequeat. Plurimis enim in quavis ætate adjumentis externis homo eget, tum ut ſe alat vireſque inſtauret, tum ut ſuas in ſtatu ſano facultates tueatur. Quapropter Deus omnia nobis neceſſaria juxta nos larga manu circumfundit, ſimulque nobis inſtinctus illos doteſque illas indidit quarum ope noſtram in utilitatem quidlibet verteremus. Hominis igitur ſic ſpectati, & prout ſe habet ad ea bona quæ ipſi terra exhibet, naturalem conditionem intelliges ſtatum eſſe *indigentiæ ſemperque renaſcentium neceſſitatum*, quibus convenienter nequit conſulere, niſi continuo labore ſo-

solertiam suam exacuat. Ejusmodi præcipui sunt primigenii inatique status hominis.

§. VI. Status *supervenientes* vel *adventitii*. 1. *Familia*. 2. *Matrimonium*.

Sed homo natura liber primigeniam suam conditionem haud levibus modis potest adtemperare, multasque & varias res instituere, quæ novam inducunt humanæ vitæ faciem. Hinc generantur *status supervenientes* vel *adventitii*, qui proprie sunt hominis opus, *in quibus ille proprio suo facto versatur, & propter illas quas ipse sibi constituit vitæ conditiones*, quarum hic præcipuæ sunt evolvendæ.

Ac primo sese offert status Familiæ, quæ societas ut magis ad naturam accedit, sic omnium antiquissima, & *Societatis Civilis* fundamentum est; ex pluribus enim familiis Popolus conflatur seu Natio.

Ex matrimonio suum ortum habent familiæ; ad conjungium autem homines allicit ipsa natura. Hinc liberi nascuntur qui familias non sinunt extingui, sed humanam societatem fovent, & quæ mors quotidie infert damna resarciunt.

Statum familiæ subsequuntur variæ conditiones, qualis est *Mariti*, & *Uxoris*, *Patris*, *Matris*, & *Liberorum*, *Fratrum*, *Sororumque*; atque sic omnes alii consanguinitatis gradus, quo primo vinculo homines inter se devinciuntur.

§. VII. 3. *Hominis in ortu suo imbecillitas*. 4. *Liberi natura parentibus sunt obnoxii*.

Hominem in ortu suo si spectes, mera se prodit in illo tum mentis tum corporis imbecillitas, & impotentia. Quem etiam imbecillitatis, & infantiæ statum advertendum est in homine quam in cæteris animantibus esse diuturniorem. Eum innumeræ circumstant premuntque necessitates, quibus quoniam nequit consulere, mentis intellectu viribusque corporis pariter deficientibus, idcirco singulari aliorum ope necesse est illis subveniatur. Quamobrem divina providentia parentibus naturalem illum impulsum seu eam caritatem indidit, qua ita vehementer afficiuntur, ut laborem quemvis gravissimum lubentes aggrediantur, propter eorum, quos genuerunt salutem, & utilitatem. Ex hac eadem imbecillitate atque ignorantia, in qua nascuntur homines, etiam fit ut liberi natura parentibus *obnoxii* sunt; natura enim necessariam auctoritatem potestatemque parentibus tribuit, ad eos regendos quorum debent utilitatem promovere.

§. VIII. 5. *Dominii* status.

Magni etiam momenti est constitutum inter homines bonorum dominium, quæ constitutio novum peperit statum adventitium. Primigenium enim jus illud quod unicuique in universa

versa terræ bona competebat, sic adtemperatur per novum illud dominium, ut quoniam accurata est eorum distinctio quæ ad quemque pertinere debent, singulis illarum rerum quas possident placidus, & quietus usus afferatur: quæ ratio prorsus aptissima est ad fovendam hominum inter se pacem atque concordiam. Sed siquidem fuit hoc hominum primigenium jus, ut quæcumque in eorum utilitatem e terra gignuntur, eisdem in commune uterentur, profecto liquet jus illud, si jam diversimode coarctatum sit, non aliter quam humano aliquo facto fuisse coarctatum, atque ideo inter status adventitios recensendum esse *Dominium* per quod naturale jus circumscriptum est.

§. IX. 6. Status *Civilis*, *administratio publica*.

Verum inter eos omnes status ex humano facto generatos primum locum obtinet *Satus Civilis* seu *Societas Civilis*, & administratio publica. Hæc autem Societas Civilis ab ea, de qua prius dictum est, naturali societate potissimum in eo differt, quod homines cum antea *pares* essent, & *neuter alteri obnoxius*, jam alieno imperio seu *summæ auctoritati* subjiciantur. Initio rerum homines non in Populos, sed in familias distinguebantur. Eæ porro familiæ paterno ductu regebantur vel patris vel avi. Sed aucto familiarum numero, & earum viribus in communem defensionem adunatis, cœperunt in populum coalescere, quem ille vel illi arbitrio suo moderabantur cui vel quibus demandatum erat summum imperium. Hinc *Administratio Civilis* nata est, necnon *Principis*, & *subditorum* distinctio.

§. X. *Ex Statu Civili & rerum dominio dimanant plures alii status adventitii*.

Atque ii sunt præcipui status ex humano facto generati. Verumtamen quoniam homo primigenium statum suum variis modis adtemperavit ex vi quidem *libertatis naturalis*, ideo quæ hinc oriuntur nova & diversa vitæ genera haberi debent ut totidem *status naturales*; si tamen quidquid homines constituunt, id suæ naturæ, videlicet *rationi* & *societati* consentaneum sit.

De quo argumento non abs re erit advertere, cum de *naturali statu* hominis disputamus, non solum intelligendum esse statum illum naturalem, & primigenium, in quo, ut ita dicam, ipsa naturæ manu homo constitutus est; sed etiam intelligendi sunt status illi omnes, quos homo proprio suo facto induit, & qui revera non tantum cum illius natura atque indole, sed etiam cum eo fine consentiunt in quem natus est.

Naturalem enim statum hominis ut vere perspectum habeamus,

mus, advertendum imprimis eſt, poſſe hominem, cum, ſit intellectu præditus, & libertate, tum dignoſcere ſuam ſortem, tum ſibi propoſitum finem diſpicere, atque ut eum aſſequatur certam rationem inire. Quibus ita poſitis, ſequitur naturalem ſtatum hominis in lata ſua ſignificatione, illum eſſe, *qui conſentit cum hominis natura, & conditione, necnon cum ratione, & recto facultatum humanarum uſu, poſtquam ſuam maturitatem & perfectionem hæ facultates aſſecutæ ſunt*. Quæ ultima definitio eo magis attendenda eſt, quod quanti momenti ſit clarius innoteſcet, cum illam in multis argumentis uſui apponemus.

§. XII. *Statuum primigeniorum & adventitiorum differentia.*

Advertendum etiam diſcrimen eſt quod inter ſtatum primigenium & adventitium interjacet. Status enim primigenius ideo omnium hominum communis eſt, quoniam adhæret hominis naturæ atque indoli quales illas accepit a Deo. Sed aliter ſe habent ſtatus adventitii, qui cum factum aliquod humanum præſupponant, non quibuſvis indiſcriminatim hominibus conveniunt, ſed iis dumtaxat, qui hanc vel illam vitæ conditionem ſibi ipſi adepti ſunt.

Superaddendum tandem eſt plures illos ſtatus adventitios, modo ſibi invicem non adverſentur, in eodem homine conjunctos adunatoſque inveniri poſſe. Sic aliquis ſimul poteſt eſſe *Paterfamilias*, *Judex*, *Reipublicæ adminiſter* &c.

Hominis natura ejuſque varii ſtatus eo quo diximus modo intelligendi ſunt, & ex omnibus enumeratis partibus totum exiſtit *humanitatis ſyſtema*. Eas eſſe dixeris alicujus machinæ totidem rotulas, quæ invicem interpoſitæ, & inter ſe ſolerter aptatæ, in eundem finem coeunt; quæ ſi inepte moveantur, mutuis ictibus conteruntur. Verumenimvero qui fieri poaeſt ut homines mediam hanc prudentemque viam inſiſtant, quave norma ſe ipſos dirigent felicem illum, quem intendunt finem aſſequantur? Hoc ſcilicet erat quod hic expenderemus, & erit illa ſubſequentium diſquiſitionum materia.

CAPUT V.

In ſuo vivendi modo debent homines Regulam *ſequi: quæ ſit ratio hujus Regulæ inveniendæ, tum quæ ſint in univerſum* Juris fundamenta.

§. I. *Quid ſit* Regula?

Ex verborum ſignificatione ſermonem ordiamur. Regula, in ſenſu proprio, eſt *inſtrumentum, cujus ope a puncto ad punctum deducitur linea omnium breviſſima, quæ idcirco vocatur recta.*

In

In ſenſu figurato & morali, Regula nihil aliud eſt quam *Principium*, *Praeceptum*, *homini ſuppeditans tutam & compendioſam rationem, ut quem ſibi proponit finem aſſequatur.*

§. II. *E re non eſt ut homo vitam agat abnormem.* Vid. *Puſend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. II. Cap. I.*

De quo argumento primum quæritur, an vere hominibus expediat, ut in iis quæcumque faciunt, Regulam ſequantur certam & immutabilem? Vel num contra poſſint, nullo habito rerum actionumque diſcrimine, quibuslibet voluntatis affectibus obſequi, atque ſic nullo cohibiti retinaculo totos ſe permittere inconſultis, ut ita dicam, voluntatis ſubſultibus, cujus eſt ea indoles, ut in quamlibet partem ſumma mobilitate circumferatur.

Sed ex iis quæ ſuperius diſputata ſunt jam ſatis intelligitur naturam & indolem hominis eam eſſe, quæ Regulam poſcat conſtitui, neque hujus rei probationi neceſſe eſt multum immorari. Rerum omnium creatarum ſua deſtinatio, ſuus eſt finis, unde quævis res creata *Principio directionis* ſibi proprio ad ſuam *metam* deducitur. Sed enim huic ordini univerſe conſtituto procul dubio ſubeſt homo, qui res creatas quæ illum circumſtant adeo ſupereminet. Homo namque ſeu in ſe ipſo ſpectetur, prout eſt intellectu præditus & ratione, ſeu ut pars eſt humanæ ſocietatis, ſeu tandem ut opificium Dei eſt, ex quo ſuam exiſtentiam, ſuas facultates, ſortemque ſuam accepit, quacumque ratione homo, inquam, conſideretur, ex enumeratis omnibus evidenter indigitatur *finis aliquis*, *aliqua deſtinatio*, atque idcirco *Regulæ* neceſſitas arguitur. Facultatum hominis nobiliſſimarum nulla prorſus eſſet utilitas, ſi temere vivendi facta illi eſſet licentia, nihil habenti certum definitumque, loci quo tendat, & inſiſtendæ viæ neſcio. Quamobrem omne circa Regulæ neceſſitatem dubium ſecludatur, ac potius Regulam illam inquiramus ex qua ſola humanæ vitæ ordo & venuſtas exiſtere poſſunt, quæ nimirum lucem affundat homini, ejuſque actiones in eum finem ordinet, qui ſit dignus homine.

§. III. *Regula præſupponit* ſcopum, finem.

Qui Regulam dicit humanarum actionum, is evidenter duo præſupponit; primo ſcilicet poſſe hominem in actionibus ſuis dirigi, id quod jam antea demonſtratum eſt; tum deinde homini in ſuis actionibus conſiliiſque propoſitum eſſe finem quem vult adipiſci.

§. IV. *Hominis felicitas ultimus ejus finis eſt.*

Verum homines, modo ſe tantillum expendant, brevi compertum habent, ſe quidquid agunt in ſuam felicitatem agere, ſuarumque omnium actionum hunc ultimum finem, hanc ulti-

mam

mam metam esse. Cujus quidem primigeniæ veritatis interno & continuo sensu sumus nobis conscii. Ea est enim natura hominis ut necessario se ipsum amet, semperque in quibuscumque rebus utilitati suæ studeat, a qua non potest esse alienus. Natura enim cupimus quod bonum est, idque ipsum necessario avemus obtinere. Quæ boni cupiditas nostras omnes cogitationes anteit, nec hominum electioni permittitur. Boni nempe cupiditas illa sic est humanarum mentium dominatrix, ut eorum quæcumque statuimus causa sit; neque aliquod singulare bonum expetimus, nisi quoniam ad bonum generatim spectatum natura impellimur. Quam nostræ voluntatis propensionem immutare in nostro arbitrio non est positum, quippe quam ipse hominibus indidit.

§. V. *Boni cupiditas Providentiæ systema est.*

Quod Providentiæ systema ad omnes res creatas cognitione sensuque præditas extenditur. Quin ipsis animantibus idem instinctus est; singulæ namque se ipsas amant, omnimoda ratione salutem suam tuentur; quod *bonum* vel *utile* sibi videtur, id vehementer appetunt, sed contra, quod *noxium* vel *malum* videtur, ab eo abhorrent. Eadem in hominibus impulsio deprehenditur, quæ non solum dici potest instinctus, sed etiam sana propensio est, quam Ratio comprobat, efficitque comprobando validiorem. Inde fit ut illud certo nobis acceptum sit quod nostræ felicitatis promovendæ judicamus idoneum; illud autem aversemur, quod ne simus felices putamus obstare. Ex eo fonte manat quidquid hominibus placet, præcipuum illud incentivum est, quo ad agendum impelluntur, idque intelliges eo verius esse, quo magis hominem indagabis.

§. VI. *Homo natura felicitatem cupit, qua cupiditas non potest a Ratione sejungi.*

Enimvero, si quidquid intellectu præditum est & ratione propositum sibi semper habeat in suis factis aliquem finem, liquet etiam finem illum ultimo loco non alium esse, quam ipsius naturæ intelligentis utilitatem atque felicitatem. Quapropter felicitatis cupiditas non minus ad naturam hominis pertinet quam ipsa Ratio, nec alia potest ab altera sejungi. *Ratio* enim, ut vox ipsa indicat, idem sonat ac *Computatio*. Ratiotinari idem est ac computare, rationem inire, ut omnibus hinc illic exploratis, ex qua parte lucrum stat, appareat. Itaque pugnaret hoc secum, ut quis intellectu præditus commoda sua non curaret, neque suæ felicitatis esset studiosus.

§. VII. *Nostri ipsorum amor principium est neutiquam ex se pravum.*

Quocirca cavendum imprimis est, ne nostri ipsorum amorem,

rem, sensumque illum quo nostræ felicitati tam vehementer adhærescimus, principium ex se malum arbitremur, & ex affectu depravato gentium. Sic enim naturæ nostræ auctorem incusaremus, ejusque in venenum converteremus præstantissima munera. Bonum est hoc quidquid a conditore summe perfecto defluxit. Equidem propter hominum in se ipsis amandis inscitiam & imprudentiam innumera mala solet parere nostri ipsorum amor; sed si quis hunc amorem ideo in se malum judicet, ne is rationem ipsam damnabit; neque enim homines vel turpissimos errores admittunt, vel in maxima vitia decidunt, nisi quia ratione perperam utuntur.

Mirum forsan videbitur quod immorati tamdiu simus in evolvendo principio, quod omnibus debet perspicuum esse, ipsisque indoctis non secus ac doctis. Sed hanc veritatem diligenter enucleare ideo fuit necessarium, quia summi momenti est, & clavis, ut ita dicam, quæ hominis systema referat. Equidem inter omnes moralis disciplinæ magistros convenit natum hominem esse ad felicitatem cujus est illi innata cupiditas: (Quis enim hanc naturæ vocem non audiat, ex mentis erumpentem penetralibus?) Sed multi principium hoc licet compertum habeant, ab eo tamen videntur aberrare, nec genuinas ejus consecutiones satis attendere, sed longe diversis fundamentis, quæ sibi non semel adversantur, systema suum inædificant.

§. VIII. *Felicitatem homo non potest assequi nisi Rationis ope*.

Certum est hominem quidquid agit, idipsum propter suam felicitatem agere; sed neque minus certum est *ad felicitatem unice perveniri* Rationis *ope*.

Quæ ultima veritas ut se manifestam prodat, satis erit expendere, quid sit felicitas, quid bonum, quid malum, & sub qua specie nobis innotescant. *Felicitas* est interius hoc mentis gaudium quod ex boni possessione gignitur: *Bonum* autem est illud quidquid homini convenit ad ejus tuitionem, perfectionem, oblectamentum, voluptatemque. Bono opponitur *Malum*.

Homines vero indesinenter experiuntur, alia esse quæ sibi expediant, alia non; inter illa ipsa quæ expediunt, alia magis quam alia expedire; ac demum illam rerum convenientiam plerumque pendere ex bono vel malo rerum usu: contingit enim ut quæ res expediret, si certa ratione atque ad certum modum illa utereris, jam non expediat, si definitos legitimi usus limites transilieris. Rerum itaque cum nostra felicitate convenientiam vel repugnantiam dignoscemus, bona secernemus a malis, suo quidquid ordine collocabimus, legitimum rei cuilibet dicemus suum pretium, atque huic pretio nostras cupiditates & disquisitiones accommodabimus: hæc, inquam,

inquam, omnia præſtabimus, ſi prius ipſa nobis innotuerit natura rerum, tum quemadmodum res inter ſe atque ad nos referantur, nec enim alia ratio ſupereſt.

Sed illam judicandarum rerum peritiam quis aſſequatur, niſi qui ſibi veras rerum ideas, mutuaſque illarum affinitates exhibebit; atque recta ratiocinandi methodo incluſas primis illis ideis conſecutiones eliciet? Quæ ſane omnia ſunt opus Rationis. Quin etiam ad aſſequendam felicitatem non ſatis hoc eſt, ſi rerum naturam ſtatumque vere percipias, ſed in tua inſuper agendi ratione neceſſe eſt ut tuis rerum ideis, tuoque rerum judicio ſemper voluntas obſequatur. Certiſſimum porro eſt non aliunde quam a Ratione poſſe hominem haurire, atque in ſe vim illam fovere prorſus neceſſariam, ut libertate ſua, recte utatur, & in eam partem ſemper inclinet quam intellectus eſſe judicat, etiamſi forte aliis affectibus & moribus in contrariam partem impellatur.

§. IX. *Ratio eſt hominis primigenia Regula.*

Quæcumque igitur rerum habeatur ratio, non poſſunt homines felicitatem aſſequi, niſi ſolius Rationis ope, quæ etiam illis in hunc præcipuum finem data eſt. Ad hunc, inquam, finem omnes noſtræ mentis facultates, ejus inſtinctus, propenſiones, ipſique affectus referuntur: unde veram humanarum actionum regulam *ſola* ratio poteſt indigitare; vel hæc ipſa Ratio, ſi mavis, eſt prima noſtra regula. Fido enim noſtro duce ſecluſa Ratione, temere homo viveret, ſui ipſius, ſuæ originis, deſtinatæ ſibi ſortis neſcius, nec uſum etiam rerum agnoſcens quæ illum circumſtant, ac demum cæco perſimilis in quodlibet offendiculum paſſim incurreret, atque in labyrintho inextricabili ſemper errabundus vagaretur.

§. X. *Quid ſit in univerſum* Jus *vel* Rectum.

Quibus ita poſitis ultro ſe offert prima idea quam in ſe includit vocabulum *Juris* ſeu *Recti*; in latiori autem ſua ſignification e, & ad quam omnes aliæ ſignificationes quodam mo- referuntur, *Jus* ſeu *Rectum* nihil aliud eſt, quam *quidquid* tio *indubitanter agnoſcit & approbat tanquam certiſſimum & npendioſam viam aſſequendæ felicitatis.*

Quæ definitio ex principiis jam antea poſitis oritur. Sed quam recta ſit intelligatur, hæc noſtra principia proprius a aliis admoveamus, ut in eodem conſpectu poſita conjunm exhibeantur. Enimvero *Rectum* id primo ſignificat quodmque bene dirigit vel bene dirigitur; *Directio* refertur ad quam *metam*, ad quemdam *finem*, quem volumus aſſequi; imus finis hominis eſt ejus felicitas; ac demum unicam *tionis* ope poteſt homo felicitatem comparare, ex quibus identer conſequens eſt *Jus* ſive *Rectum* generatim ſpectatum

nihil

nihil aliud esse quam quidquid Ratio approbat tanquam certissimam, & compendiosam viam assequendæ felicitatis. Inde fit etiam ut Ratio diligenter exculta, & eum perfectionis gradum assecuta in quo propriæ sibi perspicacitatis vim omnem potest exerere ipsa sibi suffragetur & per excellentiam dicatur *Recta Ratio*, utpote cum sit primum directionis principium, & humanæ felicitatis tutissima via.

Ac ne quid in harumce primigeniarum idearum analysi prætermittatur, non ab re erit hic adnotare, *Rectum* Gallis dici quod Latini dicunt *Jus*, quæ vox idem sonat ac *jussum* seu mandatum (*a*). Duplex illa *Juris* & *Recti* nuncupatio hanc procul dubio causam habet, quod quidquid Ratio comperit provehendæ nostræ felicitatis viam esse rectam tutamque, id videatur imperando jubere. Quoniam vero tunc Rationis jussa disgnoscuntur, cum id iniquiritur quod *Rectum* est, hinc rectæ rationis regulas expendentibus promiscua fuit idea *Juris* & *Recti*. Uno verbo, cum *Jus* & *Rectum* natura sibi cohæreant, Latinis idea *Juris*, Gallis placuit idea *Recti*.

CAPUT VI.

Generales vivendi Regulæ quas Ratio præcipit. De natura Obligationis, & primis ejus fundamentis.

§. I. *Varias instituendæ vitæ Regulas Ratio præcipit.*

PRimigeniam igitur, nec id parvi momenti est, humanarum actionum Regulam jam compertam habemus, fidumque ducem illum novimus quo auspice semper incedere homo debet, cujusque auctoritati monitisque auscultare potest omnino securus. Sed nostram investigationem ulterius proferamus. Sæpenumero experimur falsa esse nostra judicia de iis quæ vel bona vel mala esse duximus, ex qua judiciorum nostrorum perversitate admodum damnosi gignuntur errores. Ducem itaque nostrorum consulamus Rationem, ab eaque discamus quæ natura sit eorum quæ vere vel bona vel mala sunt. Sic enim vera nobis felicitas innotescet, tum via quæ nobis ad eam assequendam ineunda est.

§. II. *Bonorum Malorumque verum discrimen habere.*

Bona vel Mala, si generatim spectentur, eorum certa est atque immutabilis notio; sed singularia Bona vel Mala, aut quæ talia putantur, multiplici genere continentur.

Regu-

(*a*) *Jus* a *Jubendo*; *Jura* enim veteres *Jusa* vel *Jusa* vocabant. Festus: *Jusa*, *Jura*.

Regula I. Quapropter primum eſt hoc Rationis conſilium, *ut accurate bonorum malorumque naturam, eorumque inter ſe differentias expendamus, quo verum cuilibet rei pretium dicatur.*

Id autem non eſt ita judicatu difficile. Etenim ſi vel tantillum quotidianam experientiam noſtram attendamus, intelligemus 1. alia eſſe bona mentis, alia corporis, quoniam homo mente conſtat & corpore. Bona mentis *ex ſolis noſtris cogitationibus ortum habent*: corporis vero bona proveniunt *ex rebus extra nos poſitis ſenſuſque noſtros afficientibus*. Itaque mera ſunt hæc bona mentis, quoties, v. g. propter compertam aliquam magni momenti veritatem, unde afficimur, vel ſi quando nobis ipſi ſuffragamur officio noſtro perfuncti; mera ſunt autem mala mentis, quoties, exempli cauſa, Geometra ringitur non comperta quæſtionis alicujus ſolutione, aut ſi quis male ſibi conſcius mentis anxietate torqueatur. Quod ad Bona vel Mala corporis ſpectat, nemo neſcit in quo illa poſita ſint: Hinc valetudo, robur, venuſtas; illic morbi, imbecillitas, dolor, &c. Permagni autem hominum intereſt duplex illud attendere bonorum malorumque genus quæ ad mentem corpuſque pertinent; homo enim quoniam mente conſtat & corpore, ejus tum perfectio, tum felicitas, ex ſana pendent utriuſque partis conditione.

2. Quod prima fronte bonum ſeſe exhibuerat, frequenter advertimus malum revera eſſe, maximum vero bonum ſæpe delitefcere in eo quod ſpeciem habet mali. Diſtinguenda ſunt ergo quæ vere bona vel mala ſunt ab iis quæ falſam boni maliive ſpeciem habent; ſeu, quod idem eſt, bonum aliquando eſt *mere bonum*, & malum aliquando *mere malum*. Alias boni malique confuſio ea eſt, ut ſtatim non intelligatur utra pars alteri præſtet, bonum malo, vel malum bono.

3. Tertium diſcrimen eſt quod bona malaque alia ſunt aliis diuturniora, in quo multiplex eſt bonorum malorumque indoles. Alia enim firma ſunt atque perſtant, aliqua vero fluxa nec ſibi conſtantia. Quibus adde bona & mala quædam eſſe quorum, ut ita dicam ſumus domini, quæque ſic in noſtra ſunt poteſtate, ut aliorum quædam præſtare nos immunes poſſimus, alia vero immota retinere quibus fruamur. Sed hoc uno genere non continetur omnia vel bona. Namque alia bona ſunt quæ ex nobis elabuntur invitis, quibuſdam vero malis opprimimur, quamvis ea declinare totis viribus enitamur.

4. Alia ſunt bona & mala præſentia quibus jam nunc afficimur; alia ſunt bona & mala futura quæ vel ſperamus vel timemus.

5. Alia ſunt bona & mala privata, quæ tantum in aliquot homines cadunt; alia ſunt communia & univerſa, quorum

omnis hominum societas particeps est. Verum illud bonum est quod ad omnes spectat; partis alicujus utilitas, si universorum utilitatem impugnat, falsam habet speciem boni, atque ideo verum est malum.

6. Ex quibus omnibus licet tandem inteligere varia esse bonorum malorumque inter se discrimina pro variis eorumdem generibus, quæ si alterum cum altero comparentur, alia bona liquebit aliis esse præstantiora, item alia mala aliis graviora. Sic etiam contingit ut aliquod commodum cum aliquo incommodo collatum vel æquale possit esse, vel majus vel minus; atque hinc nova gignuntur discrimina, seu totidem exsurgunt gradus quos operæ pretium est attendere.

Quam igitur præcipuam modo Regulam statuimus, ut nimirum vel bona vel mala recto judicio secernantur, quam sit utilissima, nostræque aptissima felicitati, ex iis patet quæ jam enumerata sunt. Sed & alia sunt Rationis consilia, ex quibus haud levioris momenti nonnulla juvat recensere.

§. III. *Quæ ab hominis natura statuque prorsus aliena sunt, in eis vera felicitas sita esse nequit*.

Regula II. Quæ *ab hominis natura statuque prorsus aliena sunt, in eis vera felicitas sita esse nequit*. Quæ altera Regula sponte fluit ex ipsa Boni malique notione. Quod enim alicujus Entis naturæ repugnat, hoc ipso nititur vel deterere illud Ens vel delere, ejusque constitutionem depravare, vel adulterare; id autem quoniam hujus Entis saluti, perfectioni, utilitatique repugnat adversa fronte, ejusdem idcirco felicitatem funditus subruit evertitque. Itaque Ratio, cum sit pars hominis nobilissima, & in qua potissimum ejus natura posita est, quidquid cum Ratione nequit conciliari, non potest hominis generare felicitatem. Præterea illud quodcumque ab hominis conditione sejunctum est, ejusdem non potest conducere felicitati, quo nihil evidentius est. Quælibet *natura*, quæ constituta est ut ad alias *naturas*, referatur, quibuscum necessario cohæret, in se una non debet spectari, sed spectanda etiam prout est pars *totius*, ad quod refertur. Liquet autem *naturam* qualemcumque vel bonam vel malam conditionem felicitatem vel infelicitatem magna ex parte sortiri, prout bene vel male se habet ad alias naturas, quæ illam circumstant, atque cum illis convenit vel repugnat.

§. IV. *Præsentia & futura inter se comparare*.

Regula III. Ad assequendam veram felicitatem, *haud satis est bona vel mala præsentia perspicere, sed præterea naturales eorum consecutiones expendendæ sunt; ut, cum futuris præsentia comparantes, & utrum præponderet dijudicantes, futurum rei exitum præcognoscere valeamus*.

Regu-

Regula IV. *Igitur contra rationem facit, qui bonum appetit, ex quo majus malum subsequetur.*

Regula V. Sed contra, *Rationi prorsus consentaneum est malum perpeti, ex quo certo gignendum est majus bonum.*

Quæ hic præcepta statuimus, eorum veritas momentumque suapte dignoscuntur. Bonum & malum cum sint contraria, quod ab altero gignitur, ab altero præfocatur, id est, certum infortunium inducitur per hujus boni possessionem, cui bono conjunctum est majus malum, & contra felicitas ex levi malo exoritur cui malo connexum est majus bonum. Quapropter singulis perpensis aliud leve bonum fugiendum est tanquam verum malum, aliud autem leve malum appetendum est tanquam verum bonum.

Ea est humanarum rerum natura ut quas hic regulas statuimus necesse sit attendere. Etenim singulæ nostræ actiones si ita in se ipsis conclusæ atque definitæ essent, ut nihil ex illis consequeretur, non tam frequenter in rerum delectu aberraremus, sed fere semper quæ bona sunt, eligerentur. Verum nostra nobis experientia constat alium sæpe rerum exitum esse ac futurus videbatur, ita ut amarissima fiant quorum erat species jucundissima, contra autem vera bona sibique constantia non sine labore comparari; unde prudentis hominis non est præsentibus tantum immorari, sed & futura quoque respicienda sunt, ut, futuris & præsentibus æqua diligentia pespectis judicatisque, in optimam partem inclinemus.

§. V. *Minori bono majus bonum anteponendum est.*

Regula VI. Eadem de causa *minori bono majus bonum anteponendum est; expetenda sunt semper præstantissima bona, quæ nobis apta sunt; nostra vero desideria & disquisitiones nostræ pro boni cujuslibet natura & præstantia adtemperanda sunt.* Quæ Regula sic evidens est, ut actum agat qui eam probandam aggrediatur.

§. VI. *Aliquando suscipienda res, vel quia possibilis vel multo etiam magis, quia verisimilis.*

Regula VII. Neutiquam *opus est ut quæ magni momenti sunt vel bona vel mala certissima sint, sed satis est, ut quæ bona vel mala sunt vel possibilia sint, vel, quod magis est, verisimilia, ut vir sapiens levia quædam bona abneget, aut levia mala quædam perferat, quo multo majora bona consequatur, vel mala declinet multo graviora.*

Quæ Regula ex præcedentibus ortum habet, eaque quam vera, quam necessaria sit, omnium agendi ratione comprobatur. Enimvero utquid homines tot se negotiis implicant, tot labores aggrediuntur, tot molestias perferunt, tot casus adeunt? Sane quoniam proposita sibi habent quædam commoda,

quæ cariore pretio non putant empta fore, etiamsi commoda hæc nec jam præsentia nec æque certa sint, ac certa sunt incommoda quæ futuri commodi causa sustinentur.

Rationi certe consentaneum omnino est, ut deficientibus quæ certa sint, probabilia sequamur tum in judicando, tum in agendo; neque enim tunc aliud lumen vel alium ducem habemus. Igitur in multis rerum evidentiam supplere debet probabilitas, nisi malis incertus errare quam ducem sequi; vel quia sol non lucet, lampadem putes extinguendam. Atqui vel debilis facis ope melius quis metam assequatur, quam si in tenebris perseveret. Hæc est humanæ vitæ recepta consuetudo ut probabilia plerumque nos ad agendum impellant, neque enim semper omnimoda nobis evidentia potest affulgere. *Seneca* Philosophus nostrum illud præceptum pulchre confirmat & enucleat. „ Huic respondebimus, numquam expe-„ ctare nos certissimam rerum comprehensionem: quoniam in „ arduo est veri exploratio: sed ea ire, qua ducit verisimili-„ tudo. *Omne hac via procedit officium.* Sic serimus, sic navi-„ gamus, sic militamus, sic uxores ducimus, sic liberos tol-„ limus, ignari quam omnium horum incertus sit eventus. „ Ad ea accedimus, de quibus bene sperandum credimus. „ Quis enim polliceatur serenti proventum, naviganti por-„ tum, militanti victoriam, marito pudicam uxorem, patri „ pios liberos? Sequimur qua *Ratio*, non qua veritas trahit. „ *Expecta, ut nisi comperta veritate nihil moveris: Relicto omni* „ *actu vita consistit.* Dum verisimilia me ad hoc aut illud im-„ pellant, non verebor beneficium dare ei quem verissimile „ erit gratum esse. *De Benefic. Lib. IV. Cap.* 33.

§. VII. *Vera bona sapere.*

Regula VII. Nihil *omittendum est quo vera bona mens nostra sapiat; ita ut ex bonorum contemplatione quæ indubitanter præstantissima sunt, eorum habendorum cupiditas nobis innascatur, & quantam possumus ad eadem obtinenda diligentiam adhibeamus.*

Hanc Regulam ultimo loco proponi oportuit, quia ex illa superiorum Regularum vis omnis in exequendo effectusque pendet. Nec enim satis est cognitam nobis esse bonorum malorumque naturam, quæ nos vere felices vel infelices præstare possunt, sed præterea requiritur ut præcepta quibus mens informata est efficacem vim suam exerant, ita ut ex propensione moribusque contractis voluntas eo prompte deferatur quo illam inclinant bene institutæ Rationis consilia. Neque vero sibi aliquis fingat hominum affectus atque studia mutari vel emendari non posse. Quod de palati, idem de mentis sapore dixeris; nam utriusque saporem in alium posse converti experientia docemur, & iis tandem rebus nos delectari quas

prius

prius inamœnas dolebamus. Rem primum ægre quis aggreditur, nec sine multo rationis conatu; deinceps ei paullatim assuefimus; cum ea res quia sæpius repetita sensim evadit facilior, jam in illam non obluctamur, sed aliam quam antea cernimus, ac tandem quod prius aversabamur, ejus amorem inducit consuetudo. Namque initorum morum seu habituum ea vis est, tantumque sensim commodum tantumque oblectamentum in illis se exhibet quæ sumus adsueti facere, ut eisdem abstineamus inviti.

§. VIII.

Ea sunt præcipua Rationis consilia seu præcepta, quæ cum ex ipsa rerum hominisque præsertim natura & statu elicita sint, id ostendunt quod hominem præcipue decet, & Regulas includunt ad ejus perfectionem & felicitatem maxime necessarias.

Humana mens ultro assentitur his nostris preceptis, quibus in agendo debemus obsequi.

Quæ hic generalia præcepta statuimus nostrum sibi vel nolentium, ut ita dicam, assensum vindicant, ita ut quam vera, quam sapientia sint, necessario dignoscat exculta sedataque Ratio, præjudicatis opinionibus tumultuantibusque cupiditatibus libera. Hæc autem præcepta ob mentis oculos semper posita nemo non intelligit quantum habitura sint utilitatis. Sic enim illa singulis occasionibus frequenter usurpata in unam sensim constantemque Regulam vertentur humanarum propensionum morumque.

Neque enim hæc nostra præcepta in mera contemplatione consistunt, sed iis utendum, & secundum illa nostri mores adtemperandi sunt. Quorsum enim suadentem Rationem audias, quam sequi nolis? Et vivendi regularum, quas perspicue bonas utilesque nosti, quod erit pretium, si nullus sit usus? Ipsi certe Rationem intelligimus nobis concessam, ut ejus affulgentibus radiis incedamus. Quæ hic memoramus præcepta si neglecta sunt, ipsi nos improbamus damnamusque, non secus ac alium quemvis ejusdem negligentiæ reum. Sed quoties eiisdem præceptis paruimus, veram intus lætitiam experimur, ipsi nobis suffragamur aliisque, qui similiter se gessere. Hi porro animi sensus ita nobis innati sunt, ut aliter sentire non possimus. Itaque positis jam antea præceptis nos subdere cogimur non secus ac Regulæ quæ tum nostræ naturæ consentanea est, tum ex qua pendet nostra felicitas.

§. IX. *Quid sit Obligatio generatim spectata.*

Quorum præceptorum cum natura nostra consensio necessitatem inducit eis nostram agendi rationem accommodandi. Necessitatem dico non *physicam*, sed *moralem*, Moralis autem ne-

cessitas iis causis continetur quibus ita afficimur, ut in certam partem inclinemus, nec in aliam possimus vergere, si tamen auscultamus Rationi.

Eo sensu quis dicitur obligatus, cum rem tenetur præstare vel omittere; seu quod idem est, cum impellitur magnis & gravibus causis, quæ veluti totidem vincula voluntatem in hanc vel illam partem detorquent. Etenim sive e plebe quemdam, sive Juris moralisque disciplinæ peritos consulas, utrosque deprehendes obligationem ponere in ea causa, propter quam recte intellectam probatamque, potius hanc quam illam partem amplectimur. Unde consequens est vim omnem obligationis ex eo judicio pendere quo talem talemve agendi rationem probamus vel improbamus. Nam qui *probat*, fatetur quod illud *debeat* facere quod probat: qui vero *damnat*, fatetur quod illud non *debeat* facere quod damnat. *Debere* autem & *obligari* voces sunt ejusdem significationis.

Obligationis *propriam* & *figuratam* significationem, alteram alteri natura proximam, tantummodo delibavimus, quam hic oportet elucidare. Obligatio igitur in sensu proprio est *vinculum*. Itaque homo *obligatus* est *vinctus*. Sed quemadmodum funibus aut catenis quis vinctus non se ipse potest ad agendum movere, sic fere se habet homo *obligatus*, cum eo tamen discrimine, quod illic externum & physicum impedimentum est naturales vires cohibens: hic autem vinculum est morale, sive libertas se Rationi submittit. Ratio autem quoniam hominis ejusque facultatum primigenia Regula est, ad eum finem quem ipsa sibi proposuit humanarum facultatum actus dirigit temperatque.

Obligatio igitur in sua prima origine & generatim spectata definiri potest: *naturalis libertatis circumscriptio, quatenus Rationis præscripta sunt totidem causæ, quæ hominem movent ut alio modo se gerat potius quam alio.*

§. X. *Obligationis vires possunt esse aut validiores aut demissiores.*

Sic se habet primigeniæ obligationis natura. Unde consequens est hujus obligationis validiores aut remissiores vires esse prout majus minusve momentum est in causis quibus obligatio nititur, eæque causæ plus minusve voluntatem nostram afficiunt. Liquet enim quo causæ illæ graviores, & efficaciores erunt, eo majorem extituram necessitatem, ut secundum illas nostra procedat agendi ratio.

§. XI. *Sententia* Clarkii *de natura & origine obligationis.*

Vid. Clark. Relig. Nat. Tom. II. Cap. III. N. 7.

Nec vero me latet non eam apud omnes Juris & moralis disciplinæ peritos obligationis naturam & originem assignari quam nos assignavimus. Nonnulli censent, verum primumque

„ cujus-

„ cujuslibet obligationis fundamentum positum esse in convenientia vel discrepantia quæ se prodit in quibusdam actionibus; suam esse virtutis interiorem pulchritudinem, unde virtus ob se ipsam amanda sit, sed a vitio contra abhorrendum esse, quod illi insit innata deformitas: quæ sectandæ virtutis & vitii declinandi nobis incumbit obligatio, priusquam attendantur mercedes aut pœnæ, bona vel mala ex admissis vitiis aut usurpatis virtutibus emergentia: neque enim ex mercedibus, inquiunt, aut ex pœnis oritur obligatio.

Sed eam obligationis definitionem non puto veram esse, nisi ad superiorem definitionem nostram reducatur. Qui sesectandam virtutem dicit ob insitam illi pulchritudinem, vitium contra declinandum ob insitam ei fœditatem, næ is fatetur nobis *causam* esse cur aliud alii anteponamus. Hæc autem causa, quæcumque sit, voluntatem inclinare non est efficax, nisi quantum præ se fert aut assequendum bonum aut fugiendum malum; uno verbo nisi quantum nostro gaudio, nostræ securitati, nostræque felicitati potest conducere. Quam rem sic se habere vult & hominis & humanæ voluntatis natura. Etenim in universum voluntas bonum sibi propositum habet, atque ideo non alia causa quam spes assequendi boni in hanc vel illam partem voluntatem movet flectitque. Igitur omnem hominibus agendi causam aufert, qui ab eis quodvis emolumentum aufert, quo sublato necesse est ut homines prorsus fiant indifferentes desidesque. Præterea quam tibi animo effinges humanarum actionum convenientiam vel discrepantiam, pulchritudinem vel deformitatem, aptum inter se vel interturbatum ordinem, nisi quæ hic enumeramus omnia, ad hominem ipsum ejusque destinatam sortem, perfectionem, ac uno verbo ad humanæ naturæ commodum veramque felicitatem referantur?

§. XII. Barbeyracii *in hoc idem argumentum sententia*.

Aliam a Clarkio sententiam iniverunt plerique Jureconsulti. (*a*) „ Ii obligationem proprie dictam ponunt in voluntate Naturæ supremæ cui nos subditos agnoscimus. Nec aliud libertatis frænum esse contendunt, quam hujus Naturæ voluntatem & jussa, propter quæ tenemur nostras præscripto modo actiones ordinare. Neminem addunt in sua agendi ratione ad aliquid necessario adstringi, quia rerum inter se videt apitudinem & convenientiam, licet convenientiæ il-

(*a*) Vide Judicium Scriptor. anonym. &c. §. XV. Cujus opusculi auctor est *Leibnitius*, & in illud adnotationes suas addit Barbeyracius, indiditque gallicæ suæ *Officiorum hominis & civis* interpretationi quinto excusæ.

„ li ratio suffragetur. Quoniam enim, inquiunt, inter no-
„ stram Rationem & nosmetipsos nihil interest, nemo, si pro-
„ prie loquitur, a se ipso potest obligari. Unde colligunt
„ præcepta Rationis nullam obligationem inducere, si in se
„ ipsis spectentur, & separatim a Naturæ supremæ volunta-
„ te, a qua suam auctoritatem mutuantur.

Sed rem nobis non videntur expedire, qui ea ponunt obligationis fundamenta, eamque sic definiunt. Hæc enim definitio a remotissimis obbligationis fontibus, ejusque veris principiis deducta non est. Equidem qui domino subditus est, ejus tenetur voluntatem exequi; sed illa voluntas exitum suum non sortietur, nisi eidem Ratio assentiatur. Quamobrem non solum necesse est ut Domini voluntas in se ipsa nihil includat ab hominis natura alienum; sed præterea requiritur ut hæc voluntas ad genuinum hominis statum ejusque ultimum finem ita sit accommodata, ut voluntatem hanc necessario dignoscamus nostrarum actionum necessario regulam esse, quam respuere foret nobis prorsus exitiosum, sed cui obsequentes propositam metam attingemus. Quod nisi res sic intelligatur, nec etiam intelligi potest hominem se domino volentem subjicere, ejusque mandatis libentem obsequi. Equidem si Jureconsultis usitatum loquendi modum attendamus, *Dominus jubens* constituit obligationem, qualem vulgo solemus concipere. Sed nisi rem altius repetas, ejusque Domini auctoritatem stabilieris in ipso Rationis assensu, ex illa Domini auctoritate nunquam aliud elicies quam externam *coactionem* sane diversam a vera obligatione quæ propria vi voluntatem afficit, eamdemque flectit interiore sensu persuasam; ita ut homo citra vim proprio motu libensque obtemperet.

§. XIII. *Duo obbligationis genera. Obligatio* interior: *obligatio* exterior.

Variæ illæ circa naturam & originem obligationis opiniones prima fronte videntur inter se admodum dissimiles; sed ex iis ipsis ea colligo, quæ jam superius adnotavi, eam quanta videtur non tantam discrepantiam esse. Opiniones enim illas si penitius scruteris, remque ab ovo ordiare, illas profecto sententias intelliges, si bene concipiantur, non modo non diffidere, sed alias aliis accedere, atque etiam conjungendas esse, ut inde *systema* exurgat recte cohærens cum suis omnibus præcipuis partibus ad naturam statumque hominis pertinentibus, id quod subinde clarius innotescet. (Vide *inf. Part. II. Cap. VI.*) Sed expedit ut jam nunc distinguatur duplex obgationis genus: alia enim est *interior*, alia *exterior*. Obligationem interiorem illam dico *quam unice gignit nostra Ratio, prout Ratio spectatur tamquam primigenia nostri agendi modi Regula, &* *actio-*

actionem quamlibet suscipiendam vel declinandam suadet, prout actio illa in se vel bona vel mala est. Obligatio vero exterior illa est *quæ procedit ab auctoritate alicujus naturæ, cui nos habemus subditos, & a qua quædam præcipituntur vel prohibentur sub alicujus pœnæ comminatione*.

Quibus adde, tantum abesse ut hæ duæ sibi invicem adversentur obligationes, ut contra mire consentiant. Quemadmodum enim ex exteriori obligatione novum robur interiori obligationi accedere potest, sic etiam tota obligationis exterioris vis ultimo pendet ex interiori obligatione; atque ex illa utriusque obligationis accessione consensuque maximus exsurgit moralis necessitatis gradus, efficiturque validissimum vinculum seu potentissima causa quæ homines valeat afficere atque impellere, ut certas agendi regulas constanter sectentur a quibus nunquam discedant: ac uno verbo hoc illud est absolutissimæ obligationis principium.

CAPUT VII.

De Jure *prout est* Facultas, *& de adjuncta huic Juri* Obligatione.

§. I. Juris vocabulum diversas significationes obtinet, quæ singulæ fluunt ex illius generali definitione.

HActenus consideratum est nobis jus, prout est primigenia nostrarum actionum regula. Sed præter generalem illam Juris definitionem quam jam enucleavimus, Juris vocabulum singulares etiam plures significationes obtinet hic adnotandas.

Sed præcipuum illud est, ut menti semper infixam habeamus generalem illam quam assignavimus Juris definitionem. Etenim ex hac definitione tanquam e suo fonte derivantur quæcumque trademus tum in hoc capire, tum in sequentibus. Omnis autem nostra ratiocinatio; si in se vera sit, & cum dicta definitione neeessario cohærens, novum hinc argumentum elicitur quam vera sit nostra definitio. Sin res, spe nostra delusa, secus se habeat, indagationis nostræ saltem hæc erit utilitas. ut error in ipsa sua origine deprehendatur, & sic facilius emendetur, qui sanæ methodi fructus est. Generalem aliquam sententiam ex eo patet veram esse, si ad illam omnes singulares sententiæ referantur, ad quam velut rami ad truncum reduci possunt.

§. II. *Quid sit Jus pro facultate acceptum.*

Ac primo quidem Jus sæpe accipitur pro *qualitate* homini competente, pro *potestate* seu *agendi facultate*. Eo sensu dicitur

cui-

cuilibet homini *Jus* esse ut suæ saluti consulat; patris *Jus* esse liberorum educandorum; Principi jus esse congregandi exercitus in defensionem imperii.

Jus sic acceptum definiri debet *potestas homini competens, ut juxta quemdam modum libertate sua suisque naturalibus viribus utatur, tum quantum ad se attinet, tum quantum ad alios, modo huic suæ libertatis suarumque virium usui Ratio suffragetur.*

Quoties itaque dicimus patri jus esse liberorum educandorum, hoc nihil aliud sibi vult; nisi quod illud sit Rationis præscriptum, ut pater libertatem suam viresque suas naturales convenienter adhibeat in salutem suorum liberorum, eorumque mentem & ingenium informandum. Sic etiam Ratio Principi suffragatur, ut omnia præstet quæcumque Reipublicæ saluti & utilitati conducunt, & singulariter ut milites conscribat, & exercitus paret, quorum ope hostibus obsistat; quapropter dicimus horum omnium faciendorum Principi jus esse. Sed contra negamus illi jus esse aratores citra necessitatem ex agris; opifices ab opere suo & familia sua abstrahendi; negamus similiter patri jus esse liberos suos exponendi vel occidendi, quia ejusmodi res plane Rationi contrariæ sunt.

§. III. *Non debet* mera potentia *pro* Jure *accipi.*

Igitur non debet *mera potentia* pro Jure accipi. Mera namque potentia est qualitas *physica*, vel facultas agendi secundum omnem virium naturalium & libertatis extensionem, sed minor est *juris* extensio. *Jus* enim convenientiam includit cum regula, regula vero potentiam physicam ita temperat, ut hominis actiones ad quemdam propositum finem ordinet, unde etiam Jus dicitur qualitas *moralis*. Nonnulli quidem *potentiam* non secus ac *Jus* moralibus qualitatibus annumerant, quod non ita nostram distinctionem impugnat. Qui enim *potentiam* & *jus* inter qualitates morales recensent, quod nos per *jus*, idem illi fere per *potentiam* intelligunt, quæ confusa loquendi ratio ipso usu videtur comprobata: nam v. g. eodem sensu dicimus *patriam potestatem* & *paternum jus*. Quidquid illud sit de vocibus non est certandum. Præcipuum illud est ut hoc loco *moralia* secernantur ab iis quæ physica sunt; quemadmodum autem ipse Puffendorfius indigitat, *physica* per *potentiam*, moralia per *jus* melius denotantur. (*a*) Uno verbo tunc nostræ

(*a*) Quod si sic intelligatur, *Juris & Potentiæ* eadem erit fere significatio, cum eo tamen discrimine, quod qui dicit *potentiam*, is disertius quidem indicat præsentem sive in res, sive in personas alicujus facultatis possessionem, sed obscurius indicat qua ratione facultas hæc comparata sit; sed qui dicit *jus*, is vere & diserte asserit facultatem hanc legitima ratione alicui partam esse, quam ideo justa de causa sibi vindicat. *Puffend, de Jure Nat. & Gent. Lib. I. Cap. I. §. 20.*

ſtræ facultates vertuntur in *jus*, quoties illarum uſus cum ratione conſentit, quæ humanarum actionum primigenia Regula eſt. Quidquid vero duce Ratione homo poteſt facere, idipſum jure facit, quia non alio magis compendioſo & tutiori modo quam duce Ratione propoſitum finem homo poteſt aſſequi. In quibus noſtris opinionibus nihil ſane pro arbitrio fictum eſt, quippe quæ omnes ex ipſa rerum natura deſumptæ ſunt, atque illæ profecto intelligentur ex principiis jam antea poſitis fluere, ſi tamen cum eis conſocientur.

§. IV. *Quo generali fundamento jura nitantur hominis.*

Si quis deinde quærat cur Ratio potius hunc quam illum noſtrarum facultatum noſtræque libertatis uſum comprobet, in promptu reſponſum eſt. Ideo enim diverſa ſunt Rationis judicia, quia diverſa eſt rerum natura diverſique illarum effectus. Quemlibet noſtrarum facultatum uſum ex ſe ipſo noſtræ tum perfectioni tum felicitati conducentem Ratio comprobat, quæ idcirco alii cuivis earumdem facultatum uſui adverſatur in contrárium finem vergenti.

§. V. *Jus parit obligationem.*

Itaque Jus quale nos expuimus, & prout vim ſuam in alios exegerit, ſubjectam habet *obligationem*.

Jam de obligatione generatim ſpectata in ſuperiore capite diſputatum eſt, ſed quo melius, de qua hic agitur, obligatio intelligatur, advertendum eſt, quoties Ratio cuipiam homini ſuffragatur, ut hoc vel illo modo ſuas vires ſuamque libertatem adhibeat, ſeu quod idem eſt, quoties Ratio jus quoddam agnoſcit in homine, natura conſequens eſſe, quo partum huic homini jus aſſeratur, ut hæc eadem Ratio ceteros homines prohibeat, ne ſuis viribus ſuaque libertate utantur ad alienum jus impugnandum, quod violare non ſolum nefas putare debent, ſed præterea in illo jure uſurpando poſſidentem tenentur adjuvare. Ex quibus ſic intellectis ſponte fluit definitio obligationis, quæ nihil aliud eſt quam *coarctatum ſuadente Ratione naturalis libertatis exercitium, prout Ratio non patitur ut iis obſiſtamus qui ſuo jure utuntur, ſed contra quemvis jubet eis favere atque opitulari qui legitimas res aggrediuntur, vetatque ne illis obſtaculum impedimentumve afferatur.*

§. VI. *Jus, & obligatio mutuo ad ſe referuntur.*

Itaque Jus & obligatio duæ ſunt voces quæ ad ſe mutuo referuntur, quarum altera neceſſario includit alteram, nec enim *Jus* concipi poteſt, niſi & huic ſubjecta obligatio intelligatur. Quodnam v. g. verum jus patri competet ſuos liberos honeſtis rationibus ad ſapientiam virtutemque inſtituendi, niſi liberi paterno imperio non ſolum ſe ſubmittere teneantur, verum etiam facili promptoque obſequio ſuo, quod in illo-

illorum utilitatem sibi pater proposuit, ad exitum pro sua parte dedecant? Quod si aliter se haberet, humanarum actionum regula jam Ratio non esset, sed ipsa secum pugnaret, & quæcumque jura homini concedit nullam haberent utilitatem, nullumque sortirentur exitum, quia Ratio quod altera manu largiretur, altera subriperet.

§. VII. *Quo tempore jus & obligatio in hominem cadant.*

Juris, prout est *facultas*, eique *Juri* subjectæ *obligationis* veram naturam assignavimus. Porro in universum affirmari potest quod in hominem jus & obligatio cadant, statim atque vita sensuque præditus est. Statuendum tamen hic aliquod discrimen est inter jus & obligationem, quantum ad tempus spectat quo jus & obligatio in homine vim suam incipiunt exerere. Homini incumbens obligatio tunc locum solummodo habet, cum eam ætatem homo assequutus est qua pollet Ratione & judicio. Prius enim est nosse obligationem quam ea perfungi, & quod quis facit, id debet intelligere, atque cum quadam regula comparare; Jura vero quæ alicujus etiam nescii utilitatem promovent, illa quidem incipiunt & esse & parere obligationem, quo ipso tempore quis incipit homo esse, tenenturque ceteri homines ejusmodi jura non violare. Exempli causa, infantibus in utero materno degentibus idem partum est jus ac viris, ne quis eos vel male habeat, vel eis injuriam inferat, id quod jure Romano summa æquitate constitutum est: *Qui in utero materno est, perinde ac si in rebus humanis esset, custodiatur, quoties de commodo ipsius partus quæritur. (Leg. 7. ff. De statu homin.)* Alius autem Jurisperitus sequentem Regulam statuit: *Itaque pati quis injuriam, etiamsi non sentiat, potest: facere nemo, nisi scit se injuriam facere, etiamsi nesciat cui faciat. (Leg. 1. ff. De statu hominis Leg. 3. §. 2. ff. de injuriis. Lib. 47. tit. 10.)* Si ergo de infante quæratur vel nato vel nascituro, dici proprie non potest quod jam nunc in alios homines quadam obligatione teneatur. Tunc tantum obligationi subjici incipit cum illam ætatem adeptus est, qua valet res dignoscere & dijudicare.

§. VIII. *Jura & obligationes multiplici genere continentur.*

Jura & obligationes in varias obligationes & diversa jura distingui possunt; præcipua satis erit hic delibasse. (Vid. *Pufend. De jur. Nat. & Gent. l. 1. Cap. 1. §. 19.* Et *Grot. De Jur. Bell. & Pac. lib. 1. cap. 1. §. 4. 5. 6. 7. cum Notis Barbeyracii.*)

Ac primo sunt *Jura naturalia* & *acquisita*. Naturalia Jura dicimus illa, *quæ homini ab origine & necessario competunt, quæ illius naturæ inhærent, quibus propter hoc ipsum fruitur quod homo est, licet ea sibi ipse nullo suo facto comparaverit.* Contra jura ac-

acquisita sunt illa, *quibus homo natura non fruitur, sed quæ ipse sibi proprio suo facto adeptus est*. Sic homini jus hoc innatum est ut suæ saluti consulat: at vero imperium, seu jus consociatis hominibus imperandi, est jus acquisitum.

Alia sunt *jura perfecta* & *stricta*, alia sunt *jura imperfecta & non stricta*. Jura perfecta sunt illa *quorum præstatio stricte potest exigi, ita ut pro necessitate vis etiam adhibeatur ut præstentur, vel eorum maneat usus salvus adversus eos quicumque in illis utendis nobis obsistere, vel impedimentum afferre tentarent*. Sic merito vis in illum adhibetur, quicumque nostram vitam, vel fortunam, vel libertatem impetit. Sed *quoties per Rationem non licet vim adhibere ut alicujus concessi per eamdem Rationem juris possessio vindicetur*, tunc jus illud dicitur *imperfectum & non strictum*. Quamvis igitur quibus habendorum alimentorum facultas non suppetit, Ratio sit auctor ut illa ab aliis postulent, attamen non illis permissum est alimenta per vim a nolentibus extorquere. Nec dicto opus est in ea quæ disceptatur materia juri omnino parem esse obligationem, quæ vim habet *majorem*, *minoremve*, & *est perfecta*, vel *imperfecta*, prout jus ipsum vel est *perfectum*, vel *imperfectum*.

3. Tertia est notatu digna distinctio: namque sunt *jura quæ citra culpam possunt remitti*, alia sunt *quæ nefas est remittere*. Creditor v. g. debitori potest, si lubet, vel omnino vel partim debitum remittere, sed patri non licet competens sibi jus in liberos ita liberis condonare, ut patriæ potestatis omnino sint immunes. Cujus differentiæ ratio est, quod quædam jura sunt cum nostris officiis natura cohærentia, ideoque homini concessa ut illorum ope officia sua expleat. Quæ jura qui abnegaret, is etiam officium suum abnegaret, quod nunquam licitum est, sed quod ad jura attinet ab officiis nostris sejuncta, licitum est ea remittere, si modo prudenter remittantur. Superaddatur exemplum aliud. Nemini licet ita plane libertatem suam exuere, ut omnimodo se alieno imperio permittat; sic enim in manifestam peccandi necessitatem incurreret, si peccatum ab eo præciperetur cui penitus se subjecit. Verum jure possumus quamdam nostræ libertatis diminutionem pati, si per eam diminutionem officia nostra rectius valemus exequi, certamque nobis & convenientem utilitatem comparamus. Atque sic intelligenda est trita illa sententia, *cuivis licere, ut jus suum remittat*.

4. Denique si res spectentur circa quas jus versatur, in quatuor præcipua genera jus dividi potest. Primum est jus nobis in nos ipsos nostrasque actiones competens, quod jus vocatur *Libertas*. Alterum est jus in res quæ ad nos & proprie pertinent, & dicitur *Proprietas* vel *Dominium*. Tertium est

est jus in personas & res ceterorum hominum, quod nomine venit *Imperii* vel *Auctoritatis*. Quartum tandem jus est in res alienas, quod multiplex potest esse. Quæ diversa jura impræsentiarum satis est attigisse, quorum naturam effectusque tunc locus est explicandi, cum quælibet singulatim expenduntur.

Jus, prout *facultas* est, eo sensu intelligi debet quo intelligendum exposuimus. Sed *juris* alia est peculiaris significatio secundum quam pro *Lege* accipitur; ut si quis dicat, moralis & politicæ disciplinæ in jure naturali posita esse fundamenta; fallere fidem jure naturali vetitum, eodemque præscriptum ut damna resarciantur, &c. In quibus omnibus *Jus* pro *Lege* accipitur. Hujusmodi autem *Jus*, quoniam ad hominem singulari ratione pertinet, operæ pretium est accuratius enucleare, atque hæc subsequentibus capitibus substrata erit materia.

CAPUT VIII.

De Lege generatim spectata. (Vid. *Pufend. De Jur. Nat. & Gent. l.* 1. *cap.* 6.

§. I.

HActenus humanarum actionum regulam inquirentes ex ipso homine non sumus egressi, sed ejus naturam, quid in se, qualisque sit, indagavimus. Ex qua indagatione compertum est hominem intra se ipsum atque in sua ipsius Ratione regulam invenire quam sequatur; Rationis enim consilia, quoniam ostendunt homini viam expeditissimam tutissimamque assequendæ perfectionis atque felicitatis, hinc nascitur obligationis principium seu potentissima causa propter quam homo adstringitur suas actiones ad primigeniam illam regulam accomodare. Sed quo penitus homo dignoscatur, haud satis est eum in se uno generatim consideraffe: verum insuper pro dicta superius methodo attendendi sunt ejus varii status secundum quos ad diversas res diversimode se homo ipse habet, unde etiam variis modis adtemperandæ regulæ sunt, quibus insistere tenetur. Quemadmodum enim jam advertimus regulæ illæ non tantum cum ipsa natura hominis, sed & cum ejus conditione statuque congruere debent.

§. II. *Homo natura alteri natura obnoxius est, unde humanarum actionum* Lex *debet esse regula*.

Porro inter primigenios status hominis, potissimum attendi debet status ille propter quem alterius Juri subditus est, hinc

hinc enim præsertim deducitur ejus actionum regula. Enimvero qui alteri neutiquam subditus est, is præter suæ Rationis præscripta aliam regulam non agnoscit, unde alterius voluntati nulla in re subjacet, ac uno verbo suique suarumque actionum omnimodus dominus est. *Secus* se res habet in illo, qui alterius potestati subjectus intelligitur. Qui enim se sentit experiturque Domino subditum, pronum est ut in sua agendi ratione illius domini voluntati obsequatur: quoniam enim ab eo pendet, vetat eum Ratio veram felicitatem sperare, nisi se pro domini voluntate gerat, ejusque proposita exequatur. Atque hoc plus minusve patet, prout alter plus minusve domino subditus est, domini autem imperium vel omnimodum est vel circumscriptum. Quæ nostræ omnes adnotationes pulchre intelliguntur ad hominem singulari modo pertinere. Igitur homo simul atque dominum agnovit cujus arbitrio subjacet, consequens est ut illius domini voluntatem actionum suarum regulam ducat esse. Hoc illud *Jus* est quod *Legis* nomine insignitur.

Domini tamen voluntas nihil debet habere Rationi contrarium, quæ humanarum actionum primigenia regula est. Namque contra Rationem non possumus obsequi. Quo igitur Lex humanarum actionum regula fiat, necesse omnino est ut cum hominis natura & conditione consentiat, atque ad ejus felicitatem ultimo loco referatur, quoniam Ratio hominem ad felicitatem expetendam necessario impellit. Quæ quamquam ex se perspicua sunt, magis adhuc evadent perspicua; postquam accuratius explicata fuerit natura Legis.

§. III. *Definitio Legis*.

Legem definio *Regulam a societatis Principe suis subditis præscriptam; sive ut eis incumbat obligatio quasdam res faciendi, adjuncta cujusdam pœnæ commitatione; sive ut ad arbitrium suum quasdam alias res agendi vel omittendi, omnimoda libertas ipsis afferatur*.

Nostra hæc definitio paulum recedit a Grotii & Puffendorfi definitionibus. Sed utriusque Scriptoris definitionem existimavimus & nimis vagam, neque satis toti Legis extensioni accomodatam. Quæ dicimus comperientur vera esse, si definitio allata cum adnotatis Grotii & Puffendorfii sententiis per partes comparetur. (Vid. *Grot. de Jur. Bell. & Pac. Lib. I. Cap. 1. §. 9. Et Puffend. De Jur. Nat & Gent. Lib. 1. Cap. VI. §. 4. Quibus adde Notas Barbeyracii*.

§. V.

Legem dico esse *Regulam*: primum ut id ostendatur quod Legi est cum *consilio* commune, utrumque enim vitam humanam ordinat: deinde ut secernatur Lex ab eis mandatis quæ do-

dominus *obiter* injugit, quæque inter leges recenſeri non debent, quoniam ejuſmodi mandata *ſtabiles* Regulæ non ſunt quas ſubditi ſequantur. Regula enim hæc duo potiſſimum includit, nimirum ut ſit *univerſa* & *perpetua*, quæ univerſitas & perpetuitas quoniam Regulæ generatim ſpectatæ naturam conſtituunt, Legem etiam ſecernunt ab alia qualibet ſingulari Principis voluntate.

Dico præterea Legem eſſe Regulam *præſcriptam*; ſi quid enim Princeps animo ſuo conſtituat, nec ejus aliqua ſignificatione voluntas innotuerit, id pro Lege habendum non eſt. Principis enim voluntas quo par eſt modo ſubditis eſt declaranda, ut quid Princeps ab illis ſibi velit dignoſcere valeant, compertamque habeant neceſſitatem ſuas actiones ad præſcriptam Legem accommodandi. Ceterum quocumque modo Principis voluntas declaretur, ſeu viva voce, ſeu in ſcriptis aliterve, parum id quidem intereſt, dummodo Legislatoris voluntas plane ſit nota ſubditis.

§. V. *Quid ſit* Princeps, *quid* Principatus, *quid Jus imperandi.*

Sed quam Legis definitionem propoſuimus, ulterius explanemus. Lex a Principe præſcribitur, unde diverſa eſt *ab amici æqualiſve hominis conſilio*, quorum in nos poteſtas nulla eſt, quorumque idcirco conſilia non eamdem vim habent, nec eamdem pariunt obligationem ac Lex, quæ cum manet a Principe, ejuſdem imperio & auctoritate nititur. (Vid. *Puffend. Jus Nat. & Gent. Lib. I. Cap. VI.* §. 1.) Conſilio obſequimur ob cauſas ex ipſa rei ſuaſæ natura deductas; Legi vero paremus non ſolum ob cauſas propter quas conſtituta eſt, verum etiam propter Legislatoris auctoritatem. Ex conſilio nata obligatio mere *interior* eſt: ſed ex Lege parta obligatio non ſolum interior, ſed & *exterior* eſt. (Vid. *ſup. Cap. VI.* §. 13.)

Societas, quemadmodum jam adnotavimus, *plurium eſt conjunctio in quemdam finem, ſeu communem quamdam utilitatem.* Societatis finis eſt *exitus ſeu utilitas quam ſibi propoſitam habent Entia ratione prædita, quamque ſibi comparare volunt. Plurium autem conjunctio, eſt eorumdem voluntatis conſenſus ad aſſequendum finem omnibus in comune propoſitum.* Quamquam vero Legis definitioni ſocietatem admiſceamus, ne tamen inde colligas conſtituendis Legibus ſocietatem omnino neceſſariam eſſe. Etenim res ſi ſubtilius diſputetur, & in ſtrictiſſima ſignificatione Legem accipiamus, recte poteſt Lex intelligi, etiamſi Princeps vel unum hominem ſuæ poteſtati ſubditum habeat: ſed ideo ponimus Principem, qui hominum ſocietati præſit, quo noſtra Legis definitio ad *factum* ſeu præſentem rerum con-

conditionem propius accedat. Advertendum tamen est ex hoc ipso quod hinc stet Princeps, illinc adsint subditi, inter utrosque nasci singularis generis societatem, quam possis dicere *inaequalitatis societatem*: imperat Princeps, obsequuntur subditi.

Itaque *summus Dominus* seu *Princeps* est ille, *cui jus ita competit imperandi, ut ejus imperio non sit imperium majus*. Imperat autem *is qui ad arbitrium suum actiones dirigit subditorum quos ad obsequium cogere potest*. Principis imperio dixi non esse *imperium majus*, quoniam ut Princeps in societate primas obtinet, sic ejus voluntas cujusvis alius voluntate potior est, eique singula societatis membra obnoxia sunt. Denique *Jus imperandi* nihil aliud est *quam potestas aliorum actiones convenienti auctoritate dirigendi*. Sed quoniam potestas utendi suis viribus suaque libertate non aliter est *Jus*, nisi quatenus & Ratio suffragatur atque suam huic Juri auctoritatem impertit, hinc est ut ultimo loco Jus imperandi ipso Rationis suffragio constituatur.

§. VI.

Hic locus erat accuratius indagandi quaenam *Imperii* seu *summi Dominii* genuina sint fundamenta, seu quod idem est, ex qua causa partum sit jus imponendae aliis obligationis, eosque ad obsequium adigendi. Quae quidem quaestio tum in se gavissima est, tum in suis effectibus maximum habet momentum. Quo penitius enim causae dignoscentur ob quas ex altera parte imperium constituetur, ex altera vero parendi necessitas incumbit, eo verius lubentiusque quibus subditi sumus, obsequemur. Praeterea quaestionem illam non obiter disceptandam esse monet nos ipsa de imperii fundamentis opinionum varietas.

CAPUT IX.

§. I. 1. Adnotatio. *Hic quaestio movetur de* necessario principatu.

QUibus fundamentis Imperii jus nitatur hoc loco inquirentes, quaestionem in universum consideramus, mentemque a singulis generibus abstrahendo. Itaque quaeritur undenam derivetur summum illud imperium cui necessario parendum sit; vel si mavis, causas inquirimus ex ipsa rerum natura profluentes, ob quas necesse sit ut alii quidam imperent, alii autem obediant. Seponatur igitur quidquid attinet ad singulare quoddam imperii genus, iisque tantum generalibus notionibus attendamus unde fluunt prima principia. Quoniam vero generalia principia, si modo vera rectaque sint, ad sin-

gulas quaslibet cauſas aptari facile poſſunt, ſequitur ponenda eſſe ea prima imperii fundamenta, ſeu cauſas quibus imperium conſtituatur admittendas eas eſſe, quæ apprime congruant cum omnibus quibuslibet imperii principatuſve cognitis generibus. Atque ſic, ut ſuperius dicebamus, vel plane compertam habebimus principiorum veritatem, vel in quo manca ſint dignoſcemus.

§. II. 2. Adnotatio. *Inter eos quorum eſt eadem prorſus naturæ conditio, neque Principes neque ſubditi neceſſarii ſunt.*

Præmittenda etiam eſt alia hæc in univerſum adnotatio. Neque ullum imperandi jus, neque ulla parendi obligatio naturalis & neceſſaria eſſe poteſt inter eos quorum facultates conditionemque eadem natura ſic adæquavit, ut quod alterutri inſit, idipſum in altero reperiatur. Quod cum ita ſe habeat, quibus de cauſis alius ſibi poteſtatem in alios arrogaret, in illum ceteri eaſdem ob cauſas vindicarent imperium. Quoniam autem eo deducta res in abſurdum verteretur, conſequens eſt propter illam quam dicimus inter plures æqualitatem, ut alterius poteſtati eorum nullus neceſſario ſubjaceat: quemadmodum ſi duo apponantur æqualia pondera, neutrum aliud extollet. Quorum igitur alios præeſſe, alios ſubjici volumus, neceſſe eſt eorum natura diverſas omnino facultates includat, ex qua facultatum diverſitate ſequitur ut hic quidem ſit *Dominus*, ille vero *ſubditus*. Sed facultates illas aliter alii definiunt.

§. III. *Variæ de imperii origine & fundamento ſententiæ.*

1. Cenſent nonnulli præſcribendarum Legum & obliga[illegible] nis imponendæ jus non alio vero primoque fundamento [illegible] quam ſola virium præſtantia, vel ut loquuntur *ineluctabili* [illegible] *teſtate*. „ Ex qua, inquiunt, virium præſtantia gignitur [illegible]
„ gnandi jus, quoniam qui viribus ita præpollet, ei neque [illegible]
„ (Vid. *Hobb. De Cive Cap. XV.* §. 5.) alteri reſiſtere.

2. Imperii originem & fundamentum alii referunt „ *ad* [illegible]
„ *turæ præſtantiam*; cujus enim natura præſtantior, is [illegible]
„ ſolum ab aliis non pendet, quorum minus eſt præſtans [illegible]
„ tura, verum hi alterius cauſa nati ſunt: quod vel per [illegible]
„ ſam hominis naturam arguitur; etenim in homine mens [illegible]
„ quæ regit, utpote pars nobilior; unde etiam hominis ſu[illegible]
„ eſt in ceteros animantes imperium. (Vid. *Pufend. De* [illegible]
„ *Nat. & Gen. Lib.* 1. *Cap. VI.* §. 11.)

3. Neque tertias emittenda eſt *Barbeyracii* ſententia (*Bar*[illegible] *racius not.* 2. *in Lib.* 1. *Cap.* 11. *de offic. Hom. & Civ.* §. [illegible]) Sanæ mentis ſcriptor ille unum contendit obligationis ge[illegible] rale principium eſſe, in quod cetera omnia obligationis pri[illegible] cipia reſolvantur: nimirum *Deo* natura ſubditi ſumus, ſiqu[illegible]

dem

dem nos condidit, unde partum illi jus homines cogendi ad illum inditarum hominibus facultatum usum quem ipse Deus manifesto præscripserit. „ Opifex, inquit Barbeyracius, qua- „ tenus est opifex, dominus est sui operis quo ad arbitrium „ potest uti..... Sculptor si proprio marte vivas posset ima- „ gines effingere....... hoc ipso jus nactus esset ad obse- „ quium adigendi suis manibus elaboratum, & intellectu præ- „ ditum marmor. Porro Deus eam qua constamus materiam „ ejusque partium formam effinxit; nostra tum corpora tum „ mentes creavit, mentibusque suas facultates indidit: Quos „ ergo limites vult, potest Deus præscribere humanæ mentis „ facultatibus, quibus idcirco pro divino jussu hoc vel illo „ modo tenentur homines uti, &c.

§. IV. *Superiores opiniones excutiuntur*, I. *Ex sola virium præstantia imperandi jus non existit.*

De origine & fundamento Principatus & parendi obligationis eæ sunt præcipuæ tradi solitæ opiniones. Excutiendæ sunt nobis illæ, quas ut melius dijudicemus a *physica* necessitate, distinguenda semper erit *moralis* necessitas: tum etiam attendendæ primigeniæ *juris & obligationis* notiones juxta superiorem nostram utriusque definitionem. (Vid. *Cap. VI. & VII.*)

I. Quibus ita positis, principium mancum atque etiam falsum, si penitius indagetur, ab illis statui dico, qui jus imperandi ponunt in sola virium præstantia seu potestate cui non possit obsisti. Etenim ex eo quod cui non possim obsistere, consequens non est ut illi partum sit in me dominium, seu ut illi tenear subjici, atque voluntatem ejus habere tanquam universam mearum actionum regulam. Etenim cum illud sit *Jus* sive *Rectum* cui Ratio suffragatur, ex hoc uno Rationis suffragio, ei qui præest, partum est imperandi jus, unde etiam necessario consequens est, ut hæc eadem Ratio imperanti suffragans in subditis quoque mentis illum affectum pariat quem dicimus obligationem, ex quo mentis affectu volentes lubentesque alterius imperio subjacemus. Quamlibet igitur obligationem antecedunt quædam causæ quibus & afficitur mens & voluntas flectitur, ita ut duce nostra Ratione judicemus ipsimet inique nos imperium detrectaturos, etiamsi possemus, quoniam jure non possumus. At quicumque non aliam imperii causam præfert quam unam suarum virium præstantiam, is certe causam non prætendit obligandæ voluntati sufficientem. Verbi gratia, malefico nullum est imperandi jus, quoniam viribus præstat, neque illi tenemur obsequi, quia illud obsequium, tum juri quale concipitur, tum obligationi manifeste adversatur. Quinimo primum est

hoc in potentiam maleficam Rationis consilium, ut & illi obsistamus, eamque, si fieri potest, deleamus. Illud autem obsistendi jus non potest consociari cum obsequio, sed obsequium excludit. Equidem ubi perspicuum est vanos fore conatus nostros & reluctantibus majus malum concitatum iri, satius erit ad tempus obsequi, licet invitos, quam invitæ potentiæ malitiam experiri: tunc enim cogimur ei, sed non obstringimur jure. Vim igitur ineluctabilem patimur inviti, palam obsequimur, sed intus obluctamur; est enim is nobis innatus sensus, unde etiam integrum jus retinemus ad iniquum jugum quibuscumque rationibus excutiendum. Nulla igitur proprie dicta tenemur obligatione. Ibi autem jus deficit obligatio (*Vid. sup. Cap. V. §. 6.*) Quibus itaque in sola virium præstantia constituitur imperandi jus, ii certe damnosam proponunt opinionem, cujus consecutiones non est hic nobis animus persequendi; eam enim sententiam per vera nostra principia satis est explosam fuisse, quamquam forte iterum de illa alibi.

§. V. *Neque ex sola naturæ præstantia jus imperandi est.*

Probabile quid atque etiam verum inest in duabus aliis de quibus dictum est opinionibus. Neque tamen hæ videntur nobis satis ad rem facere, quoniam nimis vaga sunt deductas ex illis principia, quæ nos idcirco volumus æquis limitibus suis circumscribere.

2. Meo namque judicio ex sola naturæ præstantia non satis apte deducitur imperandi jus. Equidem illam naturæ præstantiam; in quo mihi perspecta fuerit, in illo fatebor inesse; sed ex illa confessione mea nihil ulterius sequitur; namque ex eo quod aliquis mihi præpolleat, non colligitur satis idonea causa propter quam illi me penitus subdam, & abnegata mea voluntate jam non aliam quam illius voluntatem sequar. Igitur quandiu mihi præcellentem alicujus naturam enarrabunt, nec aliud adjicient, ad obsequium mea mens non movebitur, quoniam vel ipsa suffragante mihi mea conscientia, judicabo sufficientem ad agendum esse mihi meam Rationem. Itaque laudatam in altero naturæ præstantiam contemplabor quidem; at causam obsequii nullam adhuc video. Sin a me contendere pergis ut obsequar, en quo rem deducam. Quem mihi dicis præcellere, dicas etiam velim an mihi bene, an facturus sit male, vel an is sit qui nullam mei curam gerat? Necesse autem tibi est respondere, atque ego fortassis pro tuo responso, cujus dicis præstantiorem naturam esse, ei fatebor esse jus imperandi, unde mihi obligatio incumbet parendi. Sed ex iis quæ disserimus satis liquet, ni fallor, imperii jus in sola naturæ præstantia non satis apte collocari.

§. VI.

§. VI. *Neque sola sufficit qualitas Conditoris.*

5. Tertia forte opinio minus vaga est. „ Deus, inquint, „ conditor est hominum, a quo vitam, Rationem, aliasque „ suas facultates hauserunt. Deus ergo prorsus est operis „ sui dominus, humanoque generi quas vult regulas potest „ injungere. Hinc fit ut natura Deo subditi simus, cu- „ jus omnimodum in nos imperium est, atque hinc etiam „ existit primæva origo, seu primum cujuslibet imperii „ fundamentum.

Hujus tertiæ opinionis auctor quidquid hic attexit, ut in homines imperium Dei constituat, ad summam Dei potentiam reducitur. Verum ex eo quod omnipotens Deus est, an necessario & proxime sequitur ei *jus* esse Leges hominibus injungendi? In hoc enim vertitur totus difficultatis cardo. Itaque Deus cum sit omnipotens, valet in homines quidquid vult statuere, eosque ad placitum suum exequendum adigere: Neque enim creatori potest obsistere res creata, quæ propter suam naturam conditionemque ita in potestate conditoris est, ut is eam ad libitum subvertere possit, & delere. Neque de hoc ambigitur. Sed rursus sola Creatoris *potentia* non videtur sufficere ad illius *Jus* constituendum, atque quid aliud requiritur ut simplex illa *potentia* qualitatis *moralis* naturam inducat & in *jus* convertatur. (Vid. *sup. c. 7. §. 3.*) Ac uno verbo necesse est, ut jam sæpius adnotatum fuit, eam esse potentiam, cui Ratio *suffragetur*; ut ei lubens homo subjaceat ex illo suæ mentis affectu qui parens est obligationis.

Quo res clariori se luce prodat, fingamus hominem a Deo conditum ut miser esset: quo posito, semper homo quia conditus, & Deus quia conditor, alter ad alterum referentur; sed inter utrumque concipi nequit vel jus vel obligatio. Conditoris certe potestas ineluctabilis ad obsequium posset hominem cogere; sed illata vis neque obligationem, cui Ratio assentiretur, nec *morale* vinculum pareret; quam enim dicimus moralem obligationem comitari debent hominis ea voluntas assensusque, ex quibus voluntarium obsequium gignitur: Qui vero summam suam potestatem in hominis ærumnam oppressionemque adhiberet, fieri nequit ut ei homo assentiatur.

Sola igitur Conditoris qualitas non sufficit ad constituendum hinc Jus imperandi, illinc parendi obligationem.

§. VII. *Imperii vera fundamenta sunt* Poteſtas, Sapientia, Benignitas *ſimul juncta*.

At vero, quod veriſimile eſt *Barbeyracium* ſenſiſſe, nec ſatis expoſuit, ſi Conditorem ponamus non omnipotentem ſolum, ſed & ſumme ſapientem benignumque, cujus potentiam non in alium finem quam in hominis utilitatem & commodum impendatur, certe quidquid ad legitimæ auctoritatis conſtitutionem requiritur, illud habebimus.

Noſtram ipſorum conſcientiam excutiamus. Natura ponatur omnipotens per quam exiſtamus, a qua nobis vita noſtræque omnes facultates conceſſæ ſint; tum alterum illud addatur, huic nimirum Naturæ haud minori ſapientia quam poteſtate inſtructæ non alium fuiſſe propoſitum finem, quam ut præſtaret beatos quos conderet, ob quam etiam cauſam illis injungeret Leges; porro hæc omnia conſtare nobis certiſſime: jam quæro quid ex his putamus conſequens eſſe? Equidem huic omnipotenti domino, quoniam ſapientiſſimus & benigniſſimus eſt, mens ultro ſe ſubjicit, atque in hujus imperio delectatur. Qui alterius poteſtatem probat, eidem imperandi jus eſſe confitetur, cui proinde Ratio ſuadet ut nos omnino committamus regendos, ei pareamus, & omnia facta noſtra exigamus ad cognitam illis voluntatem. Quorſum hoc? Quoniam ea rerum conditio eſt, ut non alia nobis via certior & expeditior ſuperſit eam ad quam tendimus felicitatem aſſequendi. Quod ubi compertum eſt, volentes imperanti auſcultamus ſubjacemuſque: ſin autem imperio detrectato quid mali nobis contigerit, non poſſumus quin noſmetipſos improbemus atque merito plecti fateamur. Ex iis quæ jam diſputavimus deducenda eſt proprie dicta obligatio.

§. VIII. *Sententiæ noſtræ expoſitio.*

Quo igitur omnia complectamur conjungamuſque, & ſuis omnibus numeris noſtra definitio conſtet, dicendum eſt: *Imperii Jus a præcellenti poteſtate derivari, quam poteſtatem ſapientia & benignitas comitantur.*

Ac primum *præcellentem poteſtatem* dico: quorum enim eſſet poteſtas æqualis, netrius in alterutrum imperium eſſet, & alterutri neuter naturali ſubjaceret neceſſitate. Præterea imperii nullus eſſet exitus, & mandata per quæ imperium vim ſuam exerit, nullius forent ponderis, niſi ſufficienti poteſtate firmarentur. Quis vero Principem illum dicat, cui efficax non ſuppeteret ratio ſubditos in obſequium adigendi?

Sed neque ſufficit præcellens poteſtas illa, quoniam deinde requiritur, ut *ſapiens* & *benefica* ſit. Sapere debet hæc poteſtas

ſtas ut noſtræ felicitati maxime conducentes rationes dignoſcat & eligat; debet autem eſſe benefica, ut quæ noſtræ felicitati rationes conducunt, in univerſum gaudeat uſurpare.

Quod ut perſpectum omnino ſit, advertenda tria ſunt, quæ in hoc argumento ſola poſſunt adverti. Quam enim præpotentem naturam dicimus vel in nos ſe habebit *indifferenter*, nimirum neque bene neque male nobis facere curabit, rerum noſtrarum unice ſecura; vel erit *malefica*, vel denique in nos propenſa & *benefica*.

Si natura hæc in nos ſe habeat *indifferenter*, nihil ad inſtitutam quæſtionem noſtram attinet. Nam quantumvis altera mihi natura præcellat, ſi me neutiquam curet, meque mihi omnino permittat, jam in illam non aliter me habeo, quam ſi vel eſſet mihi prorſus ignota, vel omnino non exiſteret. (*a*) Itaque nec illi jus in me ullum, nec ego ulla in eam adſtringar obligatione.

Sin invida & malefica natura ponatur, non ſolum ei Ratio non ſuffragatur, ſed adverſus illam eo vehementius inſurgit, quod magis timenda eſt, quia potentior. Naturæ namque maleficæ *potentiam* non poteſt homo tanquam *jus* habere; ſed homini contra fas eſt, ut quibuſcumque rationibus formidabili Domino ſe ſubtrahat, & mala declinet ab illo imminentia.

Sed naturam ponamus æque ſapientem ac beneficam. Non ſolum huicce naturæ ſuffragabitur homo, ſed ultro & ſponte ſua ejuſdem voluntati aſſentietur, quoniam ei naturæ omnia inſunt neceſſaria per quæ propoſitum finem aſſequamur Natura enim illa cum ſit *præpotens*, eorum qui ei ſubditi ſunt, omnino poteſt utilitatem promovere, quæ vero noxia, procul ab illis amandare. Tum quia *ſapiens* eſt, eorum quibus injungit Leges, perſpectas penitus habet ingenitam indolem, facultates, vires, atque veram utilitatem. Quapropter neque in fine ad quem ſubditos deſtinat, neque in rationibus quibus finem illum aſſequatur eligendis hallucinari poteſt. Denique quoniam *benigna* eſt, ſuos ſubditos revera vult beatos præſtare, unde ad illam ſubditorum felicitatem cunctas ſapientiæ & potentiæ ſuæ actiones conſtanter dirigit. Quoniam igitur humanæ Rationis aſſenſum arctiſſime ſibi devin-

(*a*) Impie ſentiebant *Epicurei*, qui ſibi Deos fingebant ut ſumma, ſic & quietiſſima felicitate perfruentes, humanis rebus dedignantes conſulere, atque hominum proba vel improba facinora neutiquam reputantes. Quæ quamquam impia ſententia ſit, ex ea tamen ſemel poſita recte colligebant Epicurei quamlibet Religionem & quemvis Deorum metum vanum & fictitium eſſe. *Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib.* I. *Cap. VI.* §. 11. Vid. *Cicer. de Nat. Deorum, Lib. I. Cap. II.*

ciunt quæ cum poteſtate ſapientia & benignitas conjunguntur, pariter hominem flectunt validiſſime, atque ſic tum interius tum exterius obligatur homo, teneturque præſcriptis ſibi Legibus parere. Imperii vero jus eo vero fundamento nititur.

§. IX. *Quæ ſummi Principis jus conſtituunt qualitates, aliæ ab aliis non ſunt ſejungendæ.*

Si res in ſe diſpiciatur, homo cum ſit Ratione & Libertate præditus, nullo poteſtatis alienæ metu, ſed ſola alieni imperii ſapientia & benignitate deberet obligari. Sed homines ita ſunt natura comparati, ut quoniam leves inconſideratique, vel cupidi pravique ſunt, neque ſapientia Legislatoris, neque Legum præſtantia plerumque afficiantur, ideo ad eorum flectendam voluntatem opus fuit alia cauſa efficaciori, qualis eſt pœnæ metus. Igitur in eo qui præeſt auctoritatis columen poteſtas & vis requiruntur; nec in Principe ſejungendæ ſunt diverſæ facultates ex quarum conjunctione jus conflatur imperii. Jus enim illud nullo modo gignitur ex ſola poteſtate quæ benevolentia deſtituta eſt: ipſa autem non ſufficeret benevolentia quæ ſapientiam & poteſtatem non haberet adjunctas. Neque enim, ſi cui bene velim eſſe, aut etiam aliquot in eum beneficia contulerim, idcirco imperii jus in illum nanciſcor; Beneficia grati animi propenſione rependuntur; ſed ut te beneficiorum memorem exhibeas, neceſſe non eſt ut a quo beneficia præſtita ſunt, ei te tanquam domino ſubjicias. Verum quas enumeravimus præſtantiſſimæ naturæ præcipuas dotes conjungamus, & ſummam quidem poteſtatem ponamus cui homines reipſa ſubjaceant, ſed quam ſummam poteſtatem ſapientia ſumma temperet, & ſumma incitet benignitas; quid adjici præterea poteſt, ut hinc omnimoda conſtituatur auctoritas, & omnimodum illinc obſequium? Qui enim ſumme potens, ſumme ſapiens, & bonus eſt, ei cogitur Ratio imperii jus concedere, ipſaque nos ad parendum hortatur, & ſtimulat. (*a*)

§. X.

(*a*) Dici quidem poteſt obligationem *exteriorem* ex *Principis voluntate* derivari; ſed hæc generalis ſententia enucleari debet ea omnia expendendo quæ nos jam diſputavimus. Hi autem non mihi probantur qui obligationem exteriorem pendere negant ab ulla vi, ſed vim ineſſe Principi dicunt ut poſſit jus ſuum tueri. Qui enim natura conjunctas obligationem & vim cogitatione ſegregant, ipſum convellunt obligationis fundamentum. Nam neque ulla eſt exterior obligatio abſque Principe, nec Princeps abſque *vi*, ſeu quod idem eſt, abſque poteſtate; itaque vis ſeu poteſtas neceſſario alterum eſt obligationis fundamentum.

§. X.

In definitione Principis & imperii etiam continetur ſubditorum definitio. Itaque ſubditorum nomine veniunt *ii homines quicumque tenentur parere*. Quoniam vero *Potentia*, *Sapientia*, atque *beneficientia imperii jus* conſtituunt, ſic ex *imbecillitate* & *inopia* ſubditi ſunt homines.

Quapropter recte a *Puffendorfio* dictum eſt, (Vid. *Puffend. de offic. Hom. & Civ. Lib. I. Cap. II. ſſ. 5. & de Jur. Nat. & Gent. Lib. I. Cap. VI. §. 6. 8.*) obligationem exteriori cauſa partam ideo in hominem cadere, primum quia homo natura pendet a Domino, tum deinde quia intellectu & libertate inſtructus non ſolum injuncta ſibi regulas dignoſcere poteſt, ſed & iis ſuas actiones cum delectu adtemperare. Quamquam autem vera ſit *Puffendorfii* ſententia, quæ neceſſario ponenda intelligitur, alia tamen eſt verior & proximior cauſa propter quam homines ad obſequium teneantur. Quo autem proximior illa cauſa apprehendatur, operæ prætium eſt advertere, tum demum obligatione conſtringi naturam Rationis participem, ſi is qui imperat, idem poſſit velitque felicitate remunerari obſequentem, vel Leges detrectantem infortunio plectere: id autem locum non haberet, ſi non poſſet homo *bono* vel malo affici, lætitia exhilarari vel dolore deprimi, ejuſque præterea felicitas vel infelicitas minui vel augeri. Quæ niſi ſic ſtatuantur, homo quidem ineluctabili vi ad certam agendi rationem poterit adigi, ſed propriæ non *obligabitur*.

ſſ. XI. *Non poteſt obligatio perfectior excogitari, quam quæ a Lege proficiſcitur.*

Vera certe poſuimus imperii fundamenta, quorum veritas manifeſtior adhuc evadet, ſi generalia noſtra principia cum ſingulis, quæ nobis nota ſunt, imperii generibus conferantur; puta cum imperio Dei in homines, Principis in ſubditos. Patrum in liberos. Hæc enim ſingula imperii genera liquebit in noſtris principiis fundamentum ſuum habere, unde novum deducitur argumentum per quod eorumdem principiorum veritas aſſeritur. (Vid. *ſup. ſſ. 1.*) Sed illud impræſentiarum ſatis eſt adnotaſſe, quod ſubinde diligentius expendetur.

Quapropter non alia poteſt abſolutiſſima obligatio excogitari quam quæ laudatis ſuperius fundamentis nititur, utpote quæ originem ex eo imperio ducit in quo id continetur quidquid aptiſſimum eſt hominibus ſic arcte devincendis, ut in omni ſua agendi ratione Legibus obtemperent. Summa enim imprimis obligationem conſtituunt eæ cauſæ quæ tam gravi momento voluntatem humanam flectunt, ut præ illis aliæ

om-

omnes leves sint. Porro ea quam exposuimus doctrina omnia complectitur quæ voluntati sic inflectendæ conducunt. Ac primo quidem Regulas illas summus Dominus constituit quæ suapte natura tum nostræ virtuti perficiendæ, tum promovendæ nostræ felicitati aptissimæ sunt: deinde summi Domini ea potestas & auctoritas est, ut penes illum sit nostra vel felicitas vel infelicitas: tum denique quia summopere potens, sapiens, & benignus est, omnimodam illi fidem habemus. Quid aliud potest excogitari quo validius inclinetur voluntas, devinciatur animus, & homo constringatur arctissimo illo *moralis necessitatis* vinculo, unde paritur arctissima obligatio? *Necessitatem moralem* dico; neque enim naturam hominis subvertere volumus: sua semper hominis salva est natura intelligens & libera; neque summus Dominus aliter suis Legibus regendum hominem suscipit, nisi quatenus homo intellectu pollet & libertate. Neque enim Libertas unquam cogitur quantumvis arcta sit obligatio, sed ea semper homini facultas inest, ut detrectandi imperii periculum inire valeat. Verumtamen homo si præcepta Rationis auscultet, inditam sibi detrectandi imperii facultatem *metaphysicam* non usurpabit, ut summi sui Domini propositis obsistat in suam ipsius pernicem.

§. XII. *Quam dicimus obligationem, ea simul* interior & exterior est.

Jam duplex assignatum est obligationis genus (*a*); alia est *interior* quæ oritur ex cognitione boni vel mali ipsis rebus inhærentis, quæ proinde obligatio unius Rationis opus est: alia est *exterior* quæ causam habet ejus voluntatem, cujus in nos principatum & dominium agnoscimus. Porro Lex utrumque illud interius & exterius vinculum generat, quorum alterum mutuas vires præbet alteri, unde existit perfectissima obligatio. Atque hinc verisimiliter fit ut Jureconsulti non aliam admittant proprie dictam obligationem quam ex Lege partam & injunctam a Principe. Quod ita verum est, si sola intelligatur *exterior* obligatio, quæ potentissima est & validissime hominem constringit. Neque tamen hinc colligas nullam esse aliam obligationem præter eam quæ exterior est. Namque cum quæsita est nobis origo & natura obligationis generatim spectatæ; tum deinde cum partam ex Lege obligationem expenderemus, ea dogmata statuimus ex quibus, ni fallor, liquet aliam esse *primigeniam* & *interiorem* obligationem quæ a Ratione disjungi nequeat, sed quæ *exteriori* obligationi conjungenda est, ut hæc ab illa vim eam mutuetur, quæ voluntatem impellat flectatque, & quo velit, eo convertat humanam mentem.

Quod

(*a*) Vid. *sup. Cap. VI.* §. 13.

Quod noſtrum de præſenti materia judicium ſi quis ſedulo perpendat, comperiet fortaſſis noſtrarum opinionum ope inter ſe ſententias illas convenire, quæ non ob aliam cauſam videntur inter ſe diſſentire quam quod male intelligantur. Sed illud ſaltem auſim aſſerere me in conſtituendis imperii fundamentis eam ſententiam ſequutum eſſe, quæ ab ipſa Puffendorfii ſententia minime abhorret, uti videre erit, ſi quæ nos tradidimus cum iis comparentur quæ Puffendorfius ſcripſit tum in magno, tum in compendioſo ſuo libro, (Vid. *Puffend. De Jur. Natur. & Gent. Lib. I. Cap. VI.* §§. 5. 6. 8. & 9. Et *Offic. Hom. & Civ. Lib.* 1. *Cap. II.* §. 3. 4. 5.

C A P U T X.

Quis Legum Finis, *quæ* Natura, *quæ ſint* Diſcrimina.

§. I. *De* fine *Legum quantum ſpectat ad ſubditos & ad ipſum Principem.*

DIcet forte aliquis Imperii naturæ fundamentiſque diutius nos immoratos. Sed tantum erat hujus argumenti momentum, ut operæ pretium duxerim quibus principiis imperandi jus continetur quam poteram accuratius evolvere. Erat enim hæc aptiſſima ratio per quam dignoſceretur natura Legis; & ſane quidquid poſtea de Lege diſputabimus, illud a principiis ſupra poſitis deducendum erit.

Ac primo quæritur quis *ſcopus*, quis *finis* ſit Legum?

Hujus quæſtionis duplex, ut ita dicam, facies eſt. Inſtituiturne quæſtio de ſubditis, an de Principe? Hoc enim primo diſtinguendum occurrit.

Princeps & ſubditi alter ad alteros ſic invicem referuntur, ut hinc exſurgat ſocietas quam Princeps ſuis Legibus moderatur. Quoniam autem in quavis ſocietate iis eſt conſulendum qui ſunt ſocietatis participes, ad illum quoque finem Leges omnes adtemperandæ ſunt; & qui Legum finis ſpectat ad Principem, ei fini non debet adverſari qui pertinet ad ſubditos.

§. II.

Quod attinet ad ſubditos, is Legum finis eſt, ut juxta Leges ſe ſubditi gerant, atque ſic felicitatem aſſequantur. Quod ſpectat ad Principem, ei propoſitus hic finis eſt, ut ipſe ſibimet acceptus ſit bene ſibi conſcius, & meritam laudem referat, ſi proſpere ſuccedant quæ ſapienter conſtituit in ſuorum ſubditorum ſalutem & felicitatem. Igitur disjungendi non ſunt hi duo fines natura ſibi cohærentes; nec aliunde quam ex

ex subditorum felicitate quærendum est Principi decus & sibi bene conscia mens.

§. III. *Is Legibus finis propositus est, non ut Libertas coarctetur, sed convenienter dirigatur.*

Ne quis ergo existimet ideo constitutas esse Leges, ut homines jugo subjiciantur. Hujusmodi finis a Ratione tam absonus minime deceret summum Dominum, qui pro sua natura, quantum est sapiens potensque, tantum debet benignus esse, & in omnibus quæcunque facit ab insitis sibi nunquam recedere perfectis virtutibus. Quorsum igitur Leges constitutæ sunt? Nimirum ut subditi se gerere teneantur secundum vera sua commoda, & eam viam inire, quæ cum optima & tutissima sit, illos ad propositum finem, nempe felicitatem, valet deducere. Quapropter summus Dominus subditos ipse dirigendos aggreditur, utpote qui se ipsos non ita bene gererent, eorumdemque libertatem frænat, ne vel in suam vel in publicam peccent utilitatem. Uno verbo iis summus Dominus imperat qui sunt Rationis participes, unde etiam juxta Rationis normam regendi sunt, & omnia Principis mandata ejusdem Rationis auctoritate, atque, ut ita dicam, sigillo esse debent munita instructaque. Animos enim sibi vult Princeps devincere, nec vim quandoque adhibet, quam ut a Ratione devios intra Rationis septa iterum compellat, ne suæ & publicæ utilitati noceant aberrantes.

§. IV. *Illud expenditur quod* Puffendorfius *in hoc argumentum protulit.*

Quæ cum ita sint, non satis id accuratum videtur quod a *Puffendorfio* dictum est in ea quam statuit *Legis* cum *Consilio* comparatione: „ Consilium, inquit, in eum finem tendit quem „ sibi propositum habet is cui datur consilium, ita ut cui quid- „ piam suadetur, is possit propositum finem dijudicare, pro- „ bare, vel rejicere..... Lex vero tendit in finem Legisla- „ tori propositum; atque si forte contingat, ut in Lege quæ- „ dam scripta sint, quæ ad illos referuntur propter quos scri- „ pta est Lex, non ideo subditis licet Legis mentem expen- „ dere.... Quidquid enim includitur Lege, totum id ex ar- „ bitrio pendet Legislatoris (Vid. *De Jur. Nat. & Gent. Lib. I. Cap. VI.* §. 1.) " Meo quidem judicio minus claudicaret Puffendorfii sententia, si duplicem ille Legum finem statueret, quorum alter spectet ad Principem, alter ad subditos pertineat. Quod ad Principem spectat, hujus in constituendis Legibus ea mens esse debet, ut sibi tum ipse satisfaciat, tum gloriæ suæ consulat. Quod autem pertinet ad subditos, ea debet mens esse Principis, ut qui sibi subditi sunt, eos præstet beatos. Nequit alteruter finis ab altero dissociari. Princi-
pem

pem enim contumeliose videntur illi habere, qui eum autumant uni sibi studere, subditorum utilitatis omnino securum. Quamobrem in hoc argumento non secus ac in aliquot aliis Puffendorfium censeo *Hobbesti* dogmatibus indulgere.

§. V. *Distinguitur Lex in* Legem obligantem, *&* *in* Legem mere permittentem.

Legem diximus esse, „ Regulam subditis injunctam ob quam „ tenentur quasdam res facere vel non facere, & per quam „ eisdem licet alias quasdam rès ad arbitrium suum agere vel „ non agere. " Quæ definitio hic nobis est accuratius explananda.

Principi sine controversia jus competit subditorum actiones ad eum finem dirigendi quem ipse sibi propositum habet. Quamobrem necessitatem eis imponit in quibusdam agendi certa ratione vel non agendi, quæ obligatio primus est effectus Legis. Unde consequens est omnes actiones, quæ non sunt præscriptæ vel prohibitæ, naturali libertati totas permitti; atque in ejusmodi actionibus censetur velle Princeps, ut unicuique licitum sit pro arbitrio suo se gerere: Quæ *permissio* alter est Legis effectus. Itaque Lex, si illam volumus totam amplecti, in duas partes dividi potest. Alia enim est *Lex obligans*, alia *mere permittens*.

§. VI. *Grotii & Puffendorfii in præsens argumentum sententia*.

Grotius quidem, eique suffragatus *Puffendorfius*, *permissionem* proprie dictam & in se ipsa spectatam arbitrantur non esse Legis effectum seu *actionem*, sed ex parte Legislatoris esse *merum actionis defectum*. „ Quod Lege permittitur, inquit Puffendorfius, illud nec præcipitur, nec prohibetur; atque sic „ Lex, quoties permittit, nihil quidquam operatur.

Magni forsan momenti non est eo modo Legis permissionem interpretari. Veruntamen *Barbeyracius* in suis ad dictam Grotii & Puffendorfii sententiam adnotationibus videtur de hoc argumento verius & accuratius disputasse. *Permissio* namque ex silentio Legislatoris orta non potest haberi ac velut in Legislatore *merus actionis defectus*. Nihil enim Legislator nisi consulto & sapienter molitur. Igitur si quæratur cur Legislator necessariam agendi rationem præcipiat in quibusdam rebus, ultra quas non extenditur Lex; respondetur, quia nempe Legislator id suis consiliis judicavit conducere, si quibusdam in rebus liceret subditis pro arbitrio suo se gerere. Itaque Legislatoris silentio revera, quamvis tatice, permissio inest eorum quæcumque prohibita vel præscripta non sunt; quamvis quod arbitrio relinquitur subditorum, id poterat prohibere vel præcipere Legislator, & certe prohibuisset vel præcepisset, si visa essent expedire prohibitio vel mandatum. Quemadmo-

admodum igitur actiones præscriptæ vel prohibitæ per Legem certo ordinantur, sic etiam actiones permissæ pro suo modo naturaque per eandem Legem certo definiuntur. Uno verbo qui limites statuit quos declarat non esse prætereundos, hoc ipso testatur quousque consentiente illo licet progredi. Atque sic *permissio* verus est Legis effectus non secus ac obligatio.

§. VII.

Cui nostræ sententiæ quo major lux affundatur, ponamus hominem, uti est, summo Domino subditum, cujus voluntatem teneatur exequi, tamquam universam suarum actionum regulam; jam homini hac in conditione constituto sua jura competunt, propter quæ suas actiones tutus & pœnæ securus peragit. Sed sane jura illa Principis vel Legis diserta, vel tacita permissione fundantur. Quod ita verum est, ut uno omnium consensu, ob permissionem alicui Lege concessam, & propter ortum inde jus, ceteris hominibus incumbat obligatio, ne suo jure utenti obsistant, sed ei potius opem ferant quam illum interturbent. Natura igitur inter se cohærent obligatio & permissio, & is est effectus Legis, quæ etiam illis suadet quorum jura impugnantur, ut se aut vi tueantur, aut implorata Principis ope. Unde cum in Legis definitione dictum esset, per eam in quibusdam licere agere vel non agere, adjecimus, subditis hac ratione omnino sua jura per Legem asseri. (Vid. *sup. Cap. VIII.* §. 3.)

§. VIII. *Quæ sit materia Legum.*

Ex natura & fine Legum dignoscitur earundem *materia*. Legibus in universum propositæ sunt omnes humanæ actiones interiores, & exteriores sive cogitationes, sermones, factaque, tum quæ intra quemque definiuntur, tum quæ referuntur ad alios: Legibus, inquam, propositæ sunt hæ actiones, quatenus in cujusque privati & universæ societatis utilitatem, ac in Principis gloriam dirigi possunt.

§. IX. *Quæ sint* interiores *conditiones Legis: debet esse* possibilis, utilis *&* justa.

Ex dictis consequens est, ut Legibus insint tres hæ conditiones: 1. Quæ res per Legem precipiuntur debent esse in exequendo *possibiles*; is enim foret prorsus amens atque etiam immanis, qui vel sub levissima pœna quemquam ad id compelleret, quod nequeat nec unquam potuerit præstare. 2. Debet esse aliqua Legis *utilitas*; neque enim patitur Ratio coarctari subditorum libertatem, ob id unum ut coarctetur, quin ex illa libertatis imminutione ullum commodum percipiant. 3. Denique Lex debet esse *justa*, id est, cum ordine & rerum hominisque natura consentiens: hoc enim exposcit *Regula*, quæ, ut dictum est, eandem habet naturam ac ipsa Lex.

§. X.

§. X. *Quæ ſint Legis conditiones exteriores* : *Lex* promulganda & ſancienda *eſt*.

Itaque Lex debet eſſe poſſibilis, utilis & juſta, quibus tribus interioribus Legis conditionibus addi poſſunt aliæ duæ quodam modo exteriores conditiones; quarum alia eſt ut *ſufficienter promulgata ſit* Lex, altera ut eadem Lex *convenienti ſanctione fulciatur*.

1. Neceſſe eſt innoteſcere Leges ſubditis. (Vid. *ſup. Cap. VIII. §. 4.*) Quibus enim Leges ignotæ ſunt, eorum actiones affectuſque per Leges nequeunt ordinari. Debet igitur Princeps ſolemni, nitida & perſpicua ratione ſuas Leges promulgare; tum deinde ſubditorum eſt Principis voluntatem explorare, quam ſi neſciant, in univerſum verum eſt eos ignorantiæ ſuæ non poſſe legitimam cauſam allegare. Atque hoc illud eſt quod intelligunt Jureconſulti, ſi quando ſtatuunt, Juris ignorantiam & errorem nocere, utpote vituperio dignum. (*a*) Alioquin nullus eſſet Legum exitus, quæ impune ſemper eluderentur eo colore quod eſſent ignotæ.

§. XI.

Denique convenienti ſanctione Lex fulcienda eſt.

Sanctio eſt *ea Legis pars qua continetur pœna in eos ſtatuta qui Legem frangent*. Pœna autem eſt *illud malum quod Legem auſuris frangere Princeps minatur, quodque reipſa Legem frangentibus infligit, ut ex inflicto malo bonum aliquod ſubſequatur, qualis eſt ſontis emendatio, atque ut hinc ſuum ſit aliis ſubditis documentum; tum denique ut hominum ſocietas in Legum reverentia cultuque ſecuritatem, quietem & felicitatem ſuam nanciſcatur*.

Cujuslibet ergo Legis ſunt duæ partes: altera quæ mandatum vel prohibitionem continet; altera quæ pœnam minatur, & poſtrema hæc dicitur *ſanctio*: Lex autem a ſanctione ſuam vim omnem mutuatur. Princeps enim ſi quid juberet vel prohiberet, nulla pœnarum adjuncta comminatione, jam ea non eſſet cum imperio lata Lex, ſed prudens ſolummodo conſilium.

Ceterum pœnæ genus diſertis verbis in Lege declarari non omnino neceſſe eſt; ſatis eſt ſi Princeps pœnam minetur, pœnæ genus & modum pro ſua ſapientia definiturus. *(b)*

Adnotandum etiam eſt pravis actionibus ineſſe naturalem & ne-

(*a*) Regula eſt Juris quidem ignorantiam cuique nocere. *Digeſt. Lib. XXII. Tit. VI. Lege IX. pr.*

(*b*) „ Ex quo etiam intelligitur omni Legi Civili annexam eſſe pœnam, „ vel explicite, vel implicite; nam ubi pœna neque ſcripto, neque exem„ plo alicujus qui pœnas Legis jam tranſgreſſæ dedit, definitur, ibi ſubin„ telligitur pœnam *arbitrariam* eſſe, nimirum ex arbitrio pendere Legisla„ toris . . . . *Hobbes de Civ. Cap. XIV. §. 8.*

necessariam pœnam prorsus diversam a pœna proprie dicta quam infligit Legislator. Quæ enim pœna ex Lege est, ea debet continere malum sive dolorem, ut ita dicam, *supervenientem*, & ex Principis voluntate partum; quoniam quæ ex pravis actionibus necessario consequuntur mala, siquidem absque Lege contigissent, Legi tribuenda non sunt. Comminationes ergo Principis, ut suum momentum habeant, instructas oportet esse iis pœnis, quæ ab eo malo diversæ sunt, quod necessario pravis actionibus inest. (*a*)

§. XII. *Legis sanctio, ita ut in pœnæ comminatione, potestne etiam in promissa mercede contineri?*

Quæritur denique an sanctio Legum, ita ut *in pœnæ comminatione*, possit etiam *in promissa mercede* contineri? Id quidem in universum ex Principis voluntate pendet, qui pro sua prudentia alterutram rationem vel utramque simul potest usurpare. Sed quoniam hic potissimam colendarum Legum rationem inquirimus, Legis sanctionem in pœna potius quam in mercede constituendam putamus, propterea quod ii sunt homines, ut a peccatis potius arceantur pœnæ metu, quam ad virtutem mercedibus stimulentur. Neque ob aliam causam solent Leges infringere, quam quod falsa utilitatis specie decipiantur. Sed quo inescantur homines eradicandus est falsæ utilitatis error, præsens & ineluctabile malum intentando Legem detrectantibus. Quocirca duos ponamus Legislatores, qui Legem eandem constituant, sed magnis alter propositis præmiis, alter gravissimis pœnis: experientia argumento erit homines ad obsequium validius pœnis adigi quam mercedibus. Non semper præstantissimis promissis inclinatur hominum voluntas, sed suppliciorum acerbitate commoventur, & terrefiunt. (Vid. *Pufsend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. I. Cap. VI.* §. 14. *cum notis Barbeyracii*.) Sin tamen singularis ea sit summi Domini benignitas, & sapientia; ut conjunctis pœnis & mercedibus, observandarum Legum duplicem causam proponat, jam nihil est quod ad promovendum obsequium ultra desideres, & hæc est Legis sanctio perfectissima.

§. XIII. *Quinam teneantur Lege. Quid sit* privilegium.

Tantum patet obligatio quantum Jus ipsum Principis; unde in universum dici potest, eos quicumque Principi subditi sunt, Legis etiam obligationi subjacere. Verum quælibet singularis Lex eos tantum obligat subditos quorum causa lata est Lex: quinam autem obligentur facile dignoscitur ex ipsa cujusque Legis natura, quæ Legislatoris voluntatem satis indicat.

At-

(*a*) Vid. *Locke Tent. Philosoph. Lib.* II. *Cap.* XXVIII. §. 6.

Attamen quandoque contingit servanda Lege solutos quosdam homines esse, quod vocatur *Privilegium* de quo nonnulla sunt adnotanda.

1. Potest Legislator suam Legem abrogare, ergo & ejus vim suspensam retinere, ita ut illa non teneantur quos non vult teneri.

2. Sed alicujus Lege solvendi ad unum Principem potestas attinet.

3. Non debet autem Princeps quemquam Legibus solvere nisi justis de causis, & parce quidem, sapienter, atque juxta æquitatis præscriptum, & prudentiæ. Plures enim si solveret Legibus, nullo causarum hominumque habito discrimine, vim ipsam Legum labefactaret: aut si concessam aliis gratiam, ceteris in simili causa denegaret, ex tam iniquo favore profecto subsequerentur odium & invidia.

§. XIV. *Quanto tempore durent Leges, & quemadmodum aboleantur.*

Si quæratur quanto tempore durent Leges, & quemadmodum aboleantur, statui possunt hæc principia.

1. In universum, Legis constitutio quemadmodum pendet a Principis voluntate, sic etiam quanto tempore duratura sit in ejusdem arbitrio positum est, Princeps enim ut in constituenda, sic in retinenda Lege merito se vult esse liberum.

2. Nihilominus Lex per se ipsam & ex sua natura censetur in perpetuum constituta; nisi iis verbis sit concepta, vel illi adjuncta ea insit, ex quibus contraria Legislatoris mens deprehendatur, ita ut probabile videatur Legem ad certum tempus constitutam. Lex idem est ac Regula; quælibet autem Regula est per se perpetua: atque in universum, Princeps cum Legem constituit, eo animo non est ut eam velit antiquare.

3. Sed quoniam ea potest contingere mutatio rerum, ut Legi nequeat locus esse, quippe quæ jam inutilis, aut etiam evadat damnosa, eam abrogare tum potest Princeps, tum etiam debet. Absurdum prorsus quid statueret, & hominum societati exitiosum, qui Leges semel constitutas in perpetuum contenderet duraturas esse, quodcumque gignatur ex illis observatis detrimentum.

4. Duplici modo Lex antiquatur, vel *diserte* vel *tacite*. Quoquoties enim conscio Principie subditi per longum tempus Legi derogant; vel si Princeps aperte patiatur aliter rebus statui quam Lege cautum sit, hinc apprime colligitur antiquatam Legem esse, quæ sic ultro corruit, quamvis a Principe diserte non sit abrogata,

Generalia principia, ut videre est, tantum delibavimus,

Porro singulis Legibus pro sua singularum indole principia hæc diversimode adtemperanda sunt. Sed enucleate materiam hanc evolvendi non erat hic locus.

§. XV. *Quotuplicis generis sint Leges.*

1. Dividitur Lex in *Divinam* & *Humanam*, prout a *Deo* vel *hominibus* condita est.

2. Lex Divina duplicis est generis; est enim aut *Naturalis*, aut *Positiva & Divinitus patefacta.*

Lex Naturalis ea est quæ cum hominis natura statuque ita consentit, ut nisi ejus præscripta serventur, neque privati homines, neque hominum societas, vitæ conditionem rectam, decoram & utilem assequi valeant. Quæ Lex quoniam cum humana natura necessario convenit, ideo solius Rationis ope dignoscitur, unde etiam dicitur *Naturalis*.

Lex Divina Positiva, vel divinitus patefacta ea est, quæ non in natura hominis, sed in Dei solum voluntate fundatur. Nihilominus hæc Lex justis de causis constituta est, eique obsequentes multam ex illa utilitatem percipiunt.

Duplex id Legum genus videre est in iis Legibus quas olim Deus Judæis injunxit, in quibus quæ naturales sunt ab eis facile secernuntur, quæ cum ad religiosas cæremonias, vel ad civilem Judæorum disciplinam spectarent, non alio fundamento nitebantur, quam singulari aliqua Dei voluntate ad præsentem Judaicæ gentis conditionem accommodata.

Quod ad Leges humanas attinet, si tantum considerentur prout humanæ sunt, id est, originem habentes ab eo qui societati præest, eas omnes vere dixeris *positivas*. Nam quamvis humanæ Leges quandoque circa Leges Naturales versentur, non tamen hæ ab humano Principe vim habent obligandi, quippe quæ nihilominus obligarent secluso Principe, utpote quæ ab ipso Deo ortum habeant:

Has nostras definitiones antequam absolvamus, non abs re erit præmonere: *scientiam vel artem condendarum Legum, interpretandarum &, humanis actionibus accomandandarum in universum* jurisprudentiam *dici*.

CA-

CAPUT XI.

De humanarum actionum Moralitate.

§. I. *Quid sit actionum* Moralitas.

LEX cum sit humanarum actionum Regula, si cum humanis actionibus comparetur, vel illis consentiens deprehenditur esse, vel eisdem adversari. Quæ Legis cum nostris actionibus consensio vel dissensio, dicitur *Moralitas*.

Moralitatis vocabulum a *moribus* derivatur. Per *mores*, ut superius dictum est, intelligendæ sunt liberæ actiones hominum, quatenus actiones eæ sunt quæ dirigi possunt & Regulæ subjici. Lex vero quoniam humanarum actionum Regula est, ideo illarum cum Lege consensio vel dissensio nomine venit moralitatis, & quam in nostris actionibus debemus sequi regularum congeriem, *Moralis Disciplina* vocatur.

§. II. *Actiones sunt* 1. *vel* præscriptæ, *vel* prohibitæ *vel* permissæ.

Duplici ratione considerari potest actionum moralitas. 1. Vel actiones cum Legis præscripto comparantur: 2. Vel earumdem cum Lege spectatur consensio aut dissensio.

Quod ad Legis præscriptum attinet, actiones humanæ sunt vel *præscriptæ*, vel *prohibitæ*, vel *permissæ*.

Quoniam autem quod jussit legitimus Princeps id debemus præstare, vel ab eo abstinere quod vetuit, inde est ut Jureconsulti quæ actiones præscriptæ sunt *necessarias* asserant, quæ autem prohibitæ sunt eas dicant *impossibiles*. Equidem contra Legem agendi semper inest physica vis homini, quam vim potest ad arbitrium exercere. Sed eam si exerceat, tum Rationi adversabitur, tum cui subditus est imperio se subtrahet, quod utrumque facere nequit, quandium insunt ei Ratio & virtus, unde quæ contra Legem sunt dicuntur actiones impossibiles, quæ sententia cum in se æquior est, tum humano generi gloriosior, quam ut ei non suffragemus. Namque, ut apud Jureconsultos Romanos habetur, „ Quæ facta lædunt pietatem, „ existimationem, verecundiam nostram, & ut generaliter di„ xerim) contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum est. *Leg.* 15. *D. De condit. instit.*

§. III. *In actiones permissas adnotationes.*

Actiones *permissæ* eæ sunt quas annuente Lege possumus ad arbitrium nostrum facere vel omittere (Vid. *sup. Cap.* X. §. 5.) Quam in rem sunt hæc adnotanda.

1. Duplex distingui potest permissionis genus. Alia est *omni-*

moda & *perfecta* permiſſio, per quam non ſolum nobis cujuſvis pœnæ ſecuris licet quædam facere, ſed præterea facientibus ſuum calculum aperte Legislator adjicit. Alia eſt permiſſio *imperfecta*, per quam ita ſinitur actio, ut non puniatur, ſed neque probetur.

2. Quidquid Naturali Lege licet, id ſemper Legislatori certo probatur, ita ut quidquid fit ea ratione, ſit ſemper innocuum, nec officio noſtro adverſetur. Liquet enim nec minimum quid a Deo poſſe permitti quod ex ſua natura malum ſit.

3. Secus ſe habet humanarum Legum permiſſio. Equidem ex humanæ Legis permiſſione certo colligitur quas actiones Princeps non prohibuerit, quippe quas velit eſſe impunitas; ſed non ideo Princeps eas actiones probat, quæ ſæpe contra juſtitiam fiunt, & in quibus contra officium peccatur.

§. IV. *Actiones ſunt bonæ vel juſtæ, malæ, vel injuſtæ, aut indifferentes.*

Poteſt deinde conſiderari humanarum actionum moralitas, prout hæ actiones vel Legi conſentiunt vel eidem adverſantur. Hinc exiſtit actionum ea diviſio, quod aliæ ſint *bonæ* vel *juſtæ*, aliæ *malæ* vel *injuſtæ*, aliæ demum *indifferentes*.

Actio moraliter bona vel juſta ea eſt *quæ in ſe ipſa alicui Legi obliganti plane conſentanea eſt, quæque eo animo fit, & iis omnibus adjunctis, quæ Legislator ipſe in mente habuit.*

Dico 1. actionem *bonam* vel *juſtam*: nullum enim propriæ diſcrimen eſt inter actionum *bonitatem* & *juſtitiam*; neque hic opus eſt ab uſitato ſermone recedere quo utrumque vocabulum promiſcue uſurpatur. Actionum bonitatem & juſtitiam Puffendorfio quidem placuit diſtinguere, quam tamen utramque ipſe ſubinde permiſcet. (*Conferendum eſt quod Puffendorfius dicit De Jur. Nat. & Gent. l. 1. Cap. VII. §. 7. cum eo quod dicit §. 4. ejuſd. Cap.*)

Dico 2. actionem *moraliter bonam*, quia hic non conſideratur interior & naturalis actionum bonitas, ſecundum quam in phyſicam hominum utilitatem vertuntur; ſed ſolummodo ſpectatur actionum cum Lege convenientia; unde exiſtit illarum *bonitas moralis*. Quamquam vero moralis & phyſica bonitas ſemper in iis coeant quæ naturali Lege præcipiuntur, nihilominus moralis & phyſicæ bonitatis diſcrimen habendum eſt.

§. V. *Quæ conditiones requirantur, ut actio ſit* moraliter *bona.*

Denique quo dignoſcantur neceſſariæ in univerſum conditiones, ut quis cenſeatur actionem *moraliter bonam* ediſſe, in definicione additum eſt eam actionem debere eſſe Legi plane conſentaneam, eoque animo fieri quo fieri vult ipſe Legislator.

tor. Ac primo necesse est actionem omnino & in singulis partibus cum Lege consentire. Quemadmodum enim illa dicitur linea *recta*, cujus nullum punctum a subjecta regula ne minimum quidem divergit; sic etiam stricte loquendo non potest actio esse bona, justa vel recta, nisi omnino & in singulis suis partibus cum Lege consentiat. Sed neque hoc satis est: debet præterea eo animo & ea ratione fieri quibus eam fieri vult Legislator. Primum illud est ut actio fiat adhibita rei gestæ cognitione, nempe sciendum est id quod fit, Legi esse consentaneum, alioquin actio neutiquam esset Legislatori accepta, sed foret prorsus inutilis. Deinde fieri debet actio *recto animo* & in *bonum finem*, nempe ut Legislatoris consilia exequamur, & debitum præstemus Legi obsequium: namque si pravus est agentis animus, tantum abest ut actio censeatur *bona*, ut contra agenti tanquam *mala* possit quandoque imputari. Demum justis de causis debemus ad agendum impelli, scilicet ut sua stet Principi reverentia, Legibus obsequium, & officio nostro satisfiat: intelligimus enim velle Legislatorem ita nos affectos esse.

§. VI. De natura actionum *malarum* vel *injustarum*.

Ex iis quæ de bonis actionibus dicta sunt satis intelligitur quæ sit actionum *malarum* vel *injustarum* natura. In universum malæ actiones eæ sunt, *quæ vel per se ipsas, vel per adjuncta, cuipiam obliganti Legi, vel proposito Legislatoris adversantur*.

Itaque generales duo sunt injustarum actionum fontes. Etenim in se ipsa spectata actio injusta est, quæ adversa fronte Legis præscriptum impugnat vel prohibitionem, qualis est v. g. cædes insontis hominis, &c. Quæcumque actiones sunt in se malæ, fieri nequeunt bonæ, quodcumque fuerit agentis consilium vel ei proposita causa: neque enim ad assequendum bonum finem injustis rationibus licet uti; atque sic intelligenda vulgaris sententia est: *Nunquam admittendum esse malum, ut hinc gignatur bonum*. Verum quæ suapte natura actio bona est, fieri potest mala, vel ob pravum agentis propositum, vel quia manifesto Legislatoris voluntati adversatur; ut si actio mala de causa, vel ob malum finem edatur. Pulchrum quidem & laudabile in cives largum & beneficum esse: sed hæc ipsa largitas & beneficentia scelesta est, si quis eam ambitiose exerceat, ut sensim oppressa libertate Rempublicam solus occupet; est enim hujus actionis injusta causa, & injustus finis.

§. VII. *Omnes actiones justæ sunt æqualiter justæ, sed actiones injustæ sunt plus minusve injustæ*.

Omnes actiones *justæ* proprie loquendo sunt æqualiter justæ; namque omnes cum Lege omnino consentiunt. Secus se habent actiones *injustæ* seu *malæ*; nam prout Legi plus minusve ad-

versantur, sic etiam majore vel minore lue contaminantur, in quo linearum curvarum similes sunt, quarum, prout a Regula plus minusve detorquentur, major est curvitas vel minor. Igitur contra officium diversimode peccari potest. Nonnunquam Lex consulto frangitur & ex nequitia, qui sane cumulus est improbitatis, est enim hæc Legislatoris Legumque manifesta & deliberata contemptio; sed interdum ex imprudentia peccatur & per incuriam, qui potius error culpave dicenda est quam crimen. Sui sunt etiam incuriæ gradus: potest enim esse major minorve negligentia, quæ idcirco plus minusve damnanda est. Quæ vero ad mathematicorum amussim reduci nequeunt, in iis saltem *extrema* duo & *medium* distingui possunt, unde Jureconsulti triplex distinguunt culpæ vel negligentiæ genus; alia est *lata*, alia *levis*, alia *levissima*. Et hæc satis est indicasse, quorum suo loco traditur explicatio, cum singulæ quæstiones disceptantur.

§. VIII. *In quo potissimum sita actionum injustitia.*

Ceterum diligenter advertendum est in eo præcipue sitam esse injustarum actionum naturam, quod præscripto Legis vel Legislatoris consilio prorsus adversantur, unde in sua materia vel forma vitio interno illæ actiones laborant. Quamvis enim necesse sit juxta superiorem nostram definitionem, actionis naturam, modum, & adjuncta Legi omnino consentanea, esse ut hæc actio moraliter bona sit; ne tamen hinc colligas eam malam esse vel scelestam, si qua desit dictarum conditionum. Etenim actio ut vere mala sit, haud satis est si aliquantulum discrepet a Lege, nec ei tamen penitus adversetur. Equidem quæ actio penitus cum Lege non consentit, vere bona vel justa non censebitur, sed nec erit mala, quippe quæ tunc sit indifferens. Exempli causa, si quis actionem edidit causæ Legisque nescius, vel si agendi causam habuit innocuam quidem, sed ab ea causa diversam quam sibi propositam habet Lex, ejus hominis actio nec *bona* nec *mala* reputabitur, sed erit mere *indifferens*.

§. IX. *De Actibus Indifferentibus.*

Itaque dantur *actiones indifferentes*, quæ inter actiones justas injustasque, ut ita dicam, mediæ sunt. Actiones autem indifferentes eæ sunt, *quæ nec præscriptæ nec prohibitæ, sed quas agere vel non agere cujusvis arbitrio Lex indulsit*. Nimirum ejusmodi actiones ad Legem *permittentem* referuntur, non vero *obligantem*.

Dari quidem actiones indifferentes nemo sanus inficiabitur. Nam quam multa sunt quibus ideo non tenemur, quia nulla divina vel humana Lege vel præscripta vel prohibita sunt, & quæ idcirco pro arbitrio nostro possumus agere vel omittere.

Qua-

Quapropter ſcholaſticorum interpretum inſulſa ſubtilitas eſt nullam dicentium indifferentem poſſe actionem eſſe niſi; inquiunt, mentis ope actio abſtrahatur ſecludaturque, tum a quovis homine actionem edente, tum a tempore, loco, ipſoque actionis peragendæ modo, aut peragentis animo, ac demum a ſingulis actionum adjunctis. Verum hujuſcemodi actio ab omnibus adjunctis ſecluſa merum figmentum eſt. Attamen ſi quædam ſint indifferentes actiones: quales ſine controverſia exiſtunt, neceſſe eſt eas indifferentes eſſe in iis ipſis quæ adjuncta ſunt homini, tempori, loco, &c.

§. X. *Bonarum & malarum actionum diviſio*.

Actiones bonæ vel malæ prout circa diverſas res verſantur vario etiam nomine veniunt. Bonæ quæ ad Deum ſpectant actiones nomine *Pietatis* inſigniuntur. Quæ ad nos ipſos pertinent, eæ dicuntur vel *Sapientia*, vel *Temperantia*, vel *Moderatio*. Quæ referunt ad ceteros homines, *Juſtitia* vel *Benevolentia* nuncupantur. Actionum diviſionem illam obiter attigimus rurſus excutiendam cum de Lege Naturali diſputabimus. Malarum actionum eadem diviſio eſt; pertinent enim ad *Impietatem*, vel *Intemperantiam*, vel *Injuſtitiam*.

§. XI. *De Juſtitia ejuſque diverſis ſpeciebus*.

Plures proponi ſolent juſtitiæ diviſiones de quibus ut nos aliquid dicamus, ſequentia juvat advertere.

I. In univerſum dividi poteſt juſtitia in *perfectam*, & *ſtrictam*, & *imperfectam* vel *non ſtrictam*. Perfecta & ſtricta juſtitia eſt, *qua illud aliis præſtamus quidquid ipſis perfecto & ſtricto jure debetur*; ſeu ad quod præſtandum jure poſſunt etiam per vim nos adigere, niſi id præſtemus volentes, quo ſtricto ſenſu plerumque Juſtitiæ vocabulum uſurpatur. Juſtitia imperfecta & non ſtricta ea eſt, *qua in alios hæc officia exequimur quæ debentur imperfecto & non ſtricto jure*, ad quæ præſtanda non poſſumus per vim adigi, ſed in quibus Lex voluit ſuum eſſe probitatis & conſcientiæ arbitrium (Vid. *ſup. Cap. VII.* §. 8. Cujus generis officia plerumque innoteſcunt nomine *Humanitatis*, *Caritatis*, *Benevolentiæ*, opponunturque ſtricte, & proprie dictæ juſtitiæ. Noſtra juſtitiæ diviſio eadem eſt ac *Grotii* in Juſtitiam *expletricem* & *attributivam*.

2. Juſtitia ſtricta iterum poteſt dividi in eam quæ inter *æquales*, & eam quæ inter *inæquales* exercetur. (1) Juſtitiæ inter æquales totidem genera ſunt quot officia recenſentur ad quæ præſtanda quivis homo ſtricto jure poteſt quemvis alium hominem compellere, vel civis ejuſdem Reipublicæ civem. Juſtitiæ vero inter inæquales totidem ſunt genera quot ſunt

 homi-

(1) Quæ diviſio eadem fere eſt ac Grotii in Jus *Rectorium*, & *æquatorium*.

hominum societates in quibus alii præsunt, alii obsequuntur. (Vid. *Buddeum Elementa Philos. pract. Part. II. Cap. II. §. 46.* (1)

3. Aliæ sunt justitiæ divisiones, sed eæ quidem parum accuratæ, nec ita magnæ utilitatis. Exempli causa *Puffendorfius* justitiam dividit in *universalem* & *particularem*, quæ divisio in eo peccare videtur, quod alterum divisionis membrum in altero contineatur. (Vid. *De Jur. Nat. & Gent. Lib. I. Cap. VII. §. 8.* Et *Offic. Hom. & Civ. Lib. I. Cap. II. §. 14. cum notis Barbeyracii.*) Imperfecta etiam est Justitiæ particularis subdivisio in *distributivam* & *permutativam*; hac enim divisione ea solum includuntur quæ ex pacto debentur; quamquam multa sunt quæ quis stricto jure potest ab alio exigere etiamsi nihil inter utrumque convenerit, nec intercesserit ulla pactio. Quidquid porro in hoc argumentum *Grotius* & *Puffendorfius* scripsere, de eo universe adverti potest, quod uterque scriptor ipsi sibi tricas nexuerint, cum in variis illis justitiæ generibus accurate & lucide definiendis laborarent. Igitur quæ instar Aristotelicarum divisionum solent in scholis divisiones usurpari, nos eas omnes missas faciamus superioribus nostris definitionibus adhæsuri. Nec enim alia de causa solitas illas scholasticorum divisiones hic retulimus, quam ut vulgari opinioni satisfieret. (*a*)

§. XII. *Actionum inter se comparatarum qua fiat* computatio.

Præter illam qualitatem, quæ dici potest moralium actionum *qualitas*, in iis etiam quædam spectatur *quantitas*, ex qua fit ut bonæ actiones cum bonis, & malæ cum malis inferantur, atque ex utrisque sic inter se collatis statuatur quædam *computatio*, cujus ope in quavis actione dignoscitur quid plus insit boni vel mali. Cujus habendæ computationis hic saltem indigitanda ratio est.

1. Spectari potest actionum *objecta res*: res autem quanto est sublimior, tanto etiam præstantior est quæ circa illam versatur actio, & contra peccatum scelestius.

2. *Considerandа venit agentis qualitas & conditio*. Sic quod ab inimico beneficium confertur, præstitum ab amico beneficium superat: contra vero gravior & fœdior est parta ex amico injuria quam quæ ab inimico.

3. *Natura ipsa expenditur actionum*, prout sunt plus minusve difficiles. Quo enim actio, modo cetera paria sint, difficilior est, eo est etiam pulchrior & laudabilior. Sed contra quo facilius erat pravum facinus non admittere, eo facinus illud & magis damnandum & atrocius est, præ alio ejusdem generis facinore.

4. *Ad-*

(*a*) Vid. *Grotium de Jur. Bell. & Pac. Lib.* I. *Cap.* I. §. 8. & *Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. I. Cap. VII. §§.* 9. 10. 11. 12. *cum notis Barbeyracii.*

4. *Advertuntur etiam actionis exitus*. Tanto melior vel pejor actio est; quanto ejus exitus intelligi poterant utiliores fore vel nocentiores.

5. Quibus omnibus addi possunt adjuncta temporis, loci, &c. ex quibus bonæ vel malæ actiones fieri possunt aliæ aliis præstantiores vel deteriores. Excerpta sunt hæc ex *Baraeyracii* in *Puffendorfium* adnotatione. (*a*)

§. XIII. *Ita ut de actionibus, sic & de hominibus ipsis moralitas dicitur.*

Advertendum tandem est ita ut actionibus, sic & hominibus ipsis moralitatem tribui; quemadmodum enim actiones dicuntur bonæ vel malæ, justæ vel injustæ, sic etiam homines boni vel mali probi vel improbi dicuntur.

Homo *probus* est *ille qui convenienter Legibus & officio se gerere consuevit*. *Improbus* autem *cujus est contraria consuetudo*.

Itaque *virtus* sita est *in consuetudine convenienter Legibus se gerendi*, *vitium* autem *in contraria consuetudine*.

Virtutem & vitium dixi consuetudines esse vel *habitus*. Quocirca ut probitas ab improbitate recte secernatur, haud satis est singulares quasdam & fluxas actiones expendere, sed hominis in universum vita, ejusque solita agendi ratio expendenda est. Improborum igitur numero adscribendi non sunt qui præ imbecillitate aut alia de causa in aliquod quandoque malum facinus prolapsi sunt; ut nec inter probos ii sunt recensendi, qui data forte quadam occasione rectum aliquod facinus ediderunt. Apud homines non invenias absolutam ex omni parte virtutem, sed ea est humanæ naturæ imbecillitas, ut non sint homines secundum stricti juris acerbitatem judicandi. Probum hominem fatemur multa injusta posse facere ex imbecillitate, sed etiam evincit Ratio eum qui plurimum vitiis assueverit, nonnunquam posse res aliquas justas facere, quia justæ sunt, & justas esse agnoscit. Homines nec statuamus nequiores quam sunt, sed qua diligentia probitatis virtutisque gradus recensentur, pari etiam cura nequitiæ & improbitatis gradus secernantur.

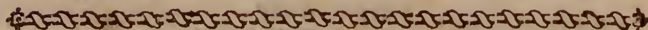
JURIS

(a) *Jus Nat. & Gent. Lib. I. Cap. VII. §. 5. not. 1.*

FINIS PRIMAE PARTIS.

JURIS NATURALIS ELEMENTA.

PARS SECUNDA.

DE LEGIBUS NATURALIBUS.

CAPUT PRIMUM.

Quid sit Lex Naturalis. *Datur* Lex Naturalis. *Consideratur* 1. Existentia Dei, *ejusque in nos* auctoritas.

§. I. *Hujus alterius partis argumentum.*

Uris in universum spectati principia statuimus, quæ jam Naturali Juri peculiariter accommodanda sunt. Ac primum quæritur utrum homo ita natura comparatus sit, ut reipsa proprie dictis Legibus subjaceat? Tum quæ sint Leges illæ? Quis eas tulerit? Qua ratione dignosci queant? Quamobrem colendæ sint? Ex his neglectis quid mali, vel ex eisdem servatis quid commodi percipiatur? Eæ sunt magni sane momenti in hac altera parte nobis expendendæ quæstiones.

§. II. Quid sit *Jus Naturale*, *Lex Naturalis*, & *Jurisprudentia Naturalis*.

Sunt voces primum definiendæ. Per *Legem Naturalem* intelligitur *Lex quam omnibus & singulis hominibus Deus imposuit, & cujus cognitionem solius Rationis ope possunt assequi suam naturam conditionemque attente considerando*.

Jus Naturale est *Systema* vel *congeries omnium Legum Naturalium*.

Denique *Jurisprudentia Naturalis* est *ars assequendi Legum naturalium cognitionem, easdem explicandi, & humanis actionibus accomodandi*.

§. III.

§. III. *An sint Leges Naturales?*

At vero danturne reipsa Leges Naturales? Hæc enim occurrit prima quæstio quæ ante alias excutienda est. Quo autem accurata sit nostra disputatio, eam ordiri necesse est a *Naturali Theologia*, quæ Juris Naturalis primum est & verissimum fundamentum. Cum enim quæritur, *an sint Leges Naturales*, solvi nequit ea quæstio, nisi prius tria hæc expensa sint. 1. Est ne Deus? 2. Ex eo quod sit Deus, sequiturne quod per se jus habeat Leges hominibus imponendi? Ac 3. denique Jus illud sibi competens Deus ne jam nunc exercet latis Legibus quibus nostras actiones accommodari jubeat? His tribus quæstionibus hujus capitis sequentisque argumentum constabit.

§. IV. *De existentia Dei.*

Existentia Dei, id est, *Principis naturæ intelligentis, per se existentis, a qua tanquam a prima effectrice causa pendent cetera omnia, quæque ipsa a nulla causa pendet*, hujus, inquam, naturæ existentia ita vera est ut primo intuitu perspiciatur; Cujus veritatis satis est attendisse dilucida & tanquam sub sensus cadentia argumenta, quæ catervatim undequaque prosiliunt.

Causarum inter se is nexus, ea est ordinatio, ut in aliqua prima causa necessario consistendum sit: tum necesse habemus primum motorem fateri, & totius orbis ita mirabiles sunt ordo & structura, ut iis omnibus existentia Dei comprobetur velut totidem evidentissimis argumentis quæ potest quisquis facillime capere: sed hæc paucis verbis explanemus.

§. V. 1. Argumentum. *Necessaria est natura per se existens & intelligens.*

Existentes hodie res innumeras cernimus, quarum congeries *totius orbis* nomine appellatur. Necesse igitur est aliquid existere quod omni ævo extiterit. Nam si tempus ponas quo nihil extiterit, evidens est nihil unquam exstiturum fuisse; siquidem quidquid incipit esse, suæ existentiæ debet aliquam causam habere, namque ex nihilo nihil fit. Itaque fatendum est aliquam esse naturam æternam. Ea porro natura æterna, quæcumque illa sit, per se ipsam & necessario existit, suam enim originem a nulla causa mutuatur: ejusmodi autem naturam æternam non existere, hoc quidem secum pugnat.

Præterea hæc natura æterna, quæ per se & necessario existit, intellectu & ratione prædita est. Eidem enim ratiocinandi methodo insistamus, & fingamus tempus quo non aliæ quam inanimæ naturæ fuerint, quo posito verum est naturas intelligentes, quales hodie videre est, exstituras nunquam fuisse; quoniam ex inanima & cæca causa non magis potest intelli-

telligentia quædam gigni, quam ex nihilo aliquid procreari. Igitur ſemper extitit mentium parens, intelligentia æterna, cujuſvis alius naturæ intelligentis fons & origo. Cujus noſtri argumenti manet ſemper integra veritas, quæcumque de mentis natura & origine ſententia proponatur. Imo finge quæ pars noſtri cogitat materiam eſſe certa ratione motam vel adtemperatam: quæram ego ſemper, nam & hoc ſciendum eſt, unde materiæ advenerit ſuus ille motus? materiæ enim ut materia ſit non eſt neceſſarius motus. Quæram ego, nam & hoc ſciendum eſt, unde materiæ advenerit mirabilis ille contextus, quem ipſa ſibi nequit affingere? Quæram ego ſemper a quo corpus humanum ita contextum ſit, ut ex ea textura eliciatur mirabilis adeo res, Intelligentia, quæ res expendit objectas, ipſa corpora ſuo ſubjicit imperio, cælos metitur terramque, futura proſpicit & præterita recordatur. Certe non ab alia quam ab intelligente cauſa potuit effingi tam mirificum opus. Quapropter omnino neceſſe eſt ut primam cauſam eſſe fateamur, eamque intelligentem & æternam.

§. VI. *Æterna & intelligens cauſa extra hunc orbem inquirenda eſt.*

Intelligentia æterna, quæ in ſe ipſa ſuæ exiſtentiæ ſuarumque omnium facultatum principium fontemque includit, nec mutari poteſt, nec deleri, nec circumſcribi, nec aliis ſubjici. Quinimo ſic infinite debet eſſe perfecta, ut facile queat rerum omnium eſſe una & prima cauſa, quin alia cauſa inquirenda ſit.

Verum hæc intelligentis & æternæ naturæ dos num ad ipſam materiam pertinet, num ad univerſum orbem, num ad partem ejus aliquam?

Huic certe figmento mens noſtra quanta eſt, adverſatur. Materia neceſſario & per ſe ipſam non intelligit, nec fieri poteſt intelligens niſi a cauſa ſumme intelligente certo modo adtemperetur. Hæc autem cauſa ſumme intelligens ab alia cauſa non poteſt ipſa ſic adtemperari ut intelligat: hæc ergo prima & ſumme intelligens cauſa neceſſario & per ſe ipſam intelligit, eſt ergo expers materiæ. Præterea ſingulæ orbis univerſi partes ſunt mutabiles aliæque pendentes ab aliis: ſed ſimile quid de cauſa tum infinita tum perfectiſſima nequit concipi.

Quod ad homines ſpectat, quam ſint imbecilles ſubditique, multo etiam facilius quam in ceteris rebus creatis deprehenditur. Homines cum a ſe ipſis vitam non hauſerint, nec aliis in modum effectricis cauſæ vitam poſſunt impertiri: nec enim ſciunt quæ vere ſit humani corporis ſtructura, quis vitæ fons, vel quomodo quibuſdam motibus quædam ſint adnexæ cogita-

ziones, vel quo artificio voluntas suum imperium exerat. Itaque extra hominum serie, quantumvis ponatur longissima, quærenda est humani generis prima & efficiens causa; sic etiam singularum orbis partium quærenda similiter causa est extra hunc universum orbem materia conflatum sensusque nostros afficientem.

§. VII. 2. Argumentum *Primi Motoris necessitas*.

Primum nobis probandæ nostræ quæstionis argumentum fuit natura æterna, intelligens, expersque materiæ. Jam alterum aggredimur argumentum ex quo Deus lucidiori modo retegitur, & ad cujusque intellectum accommodatiore; hoc autem alterum argumentum deducitur ex eo quem intuemur orbe, in quo motum ordinemque dignoscimus quem nec ipsa sibi materia potuit indere, nec indidit.

Motus seu vis activa non est necessaria corporis qualitas: extensio suapte natura aptior est effici quam efficere; recte quiescens intelligitur, quæ si moveatur, intelligitur quoque posse suum motum amittere quin ipsa intereat; motus enim materiæ status fluxus & fugitivus est, & in aliud corpus ex alio corpore transiens. Primam igitur corporum impulsionem necesse est a causa extranea proficisci, & ut recte dixit Aristoteles, primus corporum motor ipse nec mobilis nec corpus debet esse. Cui Aristotelis sententiæ suum calculum sapienter addidit *Hobbesius*. " Agnitio, inquit, unici, æterni, infiniti, ,, omnipotentis Dei, ab investigatione causarum, virtutum, ,, operationumque corporum naturalium, quam a cura futuri ,, temporis facilius derivari potuit. Nam qui ab effectu quo- ,, cumque, quem viderit, ad causam ejus proximam ratioci- ,, naretur, & inde ad illius causam proximam procederet, ,, & in causarum deinceps ordinem profunde se immergeret, ,, inveniret tandem (cum veterum Philosophorum sanioribus) ,, unicum esse primum motorem id est, unicam & æternam ,, rerum omnium Causam, quam appellant omnes *Deum*. *Leviathan. Cap. XII. pag.* 55. 56.

§. VIII. 3. Argumentum. *Structura, ordo & pulchritudo orbis*.

Sed quæ materia ex se ipsa non potuit moveri, quanto minus eo ordine & necessario impulsu se movisset, ut hinc qualem cernimus orbis eliceretur. Nonne merum extitisset chaos?

Enimvero circumspiciatur universus orbis: ubique primo intuitu prodit se miranda pulchritudo, mirandus ordo, mirandusque contextus; quæ nostra admiratio tanto major evadet, quanto naturam penitius scrutabimur, & enucleate hujus orbis structura, ejusque inter se partium convenientia usus que indagabuntur. Quibus exploratis liquebit profecto cujusque rei suum esse certissimum finem, tum liquebit etiam *singulos fines*, quam-

quamvis illorum infinita sit propemodum varietas, ita sapienter dispensatos, ita prudenter connexos esse, ut ad *idem generale propositum* referantur concurrantque. Rerum autem creatarum quantumcumque varia sit multitudo, nulla tamen earum confusio est; siquidem quæ tót videntur diversorum generum millia, eamdem semper formam, necnon quibus secernuntur eadem semper discrimina retinent. Orbis autem partes ita colligatæ sunt ut aliæ aliis temperentur, atque hinc universus concentus existat. Singulis porro partibus ea figura, ea convenientia, is situs motusque inditus est qui necessarius erat cum ut cujusque partis effectus singularis gignatur, tum ut tanquam ex singularum conspiratione totum quid egregie coalescat.

Igitur omnia naturæ opera constat edita esse ratione delectuque adhibitis, undè fateri cogimur quamdam esse sapientiam & intelligentiam, quæ tanquam tangitur digito & oculis deprehenditur.

§. IX. *Orbis non coaluit fortuito.*

Nec me latet Philosophos extitisse qui fortuito conditum esse orbem dixerint. Ridiculam prorsus sententiam! Atque haud scio an unquam majus fuerit humanæ mentis deliramentum. Quis enim, proh hominum fidem! ex diversis materiæ partibus quæ se ipsas fortuito moverint sibique invicem adhæserint, ultro generatos esse cælos & astra, terram, plantasque, tum animalia, ipsosque homines, & quem in eorum omnium structura ordinem miramur præstantissimum putabit? Næ is haberetur insanus qui vel angustissimam domum, vel librum, vel tabellam diceret fortuito effictam esse? Quanto magis insaniunt illi qui fortuito coaluisse dicunt totum orbem cujus tanta est amplitudo & tam mirabile artificium?

§. X. *Nec æternus mundus est.*

Neque potior eorum sententia est, qui ut primam & intelligentem causam negent, orbem asserunt æternum esse. Orbis enim initium arguitur ex ipsa humani generis historia in qua originem cernere est nationum populorumque, atque artium scientiarumque inventionem. Comprobatur item orbis initium universa, & antiquissima hominum memoria quæ a majoribus ad posteros dimanavit; ejusmodi autem argumentum haud parvi momenti est, quoties de facto agitur. Sed præterea ea rei natura est, ut non minus explodenda sit orbis æternitas quam ejus fortuita generatio. Præclarissimus enim ordo, aptissima structura, tum sapientiæ summæque Rationis argumenta toto orbe præfulgent quorum inquirenda semper & explicanda causa est. Sin dicas nullam adfuisse Causam intelligentem, quoniam quiquid existit ejus fuit semper eadem conditio, non mo-

modo quæſtionis nodum non ſolvis, ſed tricas nectis implicatiores, nec minus abſurda loqueris quam qui mundum jactant fortuito conditum. Enimvero qui mundum æternum prædicant, iidem dicunt fuiſſe ordinatum orbem cæca & inconſulta ratione, abſque delectu, citra cauſam & intelligentiam. Quæ duplex ſententia pariter inſulſa eſt; ſed illud eſt inter utramque diſcriminis, quod qui mundum æternum aſſerunt, ii judicent omni ævo temerarium caſum rectumque ordinem inter ſe conſenſiſſe: qui vero mundum ex partibus fortuito adglutinatis prodiiſſe cenſent, hi quidem autumant non interveniſſe mutuum caſus & ordinis conſenſum niſi longo poſt tempore, & præviis mille proluſionibus partiumque inter ſe adhæſionibus. Utrique igitur præter caſum non aliam agnoſcunt orbis effectricem cauſam, quinimo nullam fatentur: Caſus enim non eſt vera cauſa, ſed mera vox, cujus ope nequeat explicari aliquis effectus, qualis eſt rerum creatarum ordo.

Ecquidem noſtra illa argumenta facillimum eſſet amplificare, aliaque aliis ſuperaddere; ſed pro noſtro hujus operis inſtituto ſatis ſuperque ſunt ea quæ modo diſputavimus, ex quibus abunde judicio meo liquet *Primæ Cauſæ ſeu Conditoris Dei* exiſtentiam ſic admittendam eſſe, ut hæc inconcuſſa veritas habeatur qua poſthac tamquam fundamento innitetur noſtra omnis diſputatio.

§. XI. *Deo competit Jus Leges præcipiendi.*

Ex eo quod Deum conditorem agnoſcamus, manifeſto conſequens eſt huic Deo utpote noſtro Domino ſummum jus competere hominibus imperandi, eorum vitæ rationem definiendi, atque iis Leges præcipiendi: nec minus evidens eſt ita comparatam eſſe naturam hominum, ut hujus primæ cauſæ ſeu Dei conditoris voluntati ſuas actiones accomodare teneantur.

Jam antea oſtendimus Cap. IX. Part. I. imperandi jus non alio vero fundamento niti quam ejus qui præeſt poteſtate, cui quidem poteſtati aſſiduæ comites adjunguntur ſapientia & benignitas; contra vero homines natura Deo ſubjiciuntur, quia debiles & indigi ſunt. Jam itaque diſpiciamus an Deo inſint potentia, ſapientia, atque benignitas; tum ex altera parte utrum ea ſit hominum imbecillitas & indigentia, ut ideo ſubditi Deo ſint propter ſuam felicitatem.

§. XII. *Deus ideo præcepit Leges quia potens, quia ſapiens, quia bonus eſt.*

Ejus qui per ſe exiſtit, orbemque condidit, infinitam poteſtatem eſſe quis ſanus dubitet? Quoniam vero illius voluntate creata ſunt omnia, inde etiam eſt, ut quæ creavit ſervare poſſit, vel delere, vel ad arbitrium immutare. Nec minor

ejus eſt ſapientia quam poteſtas. Illi nota ſunt omnia, qui condidit omnia, eique pariter compertæ ſunt rerum cauſæ, tum ex iis cauſis dimanantes effectus. Præterea cum omnia & ſingula Dei opera expendimus, facile intelligitur ſummo Numini propoſitos fuiſſe omnium & ſingulorum ſuorum operum præſtantiſſimos fines, quorum aſſequendorum aptiſſimas rationes adhibuit: ac uno verbo, quæcumque in orbe conſpiciuntur, *ſapientiæ*, ut ita dicam, præfulgente nota ſignatæ ſunt.

§. XIII.

Docet nos quoque Ratio Deum natura ſua benignum eſſe, quæ benignitas ſponte fluit ex ejuſdem ſapientia & potentia. Quæ enim natura per ſe ſumme ſapiens & ſumme potens eſt, qui poſſet ad nocendum inclinari? Nec enim ulla eſt ei cauſa cur noceat. Malitia, crudelitas, & injuſtitia ex ignorantia vel impotentia generantur.. Verum homo ſi vel tantillum ea contempletur quæ illum circumſtant, & propriam naturam ſuam exploret, beneficam paternamque Dei manum & intra ſe ipſum & extra mirabundus experietur. Ex Deo vitam hauſimus rationemque: hominibus abunde neceſſaria ſuppeditat, neceſſariis utilia, & utilibus adjunxit jucunda. Itaque advertunt Philoſophi omnibus quæ ſaluti conducunt quamdam etiam inditam eſſe jucunditatem. Eſca, quies, motus, calor, frigus, uno verbo quidquid prodeſt, idem alternis vicibus & tamdiu placet, quamdiu prodeſt. Sin autem prodeſſe deſinat, quod nimium ſit, tunc illud repudiare contrario ſenſu monemur. Equidem ad illud expetendum alliciebat nos ſtatim voluptas, quoniam erat neceſſarium; ſed jam ab eo, quia nocere poteſt, abhorremus præ faſtidio & ſatietate. Ea eſt igitur felix ſuaviſque naturæ conſtitutio, ut noſtrorum ſenſuum facultatumque moderatum uſum voluptas ſequatur; namque in noſtram jucunditatem omnia vertuntur quæ nobis circumjecta ſunt, ſi tamen iis utamur moderate. Quid poteſt, verbi gratia, magnificentius excogitari quam illud in quo vivimus theatrum orbis? Et oculis noſtris cælum hoc & hæc terra ſubjecta quot non ſplendent ornamentis, quot non exhibent jucunda ſemperque inter ſe diverſa ſpectacula? Quæ non ſua menti voluptas eſt ex ſcientiis quibus colitur, augetur, atque perficitur? Humana vero ſolertia quantas non peperit utilitates? Quot ex hominum cum hominibus ſocietate non gignuntur commoda? Quæ non ex mutuis colloquiis jucunditas, quæ non mutuæ caritatis mutuarumque animi propenſionum ſuavitas eſt? Equidem, modo ne quid nimis ſit, tota pene vita dulciſſimis innocuorum oblectamentorum titillationibus exhilaratur. Quibus adde, quas Leges Deus nobis præcepit eas eſſe, ut ex illis

natu-

natura nostra perficiatur, quoniam per easdem pravus avertitur facultatum nostrarum usus, & quæ bona hominibus concessa sunt, in iis temperamentum illud teneamur adhibere ex quo pendet hominum salus, præstantia, & felicitas tum publica, tum privata. Quæ cum ita sint, prorsus liquet, quantum Deus sapiens, & potens est, tantumdem bonum esse.

Jam itaque Dominum illum habemus cui sine controversia insunt necessariæ dotes omnes, ut illi Jus Imperii competat quam maxime legitimum porrectumque intelligi potest. Sed nostra nobis experientia constat quam simus debiles, quam indigi: quidquid habemus totum id ex Deo accepimus, in cujus arbitrio positum est ut bona nostra vel amplificet vel a nobis auferat; unde evidentissimum est ex parte tum Dei tum hominum illud adesse quidquid necessarium est, ut omnimodum Dei constituatur in homines imperium, homines autem Deo sint omnino obnoxii.

CAPUT II.

Deus propter suum in nos Imperium voluit revera nobis Leges præscribere seu nostræ agendi rationis Regulas.

§. I. *Suo imperii jure Deus utitur Leges nobis præscribendo.*

QUibus argumentis probatum est Deum existere, cui sumus obnoxii, eisdem etiam probatur Deo jus esse Leges nobis præscribendi. Sed neque hoc sufficit: quæritur enim ulterius num suo imperii jure revera voluerit uti Deus? Sane potest Deus Leges condere, sed an vere Leges condidit? Nemo, inquiunt, inficias ibit Deo nos obnoxios esse quod ad vitam, & *physicas* nostras facultates attinet, sed quod ad earum *physicarum* facultatum *moralem* usum spectat, nonne Deus voluit solutos Legibus homines esse? Erat hoc tertium, & gravissimum quidem caput quod superest expendendum.

§. II. Argumentum *hinc ex Deo, illinc deductum ex hominibus.*

Jam multum hoc est necessarias ferendarum Legum causas deprehendisse. Hinc adest Dominus qui pro sua natura dotibusque suis præstantissimis legitimum jus habet imperandi, illinc adsunt homines quos ipsemet Deus ille condidit, quos intellectu donavit & libertate, ita ut quidquid agunt non modo intelligant, sed & eligant, tum qui etiam lætitia vel dolore, bonis vel malis, mercedibus aut pœnis affici possunt. Naturam existere sanciendis Legibus idoneam, & homines accipiendis habiles profecto non est quid supervacaneum, sed hujus inter Deum & homines convenientiæ debet aliquis exi-

tus esse: non secus ac ex ipsa nostrorum oculorum structura recte colligimus percipiendæ luci natos nos esse. Quare nos enim Legibus aptos accipiendis fecisset Deus, si nullas voluisset Leges constituere? Namque sic facultatum ad Leges hominibus inditarum nullus foret usus. Quapropter non possibile tantum, sed omnino probabile est homines in universum Legibus adstringi debuisse, nisi potioribus argumentis contrarium appareat. At vero tantum abest ut ullo argumento prior nostra sententia convellatur, ut contra undequaque corroboretur.

§. III. Argumentum *deductum ex fine quem sibi quoad hominem proposuit Deus, & ex Legum Moralium necessitate, ut hic finis obtineatur.*

Si quis pulcherrimum ordinem contemplabitur quem in *Mundo Physico* summa Dei sapientia constituit, is certe non poterit existimare casui permissum esse *Mundum Cogitantem* seu *Moralem*, ita ut nulla disciplina cohibeatur. Contra nos Ratio docet sapientissimæ naturæ in omnibus propositum esse quemdam æquum finem cujus assequendi necessarius modus adhibeatur. Non alius in rebus creatis, & singulariter in hominibus, Deo potest fuisse propositus finis quam hinc sua gloria, illinc autem rerum creatarum perfectio & felicitas quantum secundum suam naturam indolemque valent obtinere. Qui duo Conditori propositi fines pulchre coeunt conjunguntur que. Namque Dei gloria in eo sita est ut suas virtutes exhibeat, potentiam nimirum, benignitatem, sapientiam atque justitiam; quæ eædem virtutes nihil in Deo aliud sunt quam ordinis amor & universæ utilitatis studium. Itaque summe perfectus & summe felix Deus, quoniam hominem vult in eo tum ordine versari tum felicitate perfrui quæ hominem decent, idcirco vult etiam quidquid in eum finem necessario refertur, unde huic proposito conducentes rationes probat, obstantes autem improbat rejicitque. Natura hominis si mere physica esset aut mechanica, quidquid in ea præstandum præstaret Deus ipse. Sed homo cum sit intelligens liberque, atque is qui res dijudicet & eligat, ideo quibus rationibus hominem Deus deducit ad destinatam illi sortem, eas oportet esse naturæ hominis accommodatas, in quibus nimirum suæ sint partes hominis, & ad quas propriis suis factis conspiret.

Quoniam vero proposito fini consequendo non omnis ratio pariter conducit; inde etiam est ut quælibet actiones hominum indifferentes non sint. Liquet enim contra Dei voluntatem fieri quidquid propositis Deo finibus adversatur: quod autem confert ad assequendos fines illos eidem esse acceptissimum. Quoties aliud præ alio eligendum, & ubi alii viæ insistendum est

est potius quam alii, certe Conditoris nostri ea voluntas est ut rectam viam ineamus, neque nos temere geramus & fortuito; sed convenienter rationi; ita ut libertatem nostram ceterasque nobis inditas facultates usurpemus; qua ratione par est, ut nostræ conditioni, nostroque fini, Deique proposito satisfiat in nostram ipsorum aliorumque hominum felicitatem.

§. IV. *Superiora argumenta confirmantur.*

Ex contraria sententia sententiæ nostræ major accedit vis. Quæ sors enim foret hominum, quæ societatis, si sua cujusvis hominis facta ita penes illum essent; ut aliam non haberet agendi causam quam vel mentis levitatem vel animi pravos affectus? Fingamus enim hominem sibi ipsi permissum; nullis Legibus obnoxium, & cui Deus nullam vivendi normam indixerit; quo posito vides pleratumque humanarum facultatum jam nullam utilitatem esse. Quid enim Ratio proderit cæcis motibus impulso & nihil agenti considerate? Quid homini proderit quod in judicando possit suspensus hærere, si prima rerum specie trahatur imprudens? Quid illi proderit res expendendi facultas, si rerum eligendarum consilium nullum ineat, nec prudentiam auscultet, sed devias propensiones sequatur? Equidem præclaræ dotes illæ quibus humanæ naturæ constat dignitas & excellentia, non solum fierent prorsus inutiles, sed etiam in nostrum detrimentum verterentur: tanto enim nocentior alicujus dotis pravus usus est, quanto dos illa pulchrior est atque præstantior.

Libertas est lex non solum homines societate seclusos gravi detrimento afficeret, sed illis multo etiam esset nocentior, si spectentur prout sunt mutua societate connexi: societati namque opus imprimis Leges sunt, ne plus æquo sibi quis arroget, aut alienum appetat: alioquin in licentiam prolabetur libertas. Permitte sibi ipsis homines,

Et vaga prosiliet frenis natura solutis.

atque iniquitas, immanitas, perfidia, vis, campo, ut ita dicam, gaudebunt aperto. Tolle morales Leges, tolle morale vinculum illud quo in quavis gente continentur foventurque fides & æquitas, unde sua familiis & hominibus in alios homines descripta jura sunt & officia; hæc, inquam, tolle, hominesque videre erit alios in alios immanium bestiarum more ferocientes. Quo enim homo sagacior est atque solertior, eo sui similibus magis metuendus erit: ejus solertia vertetur in calliditatem, & in malignitatem sagacitas. Quocirca jam nulla societatis utilitas aut suavitas, sed hominum adversus homines bellum esset & latrocinium.

§. V. Argumentum *ex Dei benignitate deductum .*

Sed quæ tu obtendis incommoda, iis, inquies, ipſimet homines Legum conſtitutione mederentur. Reſpondebo ego quod meam litem facias; fateris namque Leges in univerſum neceſſarias eſſe; quamquam ut id dicatur quod verum eſt, imbecilliores Leges humanæ ſunt, niſi ſua cujuſque conſcientia nitantur. Quoniam igitur hoc poſcit humana Ratio, ut vivendi normam homines inter ſe conſtituant, cujus ope tuti præſtentur a malis quæ ſibi poſſunt mutuo inferre, & ea commoda conſequantur, quæ proſunt tum publice tum privatim, quanto magis cenſemus rectam vivendi normam a Conditore ſumme ſapiente & ſumme bono conſtitutam oportuiſſe? Equidem bonus paterfamilias, quo ſuam domum ordinet, liberos ſuos auctoritate conſiliiſque ſuis inſtituit. Qui poſſumus ergo exiſtimare communis omnium hominum parentis non eamdem curam eſſe? Atque ſi præcipuum ſit illud boni Principis ſtudium ut bonis Legibus licentiam evertat, Deum ne credi poteſt, qui longe hominibus amicior eſt quam in ſe ipſi bene mutuo affecti ſunt, totum permiſiſſe genus humanum ſine duce vagari, hominesque exleges eſſe in rebus etiam graviſſimis, unde tota pendet eorum felicitas? Ita de Deo ſentire non ſolum ejus benignitatem impugnat, ſed & ſapientiam. Contraria igitur & ſanior ſententia habenda eſt. Deum itaque exiſtimemus, ſiquidem pro ſua benignitate homines creaverit quo felices eſſent, eiſque invictam potiundæ felicitatis inſtillarit cupiditatem, tum voluerit etiam ut ſocietate viverent conjuncti, eiſdem proculdubio amorem quoque ordinis indidiſſe, Legeſque dediſſe quibus conſtituendi tuendique ordinis rationes indigitantur.

§. VI. Argumentum *deductum ex agendi Regulis quas revera in nobis deprehendimus .*

Excutiamus noſmetipſos, & quas Leges hominibus benignum ſapientemque Deum decebat impoſuiſſe, illas revera mentibus noſtris deprehendemus infixas, quas recludit & in aperto collocat indita nobis Ratio.

Multa profecto certiſſima principia ſunt quibus ſcientiæ fundantur, & multa mens contemplatur evidenter veriſſima. Sed neque minus certa eſt Regularum veritas quæ vitam humanam dirigunt, & quibus Moralis Diſciplina continetur. Evidentiſſimum eſt, verbi gratia, homines ſapientiſſimum optimumque ſuum Conditorem ſumma reverentia debere proſequi; homini expetendam felicitatem; majorem utilitatem minori anteponendam; beneficiorum ſervandam memoriam; præſtare ordinem perturbationi, &c. Quæ documenta & id genus alia propemodum æque ſunt evidentiſſima quam ſi dicatur: Totum eſt ma-

majus sua parte; Causa præcedit effectum, &c. Alia enim non secus ac alia purissimo Rationis lumine pariter inclarescunt, unde illis cogimur assentiri. Ac sane generales hæ veritates raro vocantur in dubium, sed de illis ad humanam vitam accommodandis disceptatur, & de consequentiis ambigitur. At vero ubi semel constat de principiorum veritate, non minus certæ sunt eorum consequentiæ seu proximæ, seu remotæ, modo sibi recte cohæreant, aliæque ex aliis vera & ad rem apposita ratiocinatione deducantur.

§. VII. *Humanæ menti ea sunt ingenita principia, ut suapte natura homines obligent.*

Jam ut intelligamus quemadmodum ex positis principiis, & eorum legitimis consecutionibus nostra deducatur agendi ratio, satis est illud in memoriam revocasse quod dictum est Cap. VI. Part. I. de obligatione qua tenemur præscripta Rationis exequi. Quoniam enim in iis, quæ vel animo dumtaxat considerantur, absurdum foret aliter loqui vel sentire quam secundum hoc Rationis lumen quo *verum* a *falso* secernitur, sic etiam in instituenda vitæ ratione non minus absurdum foret ab illis certissimis notionibus recedere quibus a *malo* secernitur *bonum*. Quoties liquet nostræ naturæ, & ei præcipuo fini quem nobis propositum habemus, aptissimam esse quamdam rationem, eidemque nostro fini, sive felicitati, & naturæ nostræ rationem aliam repugnare, consequens est ut homo cum sit libertate præditus, & ratione rerum hoc discrimen attendat, & exploratis utrisque partibus, eis adhæreat quæ sunt utiliores. Ita enim se gerere per ipsam rei naturam cogitur; qui vult enim propositum finem assequi, is etiam necesse est ut directo ad metam tramiti velit insistere: quod præterea etiam tenetur præstare; quia in hoc sibi comperta sunt Legislatoris propositum, & voluntas.

§. VIII. *Ea Dei voluntas est ut positis principiis obligemur, unde sunt veræ Leges.*

Enimvero quoniam Deus rerum omnium nostramque ipsorum naturam condidit, quoties ob illam rerum naturam nostramque justis de causis impellimur ut hac vel illa ratione judicemus agamusque, profecto satis manifestum est Dei propositum, nec de ejus voluntate jam potest ambigi. Itaque sanæ Rationis sermo ipsius Dei sermo est. Cum nos Ratio clara voce monet *Pro bono non esse rependendum malum*, hoc interiore oraculo monet nos ipse Deus quid *bonum* & *justum*, eique acceptum sit, & nobis expediat. Dictum antea est nullo argumento probabile videri a Conditore summe bono summeque sapiente hominem sibi ipsi permissum tum duce tum regula carentem. Sed ecce partam ex Deo Regulam; quoniam enim in-

insunt illi summo in gradu virtutes omnes quibus legitimum imperium constituitur, nemini dubium esse potest quin pro Lege habenda sit tanti Legislatoris voluntas. Nam quibus conditionibus constituitur Lex, hic omnes concurrunt. 1. Præcipitur Regula; 2. Regula hæc justa & utilis est; 3. Regula hæc ab eo parta est cui omnino subditi sumus, 4. tandem Regula hæc infixis mentis nostræ præceptis & naturali lumine sufficienter innotescit. Hæc igitur proprie dicta est Lex quam tenemur servare.

Verum paulo accuratius investigemus quibus modis se prodat & detegatur Naturalis hæc Lex; seu quod idem est, quibus e fontibus haurienda sit. Sic enim quod generalibus tantum argumentis probatum est, ei lux affundetur & vis accedet major, cum singula recensebimus. Porro vera principia tum constat comperta esse, si postquam enucleata & in singulis suis partibus expensa sunt, cum rerum natura consentire deprehendantur.

CAPUT III.

Quæ sint Rationes *secernendi* justum *ab* injusto, *seu Legis Naturalis præcepta dignoscendi, nimirum* 1. Instinctus Moralis, 2. Ratio.

§. I. *Prima ratio dijudicandi bonum & malum morale, scilicet* Instinctus *vel* sensus.

EX iis quæ superiori capite dicta sunt jam satis intelligitur inditas nobis a Deo duas facultates esse *bonum & malum morale* dijudicandi, quarum altera nihil aliud est quam quidam *instinctus*, altera vero *ratiocinium* dicitur.

Instinctum Moralem dico *naturalem propensionem illam qua instigante rebus quibusdam ut bonis & laudabilibus assentimur, alias autem ut malas & vituperandas repudiamus, nullo pravio ratiocinio seu accurata rerum exploratione*. Sin cum *Hutchinsonio* viro inter Scotos peritissimo instinctum illum mavis *Sensum Moralem* nuncupare, dicendum est Sensum Moralem *eam esse mentis nostræ facultatem, cujus ope quibusdam in rebus bonum & malum morale uno intuitu deprehendimus citra ullum ratiocinium, & rerum ullam explorationem, sed duce quodam affectu & sapore*.

§. II. *Exempla*.

Itaque si quem videamus dolore percitum, eo statim misericordiæ sensu afficimur, ut adflicto opitulari pulchrum jucundumque habeamus. Beneficium accipientis is primus affectus est, ut quem experitur gratum animum testetur beneficium con-

conferenti. Quod ſi peculiares odii vel timoris cauſæ ſecludantur, hic primus eſt hominis in hominem affectus, ut eum benevolentia proſequatur quocum ſimilem naturam ſortitus eſt, atque eaſdem vitæ neceſſitates. Sic etiam nulla prævia rei exploratione aut accurato judicio & pueri & ipſi rudes homines beneficiorum memoriam non retinere putant turpe vitium eſſe, & perfidiam ut fœdiſſimum & iniquiſſimum ſcelus execrantur, quo offenduntur, & a quo natura abhorrent. Contra fidem ſervare, beneficiorum memorem eſſe, ſuum cuique reddere, parentes colere, adflictos ſublevare, totidem facta ſunt quæ neceſſario probamus laudamuſque, utpote juſta, bona, honeſta convenientia, & humani generis utilitati conducentia. Hinc fit ut iis narrationibus natura oblectemur in quibus aliquid memoratur factum ex æquitate, ex fide, ex humanitate, ex beneficentia: iis animus ſuaviter commovetur demulceturque, quæ ſi etiam legamus in hiſtoriis impenſe miramur, & hujus ætatis, aut gentis, aut familiæ felicitatem extollimus, quæ tam egregia exempla protulerunt. Scelerum autem exempla, quæ aut videmus aut audimus, aſpernamur indignabundi.

§. III. *Cur ita ſimus affecti.*

Jam vero ſi quæratur unde in nobis hic animi motus gignatur, quo impulſi homines quibuſdam actionibus gaudent, alias autem averſantur? Equidem quod reſpondeam non aliud habeo, niſi quod noſter Conditor ita nos eſſe affectos voluerit, eamque naturam noſtram & indolem eſſe, ut quemadmodum Bonis & Malis corporeis ſeu *phyſicis* afficimur, ita in quibusdam Bonorum & Malorum *moralium* afficeremur diſcrimine. Eſt igitur ille quidam *inſtinctus*, quales nobis plures alios natura inſevit, ut ad eas res celerius & validius impelleremur, in quibus ſuæ judicii partes futuræ erant tardiores. Sic ſe habet interior ille ſenſus quo monemur corporis neceſſitatibus conſulere; ſic etiam exteriorum ſenſuum noſtrorum ope rerum objectarum naturam ſtatim dijudicamus, an ſint utiles an noxiæ, ut celeriter & organorum corporeorum impulſu ad id faciendum moveamur, quod ſaluti noſtræ conducit. Sic etiam ſe habet inſtinctus ille quo vitæ adeo tenaciter adhæreſcimus, & hæc innata potiundæ felicitatis cupido, humanarum actionum ſumma motrix. Sic etiam ſe habet fere cæcus, omnino tamen neceſſarius, parentum in liberos amor. Hoc poſcebant urgentes nec differendæ neceſſitates, ut homo non tarda judicii inveſtigatione, ſed acrioribus & promptioribus ſenſuum ſtimulis ageretur.

§. IV. *Quid proſit nos ita affectos eſſe.*

Itaque quod Deus in hominum corporibus, idem in illorum

mentibus præſtitit, quod ad moralem eorum agendi rationem attinet; eis enim *Senſum* indidit, vel juſtitiæ atque virtutis *ſaporem*, qui ſenſus ſaporque judicii non expectant operam, ſed primos regunt affectus noſtros, & in pleriſque hominibus hanc operam judicii feliciter ſupplent, nec non accuratam rerum explorationem. Quotus enim quiſque eſt qui res attendat? Quot contra ita rudes, ita ſupini, ita judicii ſunt expertes, ut vix tres quatuorve ſuas cogitationes ita queant evolvere, ut hinc conſtet aliqua ratiocinatio? E re igitur erat ut eam nobis Creator inderet acrem promptamque facultatem quæ non opem deſideraret ingenii, ſed per quam bonum malumque celeriter diſtingueremus, expeteremus aliud quidem, aliud autem averſaremur.

§. V. Objectio: *Hi ſenſus in ſingulis hominibus non deprehenduntur.* Reſponſ. 1. *Eorum veſtigia etiam in gentibus immaniſſimis deprehenduntur.*

Quos ſenſus ſi quis neget veros eſſe, eoſque dicat in ſingulis hominibus non inveniri, quoniam feræ gentes ſunt in ſingulis hominibus non inveniri, quoniam feræ gentes ſunt in quibus ſimilis ſenſus nullus appareat, atque etiam inter moratos populos videri tam perverſos homines, ut in iis nulla virtutis notitia vel ſenſus eluceſcat: Reſpondeo 1. Quos memoramus primigenios ſenſus gentibus etiam immaniſſimis ineſſe, quorum ſenſuum ſi quibuſdam in gentibus veſtigium nullum ſe prodat, hoc ideo contingit vel quia nobis non ſatis earum mores comperti, aut eo ſocordiæ prolapſæ ſunt, ut pleroſque ſenſus humanos exuerint, vel tandem quoniam in quibuſdam ſenſus illos non conſulto quidem reſpuerunt, ſed adulterarunt, præjudicatis opinionibus indulgentes, quarum vis major extitit quam rectæ mentis aut innati judicii, unde etiam in contrarias partes abiere. Feri ſunt homines, exempli cauſa, qui captos hoſtes vorant, quoniam quos poſſunt occidere nihil putant obſtare quominus eorum carne ut ceteris ſpoliis fruantur. At iidem feri homines non ſic haberent ſuos amicos populareſve: jus inter ſe normamque colunt; nec ibi quam alibi minus eſt fidei pretium, atque inter illos non paucioribus quam apud nos laudibus effertur beneficiorum homo memor.

§. VI. *Diſtinguendus eſt naturalis ſtatus hominis ab ejuſdem ſtatu depravato.*

Quod ad illos attinet, qui quamvis degant in gentibus excultiſſimis, pudorem, humanitatem, & juſtitiam videntur exuiſſe, ſane diſtinguendus eſt hominum ſtatus naturalis ab eorum

rum ſtatu degénere: poſſunt enim homines ex abuſu & libidine degeneres fieri. Quid eſt, verbi gratia, naturæ magis conſentaneum quam innata parentibus in liberos caritas? Quam tamen caritatem viſi ſunt quidam in ſe ipſis oppreſſiſſe vel affectu vehementiore convulſi, vel inſtanti libidine ſuperati, ob quam innatus liberorum amor ad tempus intermitteretur. Præterea num quid validius eſt quam noſtri ipſorum & noſtræ ſalutis amor? Nihilominus ſive ex ira, ſive ex affectibus aliis a ſolita ſede mentem exturbantibus contingit, ut quidam homines ſua ſibi membra dilanient, res ad ſe pertinentes deſtruant, vel graviſſimum aliquod ſibi damnum inferant, tamquam ſuæ calamitatis appetentes.

§. VII. *Si qua ſint moralia monſtra, rariſſima quidem illa ſunt, nec inde contra noſtram ſententiam quidquam colligitur.*

Ac tandem ſi quidam forte ſunt homines, qui ſedato animo & nulla conturbati libidine, virtutis omnem amorem & exiſtimationem videantur exuiſſe; præterquam quod ejuſmodi monſtra confido non minus in morali quam in phyſico mundo rariſſima eſſe, ad ſummum hinc colligitur quid poſſit excogitata & inveterata pravitas. Neque enim ita pravi naſcuntur homines: ſed de quo loquimur ſenſus moralis in quibuſdam extinguitur, vel quia ſua putant intereſſe quibus laborant vitia excuſare vel obtegere, vel quia malis moribus aſſueverunt vel quod falſa rerum æſtimatione deluduntur; quemadmodum quælibet alia corporis aut mentis facultas ex abuſu adulteratur & corrumpitur. Quæ tamen hominum felicitas eſt, non ita facile mentis ut corporis ſenſus atteruntur & diſpereunt. Qui ad mentem ſenſus pertinent, fere ſemper ſervantur, atque illos lumen eſſe dixeris, quod, etiamſi videatur extinctum, poſſit tamen rurſus exſuſcitari radioſque emittere, id quod non ſemel vel in nequiſſimis hominibus compertum eſt.

§. VIII. *Non ſolum* inſtinctus, *ſed &* Ratio *data eſt ad dignoſcendum Bonum & Malum morale.*

Quamquam vero nobis Deus *inſtinctum* illum vel *ſenſum* indiderit, qui primus modus eſſet Bonum & malum morale ſecernendi, haud tamen ſatis ei fuit hanc nobis facultatem indidiſſe, ſed inſuper voluit, ut qua luce, nimirum *Ratione* aliis in rebus utimur, hæc nobis etiam opem ferret, quo lucidius & explicatius regulas illas haberemus perſpectas quibus in vitæ decurſu inſiſtendum eſt.

Rationem voco facultatem cogitationes cogitationibus conferendi, rerum inter ſe convenientiam vel diſcrepantiam comperiendi, & ex his conſequentia eliciendi. Cujus egregiæ prorſus facultatis ope, quod jam naturalis *ſenſus* de juſto & injuſto tamquam indigitabat, manifeſtius evadit, veris argumen-

mentis probatur, ampliatur, & propofitis aptatur quæftionibus: eft enim Ratio mentis humanæ certiffima lux. Quemadmodum porro in hominibus non minuitur, fed augetur paterna caritas, confiderantibus nihil naturæ magis effe confentaneum quam illos amore profequi qui ex fe progeniti funt, quem amorem non folum privatæ fuæ familiæ, fed toti humano generi prodeffe intelligunt, fic pariter quem antea diximus virtutis & ejus præftantiæ ingenitum nobis fenfum effe, is certe non parum Ratione corroboratur; Ratio enim principia, caufas, convenientiam, & commoda tum publica tum privata ejufdem virtutis expendit; quæ nobis etiam citra difquifitionem primo intuitu tam decora videbatur.

§. IX. *Ratio inftinctui præftat, 1. quoniam arguit, an verus fit inftinctus.*

Quinetiam afferi poteft *inftinctui*, vel *fenfui* Rationem triplici de caufa fuperiorem effe.

1. Evincit Ratio an verus rectufque fit inftinctus; non fecus ac in aliis rebus explorationem & regulas adhibemus ut arguatur hujus vel illius artis aut fcientiæ hunc vel illum genuinum *faporem* effe, oftendaturque quod hic fapor non in cæco arbitrio, fed in ipfa ratione pofitus fit, propriifque fibi principiis innitatur. Simile quid eis contingit quibus eft acies oculorum acerrima: hi namque certius exiftimant quantum res objecta diftet, vel quæ fit ejus figura, poftquam illam diligenter explorarunt, otiofe dimenfi funt, atque cum aliis compararunt, quam fi eam ex primo afpectu dijudicaffent. Opiniones etiam funt atque confuetudines quarum in hominum mentes tam vehemens & univerfa vis eft, ut fi res ex earum opinionum potentiffimo affectu cenferentur, facillime veritatis locum præjudicatæ iftæ opiniones occuparent. Hoc igitur Rationis officium eft, ut vera rerum judicandarum principia in animos noftros revocet, claudicantia judicia noftra erigat, & eos abftergat errores quos a vitiofa inftitutione haufimus.

§. X. 2. *Inftinctui Ratio præftat, quia principia enucleat, & ex his confequentias deducit.*

In hoc altero inftinctui Ratio præftat, quod lucidius enucleat cogitationes, dum illarum inter fe convenientiam aut difcrepantiam expendit, earumque confecutiones reputat. Eos namque fæpiffime videmus irretiri atque decipi qui cum primo tantum inftinctu afficiantur, quo fe convertant, ambigunt, quoties rem nancifcuntur paulo intricatiorem, & quæ Judicii quoddam acumen defiderat. Cujufmodi homines generalia quidem principia fubolent, fed eorum nefciunt tamquam diverfos ramos perfequi, neque norunt quæ neceffariæ fint diftinctiones vel exceptiones, nec quomodo pro locis & temporibus

bus principia sint adtemperanda. Sunt enim hæc omnia Rationis opus, quæ suas partes tanto facilius exequetur, quanto illam diligentius exercebimus, & excolemus.

§. XI. *In hoc etiam Instinctui Ratio præstat, quod omnibus in universum rebus applicetur.*

Non solum Rationis latius vis patet quam instinctus, quod ad principiorum enodationem & applicationem attinet, sed ejus etiam major est quam instinctus extensio, si principia spectentur quæ retegit, & res objectæ quas amplectitur. Nec enim nobis concessus instinctus est nisi ob paucissimas res, easque minime implicatas, & ad statum naturalem hominis pertinentes, in quibus opus erat impulsus citissimus. Sed aliæ sunt res intricatiores quæ suam causam habent, tum in diversis hominum conditionibus, tum in quibusdam adjunctis invicem consociandis, tum in singulari statu cujusque, de quibus omnibus certæ regulæ statui nequeunt, nisi solers adhibeatur judicium, & mutua rerum convenientia vel discrepantia attento animo expendantur.

Igitur *Instinctus* & *Ratio* duæ sunt hominibus a Deo concessæ facultates, per quas a malo bonum secernatur. Quæ duæ facultates, faustis, ut ita dicam, omnibus junctæ, & amicam manum altera alteri porrigentes, in eumdem finem concurrunt. Instinctus primam rerum speciem exhibet, Ratio expendit & arguit an se vere habeat instinctus. Instinctus tamquam indigitat principia, sed hæc eadem principia Ratio enucleata singulis rebus accommodat. Instinctus dux noster est ubi moram non patitur urgens necessitas, Ratio perspicit quid deceat aut non, & regulas tradit eis rebus accommodatas quibus inest aliquid præ ceteris singulare.

Hac igitur disputata methodo boni, & justi cognitionem possumus assequi, seu quod idem est, possumus comperire quam Deus hominibus esse velit moralem agendi rationem. Quapropter jam ex Instinctu & Ratione conjunctis deducenda sunt *Legum Naturalium* principia.

CAPUT IV.

Ex quibus principiis possit Ratio Naturales Leges deducere. Vid. *de hoc cap. & seq. Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. II. C. III.*)

§. I. *Unde Naturalium Legum principia deducantur.*

Si deinde quæratur quibus principiis uti Ratio debeat, ut dignoscat quæ ad Leges Naturales pertinent, easque comperiat & enucleet, in universum respondeo, naturam hominis ejus-

ejusque varios status attendendos esse; quoniam enim homo propter varios suos status ad diversas rerum naturas diversimode se habet, diversa quoque principia sunt quibus ad officiorum nostrorum cognitionem deducimur.

Sed antequam varios hominis status illos expendamus, abs re non erit quasdam adnotationes præmittere *De Legum Naturalium Principiis*, ut primo aditu amoveantur æquivocationes, quæ quam tractamus materiam non unis tricis implicarunt.

§. II. *Adnotationes praviæ. Quid intelligatur per Legum Naturalium* principia.

Cum hic quæritur quæ *Prima* sint *Naturalium Legum Elementa*, idem est ac si quæratur *quænam primigeniæ veritates*, seu *propositiones illæ sint quibus revera dignoscere valemus quæ sit in nos Dei voluntas*; atque sic ex consequentiis rite deductis cognitionem adipisci singularium rerum & officiorum quæ rectæ Rationis ministerio nobis Deus imposuit.

De quibus igitur principiis hic quæstio est, habenda quidem illa non sunt pro Legum Naturalium causa efficiente & genitrice; alia quoque causa est cur iis principiis obstringamur. Non alia Naturalium Legum efficiens causa est quam summi Dei voluntas, nec aliunde vim habent obligandi, nec de hoc apud quemquam ambigitur. Sed & hoc posito inquirendum adhuc superest qua ratione possint homines dignoscere Dei voluntatem, & ea principia comperire per quæ tum nobis Dei proposita innotescant, tum ex quibus singulare quodvis officium nostrum promanet, quantum horum omnium cognitio solius Rationis ope comparari potest. Quæritur exempli causa, an secundum Naturale jus sarciri debeat damnum illatum, & an pacta servanda sint? Si hoc unum respondeas: proculdubio sarcienda damna illata, & pactis standum esse, *quoniam ea sit Dei voluntas*, certe liquet quod non propositæ quæstioni satisfeceris; ulterius enim & merito quæretur, quænam sit illa causa sive principium ex quo manifeste constat eam revera Dei voluntatem esse? Hoc enim illud est quod quærebatur.

§. III. *Legum Naturalium principia quam indolem habeant.*

Deinceps adnotandum est prima Legum Naturalium principia non solum debere *vera* esse, sed etiam *simplicia*, *perspicua* sufficientia, eisdemque Naturalibus Legibus *apta*.

Hæc principia debent vera esse: id est, ex ipsa rerum natura statuque haurienda sunt. Ex principiis namque falsis aut fictitiis nonnisi falsa & fictitia consequentur; nec unquam super fundamentis proxime collapsuris permansuræ ædes ædificabuntur.

Debent esse simplicia & ex se ipsis perspicua, aut quorum sal-

saltem facilis cognitio sit & explicatio. Legibus enim naturalibus quoniam omnes homines obstringuntur, idcirco prima illarum principia non debent communem hominum intelligentiam superare, sed oportet ut cuilibet sint facile pervia, nec immerito quis caveat a principiis nimium reconditis & subtilibus, aut nimium extra communem ratiocinandi normam positis.

Insuper hæc principia debent esse tum sufficientia, tum universa, ex quibus per genuinas & proximas consequentias eliciantur omnes Naturales Leges, & ex his Legibus orta Officia dignoscantur; ita ut singularum Legum vel singulorum officiorum descriptio nihil sit aliud quam principiorum quibus constant explanatio non secus ac cujusvis plantæ procreatio vel incrementum nihil aliud est quam germinis explicatio vel seminis.

Quoniam autem plerarumque Naturalium Legum variæ sunt exceptiones, præterea requiritur ea Naturalium Legum principia esse, quæ in se ipsis exceptionum causam includant, ita ut non solum ex illis deducantur communes omnes Disciplinæ Moralis Regulæ, sed ut etiam per eadem principia Regulæ pro tempore, loco, & occasione constringantur & coarctentur.

Ac tandem prima hæc principia ita constituenda sunt, ut iis reipsa tanquam proprio & proximo fundamento innitantur omnia Naturali Lege præscripta officia; ita ut, sive a principiis ordiare ut ex illis educas consequentia, sive a consequentiis referas te ad principia, sibi semper constet ratiocinationis series, nec quidquam medium interveniat quo filum, ut ita dicam, disputationis abrumpatur.

§. IV. *An ad unicum principium Leges omnes Naturales reducenda sint?*

Ceterum, si res in universum spectetur, prorsus quid indifferens est an Legum Naturalium unicum vel plura principia constituantur, in quo rectæ & accuratæ methodi se qui decet regulas. Porro ad nostri systematis veritatem aut perfectionem nihil omnino necesse est, ut omnes Naturales Leges ad unicum referantur & primigenium principium, quod neque fortassis possit fieri. Quidquid illud sit, certe supervacaneus hic labor est multo mentis conatu torqueri, ut ex unico principio Leges omnes naturales, & omnia officia nostra deducantur.

Eas habuimus quas proponeremus adnotationes, quæ si veræ sunt, duplex hæc erit illarum dos, primo quod insistendam viam ostendent qua Legum Naturalium vera principia constituamus; Deinde quod rationem simul suppeditabunt accurate

curate

curato judicio varia ſyſtemata expendendi quæ de hac materia prodiere: ſed eam nos materiam jam nunc aggrediamur.

§. V. *Legum Naturalium cognitionem non poteſt homo aſſequi niſi expetendo ſuam naturam, indolem, ſtatumque.*

Non alia Legum Naturalium dignoſcendarum ratio eſt, quàm ſi attente naturam hominis indagemus ejuſque indolem, tum quemadmodum ſe habeat ad res externas quibus circumcingitur, & quinam hinc hominis ſtatus exoriantur. Ac ſane *Juris Naturalis* ipſum vocabulum, noſtaque illius definitio ſatis indicant non aliunde quam ex ipſa hominis natura & indole hujus noſtræ ſcientiæ principia hauriri poſſe. Itaque generales duas propoſitiones ſtatuemus quibus Legum Naturalium totum ſyſtema continebitur.

I. Propoſitio. *Quidquid eſt in hominis natura ejuſque primigenio ſtatu & conditione, & quidquid ex hac natura, ſtatu, & conditione conſequitur, id certo præmonſtrat quodnam Dei ſit in homies propoſitum aut voluntas, atque ſic Legum Naturalium ſcientiam nos edocet.*

II. Propoſitio. *Sed ut abſolutum ſyſtema Legum Naturalium habeamus, non ſolum hominis inveſtiganda natura qualis in ſe ipſa eſt: ſed attendendum præterea quemadmodum ſe homo habeat ad alias aliarum rerum naturas extra illum poſitas, & quinam hinc novi ſtatus homini ſuperveniant: alioquin Naturalium Legum mancum eſſet & imperfectum ſyſtema.*

Merito igitur dici poteſt Naturalium Legum ſyſtema petendum eſſe ex ipſa hominis natura & ex omnibus humanæ naturæ adjunctis conditionibus, in quibus ob quoſdam fines ipſe Deus hominem conſtituit. Naturæ, inquam, humanæ & ei adjunctorum conſideratio vera ſuppeditat Legum Naturalium principia, ſi hæc principia ſpectentur quatenus per illa divinæ voluntatis cognitionem poſſumus comperire. Ac uno verbo quoniam ipſe Deus hominis exiſtentiam & exiſtendi modum dedit, ex ſola hominis natura diligenter inveſtigata omnino perſpicuum fiet quodnam in condendis hominibus propoſitum Dei fuerit, atque ſic de regulis conſtabit ſecundum quas exigenda vita eſt, ut ejuſdem Dei propoſita, voluntatemque exequamur.

§. 6. *Triplex hominis Status.*

Quæ humanæ naturæ indagatio ut recte inſtituatur, revocandum illud quod ſuperius dictum eſt, poſſe nimirum hominem ſub triplici ratione ſtatuve conſiderari, qui triplex ſtatus ſingulares omnes alios ſtatus complectitur in quibus homo verſatur ſpectatus prout ſe habet ad alias rerum naturas extra illum poſitas. Spectari primum homo poteſt ut eſt a Deo conditus, a quo vitam hauſit & rationem, omniaque bona accepit quibus fruitur. Deinde ſpectari poteſt in ſe ipſo, prout con-

constat mente, & corpore, & multis variisque instructus est facultatibus, tum natura seipsum amans propriæque suæ felicitatis necessario cupidus. Denique spectari homo potest ut est pars humani generis, & in terris ad alios sui similes homines admotus, quibuscum naturali sua conditione non impellitur modo, sed etiam cogitur socialiter vivere. Ac revera ex ipso facto perspicuum est in triplici illo statu quem memoramus totum humanæ naturæ positum esse systema, unde oritur maxime vulgaris & genuina officiorum nostrorum distinctio ex triplici illo statu desumpta: aliis enim in Deum, aliis in nos ipsos, aliis in ceteros homines tenemur officiis. Quam distinctionem *Tullius* quoque adhibuit. „ Hæc, inquit, „ Philosophia nos primum ad Deorum cultum, deinde ad jus „ hominum, quod situm est in generis humani societate, tum „ ad modestiam magnitudinemque animi erudivit. *Tusc. Quæst. Lib.* 1. *Cap.* 26.

§. VII. Religio *principium est Legum Naturalium quæ ad Deum spectant.*

Primo quidem Rationis ope Deum cognoscimus ex se ipso existentem, & quem penes omnia sunt: tum etiam cognoscimus ab eo nos conditos, servatos, & beneficiis singularibus affectos. Igitur necesse habemus præstantissimam Dei naturam confiteri eique nos omnino subdere, ex quo etiam natura consequens est ut timeamus ne in Deum peccemus, sed illum contra summo amore summaque reverentia debeamus prosequi, ejusque voluntati penitus nos addictos profiteri. Utquid enim se Deus hominibus manifestum Rationis ministerio exhibuit, nisi ut homines perspecta illius natura præstantissima, tum ei qua par est ratione pareant, tum eum colant, diligant, adorentque.

§. VIII. *Ex posito Religionis principio consequentia.*

Tot equidem tantarumque Dei virtutum is genuinus effectus est, ut summam in hominibus reverentiam generent. Amor autem gratique animi propensio infinitam necessario subsequuntur Conditoris beneficentiam, in quem etiam ne peccemus ideo veremur, quia justus & potens est: tum eidem cogimur obsequi, compertum habentes legitimum illius in nos imperium, ejusque agnoscentes benignitatem summamque sapientiam, quæ nos convenienter nostræ naturæ nostræque felicitati perpetuo dirigit. Quorum omnium affectuum mentibus infixorum congeries nuncupatur *Pietas*.

Pietas, si vera sit, exterius sed duplici modo prodet, *moribus* & *cultu*. Dico primum *moribus*: pius enim homo, atque affectus ut dictum est, sponte sua loquetur & ea se ratione geret quam Dei virtutibus & voluntati novit esse maxime con-

consentaneam; namque divinam voluntatem putabit suam regulam & exemplar esse, ex quo gignitur præstantissimarum virtutum cultus.

Deinde præter illam colendi Dei rationem, quæ sine controversia verissima & maxime necessaria est, religionis cultor homo pietatis affectus illos lubens in se ipso augebit atque in aliis excitabit. Hinc derivatur *cultus exterior* tum publicus tum privatus. Ille enim exterior cultus sive spectetur ut prima & unica fere ratio Religionis & pietatis affectus in hominibus excitandi, fovendi, & perficiendi; sive spectetur ut honor quem homines una Deo exhibent privata vel publica societate coadunati; sive utraque causa hæc conjungatur, equidem evincit Ratio omnimodæ necessitatis exteriorem cultum esse.

Exterioris quidem cultus variari forma potest, sed quod in illo præcipuum est eo naturali documento definitur per quod vana superstitio & futiles cæremoniæ repudiantur. In eo enim positus hic cultus est, ut homines erudiat, pietatem illis & virtutem instillet, naturam Dei exhibeat qualis est, tum quæ hominibus mandata Deus præscripsit, ea nos edoceat.

Ex enumeratis hominum officiis constat *Religio*, quæ definiri potest *vinculum illud quo homines adhærent Deo & ejus Legibus servandis student, quia illum reverentur, amant timentque, dum ejus infinitas virtutes mirabundi suspiciunt, eique se intelligunt penitus obnoxios, utpote suo conditori summe bono & summe sapienti.*

Nostram igitur naturam statumque indagantes, in ea qua nos ad Deum habemus ratione verum principium deprehendimus ex quo proxime fluunt Legum Naturalium principia ad Deum spectantia.

§. IX. Nostri ipsorum amor *principium est Legum Naturalium ad nos spectantium.*

Si deinde principium quæratur officiorum ad nos ipsos pertinentium, facile principium illud deprehendetur, modo interiorem hominis indolem, & in eo creando Dei consilium expendamus, tum in quem finem homines instructi sint his animi & corporis facultatibus quibus constat eorum natura.

Evidentissimum porro est Deum in creandis hominibus illorum sibi propositam habuisse salutem, perfectionem, atque felicitatem. Quod Dei consilium manifesto arguitur tum ipsis facultatibus quibus hominem Deus insignivit, quarum quævis ad memoratos fines confert, tum inexsuperabili illa propensione qua bonum expetimus, a malo autem abhorremus. Hæc igitur voluntas Dei est, *ut quisque suæ saluti & suæ perfectioni stu-*

ſtudeat, quo nimirum convenienter ſuæ naturæ conditioni, quantam poteſt felicitatem adipiſcatur.

Quæ cum ita ſint, affirmari poteſt *noſtri ipſorum amorem* (amorem dico ſanum rectumque) principium eſſe officiorum ad nos ipſos pertinentium; quatenus hic noſtri ipſorum amor ab humana natura indivulſus, & ab ipſo naturæ conditore inditus manifeſtam nobis facit Dei voluntatem de officiis ad nos ipſos ſpectantibus.

Sed omnino advertendum eſt noſtri ipſorum amorem in principium regulamque verti non poſſe, niſi recta ratione dirigatur convenienter noſtræ naturæ noſtræque conditioni. Hic enim unicus modus eſt quo divinæ voluntatis interpres fiat noſtri ipſorum amor, qui ſic adtemperandus eſt, ut neque Religionis neque ſociabilitatis Leges impugnet. Alioquin amor ille innumeras iniquitates pareret, eſſetque nobis admodum exitioſus, quoniam noſtrarum calamitatum iniquitas in nos ipſos recideret.

§. X. *Quæ ex poſito principio Naturales Leges oriantur.*

Ex quo ſic poſito principio facile deducuntur Leges naturales & officia ad nos ſpectantia. Id primum in noſtræ felicitatis deſiderio continetur, ut noſtræ ſaluti invigilemus. Deinceps, ceteris paribus, potior menti quam corpori cura impendenda eſt, & nihil quidquam omittendum quo noſtra ratio perficiatur diſcatque a veris falſa, ab utilibus noxia ſecernere, & ſufficientem earum rerum cognitionem aſſequatur quæ ad nos attinent, & de quibus rectum judicium eſt; atque in hoc poſita eſt intellectus perfectio ſive *Sapientia*. Sed comperta rerum natura ulterius ſequitur, ut perpetuo conſtantique judicio ad illud impellamur quod Ratio ſuadet, quidquid ex adverſo cupiditates inſuſurrent. In hoc enim poſita *Virtus* eſt, & per hoc humana voluntas evadit perfecta, ſi ea ſit noſtræ mentis vis atque conſtantia, ut perſeveranter *Sapientiæ* conſiliis obſequatur: alioquin ſupervacuum foret intellectus lumen.

Hinc derivantur peculiares omnes regulæ. Quæris, v. g. num Lege Naturali cautum ſit ut noſtras cupiditates cohibeamus? Ego quo tibi reſpondeam viciſſim ſciſcitabor an cupiditates cohibere noſtræ ſaluti conducat, noſtræ perfectioni, noſtræque felicitati? Quod ſi concedes, nec enim potes negare, ſoluta jam quæſtio eſt. Vis etiam ſcire an laboris ſtudium, oblectamentorum licitorum ab illicitis diſcrimen, atque in ipſis licitis oblectamentis moderatio, an patientia, an conſtantia Naturali Lege præſcripta ſint? poſito jam principio utar quo tibi reſpondeam, atque ſi hoc tale principium cum quæſtione conſentiat, verum erit & legitimum meum reſpon-

ſum, quoniam dictum principium tuto me tramite ad propoſitam metam deducit; Dei namque retegit voluntatem.

§. XI. *Homo natus ad ſocietatem.*

Sed inquirendum adhuc principium ſupereſt ex quo deducantur naturales illæ leges quæ ad mutua hominum inter ſe officia, ſive ad ſocietatem pertinent. Videamus itaque an qua ratione Religionis principium compertum eſt, eadem ratione poſſit Societatis principium comperiri: in quo operæ pretium eſt, ut id quod in facto verſatur, & rerum conditionem conſideremus, quid inde colligatur intellecturi.

Non ego ſolus in terris, ſed inter innumeros alios homines dego omni ex parte mihi ſimillimos, quo in ſtatu ipſe ordo naſcendi, ipſa me providentia conſtituit. Ex quo ſponte adducor ut putem non eam conditoris mentem fuiſſe, ut quiſque homo ſolitariam & a ceteris hominibus ſegregatam vitam ageret, ſed ut contra homines ſimul viverent ſocietate conjuncti. Potuiſſet proculdubio Conditor omnes ſimul homines creare, ſed diſſociatos, & unicuique ad hoc ſolitarium vitæ genus aptas & ſufficientes dotes indere: quod quia non ita contigit, hinc colligendum eſt voluiſſe Deum, ut quam inter homines latius patentem ſocietatem volebat inſtituere, a ratione naſcendi & ſanguinis communione initium ſumeret.

Quo rem penitius indago, eo magis mihi de mea ſententia conſtat. Pleræque enim hominis facultates, innata illi ſtudia, ejuſque imbecillitas atque neceſſitates totidem argumenta certiſſima ſunt ad ſocietatem conditum fuiſſe hominem.

§. XII. 1. *Homini ſocietas omnino neceſſaria.*

Ea revera hominis indoles & natura eſt, ut extra ſocietatem neque poſſit vitam ſuam ſervare, neque ſuas facultate[s] doteſque explicare & perficere, nec veram firmamque ſibi fe[-]licitatem comparare. Quæ ſors, quæſo, foret infantuli, ni[ſi] ejus neceſſitatibus conſuleret benefica manus & auxiliatrix? Eum profecto interire neceſſe eſt, ſi illum nemo curet. Qui[n] etiam ejus imbecillitas atque inopia diuturnam opem deſide[-]rant. Jam vero cum adolevit, rudis adhuc & inſcius eſt, cu[-]jus ita ſunt intricatæ cogitationes ut eas vix poſſit aliis no[-]tas facere, quem ſi ſibi ipſi permiſeris, aut erit agreſtis, a[ut] fortaſſe truculentus feroxque, omnium vitæ jucunditatum igno[-]rus, deſidia torpens, tædio confectus, qui primis & potiſſi[-]mum urgentibus naturæ ſuæ neceſſitatibus nequeat provider[e.] Senectutem autem aſſecuti ſimus iterum imbecilles, quæ no[s] imbecillitas æque fere ceteris facit obnoxios ac in infant[ia] fueramus: Nunquam aut melius intelligitur quantum hom[o] homine indigeat, quam ſi gravi aliquo caſu premamur, vel morbo. Quænam eſſet in ſolitudine hominis ægrotantis condi[-]tio?

tio? Equidem ſola ſunt aliorum hominum auxilia quæ nos valeant a diverſis malis tueri eiſve mederi, & noſtram vitam jucundam beatamque præſtare, in quocumque ſtatu & ætate verſemur.

Cujus rei *Seneca* graphicam hanc tabulam exhibuit: „ Quo „ alio tuti ſumus quam quod mutuis juvamur officii? Hoc „ uno inſtructior vita, contraque incurſiones ſubditas muni- „ tior eſt beneficiorum commercio. Fac nos ſingulos, quid „ ſumus? præda animalium & victimæ, ac belliſſimus & fa- „ cillimus ſanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam ſui „ ſatis virium eſt: quæcumque vaga naſcuntur, & actura vi- „ tam ſegregem, armata ſunt. Hominem imbecillitas cingit; „ non unguium vis, non dentium, terribilem ceteris facit. „ Nudum & infirmum ſocietas munit. Duas res dedit, quæ „ illum, obnoxium ceteris, validiſſimum facerent, rationem „ & ſocietatem. Itaque, qui par eſſe nulli poſſet ſi ſeduce- „ tur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium anima- „ lium dedit. Societas terris genitum in alienæ naturæ tran- „ ſmiſit imperium, & dominari etiam in mari juſſit. Hæc „ morborum impetus arcuit, ſenectuti adminicula proſpexit, „ ſolatia contra dolores dedit. Hæc fortes nos facit, quod „ licet contra fortunam advocare. Hanc ſocietatem tolle, & „ unitatem generis humani, qua vita ſuſtinetur, ſcindes. *Seneca de benef. Lib. IV. cap.* 18.

§. XIII. 2. *Natura ſua homo eſt ad ſocietatem aptiſſimus.*

Societas quoniam homini adeo neceſſaria eſt, ideo huic Deus naturam, facultates, & dotes indidit ad ſocietatem maxime conducentes. Qualis eſt, v. g. ſermocinatio, cujus ope noſtras nobis invicem cogitationes tanta facilitate & celeritate communicamus, cujus ſermocinationis extra ſocietatem nulla eſſet utilitas. Pari modo ſe habet ingenitus nobis ad imitationem inſtinctus, & hæc mirabilis noſtra ſtructura ob quam omnes cupiditates animique affectus ab unius cerebro ad alterius cerebrum tam facile permeant. Commovetur quis & dolet, & nos commovemur dolemuſque. (*Homo ſum, humani nihil a me alienum puto.*) Adit nos quiſquam gaudium vultu præferens, & nos cum illo gaudemus. Flet quis, licet ignotus, nec ejus fletuum cauſam noverimus, ejus nihilominus vices miſeremur.

Ut ridentibus arrident, ita flentibus adflent.
Humani vultus. (*Horat. Art. Poet. verſ.* 101.)

Ejulat quis non alio nobis quam humanitatis vinculo conjunctus, in ejus auxilium properamus, uno ſenſuum inſtinctu citra ullam deliberationem impulſi.

Naturam præterea videmus alias aliis hominibus dotes par-

ritam esse ; ad quam enim rem aptissimus ille est, hic eamdem non potest præstare, qui id vicissim præstabit quod alter nequeat assequi. Naturalis itaque hominum inopia eos reddit alteros alteris obnoxios, & quoniam variis dotibus præditi sunt quibus potest alter alteri prodesse, hinc est ut alii aliis admoveantur conjunganturque. Quæ totidem manifesta sunt argumenta natos ad societatem homines esse.

§. XIV. *Innata nobis propensione societatem expetimus.*

Atque si insitam nostræ menti propensionem attendamus, ad aliorum hominum societatem expetendam ultro nos impelli deprehendemus, nobis autem invisam solitudinem esse tanquam derelictionis & tædii conditionem. Nonnulli quidem homines interdum extitere, qui vitam degerent omnino segregem, sed illorum ingenium aut adulteraverat superstitio, aut atra bilis infecerat, vel ea fuerunt indole quæ a naturali statu abhorreret. Causam vero si quæras nostræ hujus ad societatem propensionis, eam nobis propensionem intelliges a Conditore sapienter inditam esse, quoniam homines in societate, tum ea quibus egent, tum plerarumque facultatum suarum explicandarum aptam occasionem nanciscuntur; atque præsertim in societate suus est benevolentiæ locus, amicitiæ, misecordiæ, beneficentiæ, quos animi affectus fecit nobis natura suavissimos. Quæ enim caritas ex societate generatur eas habet illecebras, ut nihil sit præ illis jucundius. Nostram profecto mentem jucundissime titillat hæc opinio tum amicitia tum existimationes ceterorum dignos nos esse. Ipsi etiam doctrinæ novum accedit pretium, quoties se palam exerit: nostri vero gaudii nunquam est major alacritas quam cum exterius se prodit exultans, aut in amicum pectus effunditur; crescit enim altera sui parte communicatum gaudium, quoniam lætantibus nobis ea supervenit jucunda cogitatio quod & alios lætos faciamus, unde fit ut nobis impensius studeant. Sollicitudo autem minuitur atque mitigatur cum altero communicata, quemadmodum fit levius pondus in quo ferendo ab aliis benigne sublevamus.

Itaque ad societatem undequaque allicimur, quam reddit egestas necessariam, dulcem vero efficit innata nobis ad eam propensio, ac tandem ita natura comparati sumus ut de conglutinanda inter homines societate manifestum sit Dei propositum.

§. XV. Sociabilitas. *Quæ sint principia Naturalium Legum ad alios hominis spectantium.*

Sed humana societas quoniam non potest stare, nec felices exitus illos sortiri ob quos a Deo constituta est, nisi se homines mutua caritate prosequantur, consequens est nostri omnium

nium Conditoris Parentisque voluntatem eam fuisse, ut quisque se mutuo diligat, & id præstet quodcumque in se est, ut humanæ societatis utilitatem & commoda tueatur, & accipiendis dandisque beneficiis hominum cum hominibus conjunctionem magis magisque devinciat.

Itaque verum nobis principium statutum est eorum officiorum quæ Naturalis Lex hominibus in homines præcipit. Quod principium *Sociabilitatis* nomine ab iis insignitum fuit qui moralem disciplinam profitentur. Sociabilitatem vero dicunt *affectum illum quo in homines benevoli sumus, iis prosumus quantum in nobis est, illorum felicitatem cum nostra conciliamus, & publicam semper utilitatem anteponimus privatis nostris commodis.*

Quo penitius nostram ipsorum naturam perscrutabimur, eo magis persuasum habebimus Sociabilitatis nexum cum divina voluntate revera consentire. Præterquamquod enim ex se necessaria sociabilitas est, eam mentibus nostris innatam deprehendimus. Altera quidem manu nostri ipsorum amorem, altera vero in ceteros homines benevolentiam supremus nobis Conditor indidit. Quæ duplex propensio, quamvis diversa sit, altera tamen alteri non adversatur, sed utramque nobis affinxit Deus, quo concordes agerent, sibique invicem præberent amicam manum, non ut altera ab altera convelleretur. Quapropter quibus est ingenua & generosa mens, ii tunc potissimum delectantur, si quando ceteris benefecerint, in quo naturam ducem sequuntur.

§. XVI. *Quæ Leges ex sociabilitatis principio deriventur.*

Ex Sociabilitatis principio tamquam a proprio fonte promanant omnes Societatis leges, nostraque omnia officia tum peculiaria, tum generalia.

1. *Summa Lex esto publica utilitas.*

1. Propter eam quam Deus inter homines Societatem adglutinavit, in illis omnibus quæcumque ad Societatem spectant, cujusque in suis factis *Publica Utilitas* summa Lex esse debet, & quisquis ita tenetur prudentiæ monitis auscultare, ne umquam privatum suum commodum quærat in publicæ utilitatis detrimentum. Naturam enim hominum decet eam sequi quam suademus agendi rationem, unde consequens est ut ea quoque sit communis omnium Conditoris & Parentis voluntas.

2. Sociabilitatis ſtudium debet eſſe univerſum.

2. Sociabilitatis ſtudium debet eſſe univerſum: Quibuſcum enim hominibus poteſt nobis aliquid intervenire, eos omnes complectitur humana Societas, quoniam in communi hominum natura & conditione fundatur. (a)

3. Servanda naturalis æqualitas.

3. Docet nos deinde Ratio æquum & commune jus omnibus hominibus in univerſum competere, quoniam omnes ejuſdem gradus generiſque ſunt, eaſdemque acceperunt a natura facultates, ut ſimul vivant, & eorumdem ſint commodorum participes. Itaque tenemur *æquales nos natura tum credere tum habere*; is enim naturam impugnat qui inter prima Societatis fundamenta non recenſet æqui juris principium illud quod Jureconſultis *æquabilitas Juris* dicitur, qua juris æquabilitate nititur *mutuorum officiorum Lex*; necnon hæc ſimpliciſſima, ſed quæ latiſſime patet Regula, debere nos eo animo in alios eſſe, quo in nos ipſos volumus alios affici, & in ſimili cauſa, qua ratione cupimus haberi, ita & ceteros habere.

4. In ipſos inimicos ſervanda benevolentia. Licita eſt ſui defenſio, ſed non vindicta.

4. Sociabilitas cum inter homines mutuæ ſit obligationis, quorum ea malitia vel iniquitas eſt, ut vinculum abrumpant Societatis, ii non poſſunt jure conqueri, ſi vel amice non habeantur, vel ab illis etiam impetantur quos offenderunt.

Igitur licita eſt intermiſſio exercendæ in inimicum benevolentiæ, cujus tamen nefas eſt radicem avellere. Quoniam enim ex ſola neceſſitate paritur jus eum vi repellendi, qui nos contra jus impetit; ſic etiam ex eadem neceſſitate petenda eſt regula & conſtituendus modus eſt hujus mali quod cuipiam poſſumus inferre, quocum in gratiam redire ſemper parati debemus eſſe, ubi nobis ſatisfecerit, nec ab illo ſupererit quidquam timendum.

Quocirca ſui ipſius *juſta defenſio* a vindicta prorſus ſecernenda eſt. Effectus namque benevolentiæ in tempus & ob neceſſitatem intermittit defenſio, & ſociabilitati non adverſatur. Contra vindicta benevolentiam funditus tollit, & odium infen-

(a) Vid. *Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. II. Cap. III.* §. 15.

ſenſumque animum generat, qui in ſe vitioſus & publicæ utilitati contrarius eſt, quique diſerte Naturali Lege damnatur.

§. XVII. *Poſitorum principiorum peculiares conſequentiæ.*

Ex his generalibus regulis multa ſane conſequuntur.

Nemini verbis factiſve nocendum, & illatum damnum ſarciendum eſt: neque enim ſtare ſocietas poteſt, ſi licitæ ſint injuriæ.

Hominum ſermonibus debet ineſſe veritas, & præſtanda fides eſt: quommodo enim credant hominibus homines, quidve ſit in ſocietate tutum, ſi decipere liceat & fidem fallere?

Unicuique non ſolum id tribuendum eſt quod ad illum pertinet, ſed præterea fieri & coli quiſque debet juxta ſuam conditionem dignitatemque; quia alios aliis ſubeſſe ſocietatis vinculum eſt, & nullus alipquin in familiis eſſet ordo, nec in civili adminiſtratione.

Quæ ſubditos obſequi publica utilitas jubet, eadem quoque poſtulat, ut qui præſunt, jura tueantur ſubditorum, & in eorum felicitatem habenas imperii moderentur.

Quin imo non alia ratione quam benevolentia beneficiiſque devinciuntur homines: nec quidquam ſic naturam humanam decet, aut ita prodeſt ſocietati, quam miſericordia, benignitas, beneficientia, & generoſa indoles. Unde *Tullius*.

Sed quoniam (ut præclare ſcriptum eſt a *Platone*) *non nobis ſolum nati ſumus, ortuſque noſtri partem patria vindicat, partem amici: atque* (*ut placet ſtoicis*) *quæ in terris gignuntur, ad uſum hominum omnia creari, homines autem hominum cauſſa eſſe generatos, ut ipſi inter ſe alii aliis prodeſſe poſſent: in hoc naturam debemus ducem ſequi, & communes utilitates im medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo: tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter homines ſocietatem.* (*Lib.* 1. *off. Cap.* 7.)

Quoniam igitur non ab aliam cauſam ſtudent hominibus homines quam propter benevolentiam æquitatemque, tum ob actiones utiles juſtaſque, nec aliter haberi poteſt ſocietas ſtabilis, pacata, florenſque; ideo colendæ ſunt dictæ virtutes, ac totidem officia ab ipſo Deo præſcripta: nam illud cum divina voluntate conſentit, quodcumque confert ad exequenda Dei conſilia.

§. XVIII. *Triplici noſtro principio inſunt omnia requiſita.*

Igitur pro deſcripto ſuperius triplici ſtatu hominis, tria quoque ſunt Naturalium Legum principia; 1. *Religio*. 2. *Noſtri ipſorum amor*, & 3. *Sociabilitas* ſeu in alios homines benevolentia.

Quibus tribus principiis inſunt omnia quæ ſuperius requirebamus. Equidem vera ſunt, utpote deducta ex ipſa hominis

natura, indole, statuque in quo illum Deus constituit. *Simplicia* sunt, & cujusvis captui accommodata, quod in præsenti materia præcipuum est: quoties enim de officiis agitur, ea principia constituenda sunt quæ facile quivis intelligat; inest enim semper periculum in ea mentis subtilitate quæ semotas novasque vias sectatur. Ac tandem hæc nostra principia *sufficientia* sunt & *uberrima*, quippe quæ nostra omnia officia complectantur, & hominibus in quocumque statu Dei voluntatem notam faciunt; sive homines in se ipsis spectentur, sive prout se habent ad alias res creatas.

§. XIX. *Adnotationes in sententiam Puffendorfii.*

Puffendorfius quidem non tot admittit principia, & Sociabilitatem unicum statuit Legum Naturalium fundamentum, quæ sententia merito improbatur ut manca. Neque enim ex sociabilitatis principio deducitur proprium proximumque officiorum nostrorum fundamentum: quoniam quæ ad Deum officia pertinent, vel ad homines singulos referuntur in se ipsis spectatos, ex proprio & proximo sociabilitatis fonte ducta non effluunt, sed habent proprium suum & peculiare fundamentum. Ponamus hominem in solitudine, erunt illi nihilominus servanda plura officia naturalia, quale est Deum amare & venerari, se ipsum servare, & innatas sibi facultates quantum potest excolere. Sociabilitatis principium fateor latius patere, quocum etiam nostra alia duo principia natura cohærent, quæ tamen cum sociabilitatis principio confundenda non sunt, habent enim propriam suam vim, nec a sociabilitate pendentem. Itaque nostrum triplex principium haberi debet ut organum triplex, ex quo totius humanitatis systemati suus motus & actio est, quæ tria organa aliud ab alio secernuntur, sed conjunctis viribus conspirant ad exequenda Conditoris proposita.

§. XX. *Puffendorfius plus æquo vituperatus.*

Verumtamen plerique illi quibus improbatum est Puffendorfii systema, utpote in ipso suo principio mancum, plus æquo criticæ indulserunt, quod in excusationem Puffendorfii dictum volumus juxta rectam Barbeyracii adnotationem. Profitetur Naturalis Juris egregius ille instaurator Puffendorfius se mutua hominum inter se officia explicanda proprie aggressum esse: (*a*) qua in re opus illi fuit unico sociabilitatis principio. Nostra in Deum officia, judice Puffendorfio, pars sunt Theologiæ naturalis; in quibus autem libris Naturale Jus disceptatur, Religio non habet locum, nisi quatenus est societatis co-

ju-

(a) Vid. *de Jur. Nat. & Gent. & Lib. II. Cap. III. ff.* 49. *Specimen controvers. Cap. V.* §. 15. *Spicileg. controvers. Cap. I.* §. 14.

lumen firmissimum. Officia autem quæ ad homines pertinent in se ipsis consideratos, ea Puffendorfius partim ex Religione deducit, partim ex sociabilitate. (*a*) Cujus opus sane fuisset suis partibus magis absolutum, si omnes status hominis amplexus scriptor ille, cujusvis status propria & apta principia posuisset, ut hinc singularia quævis officia elicerentur. Hæc enim legitima ratio est Juris Naturalis explanandi.

§. XXI. *Quæ sit officiorum nostrorum inter se cohæsio?*

Cui Naturalis Juris explicandi rationi tanto magis insistendum erat, quod etsi officia nostra ad res diversas referantur, deducanturque ex diversis principiis, nihilominus, ut jam indigitatum est, natura inter se cohærent, aliudque, ut ita dicam, se immiscet alii, sibique mutuam opem præstant, unde qui aliud colit, & alia colet facilius certiusque. Qui, v. g. Deum timet venerabundus, ejusque omnino voluntati addictus est, is certe non solum officia ea exequitur quæ ad se ipsum proprie pertinent, sed & singulis hominibus ac universæ societati præstabit quidquid Naturali Lege præcipitur. Certissimum etiam est, quod quibus officiis nostra ipsorum agendi ratio temperatur, hæc eadem officia plurimum conferant, ut in ceteros homines qualem decet agendi rationem ineamus. Quam enim utilitatem hominum societas ex eo percipiet cujus inculta penitus ratio est, & cujus ingenium animusque neque sapientiæ neque virtuti assuefacta sunt. Contra præstantissima sunt ab eis expectanda qui suas facultates dotesque ideo summa cura excolunt, ut & suam & aliorum promoveant felicitatem, cujus propositi magna sane nobilitas est. Igitur quicumque vel in Deum pietatem, vel ad se ipsum spectantiæ officia prætermittit, hoc ipso in alios homines iniquum se exhibet, quia pravitate sua communem felicitatem imminuit. At vero qui pietatis, justitiæ, & caritatis eo sensu afficitur quem vult Religio & sociabilitas, hic ideo suæ felicitatis studet, quoniam juxta divinæ providentiæ consilium singulorum felicitas sejungi nequit hinc a Religione, illinc a communi felicitate societatis, cujus quisque pars est. Aberrant ergo & in contrariam partem aguntur quicumque felicitatem aventes comparare semotam a communi felicitate rationem ineunt. Sic se habet mirus ille concentus quem inter varias systematis humani partes divina sapientia interposuit; & certe quanta possunt homines felicitate fruerentur, si tam frugiferis Naturalium Legum præceptis se regendos permitterent.

§. XXII.

(a) Vid. *Off. Hom. & Civ. Lib. I. Cap. III. §. 13.*

§. XXII. *Quomodo inter se nostra quandoque officia pugnent?*

Sed quamquam officiorum nostrorum tria præcipua capita inter se cohæreant, nihilominus inter illa naturalis ordo interjacet. Ex hoc autem ordine dijudicari potest quodnam officium alteri sit anteponendum, cum ita se res habent ut officia nostra tamquam inter se luctentur, nec æquali ratione possint omnia servari.

Jam si quæratur quomodo possit in universum ordo inter se officiorum dijudicari, respondeo *minori obligationi anteponendam illam quæ potior est*. Tum deinde ut dignoscatur quæ potior sit obligatio, nostrorum officiorum attendenda natura est, quemve habeant necessitatis & utilitatis gradum: hæc enim in quavis re certissima ratio est intelligendi quæ sit Dei voluntas. Quibus ita positis quasdam in præsens argumentum regulas statuemus.

1. *Quæ sunt hominis in Deum officia semper quibuslibet aliis præstant*. Neque enim ulla validior & strictior obligatio est, quam quæ nos summe bono, summeque sapienti Conditori nostro devincit.

2. *Quoties privatum nostrum commodum cum publica pugnat utilitate, publica utilitas anteponenda est*. Alioquin rerum intervertetur ordo, humana societas a fundamentis quateretur, & adversa fronte impugnaretur Dei voluntas, qui cum partem subjecerit toti, nobis omnimodam obligationem imposuit, ut nunquam a publicæ utilitatis suprema Lege discederemus.

3. *At si cetera paria sunt, pugnetque nostri ipsorum amor cum aliquo sociabilitatis officio, vincat nostri ipsorum amor*. Nam quoniam unicuique directo primumque demandata est sua salus & sua felicitas, consequens est, ut quoties omnia paria sunt, sibi quisque potius studeat quam alteri.

4. *Quod si tandem inter se pugnent ad nos ipsos spectantia duo officia, vel pugna sit inter se duorum sociabilitatis officiorum, anteponatur illud cujus cum maxima sit utilitas, maximum quoque momentum est*. (a)

§. XXIII. *Naturale Jus* obligans: *Naturale Jus* simpliciter permittens.

Hactenus ea exposuimus quæ proprie pertinent ad Legem Naturalem *obligantem*. Hæc autem Lex obligans circa illas actiones versatur in quibus vel discrepantia vel necessaria convenientia cernitur cum natura statuque hominis, propter quam Legem necessario tenemur alia potius quam alia ratione nos gerere. Sed ex iis quæ superius dicta sunt (b) consequens etiam

(a) Vid. *Jus Nat. & Gent. Lib. II. Cap. III.* §. 15. & *not.* 5. *Barbeyracii.*
(b) Vid. *sup. Part. I. Cap. X.* §. 5. & 7.

etiam eſt, ut alia Naturalis Lex admittatur, quæ ſe habet in modum *ſimplicis permiſſionis*, unde quibuſdam in rebus poſitum in arbitrio noſtro eſt ut vel agamus vel non agamus: ob quam etiam ſimplicis permiſſionis Legem quia ceteri homines tenentur nobis non obſiſtere, ideo noſtra nobis libertas aſſeritur in iis quæ voluntati noſtræ permittuntur.

Legis permittentis generale principium eſt, *quod Jure atque ad arbitrium noſtrum eas res facere poſſumus vel omittere quæ non præcipuam & omnimodam diſcrepantiam vel convenientiam habeat cum natura ſtatuque hominis, niſi hæ res vel præcipiantur, vel prohibeantur aliqua Lege poſitiva, cui ob aliquam cauſam teneamur parere.*

Cujus principii veritas ex ſe ipſa innoteſcit. Conditor enim cum hanc inter alias hominibus facultatem indiderit, ut ad lubitum ſuas actiones temperent, certum eſt quod in quibus rebus vel diſerto mandato vel aperta prohibitione humanarum facultatum uſus coarctatus non eſt, poſſint homines ad arbitrium ſuum pro ſua prudentia ſe gerere. Qua permittente Lege conſtituuntur omnia jura; quorum ea natura eſt, ut ea poſſimus exercere vel non, eadem in totum vel pro parte retinere vel remittere; atque ob hanc renunciationem quandoque fit, ut quæ actiones in ſe ipſis licitæ erant, & cujuſque arbitrio permiſſæ, jam imperio Principis præcipi valeant aut prohiberi, atque ſic obligationem inducant.

§. XXIV. *Naturalis Juris genera duo: aliud* primarium, *aliud* ſecundarium.

Ea ſunt quæ rectæ rationis ope comperiuntur in natura hominis, ejus indole ſtatuque primigenio. Sed quoniam primigenium ſtatum illum poſſunt homines diverſimode temperare, alioſque plures ſtatus adventitios adſcitoſque inire, inde fit ut Naturalem Legem quantum patet conſiderantibus, conſiderandi etiam ſint hi novi ſtatus hominibus ſuperjecti. Quæ autem jam principia ſtatuimus, eorum ſtatuum regula debent eſſe, quos ſibi homines facto ſuo adſciſcunt.

Atque ſic diſtinguenda ſunt Naturalis Juris genera duo: aliud eſt *primarium*, aliud *ſecundarium*.

Naturale Jus Primarium illud eſt *quod proxime fluit ex hominis natura primigenia qualem illam Deus conſtituit, nullo interveniente facto hominis.*

Naturale Jus Secundarium illud eſt *quod ortum habet ex aliquo facto humano, ſive humana quadam conſtitutione*; qualis eſt Status Civilis, bonorum Dominium, &c.

Facile quis intelligat hoc Naturale Jus ſecundarium ex primario generari: vel potius per Naturale Jus ſecundarium intelligenda ſunt ipſa Juris Naturalis generalia præcepta cuivis pe-

peculiari ſtatui & variis conditionibus accommodata, quem peculiarem ſtatum, aut varias conditiones ſibi homines proprio facto ſuo pepererunt; id quod revera deprehenditur ſic ſe habere, quoties expenduntur officia ſingularia. (*a*)

Mirabitur forſitan aliquis nos in conſtituendis Legum principiis varias de hac materia Doctorum opiniones prætermiſiſſe. Sed veros hauriendorum principiorum fontes maluimus indigitare, tum deinde ipſa principia ſtatuere, quam diſceptationem aggredi quæ noſtri hujus operis propoſitos fines excederet. Nam ſi quæ vera ſunt in argumento noſtro principia, ut dicam, arripuimus, ex iis cetera facile judicabuntur. Si quis autem latiorem & magis enucleatam explicationem requirat, eam ſibi poterit nullo labore parare *Puffendorſium* evolvendo, qui varias de hoc argumento Jureconſultorum ſententias refert, iiſque ſententiis opiniones ſuas adnectit ſane prudentiſſimas. (*b*)

C A P U T V.

Naturales Leges *ſufficienter* promulgatæ *ſunt*, *quæ propria ſit illarum* indoles, *& quam* obligationem *inducant*, *&c.*

§. I. *Deus Naturales Leges ſufficienter hominibus notas fecit.*

NAturalium Legum ita explicata principia ſunt, earumque dignoſcendarum ſic aperte demonſtrata ratio eſt, ut jam merito quæri nequeat an Deus Naturales Leges ſufficienter promulgarit? Quod enim nemini denegatum eſt Rationis naturale lumen quibuſvis manifeſta facit Naturalium Legum principia, quibus ex principiis omnia ſua officia valent deducere, quo ſenſu intelligendum eſt tritum illud, ejuſmodi Leges natura omnibus hominibus innoteſcere. Neque enim cum quibuſdam exiſtimandum eſt, Naturalem Legem nobis, ut dicam, congenitam, primoque vitæ noſtræ momento animis noſtris infixam eſſe; eſt enim merum illud & inutile prorſus figmentum, cujuſque experientia ipſa falſitatem arguit. Hoc igitur unicum aſſeri poteſt, ea videlicet Juris Naturalis præcepta, quæ latiſſime patent, & quorum maximum momentum eſt, ſic ex ſe ipſis perſpicua & manifeſta, eſſe, eamque cum noſtra natura & mente convenientiam habere, ut eiſdem, ſtatim ut propoſita ſunt, aſſentiamus: & quoniam ab infantia bis

(a) Vid. *Grot. de Jur. Bell. & Pac. Lib. I. Cap. I. §. 10. Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. II. Cap. III. §. 22.*
(b) Vid. *Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. II. Cap. III. §. 22.*

his opinionibus assuefacti atque ad illarum veritatem instituti sumus, inde fit ut illas putemus nobis congenitas esse.

§. II. *Homines in dignoscendis Legibus Naturalibus sibi mutuam opem præstant.*

Ceterum cum homines dicimus Naturalium Legum cognitionem Ratione duce posse adipisci, non ideo alieni hac in re auxilii negamus utilitatem. Quibus enim in excolenda sua mente adhibita potior cura est, ii ceteros erudire, suisque documentis ignarum & rude vulgus hominum possunt informare. Quippe Deus hominem societati demandavit, ad quam finxit illum idoneum, unde quæ in cognoscendis Legibus Naturalibus ab aliis præstatur nobis opera, non minus naturalis cognoscendarum Legum habenda ratio est, quam si Leges illas propria ingenii nostri luce comperissemus.

Neque enim ii sunt omnes homines qui possint accurate Naturalium Legum enucleare principia, ex iisque manantes consequentias deducere. Satis hoc est, ut minus ex se ipsis perspicaces mentes ea tamen principia valeant intelligere sibi ab aliis explicata, tum dignoscere quam vera & necessaria sint officia ex illis principiis orta, nimirum principia & officia illa cum propria sua natura conferentes. Quod ad homines abjectoris ingenii spectat, illi fere exemplorum, consuetudinis, auctoritatis, alicujusve præsentis commodi & sub sensum cadentis impulsu ducuntur. Quidquid sit, omnibus exploratis merito dici potest Naturalem Legem sufficienter promulgatam esse, ita ut nullus ætatem adeptus qua valet ratiocinari, tum etiam sui compos, in sui excusationem obtendere possit Naturalium Legum insuperabilem ignorantiam.

§. III. *Ea constituta sunt nobis Naturalium Legum principia, ut ex illis principiis earum Legum veritas arguatur.*

Sed hic ultro se istud attendendum offert. Namque si penitius eam rationem expendamus, qua nobis Naturalium Legum principia constituta sunt, ex hac ipsa constituendorum principiorum ratione novum argumentum exorietur quam veræ sint Naturales illæ Leges. Omnem seposuimus nimis reconditam, & a communi captu hominum remotiorem considerationem, quæ in facto consistunt, rerumque naturam & statum unice perscrutati. Hæc enim nostra principia hausimus ex ipsa hominis natura, ejusque cum ceteris rebus creatis convenientia unde exsurgit systema tam arcte tamque necessario cum hac hominis natura statuque conjunctum, ut nequeat alterum ab altero divelli. Quibus si addas quæ jam superius disputata sunt, Naturales certe Leges earumque veritatem non possumus inficiari, nisi Rationis purissimam lucem abnegemus, Pyrrhoniorum asseclæ.

§. IV.

§. IV. *Naturales Leges divinæ benignitatis sunt opus.*

At si, quæ benevola Conditoris sapientia est, Naturalium Legum principia compertu facilia sint, ex illisque orta officia vel minimum perspicaces mentes possint dignoscere, certum etiam est earumdem Legum non ita difficilem usum esse. Quinimo Leges illæ tam apertam habent cum recta Ratione convenientiam & cum innatis homini propensionibus, adeo cum nostra perfectione & felicitate consentiunt, ut plane constet ideo illas hominibus a Deo præscriptas esse, quia benignus in homines Deus est. Quoniam enim natura per se existens & per se summe felix, non alia de causa potuit alias naturas condere intellectu sensuque præditas quam ut illis benefaceret, ob eamdem benignitatis causam illis quoque leges injunxit. Non hominum Deus voluit libertatem constringere, sed illud hominibus notum facere quod eis potissimum expediret, essetque ipsorum perfectioni & felicitati aptissimum; atque ut quibus legitimis causis impelli debebant majus pondus accederet, eisdem imperii sui adjecit auctoritatem. (Vid. *sup. Part. I. Cap. X.* §. 3.)

Unde intelligimus utquid ita se Naturales Leges habeant. Etenim ut suus esset Conditoris propositorum exitus, quas Leges hominibus præcipiebat, cum eorum natura statuque debebant consentire, & non modo singulorum, sed & totius humanæ societatis perfectioni atque felicitati consulere. Uno verbo: adhibendarum rationum modus gigni debebat ex propositis finibus.

§. V. *Ex humana institutione non pendent Leges Naturales.*

Humanæ profecto actiones earumque exitus natura inter se necessario differunt. Aliæ namque ex se ipsis cum natura statuque hominis congruunt, aliæ antem non solum cum ea natura statuque non consentiunt, sed illis etiam adversantur. Aliæ actiones gignunt foventque ordinem, quem aliæ subvertunt. Aliæ perfectionem felicitatemque hominum promovent, aliæ illorum dedecus infortuniumque pariunt. Quas actionum differentias si quis confiteri nolit, næ is volens cæcutit, & tenebras habet pro luce. Hæc actionum discrimina tamquam digito tanguntur, & quidquid contrariæ sententiæ fautores jactitent, vanæ in hoc argumento disputationum subtilitates sensu, & experientia semper explodentur.

Non igitur aliunde quam ex ipsa humanarum actionum natura, earumque inter se differentiis & effectibus, vera Naturalium Legum fundamenta petenda sunt: hinc enim edocebimur cur Deus quasdam res prohibuerit, alias vero præceperit. Nec enim in cæco arbitrio positæ sunt Naturales Leges; sed eæ sunt quas Deus necessario debuit præcepisse, nec ejs

con-

contrarias potuit condere. Ad ſummam vero Dei ſapientiam poteſtatemque non attinet ea præſtare quæ inter ſe pugnant & abſurda ſunt, Semper Deus in agendo juxta rerum naturam agit. Poterat ille quidem homine creare vel non creare, eique naturam iddere qualem habet vel diverſam. Sed quoniam voluit naturam condere ratione præditam aptamque ſocietati, neceſſe habuit tales Leges præcipere quæ cum hac natura conſentirent. Quinimo quorum ea ſententia eſt Naturalis Juris principia regulaſque ex Dei voluntate pendere, quin rebus inditam a ſe ipſo naturam attendat, ii Naturalis Legis *ideam* ipſam omnino pervertunt. Namque Naturales Leges niſi neceſſario deducerentur ex ipſa hominis natura, indole, ſtatuque, jam illarum non poſſemus veram cognitionem aſſequi, niſi nobis peculiari & evidentiſſimo Dei afflatu referarentur, aut quavis alia certiſſima ratione notas illas Deus nobis faceret. Sed inter omnes convenit Naturale Jus ſolo Rationis lumine debere nobis innoteſcere; neque revera aliter nobis notum eſſe. Itaque Naturale Jus convellunt qui illud deducunt ex Dei voluntate rerum naturam omittentis, vel ſaltem jus illud plane fit incertum, quia ſic naturalis ratio nulla ſupereſt certo dignoſcendi an hæc vel illa res a Deo præſcripta vel prohibita ſit. Quapropter Naturales Leges ex Dei voluntate procul dubio ſuam habent originem; ſed quæ Dei voluntas hinc hominis naturæ conditionique accommodata eſt; illinc cum ſumma Dei ſapientia congruit, qui finem quemdam nequit velle, niſi etiam velit quæ ſolæ conducunt ad eum finem rationes.

§. VI. *Noſtra cum Grotii opinione ſententia conſentit.*

Neque abs re erit hic advertere quam inivimus rationem conſtituendorum Juris Naturalis principiorum ab iis principiis revera non differre quæ *Grotius* ſtatuit. Debuerat quidem magnus vir ille quæ excogitavit lucidius explanare. Quamquam, nec excepto ipſo *Puffendorfio*, qui in libros *Grotii* commentarios protulerunt, hujus ſcriptoris cogitata non bene aſſequuti ſunt in vitioſum orbem circumagi dicentes quæ *Grotius* ſtatuit Naturalis Juris principia. „ Si quæratur, inquit *Puffendorfius*, „ (*a*) quæ res materia ſint Legum Naturalium, reſpondetur „ Naturalium Legum materiam eſſe res eas quibus natura ineſt honeſtas vel turpitudo. Tum deinde ſi quæratur quænam „ ſint illæ res natura honeſtæ turpeſve, aliud nihil reſponderi „ poteſt niſi quod res natura honeſtæ turpeſve illæ ſint quæ ma-

(a) Vid. *Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib.* II. *Cap. III.* §. 4. *Apol.* §. 19.

„ materia sunt Naturalium Legum. Sic disputantem *Grotium* „ *Puffendorfius* inducit.

At vero *Grotius* itane revera disputat? Ipsum audiamus. „ „ *Jus Naturale*, inquit, positum est in quibusdam rectæ Ra„ tionis principiis, quorum ope dignoscimus an actio sit mo„ raliter honesta turpisve, pro illa quam habet convenientiam „ vel discrepantiam cum aliqua natura intellectu prædita & ad „ societatem comparata: unde etiam intelligimus, quoniam „ naturæ Deus auctor sit, ab eo turpes actiones prohiberi, „ honestas autem præcipi. (*a*) " In qua ego ratiocinatione principii petitionem quam dicunt nullam adverto. Cum enim quæritur, unde præscriptis vel prohibitis actionibus sua sit honestas vel turpitudo? *Grotius* non ita respondet uti respondens inducitur; sed contra dicit oriri honestatem illam actionum vel turpitudinem ex necessaria nostrarum actionum discrepantia vel convenientia cum nostra natura intellectu prædita & ad societatem comparata. (*b*)

§. VII. *Is Naturalium Legum effectus est, ut illis teneamur nostram agendi rationem accommodare.*

Itaque Naturales Leges siquidem ex se ipsis servari possint; manifesto sint utiles, nec solum cum Dei natura, qualem recta Ratio nobis illam exhibet, sed cum ipsa hominis natura penitus consentiant, ac uno verbo ad legitimum ordinem plane adtemperatæ sint, & sufficienter innotescant, nullum dubium potest superesse quin ita constitutis Legibus obligemur, & omnino teneamur nostram illis agendi rationem accommodare. Quinimo certissimum est quam Deus eo modo nobis obligationem imponit omnium obligationum validissimam esse; quia concursu & conjunctione gignitur earum causarum quæ ad humanam voluntatem movendam aptissimæ & potentissimæ sunt. Quippe consiliis præceptisque Rationis non tantum tenemur obsequi, quia ex se ipsis omnino hominibus expediunt: suumque fundamentum habent in rerum natura earumque inter se convenientia vel discrepantia; sed quoniam præterea supervenit huc summa Dei auctoritas, cujus de servandis Naturalibus Legibus vel hoc ipso clarissime voluntas innotescit, quod ipse rerum naturam hanc, earumque inter se convenientiam vel discrepantiam condidit. Unoverbo: Naturalis Lex nos *interiore & exteriore* obligatione devincit, unde quam maxima necessitas moralis paritur, & arctissime nostra libertas adstringitur, quin evellatur. (Vid. *sup. Part. I. Cap. VI. §. 13.*)

Quæ cum ita sint, Legibus Naturalibus ex animo debemus obse-

(a) Vid. *Grot. de Jur. Bell. & Pac. Lib. I. Cap. I. §. 10.*
(b) Vid. *Not. 5. Barbeyr. in Jus Nat. & Gent. Lib. II. Cap. III. §. 4.*

obſequi, quia nobis illarum juſtitiæ conſcii ſumus. Ac primo debet juxta Leges illas temperari quidquid vel animus ſentit vel ingenium percipit. Neque enim Naturalibus Legibus ſatisfaceret is, qui palam, ſed invitus & contrarium cupiens, illis rebus abſtineret, quæ Legibus prohibentur. Quemadmodum autem ea non licet cupere quæ non licet facere, ſic etiam ad noſtrum officium pertinet, quæ nobis præcipiuntur non tantum præſtare, ſed & probare, eorumque utilitatem juſtitiamque confiteri.

§. VIII. *Naturalibus Legibus omnes homines obligantur.*

Alterum hoc in Legibus Naturalibus præcipuum eſt, ut ſint *univerſales*; id eſt, ut illis nemine excepto cuncti homines teneantur. Neque enim ſolum omnes homines æqualiter imperio Dei ſubjacent; ſed prætera quoniam Leges Naturales ſuum habent fundamentum in ipſa natura ſtatuque hominum quibus Rationis ope innoteſcunt, prorſus evidens eſt quod & omnibus hominibus neceſſario conveniant, iiſque omnes obligentur, quin vel unus excipiatur, quodcumque ipſo facto inter illos diſcrimen interſit, & in quacumque conditione verſentur. Atque ob æqualem illam omnium obligationem a Legibus *poſitivis* Naturales Leges ſecernuntur: nam *poſitiva* Lex ad quoſdam tantum homines quamdamve ſocietatem ſpectat.

§. IX. Grotii *ſententia in Jus Divinum poſitivum univerſale.*

Grotius quidem (*a*) eumque ſequuti plures Theologi & Jureconſulti contenderunt aliquod eſſe Jus Divinum *Poſitivum* & *univerſale*, quo omnes homines obligarentur, ſtatim ut illis innotuiſſet; ſed 1. Si ejuſmodi Leges extarent, quoniam non poſſent ſolo rationis lumine comperiri, neceſſe foret ut apud omnes gentes evidentiſſimo modo promulgatæ fuiſſent, id quod probari nequeat. Sin dicas hiſce Legibus illos tantum obligari quibus innotuerunt, tollitur ergo harum Legum *Univerſitas*; nam omnium hominum cauſa conſtitutæ dicebantur. 2. Præterea Leges Divinæ Poſitivæ ſimulque Univerſales omnibus omni tempore omnique in loco deberent utiles eſſe, quod ut ita ſe haberet pro divina ſapientia & benignitate neceſſe erat. Sed illæ Leges ita ſe habere non poſſunt niſi cum univerſa natura humana conſentiant, atque ſic unum & idem ſunt cum Legibus Naturalibus. (*b*)

(a) Vid. *De Jur. Bell. & Pac. Lib. I. Cap. I.* §. 15.
(b) Vid. *Not. 6. Barbeyracii in Puffend. Jus Nat. & Gent. Lib. I. Cap. XI.* §. 18.

§. X. *Leges Naturales sunt immutabiles, & illarum nemo immunis est.*

Jam superius adnotatum est Naturales Leges divina quidem voluntate constitutas esse, sed cujus voluntatis sua sit certa ratio; Leges enim illæ suum habent fundamentum in ipsa rerum natura earumque inter se convenientia vel discrepantia. Unde consequens est Naturales Leges *immutabiles* esse, neminemque illarum immunem. Quæ altera est Naturalium Legum propria indoles, quæ secernuntur a quavis alia Lege positiva tum divina tum humana.

Quæ Naturalium Legum immutabilitas neutiquam perfectissimi Dei summo imperio adversatur, nec ejus subjicit aut coarctat libertatem. Deus humanæ naturæ cum sit ipse conditor necessario aut vetat aut præcipit quæ cum illa natura consentiunt vel ab ea discrepant, atque ideo nec potest Naturales Leges immutare, nec earum quemquam immunem facere (*a*). Gloriosa sane necessitas illa est qua Deus ipsi sibi perpetuo constat. Quod autem non possit sibi non constare, tantum abest ut hoc circumcludat imminuatve Dei virtutes, quarum contra splendorem auget & in aperta luce præstantiam collocat.

§. XI. *De Naturalium Legum æternitate.*

Si res eo sensu intelligatur quo illam exposuimus, Naturales Leges licebit etiam æternas nuncupare; sed ut id dicatur quod verum est, illud *æternitatis* vocabulum parum ex se accuratum est, aptiusque tenebris in hanc materiam affundendis quam pariendo lumini. Qui primi Legum æternitatem induxerunt hoc sibi videntur habuisse propositum, ut Civilium Legum novitati crebrisque mutationibus Naturalium Legum æternitatem illam opponerent. Hoc igitur unice asseruerunt, Jus nempe Naturale prius esse Legibus v. g. Minois, Solonis, aut cujusvis alterius Legislatoris, quoniam est humano generi coævum; in quo quidem eorum vera opinio est. At si cum pluribus Theologiæ & moralis Disciplinæ magistris Naturalem Legem dixeris ipsi Deo coævam esse, opinionem propones, quæ si diligenter expendatur, non ita vera deprehendetur. Naturalis enim Lex siquidem hominum causa constituta est, debebat prius humanum genus existere, quam illius causa Naturalis Lex constitueretur. Denique si dicas Naturales Leges id-

(a) Vid. *Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. II. Cap.* III. §. 6. & *Grot. de Jur. Bell. & Pac. Lib.* I. *Cap.* I. §. 10.

idcirco æternas nuncupari, quia ab omni ævo notæ Deo fuerunt, equidem Naturalibus Legibus nihil tribuis quod illis commune non sit cum eis omnibus quæcumque existunt. Naturalium vero Legum immutabilitatem ii semper confessi sunt, quibus paulo accuratius perspectæ sunt illæ Leges. (a)

Nostra de Legum immutabilitate non potest melius absolvi disputatio, quam altera prorsus egregia in idem argumentum Ciceronis disputatione quam nobis servatam transmisit *Lactantius*: (b) „ Est quidem vera Lex, recta Ratio, naturæ congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quæ vocet ad officium jubendo, vetando a fraude deterreat: quæ tamen neque probos frustra jubet, aut vetat; nec improbos jubendo aut vetando movet. Huic Legi nec obrogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest. Nec vero aut per Senatum, aut per Populum solvi hac Lege possumus: neque est quærendus explanator aut interpres ejus alius. Nec erit alia Lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia posthac? sed omnes gentes, & omni tempore, una Lex, & sempiterna & immutabilis continebit; unusque erit communis quasi Magister & Imperator omnium Deus. Ille Legis hujus inventor, disceptator, lator: cui qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis aspernabitur; atque hoc ipso luet maximas pœnas, etiamsi cetera supplicia; quæ putantur, effugerit. „

Sed abunde satis de Naturali Lege disputatum, quatenus est singulorum in suis actionibus regula. Quo autem integrum systema hominis amplectamur, nostraque, quantum patent, principia explanemus, dicendum etiam aliquid est de regulis illis quas gentes aliæ in alias tenentur servare, quasque vocamus *Jus Gentium*.

CAPUT VI.

De Jure Gentium.

§. I. *Qua ratione* Civilis Societas *constituatur*.

VArias inter humanas constitutiones primum locum sine controversia tenet *Societas Civilis* vel *Politicum corpus*, quæ omnium Societatum merito habetur perfectissima, atque ideo per excellentiam nominatur *Status*.

Simplex societas humana ex se ipsa, & quantum ad eos pertinet

(b) *Cic. de Rep. Lib.* III. *apud* Lactant. *Instit. Div. Lib.* VI. *Cap.* VIII.
(a) Vid. *Instit. Lib.* I. *tit.* II. §. 11. *Neodi Probabil. Jurisp. Lib.* II. *Cap.* XI.

tinet quibus constat, æqualitatis societas est, in qua nemo nemini, sed omnes uni Deo subjiciuntur. In ea nulli partum est naturale & primigenium Jus ceteris imperandi; sed quisque de se ipso & de rebus ad se pertinentibus ad libitum statuere, nec ad aliud quidquam tenetur, nisi ut Naturalis Legis limites non prætergrediatur, & nemini damnum inferat.

Sed primigenius ille status hominis statu Civili non parum immutatur. Etenim imperio semel constituto non amplius gaudent homines primigenia sua libertate, sed alii subjacent aliis. Quoniam enim cujusque privati voluntas viresque Principi tamquam sequestro creditæ jam in Principe coadunantur, hinc est, ut quibus societas constat privati omnes fiant *subditi*, atque sic obsequi teneantur, suamque agendi rationem ad eas Leges accomodare quas Princeps constituit.

§. II. *Status Civilis Naturalem Statum non evertit, sed perficit.*

Sed status naturalis quantumvis Principatu & publica administratione immutetur, ne tamen ideo credas societatem naturalem per statum civilem proprie convelli, neve etiam putes, ea quæ hominibus inter se, tum ipsi Deo in homines necessario competunt, per eum Civilem statum eradicari. Illud enim nec est physice nec moraliter possibile. Quin contra status Civilis non solum naturam ipsam hominis admittit qualis a Deo condita est, sed pariter admittit primigeniam hominum conjunctionem societatemque, & quæcumque in naturali societate continentur: ac tandem salvum omnino manet quod homines Deo ejusque Legibus naturale debent obsequium. Cui primo humanorum officiorum ordini tantum abest ut status Civilis noceat, quin contra constitutus status Civilis est, ut primus ille quem dicimus nostrorum officiorum ordo plus haberet virium & stabilitatis. Civilis enim disciplina excogitata est quo homines Naturalibus Legibus facilius perfungi, sibique destinatum finem certius possent assequi.

§. III. Societatis Civilis *recta definitio.*

Quapropter ut recta *Civilis Societatis* definitio instituatur, dicendum est quod ea nihil aliud sit quam *ipsa naturalis Societas, sic adtemperata, ut in ea sit Princeps, cujus ex voluntate pendet quidquid spectat ad Societatis felicitatem, ita ut auxiliante & curante Principe, possint homines eam sibi certiori modo felicitatem parare quam natura expetunt.*

§. IV. *Imperia spectantur uti* personæ morales.

Quælibet Societas efficitur ex consentientibus conjunctisque plurimorum hominum voluntatibus propter aliquod commodum consequendum. Inde fit ut hæ Societates habeantur uti *Corpora*, dicanturque *Personæ Morales*; quia reipsa corpora hæc una tantum voluntate diriguntur quæ omnes illorum motus ordinat.

nat. Quæ descriptio peculiariter accommodata est *Corpori Politico* seu *statui* vel *Imperio*, cujus Princeps caput est, subditi autem membra sunt; actiones vero subditorum Principis voluntate diriguntur. Igitur statim atque constituta Imperia sunt, eis personales proprietates quodam modo competunt, ita ut, habita utriusque generis ratione, possit imperiis tribui quod singulis hominibus tribuitur, & quemadmodum singulorum hominum, ita etiam Imperiorum quædam sint propriæ actiones, propria quædam Jura, & propria quædam officia quæ tenentur præstare &c.

§. V. *Quid sit* Jus Gentium.

Quibus ita positis, ex Imperiorum *constitutione* societatem dico exoriri hujus societatis similem quam inter homines natura conglutinavit, Quibus igitur causis impelluntur homines ad fovendam inter se benevolam conjunctionem, propter easdem causas Populi eorumque Princeps cum aliis Populis Principibusque concordes animos inire debent.

Quamobrem necesse fuit ut quædam inter gentes Lex intercederet, per quam mutuum earum commercium sanciretur. Hæc autem Lex alia non potest esse quam ipsa Lex Naturalis. quæ gentibus accomodata dicitur *Jus Gentium* vel *Lex Populorum*. Lex Naturalis, ut recte quidem censet *Hobbesius*, (*De Civ. Cap. XIV. §.* 4.) duplex est: alia videlicet *Naturalis Lex hominis*, alia *Naturalis Lex Imperiorum*, quæ ultima dicitur *Jus Gentium*. Itaque Naturale Jus, & Gentium Jus revera sunt unum & idem, nec aliter inter se differunt quam exteriori nuncupatione. Unde Jus Gentium proprie dictum, & prout est Lex a summo gentium Principe derivata, nihil aliud est quam *ipsum Naturale Jus, non singulis hominibus, sed Populis, Gentibus, Imperiis, eorumve Principibus accommodatum, pro mutuo commercio mutuisque Imperiorum commodis*.

§. VI. *Juris Gentium certa veritas*.

Quod Jus Gentium adeo verum & certum est, ut non possit in dubium revocari, eamque ex se ipso vim habet, ut ei parere teneantur Populi vel eorum Principes. Nam siquidem sanæ Rationis ope singulis hominibus in singulos homines officia quædam Deus præcipit, evidens prorsus est eam quoque Dei voluntatem esse, ut eadem officia colantur a Populis in alios Populos: sunt enim Populi hominum societates. (Vid. *sup. Cap. V.* §. 8.)

§. VII. *Juris Gentium principium generale. Quid sit Ars Politica*.

Verum ut de præsenti argumento accuratius quid disseramus, advertendum est naturalem inter se statum Gentium societatis & concordiæ statum esse. Gentium quoque inter se societas æqualitatis, & mutuæ libertatis societas est, in qua

viget æquum Jus, ita ut aliæ idem teneantur aliis præstare, quod sibi ipsis præstari volunt. Igitur Juris Gentium principium generale nihil aliud est quam *Sociabilitatis* generalis Lex, ob quam tenentur gentes, inter quas aliquod commercium intercedit, eadem officia vicissim colere ad quæ singuli homines in alios homines natura obligantur.

Ex iis quæ modo dicta sunt deduci potest *Artis politicæ* definitio, quam artem adeo necesse habent Populorum rectores apprime callere. *Ars Politica*, prout gentes exteras respicit, *est illa solertia qua Princeps consulit saluti, securitati, felicitati, atque honori Populi cui præest, Justitiæ, & Humanitatis Leges reverendo, id est, nullum damnum ceteris Imperiis inferendo, sed eorum, quantum pro sapientia potest, utilitatem promovendo.* Quæ igitur in privatis vocatur prudentia, in Principibus dicitur Ars Politica, qua latiorem prudentiam amplectitur quam prudentia privatorum. Quoniam autem in privatis damnatur fraus utilitatem suam quærens in aliorum detrimentum, sic etiam eadem calliditas non minus in Principibus damnanda foret, qui ceteris gentibus nocendo subditorum suorum commodis studerent. *Imperii ratio*, quæ toties jactitatur, ut Principum facta vel suscepta propugnentur, vere non potest locum habere, nisi jungatur cum communi gentium utilitate, sed quod idem est, cum immutabilibus humanitatis, fidei, & justitiæ regulis.

§. VIII. *Expenditur* Grotii *sententia de jure Gentium.*

Grotius quidem fatetur Naturale Jus omnibus gentibus esse commune; sed aliud excogitavit Gentium Jus positivum, & a Naturali Jure diversum, quod nihil sit aliud quam quoddam humanum Jus, cui propter omnium vel saltem plerorumque populorum voluntatem vis inest obligandi: (*a*) Cujus Gentium Juris præcepta, inquit Grotius, perpetua populorum consuetudine, & Historiarum testimonio comprobantur.

Sed merito adnotatum est, hujusmodi Jus Gentium a Naturali Jure diversum, quod nihilominus ex se vim habeat volentes aut nolentes obligandi, merum figmentum esse quod nec minimo fundamento innititur. (*b*)

Ac primo quidem gentium inter se omnimoda æqualitas & libertas est. Si quæ sit igitur communis illis lex, certe non ab alio lata est illa lex, quam ab ipso Deo communi omnium Domino.

2. Quod spectat ad consuetudines diserto vel tacito consensu

(a) Vid. *Grot. De Jur. Bell. & Pac. Lib.* I. *Cap.* I. §. 14.
(b) Vid. *Puffend. De Jur. Nat. & Gent. Lib.* II. *Cap.* III. §. 23. *cum not. Barbeyac.*

ſenſu gentium conſtitutas, his conſuetudinibus non ineſt vis omnes homines obligandi, nec qui per illas obligantur, in perpetuum obligantur. Etenim ex hoc ipſo quod diutiſſime quibuſdam in cauſis plures populi definita quadam ratione ſe invicem gesserint, non ſequitur quod ſe in perpetuum ad eamdem rationem ſervandam adſtrinxerint: multo minus ſequitur quod aliæ gentes aliarum gentium conſuetudinibus teneantur adhærere.

3. Eo minus gentium conſuetudines obligationem inducunt, quod quandoque poſſint eſſe tum malæ, tum injuſtæ. Nonne vides tacito quodam conſenſu piraticam artem habitam eſſe legitimam inter eos populos qui nullo fœdere jungerentur? Videntur etiam quibuſdam gentibus in uſu fuiſſe arma venenata (Vid. *Virgil. Æneid. Lib.* X. *verſ.* 139.) An igitur dices fuiſſe illas Juris Gentium Leges, quibus Populi vere obligarentur? Quin potius hujuſmodi uſus immanes habendi ſunt, & quibus gens quævis æqua & bene morata debeat abſtinere. Quapropter ut recte dijudicetur an apud populos receptæ conſuetudines veram obligationem inducant, confugiendum ſemper eſt ad Naturale Jus, quod unum vere univerſum eſt.

4. Itaque de hoc argumento unum hoc aſſeri poteſt, quod ubi ſcilicet inter gentes invaluit aliquis uſus ex ſe innocuus; earum quævis non immerito cenſeatur huic uſui ſubdita, quamdiu contrariam voluntatem profeſſa non eſt. Hæc illa eſt omnis obligatio ex receptis uſibus parta, quæ ſane multum ab illa obligatione differt quam inducit Lex proprie dicta.

§. IX. *Duplex genus Juris Gentium*; *alterum* Neceſſarium *&* ex ſe ipſo obligans: *alterum* arbitrarium *&* pacto convento initum.

Quarum hac in re ſententiarum pugna forſitan componetur, ſi Juris Gentium diſtinguatur duplex genus. Exiſtit profecto Gentium Jus *Univerſale*, *neceſſarium*, *ex ſe ipſo obligans*, quod nulla ex parte differt a Naturali Jure, quodque idcirco eſt immutabile, & quo Populi Principeſve, interveniente etiam omnium conſenſu, ſolvi nequeunt, niſi violato officio. Sed & aliud eſt Jus Gentium quod liceat *arbitrarium* & *liberum* appellare, quippe quod tantum innititur pactis aliquot diſerte vel tacite conventis, quo non omnes obligantur, ſed ii tantum qui ſe ultro ſubjecerunt obligationi; nec obligantur niſi quamdiu volunt, ſiquidem ſemper eſt in eorum poteſtate, ut jus illud vel abrogent, vel ei derogent. Quibus adde, arbitrarium jus illud gentium ſuam vim omnem mutuari a Naturali Jure per quod jubemur pacta conventa exequi. Quid-

quid ad Jus Gentium vere ſpectat, ex alterutro genere pendet quod ſtatuimus. Hujus autem duplicis Gentium Juris quam ſit neceſſaria diſtinctio liquebit, cum ſingulares quæſtiones expendentur, quæ vel ad bellum v. g. pertinent, vel ad Legatos, vel ad publica gentium pacta, tum ad dirimendas lites quæ in hujuſmodi cauſis inter Principes agitantur.

Obiter hic advertendum eſt, veterum Jureconſultorum Romanorum de Jure Gentium opiniones non ſibi ſemper conſtare, unde aliqua exiſtit in Legibus confuſio. Alii per *Jus Gentium* intelligebant Juris Regulas omnibus hominibus communes, atque inter eos Ratione duce conſtitutas, eaſque opponebant peculiaribus ſingularum gentium legibus. (Vid. *Leg.* 9. *ff. de Juſti. & Jur. lib.* 1. *Tit.* 1.) Quo ſenſu *Gentium Jus* intellectum idem erat ac *Naturale Jus*. Alii Jus Gentium & Naturale Jus diſtinguebant, quemadmodum *Ulpianus* in *Leg.* 1. *dict. tit.* Gentium enim Jus dicebant illud quod homini convenit prout eſt homo, ab eo Jure diverſum quod eidem homini convenit, prout eſt animal. (Vid. *Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. II. Cap. III.* §. 3. *not.* 10.) Denique nonnulli utrumque illud Jus in Naturali Jure contineri dicebant. (Vid. *Leg. XI. ff. de Juſtit. & Jur.*) Atque hinc eſt ut apud bonæ notæ Latinos Scriptores Jus Gentium & Naturale Jus promiſcue uſurpentur. Unde Cicero *Lib. III. Offic. Cap. V.* ſcribit: Neque „ vero hoc ſolum *Natura*, id eſt, *Jure Gentium*, conſtitutum „ eſt, ut non liceat ſui commodi cauſa, alteri nocere, &c.

§. X. *Superiorum adnotationum uſus*.

Juris Gentium naturam originemque, qualem expoſuimus, operæ pretium eſt attendere. Nam præterquam quod plurimum ſemper prodeſt res vere dignoſcere, tum imprimis hæc cognitio neceſſaria eſt in iis quæ ad vitam recte inſtituendam pertinent. Atque ob hanc cauſam fortaſſis aliter Principum, aliter privatorum actiones reputatæ ſunt quod Gentium Jus aliud ac Jus Naturale creditum eſt. Nihil enim magis uſu receptum quam illud in privatis hominibus damnari, quod vel laudatur in Principibus vel ſaltem excuſatur. Attamen omnino certum illud eſt quod jam demonſtratum fuit, nempe Juris Gentium præceptis non minorem auctoritatem ineſſe, quam ipſis Naturalibus Legibus. Cum enim Deus æque ſit Juris Gentium ac Naturalis Juris auctor, utriuſque illius Juris pariter ſacra & ſancta poteſtas eſt. Uno verbo una eademque juſtitiæ regula omnibus omnino hominibus præſcripta fuit. Qui Gentium Jus Principes violant: par ſcelus admittunt privatorum ſceleri contra Naturalem Legem peccantium. Nec

aliud

aliud est in utroque peccato discrimen, nisi quod peccantium Principum sit fœdior culpa. (Vid. *sup. Part. I. Cap. XI. §. 12.*) Nam ex pravis Principum actionibus multo majus exitium sequitur quam ex privatorum peccatis. Quamquam ubi privatus peccat in privatum, ejus actio dicitur iniqua: at ubi Princeps alium Principem citra causam oppugnat, ejus ditionem invadit, urbes & agros vastat, hoc bellum vocatur, quod contra Jus fieri nefas est dicere. Promissa privato non servans privatus crimine damnatur: at in Principibus sanctissimorum fœderum violatio habetur prudentia, nimirum artem callent regnandi. Principes quidem aliquam semper gerendi belli causam prætendunt, cæterum plane securi an causa existimetur justa necne.

CAPUT VII.

Prolusio *in hanc* Quæstionem, *Estne in humanis actionibus aliqua* Moralitas, *quædam obligatio*, *quoddam officium*, ante conditas Naturales Leges, *& seposito Legislatore*.

§. I. *Moralis Disciplinæ Magistri varia statuunt de primo moralitatis principio*.

HUmanarum actionum *Moralitas* quoniam in universum consistit in earumdem actionum cum Lege convenientia vel discrepantia, prout ostendimus *Part. I. Cap. XI.* Si quis Naturales Leges admittit, consequens est ut humanarum actionum *Moralitatem* statuat in earum cum Naturalibus Legibus convenientia vel discrepantia. Atque de hoc inter omnes Jureconsultos, & Moralis Disciplinæ Magistros convenit. Sed non ita sibi consentiunt de primo principio seu primigenia causa obligationis, & moralitatis.

Plurimorum sententia est nullum aliud moralitatis principium esse quam ipsam Dei voluntatem Naturalibus Legibus declaratam. Actionum *Moralitas*, inquiunt, necessario includit *obligationem*, non est autem *obligatio* sine *Lege*, neque *Lex* absque *Legislatore*. Quapropter si Legem, ajunt, tollas, atque ideo Legislatorem, jam neque Jus sit, nec obligatio, nec officium, nec ulla proprie dicta moralitas. (a)

Alii quidem fatentur Dei voluntatem revera principium obligationis esse, quæ idcirco Dei voluntas principium quoque est humanarum actionum moralitatis; sed ulterius progrediuntur contenduntque ante latam Legem, & seposito Legislatore alias res ex natura sua & per se ipsas honestas esse, alias vero

(a) Vid. *Puffend. de Jur. Nat. & Gent. L I. Cap. II. §. 6.*

ro turpes: quod principium propriumque humanarum actionum discrimen ubi semel Ratio dignoverit, teneri homines alias quidem actiones usurpare; ab aliis autem abstinere; atque in hoc dicunt positum esse primum obligationis fundamentum, vel primam officii & moralitatis originem.

§. II. *In propositam quæstionem principia*.

Jam propositæ quæstioni lucem affundere potest id quod superius dictum est de primigenia humanarum actionum Regula, tum de obligationis natura & origine (a). Sed quo magis ac magis quæstio hæc dilucidetur, nostrum iter remetiamur, remque a principio repetentes, genuino ordine præcipuas inter se de hoc argumento sententias componamus, ex quibus deinde legitima conclusio eliciatur.

1. Statim quidem adverto, quamlibet actionem mere & simpliciter in se ipsa spectatam, prout est naturalis motus vel mentis vel corporis, omnino esse *indifferentem* expertemque cujusvis *Moralitatis*.

Atque illud manifesto arguitur ex eo quod eadem naturalis actio modo habetur *licita*, & etiam *bona*; modo *illicita* vel *mala*. Cædes hominis, v. g. in latrone facinus malum est; quod idem facinus bonum aut licitum est in carnifice, vel in Cive & milite vitam suam aut patriam suam inique oppugnatam tuentibus. Quod evidentissimum argumentum est hujusmodi actionem in se ipsa spectatam, & prout est naturalium facultatum usus, omnino indifferentem esse expertemque cujusvis moralitatis.

2. Igitur quæ *physica* sunt a *moralibus* diligenter secernenda. Naturalis sane *bonitatis* vel *malitiæ* quoddam genus est in iis actionibus quarum ea propria & interna vis est, ut *utiles* sint aut *noxiæ*, hominisque gignant bonum vel malum physicum. Sed hæ actiones cum exitu suo comparatæ physicam tantum consensionem vel dissensione continent, cui si immoremur, nulla huc usque moralitas deprehenditur. Miserum est tum physica tum moralia eisdem vocibus sæpe enuntianda esse, unde percipiendarum rerum & cogitandi modus interturbatur. Utinam Linguæ sic essent accuratæ ut diversis nominibus efferri possent variæ rerum naturæ, variaque illarum consensio, & dissensio. Quamquam huic linguarum egestati Philosophorum medentur definitiones & adnotationes quibus excutitur confusionis caligo.

3. At si longius progrediamur admittamusque humanarum actio-

(a) Vid. *sup. Part. I. Cap. V. & VI.*

actionum *Regulam*, tum si deinde humanae actiones cum hac Regula conferantur, ex hac collatione parta consensio cum Regula, vel dissensio, vere & proprie *moralitatem* efficit. (Vid. *sup. Part. I. Cap. XI.* §. 1.)

4. Unde sequitur ad dignoscendum principium sive causam efficientem humanarum actionum moralitatis, prius earumdem actionum dignoscendam Regulam esse.

5. Tandem haec humanarum actionum Regula duplex in universum potest esse, nimirum *interior* vel *exterior*, id est, quae vel in homine ipso residet, vel aliunde petenda est. Quorum principiorum jam adhibendus usus est.

§. III. *Tres humanarum actionum Regulae*. 1. Sensus moralis. 2. Ratio. 3. Dei voluntas.

Jam antea intellectum est (*Part. I. Cap. V. & Part. II. Cap. III.*) homini plures inesse bonum a malo secernendi rationes, quae totidem ejus actionum susceptorumque Regulae sunt.

Quam primam dirigendarum suarum actionum rationem in se ipsis homines deprehendunt, *instinctus* quidem est, quem supra vocavimus *Sensum Moralem*. Is prompto quidem, sed subobscuro & incogitato modo, boni malique inter se discrimen illud resignat quod animos maxime percellit, hominesque velut quodam sapore sensuumque commotione deterret a malo & ad bonum impellit.

Alterum humanarum actionum principium *Ratio* est, cujus ope rerum naturam, earumque inter se consensum dissensumve atque exitum exploramus; unde quacumque data occasione, multo clarius quam impellente morali sensu, discrimen statuimus boni malique.

Igitur sensus moralis & Ratio interiora duo sunt humanarum actionum dirigendarum principia, quibus addendum tertium est, nempe *Dei Voluntas*. Homo namque cum sit a Deo conditus, a quo Rationem suasque omnes facultates accepit, suo propterea Conditori omnino subjacet, nec ejus potest imperium detrectare. Quamobrem ubi Dei voluntas hominibus innotuit, debent illam Dei voluntatem habere tanquam supremam Legem, a qua sibi nunquam liceat deflectere.

§. IV. *Tria posita principia conjungi debent*.

Posita tria principia sejungi non debent. Aliud quidem ab alio diversum est, & habet quodque peculiarem suam vim: sed necessario connexa conjunctaque sunt, ita hominis statu postulante. Homines primo suo impulsu *sensus* commonefacit, ma-

majorem lucem affundit *Ratio*, cui certissima supervenit auctoritas, nempe *Dei voluntas*, quæ veritas ipsa est. Quibus conjunctis tribus fundamentis stat superstructa Juris Naturalis compages, vel Moralis Disciplinæ systema.

Quoniam igitur Deus hominem consulto sapienterque condidit, eique sensum indidit & Rationem, consequens est ut humanarum actionum Regula, sed Moralis Disciplinæ fundamentum, in *Dei voluntate* consistant, quam *Sensus Moralis* & *Ratio* manifestam faciunt & interpretantur. Itaque sensus Moralis & Ratio genuini duo sunt modi, quibus dignoscimus quis sit humanarum actionum cum humana natura, seu quod idem est, cum Dei proposito consensus dissensusve, atque per hoc ipsum dignoscimus etiam, quid sit *bonum*, quid *malum*, quid *turpe*, quid præscriptum aut quid prohibitum.

§. V. *De primigenia causa obligationis*.

Jam multum hoc est quid bonum, quid malum sit sentire atque dignoscere: sed neque satis illud est; huic enim sensui cognitionique adjungenda est *obligatio* præstandi boni & vitandi mali. Ex qua obligatione gignitur *officium*, sine quo nullus esset moribus locus, sed in mera contemplatione omnia consisterent. Quænam est ergo causa principiumque obligationis & officii? Anne obligatio & officio ex ipsa rerum natura Rationis ope intellecta; Anne ex Dei voluntate deducuntur? Id quod operæ pretium est dilucidare.

§. VI. *Quævis Regula inducit obligationem*.

Hoc mihi non videtur satis explorari quod primum hac in re explorandum est: cuivis nimirum Regulæ, quæcumque sit, moralem necessitatem inesse juxta Regulam agendi, quæ ideo quamdam obligationem inducit. Cujus adnotationis probanda veritas est.

Universalis Regulæ definitio certam brevemque rationem exhibet propositum finem assequendi. Igitur quævis Regula refertur ad *consilium* seu voluntatem alicujus finis assequendi, qui finis vel actio est quam faciendam, vel res quam comparandam nobis proponimus. Evidentissimum porro est quod non debeat is sollicitus esse de suis actionibus alia potius quam alia ratione dirigendis, qui non aliam causam habet agendi quam ut agat, nihil certum animo destinans, nullum sibi finem proponens; sic enim se gerenti homini neque *consilio* neque *regula* opus est. At quicumque homo certum sibi finem proponit, novitque rationem seu Regulam cujus ope finem

finem illum remque optatam valeat assequi, hoc ipso necesse habet regulam illam sequi, eique suas actiones accommodare. Alioquin sibi contradiceret ipse, id enim nollet quod vellet; finem optaret quidem, sed rationes omitteret quibus solis ipso confitente possit ad finem pervenire. Hinc ego colligo per quamlibet Regulam, quæ vere Regula cognoscitur esse, certa nimirum & unica ratio propositi finis assequendi, necessitatem induci juxta Regulæ præscriptum faciendi. Ubi enim paritur *a Ratione necessitas* definitum agendi modum potius quam alium eligendi, quicumque sanæ mentis homo est, & juxta sanam mentem se gerere vult, definitum illum agendi modum sequi cogitur, nec Ratio patitur ut alium sequatur. Vel ut idem aliis vocibus efferatur, homo is *vera obligatione* constringitur; siquidem obligatio, pro genuina illius definitione, coarctatio est libertatis, quam coarctationem inducit Ratio, quatenus Rationis consilia totidem causæ sunt quibus impellimur ad eligendum quemdam agendi modum potius quam alium. Ergo quævis Regula parit obligationem.

§. VII. *Obligatio plus minusve gravis est.*

Obligatio quidem plus minusve gravis est, plus minusve stricta, prout pluribus vel paucioribus causis constituitur, eæque causæ majorem minoremve auctoritatem habent, & efficientiam.

Quoties perspectum habeo tum meæ saluti tuendæ, & perficiendæ virtuti, tum mei corporis mentisque meæ sanitati magis hanc agendi rationem conducere quam alteram quamlibet, quæ magis his omnibus conducit, eam teneor eligere, atque is primus est obligationis gradus. Tum deinde si comperiam, præter illa quæ modo commemoravi commoda, insuper ex mea agendi ratione pariendam mihi eorum quibuscum vivo existimationem plausumque, jam nova causa supervenit vires addens priori obligationi. Quod si rem ulterius indagando, tandem intelligam quam agendi rationem inii plane cum Dei voluntate consentire, jubentis ut Rationis consilia auscultem ac totidem *Leges* ab ipso latas, sane perspicuum est ex hac altera superaddita causa novum obligationi meæ robur accedere, vinculo me validiore constringi, & ineluctabili necessitate urgeri ad eligendam aliam agendi rationem potius quam aliam. Quibus enim potioribus causis potest ultimo impelli natura ratione prædita, qualis homo est, quam si illi certissime constet de benevolentia Dei & assensu consequendis, dummodo ejus leges & mandata exequatur: tum de vitanda ira qua Deus proculdubio in rebellantem sæviret.

§. VIII.

§. VIII. *Sola Ratio potest aliquam obligationem inducere.*

Jam ortas ex positis principiis consequentias persequamur.

Quævis Regula ex se ipsa obligationem inducit, uti jam probatum est. Ratio autem primigeniam est humanarum actionum Regula: igitur sola Ratio, etiam seposita Lege, aliquam inducit obligationem, unde pariuntur Moralitas & officium, & res evadunt dignæ laude aut vituperio.

Sed quo nullum de hac re vel minimum dubium supersit, eam impræsentiarum cogitandi rationem adhibeamus, per quam Legislatore & Legibus sepositis, hominem nobis effingamus qui solus degat, quemque unice contemplemur ut est Ratione præditus. Is certe homo suum sibi proponit commodum, mentis videlicet & corporis sanum statum. Tum deinde inquirit quibus rationibus hæc commoda valeat sibi parare, quibus compertis agendi rationibus, alias quidem actiones probat, alias autem damnat, atque sic se ipsum quoque vel probat vel damnat, prout Rationis dictata exequutus est, vel ab illis aberravit. Quæ omnia nonne evidenter arguunt vel sola Ratione frænari hominum libertatem, qui idcirco vera obligatione tenentur alias quidem res præstare, alias autem omittere.

Progrediamur ulterius, hominemque ponamus patremfamilias, qui se velit convenienter Rationi gerere. An illud censebit indifferens esse utrum filios suos curet, necne; utrum eos alat instituatque, vel neutrum præstet? Nonne contra liquet quod hujus hominis familia felix vel infelix futura est, prout eam curaverit vel neglexerit? Ergo etiam liquet quod hujus patrisfamilias curam vel negligentiam Ratio probat vel improbat, ejusque agendi modum efficit moraliter *bonum* vel *malum*, laude dignum aut vituperio.

Quam ratiocinandi methodum facile esset persequendo amplificare, eamque quibusvis hominum conditionibus accommodare. Sed ex iis quæ hactenus dicta sunt satis intelligitur hominem, cum non aliter possit quam duce Ratione optatam metam assequi, hoc ipso teneri ducem Rationem sequi, & juxta ejus præscripta vitam instituere. Igitur sola Ratio sufficit ad constituendum *moralitatis*, *obligationis*, & *officiorum* systema. Nam quoniam fatemur Rationi consentaneum esse fieri quasdam res, alias vero non fieri, simul fatemur constringi nos obligatione.

§. IX.

§. IX. Objectio. *Nemo se ipsum potest obligare.*

Sed, inquies, „ Ubi est obligatio, ibi est aliquis obligans „ ab eo diversus qui obligatur. Nam si dicas obligantem & „ obligatum unum & eumdem esse, idem est ac si diceres „ posse hominem secum ipso contrahere, quod est absurdum. „ Recta Ratio revera nihil aliud est quam obligato homini „ qualitas inhærens; non potest ergo hujus hominis Ratio in „ hoc eodem homine obligationis principium fieri : neque „ enim potest quisquam sibi ipse ineluctabilem necessitatem „ afferre hoc vel illo modo se gerendi. Nam ut necessitati „ sit locus, óportet ut ejus arbitrio, qui se necessitati subje- „ cit, tolli non possit necessitas obligati, quæ si ejus arbitrio „ tolli posset, jam nullam haberet vim. Quapropter si obli- „ gans obligatusque sint unus idemque, poterit obligatus quo- „ ties volet, obligationem rejicere, vel potius non est vera „ obligatio ; quemadmodum nihil debetur, in bona & Jura „ creditoris debitore succedente. Atqui *officium* est *debitum*, „ nec potest utrumque locum habere, nisi inter duos diver- „ sos homines. *Nemo sibi debet*, inquit *Seneca*: *& hoc verbum* „ debere *non habet nisi inter duos locum*. (Vid. *Sen. de Benef.* „ *Lib. V. Cap.* 8.)

§. X. *Responsum.*

Quæ ratiocinatio magis speciosa quam vera est. Nam qui contendunt, Legibus & Legislatore sepositis, neque proprie dictam *obligationem*, neque *moralitatem* esse, ii necessario harum rerum alterutram debent admittere: 1. Vel aliam non admittunt humanarum actionum Regulam præter *Legem*; vel si quæ sit alia Regula, nulla tamen alia Regula dicunt, homines obligari quam *Lege*.

Quibus præter Legem alia non admittitur humanarum actionum Regula, eorum sententia manifesto falsa est, de qua quoniam superius abunde disputatum est, jam in illa rursus impugnanda frustra tempus tereretur. Vel enim homini inutiliter & inconsulto Ratio concessa est, vel fatendum ideo illi concessam esse qua tanquam primigenia Regula in omnibus suis actionibus uteretur. Quid enim magis est secundum naturam, quam ut, qui Ratione sit præditus, juxta Rationem se gerat? Sin dicas, quamvis Ratio humanarum actionum Regula sit, non tamen per eam, sed sola Lege obligationem induci: sententia hæc nequit stare, nisi etiam contendas *obligationis* nomine tantum venire libertatis coarctationem illam quæ

Legis-

Legislatoris voluntate & imperio paritur; & tunc non de re, sed de vocibus totum certamen erit. Vel tandem statuendum est nullam revera nec esse nec concipi posse obligationem, nisi Legislatoris voluntas intervenerit, quod non ita verum est.

Qui error, vel si mavis, æquivocatio ex eo oritur, quod ad principia non fiat regressus, ut ex illis primigenia obligationis idea hauriatur. Igitur quod in hanc rem sæpe monuimus, iterum iterumque repetendum est. Dico itaque veram obligationem induci per quamvis libertatis coarctationem, quæ Ratione gignitur vel probatur. Per illa vere & proprie obligamur quæ *dictat* conscientia; aut etiam tunc vere & proprie obligamur, cum nobis ipsi conscii sumus ideo servandam hanc vel illam Regulam, quod justa sit, id est, cum sanæ Rationis lumine conveniens.

§. XI. *Instant, & respondetur.*

Sed contrariæ sententiæ fautores instant dicuntque: „ Tuus „ ille ratiocinandi modus clarissimas notiones impugnat, ever„ titque probatas fere omnibus ideas, juxta quas pendent „ *obligatio* & *officium* ex intervenientis Legislatoris voluntate, „ quæ per *Legem* declaratur. Quæ illa erit obligatio quam „ vel homini Ratio, vel homo sibi ipse imponit? Nonne hu„ jusmodi obligationem semper poterit ad libitum excutere? „ Atque, ut jam adnotatum est, ibi ne potest dici verum „ debitum esse, ubi Creditor & Debitor sunt unus idem„ que?

Responsum. Quod rursus objiciunt instantes, vel in æquivocatione totum versatur, vel id ponitur tanquam verum de quo quæritur an verum sit? Semper enim contendunt nec esse nec aliam posse obligationem esse, quam quæ a Legislatore vel Lege derivatur. Equidem solitus ille est Jureconsultorum loquendi modus, sed qui rei naturam non immutat: Nec quidquam probatur per id quod subjungitur. Fateor posse hominem ad arbitrium suum obligationi se subtrahere quam Ratio inducit; at si obligationem illam effugiat, periculo damnoque se supponit, agnoscitque vel invitus eum agendi modum prorsus inconsultum esse. Si tamen ex eo quod homo possit Rationis imperium detrectare, inde colligas quod per Rationem non obligetur, sanæ ratiocinationis prætergredieris limites; nam & ipsam obligationem impugnas quæ a Legislatore parta est. Quid enim? Obligatio per Legem inducta libertatem non evertit, & in nostra semper potestate positum est, ut Legem colamus aut frangamus, quicumque futurus sit servatæ aut vio-

latæ

latæ Legis exitus. Neque hic quæſtio movetur de *vi* aut *neceſſitate*; ſed ea tantum obligatio memoratur, ſeu illud *morale vinculum*, quod, qualicumque modo ſpectetur, ſemper Ratione opus eſt.

§. XII. *Officium accipi poteſt lato vel ſtricto ſenſu.*

Officium quidem juxta propriam ſtrictamque ejus ſignificationem eſt *Debitum*, atque ſic ſpectatum officium actionem exhibet quam quis a nobis jure poteſt exigere. Quam conſiderandi officii rationem fateor inſuper in ſe ipſa veram eſſe. Homo pars eſt *ſyſtematis* vel *totius;* atque ideo ad alias rerum naturas neceſſario refertur: & quoniam hominis ſic ſpectati actiones ſemper aliquatenus ad alios homines pertinent, inde eſt ut cum de officio agitur, alius plerumque ſit *obligans* ab *obligato*. At vero quemadmodum in morali diſciplina ejuſdem vocis ſignificatio quandoque latior, quandoque ſtrictior eſt, nihil obſtat quominus officii vocabulum in ampliſſima ſua ſignificatione accipiatur, officiumque in univerſum definiatur *actio recta Rationi conſentanea*. Atque tunc merito dici poteſt homini in ſe ipſo ſpectato & a qualibet altera natura ſepoſito adimplenda quædam officia eſſe. Sufficiens enim officii cauſa eſt, quum alias actiones Ratio probat, alias improbat. Itaque pro diverſis officiorum generibus, diverſa quoque ſunt obligationum genera. Variæ porro illæ officium & obligationem definiendi rationes neutiquam ſe invicem impugnant, ſed mutuo nexu conciliatæ corroborantur.

§. XIII. *Quid ex iis quæ hactenus dicta fuere, colligendum.*

Ex iis quæ hactenus diſputata ſunt hoc ferme colligitur.

1. Ratio cum ſit prima *Regula* hominis, primum quoque *moralitatis* principium eſt, & proxima cauſa cujuſvis primigeniæ *obligationis*.

2. Sed quoniam homo propter naturam ſuam conditionemque neceſſario obnoxius Deo eſt, qui hominem ſapienter conſultoque, & ob certum finem condidit, hinc eſt ut Dei voluntas altera ſit humanarum actionum Regula, alterumque moralitatis, obligationis, & officii principium.

3. Igitur duplex in univerſum moralitatis & obligationis genus eſt. Alia obligatio Legem antecedit, & ſolius Ratione opus eſt; alia ſubſequitur Legem, & Legis effectus eſt. Atque in hoc nititur *interioris* & *exterioris* obligationis diſtinctio. (a)

(a) Vid. *Part. I. Cap. VI.* §. 13.

4. Equidem utrique illi obligationi non ineſt eadem vis; Nam quæ a Lege paritur obligatio, ſine controverſia omnium perfectiſſima eſt, hominis libertatem potentiſſimo fræno coercens, unde per excellentiam obligatio dicenda eſt. Sed ne tamen hinc colligas nullam alteram alterius generis obligationem eſſe. Non enim minus vera eſt aliqua obligatio, quamvis ab altera differat, atque altera debilior ſit.

5. Noſtrum autem duplex obligationis & moralitatis genus eo magis ſtatuendum eſt, quod ex Lege parta obligatio ideo perfectiſſima ſit, quia utrumque genus obligationis includit, eſt enim interior ſimul & exterior. (Vid. *ſup. Parte I. Cap. IX. §. 12.*) Quippe ſi Legum natura ipſa non attendatur, & quæ res Legibus præcipiuntur aut vetantur ex ſe ipſis non eæ ſint quas Ratio probet vel improbet, Legislatoris auctoritas non alio fundamento quam ejuſdem *poteſtate* fulcietur; atque ſic Leges mero voluntatis arbitrio, non autem ſapientiæ judicio conſtitutæ *neceſſitatem* proprie dictam potius quam veram *obligationem* inducent.

6. Adnotationes noſtræ cum Legibus Naturalibus accuratiſſime conveniunt. Naturalium enim Legum obligatio præ cæteris omnibus obligationis generibus & efficax eſt & latius extenditur; quoniam hæ Leges primum Rationi omnino accommodatæ ſunt, ſiquidem originem ſuam ducunt tum ex ipſa natura actionum, earumque inter ſe diſcrimine, tum ex eo quem habent cum propoſitis finibus conſenſum diſſenſumve. Deinde, quæ per ipſas Naturales Leges inducitur obligatio, majores vires accipit ex ſuperveniente Dei auctoritate, jubentis Leges illas ſervari, utpote a ſe ipſo ſancitas, unde noſtram agendi rationem Legibus illis aptare neceſſario compellimur.

7. Ex quibus adnotationibus ſequitur duo eſſe moralitatis principia, hinc *Rationem*, illinc vero Dei *Voluntatem*; quæ duo principia cenſeri non debent tanquam inter ſe pugnantia, ita ut uno poſito tollatur alterum: ſed contra duplex hæc noſtra methodus, & hæc duo noſtra principia conjungenda ſunt, ut hinc conficiatur ſuis omnibus numeris abſolutum *ſyſtema*, quod vere conſtitutum ſit in ipſa hominis natura ſtatuque. Quoniam enim homo eſt Ratione præditus, Rationi ſubjacet, & quoniam a Deo conditus eſt, ejuſdem Dei voluntati ſit ſubditus. Quemadmodum vero Rationi & Dei voluntati parere nihil involvit contrarium, ſic etiam hæ duæ Regulæ, *Ratio* nimirum & Dei *Voluntas* optime inter ſe conſentiunt, & natura connectuntur ſuoque nexu firmantur. Neque ſe aliter res poteſt habere. Quid enim? Rerum naturam earumque inter ſe conſenſum diſſenſumve, tum imprimis naturam

turam

turam hominis, ejus indolem & ſtatum, Rationem, eique inhærentes ceteras facultates Deus ipſe condidit: quæcumque exiſtunt a Deo creata ſunt omnia, & ex ejus voluntate, atque ab ipſo Deo inducta rerum conſtitutione ultimo pendent.

§. XIV. *Noſtra conſtituendæ moralitatis ratio Naturale Jus non infirmat.*

Quapropter tantum abeſt ut ea ſtatuamus obligationis officiique principia, per quæ Naturalis Juris vel moralis diſciplinæ ſyſtema debilitetur: quin contra Naturali Juri ex noſtra methodo plus accedit virium & firmitatis. Sic enim res a principio repetuntur, jaciunturque prima ædium fundamina. Equidem non inficias ibo, ſi quis rectam de morali diſciplina ratiocinationem velit inſtituere, ei conſiderandas res eſſe quales ſunt, removendaſque ab hoc argumento nimis abſtractas opiniones. Hominis attendenda natura eſt, ejuſque præſens ſtatus; tum etiam conjungenda & inter ſe ſocianda ſunt ea omnia quibus præcipue conſtat ſyſtema humanitatis. Quorum omnium conjunctio nihil obſtat quominus homo ſingulatim & tamquam per partes expendatur, ut ex ſingularum partium accurata diſquiſitione melius *Totum* dignoſcatur. Quin etiam non alia methodus eſt finem hunc aſſequendi.

§. XV. *Expenditur* Grotii *ſententia*.

Per hæc quæ hactenus diſputata explicari ſimulque demonſtrari poteſt quod in Operis ſui præfatione §. II. *Grotius* aſſerit. Scriptor ille poſtquam pro ſuo cogitandi modo Juris Naturalis principia & fundamenta ſuper ipſa natura humana conſtituit, ſic proſequitur. Quæcumque dixi aliquatenus locum „ habent, etiamſi neges Deum eſſe; vel Deum ſi dicas eſſe, „ eum tamen neges humanarum rerum curam ſuſcipere. „ Ea ſunt hoc loco Grotii verba, ut facile quivis intelligat noluiſſe eum a Jure Naturali Dei voluntatem ſecludere. Non fuit illa mens hujus ſcriptoris, quippe qui ipſa voluntatem Dei ut alterum Juris principium diſerte ſtatuta. Itaque Grotius hoc unum contendit, quod etiamſi Legislatoris Dei nulla prorſus interveniret auctoritas, jam tamen omnino neceſſe hominibus eſſet, vel ob unius Rationis imperium, Juris Naturalis præcepta colere, quoniam præcepta illa ex ipſa rerum natura atque hominis indole deducuntur. Quis enim inficias ibit populos vel tantillum ad humanitatem excultos ordine, convenientia, honeſtate, & iis omnibus quæ cum ſana ratio-

ne conveniunt, quocumque tempore saltem aliquatenus affectos fuisse? Ita hominum comparata mens est, ut qui non adeo perspicaces sunt in iis quae diximus accurate dignoscendis, ea tamen intricato sensu quodam intelligant, unde illis, statim atque proponuntur, ultro assentiunt.

§. XVI. *Ut perfectum habeatur morale systema, huic adjungenda Religio est.*

Vera profecto certaque sunt quae ex Rationis auctoritate principia deduximus, quibus solis non tamen immorandum est; alioquin in media via consisteremus; nec enim morale systema conflari potest quavis seposita Religione. Una Ratione fultum, seclusa Religione systema, non omnino erit expers auctoritatis, sed non ita efficacem obligationem inducet, ac si divina voluntas adjungatur. Summi numinis imperium Rationis praescripta vertit in Leges proprie dictas, unde Rationis praescripta illa quantam possunt vim habent maximam ad *constringendam* & *subjiciendam* hominum voluntatem, iisque imponendam arctissimam obligationem. Verumtamen, nam & hoc rursus dicendum est, qui per Rationis consilia praeceptaque in se ipsis spectata, & a Dei voluntate sejuncta, *nullam* asserunt obligationem induci, ii profecto legitimae ratiocinationis limites evagantur, quoniam unum tantum obligationis genus admittunt. Quae sententia non solum naturae rerum adversatur, sed & imminuit hanc ipsam obligationem quae Legislatoris voluntate gignitur. Nam divinis Legibus eo magis afficitur mens, & voluntas subjicitur, quod illis Legibus Ratio suffragatur, utpote quae omnino consentiunt cum hominis natura, indole, statuque.

CAPUT VIII.

Quaenam ex superiori capite consequantur. Quid sit Justum, *quid* honestum, *quid* utile.

§. I. *Multa est de nostro argumento Jureconsultorum aequivocatio.*

EX iis quae superiori capite disputata sunt, intelligitur varias Jureconsultorum de *moralitate* seu Naturalium Legum fundamento sententias aequivocas & dissentientes esse. Ii nempe rem ab origine non repetunt, neque eorum satis accuratae sunt definitiones distinctionesque; tum etiam pugnantes inter se ideas illas inducunt, quae suapte natura conciliantur, nec unquam sejungendae sunt. Nonnulli nimis abstrusa ratione de

de natura humana diſputant, & contemplationibus ſuis plus æquo ſubtilibus unice intenti, non ſatis præſentem rerum conditionem reputant, nec ſatis advertunt hominem ſui Conditoris imperio natura ſubditum eſſe. Alii contra hominem præcipue conſiderantes ut eſt Deo ſubditus, ex Dei voluntate juſſiſque obligationem omnem & jus omne deducunt; atque ſic obliti videntur naturam ipſam hominis, ejuſque interiorem indolem, a qua tamen natura, & indole non poteſt homo ſeparari. Variæ illæ Jureconſultorum ſententiæ in ſe ipſis rectæ ſunt; ſed non debet altera rejici poſita altera, nec altera in alterius exploſionem admitti. Quin imo, ita præcipiente Ratione, ſingulæ illæ ſententiæ aliæ aliis adjungendæ ſunt, ut vera principia conſtituantur humani *ſyſtematis*, cujus in ipſa hominis natura ſtatuque fundamenta quærenda ſunt.

§. II. *De* Juſto, Honeſto, Utili, *cum de* Ordine *&* Convenientia.

Sæpe ſæpius commemorantur *utile*, *juſtum*, *honeſtum*, *ordo*, *convenientia*, quæ ſæpiſſime quoque non ſatis accurate definiuntur, vel etiam utrorumque permiſcentur definitiones. Ex qua rerum bene definiendarum incuria fit obſcurus ſermo intricatuſque. Quo igitur diſputationi lux affundatur, ſingula ſunt apprime definienda & diſtinguenda.

Me Mea quidem ſententia, *Actio utilis illa eſt quæ ex ſe ipſa hominis ſaluti & felicitati conducit.*

Actio Juſta *illa eſt quæ cum ejus voluntate conſentit a quo præcipitur.*

Actio honeſta *illa eſt quæ cum recta Ratione hominiſque dignitate conſentit, unde huic actioni ſuffragantur homines, eamque faciens decus ſibi, honorem, & exiſtimationem comparat.*

Ordo *eſt plurium rerum ſeries & junctura in aliquem finem conſpirans, & cum futuro rei exitu conſentiens.*

Denique quod ſpectat ad *Convenientiam*, ea non multum differt ab ordine, & definiri poteſt: *multarum inter ſe rerum conſenſus, quarum altera per ſe ipſam alteri ſervandæ, & perficiendæ conducit, eamque tuetur in ſtatu bono utilique.*

§. III. *Juſtum, Utile, & Honeſtum a ſe invicem diſtinguuntur, nec confundenda ſunt.*

Igitur Juſtum, Utile, Honeſtum, confundenda non ſunt; hæc enim tria a ſe invicem diſtinguuntur, quæ ſi permiſceantur, eorum quoque ideas interturbari neceſſe eſt. Hæ porro ideæ, quamvis diverſæ, minimæ tamen inter ſe diſſentiunt,

ſed uni eidemque actioni accommodari & convenire poſſunt, prout actio illa quoad diverſa ſpectatur. Quin etiam ſi rem ab origine repetas, triplicem illam Juſtitiæ, honeſtatis, & utilitatis ideam deprehendes e communi fonte, ſive ex uno eodemque principio derivari, quemadmodum ex eodem ſtipite tres rami pullulant. Hoc autem generale principium non aliud eſt quam *Rationis aſſenſus*. Iis omnibus Ratio neceſſario aſſentit quibus vera felicitas comparatur. Quoniam autem quidquid hominis ſaluti perfectionique conducit, quidquid conſentit cum Dei voluntate cui ſubditus homo eſt, quidquid aliorum hominum exiſtimationem conciliat: quoniam hæc, inquam, omnia felicitatem hominis promovent, inde eſt ut horum unumquodque vel ab aliis etiam ſejunctum Ratione comprobetur; quanto magis hæc eadem Ratio actioni ſuffragatur, in qua quæ diximus ſingula concurrunt?

§. IV. *Quæ quamquam diſtinguantur, natura tamen cohærent.*

Ea enim rerum conditio eſt, ut juſtum, honeſtum, & utile natura connectantur & tamquam divelli nequeant; ſi tamen, ut par eſt, vera, univerſa & ſtabilis utilitas attendatur. Quod utilitatis genus ita ſe habet, ut per illud ſecernatur quod vere utile vel honeſtum eſt ab eo quod non utile honeſtumve eſt niſi falſa hominum æſtimatione. Qua de re ſic recte & pulchre *Tullius* diſſerit (a). „ In quo lapſa conſuetudo deflexit de via, ſenſimque eo deducta eſt, ut honeſtatem ab utilitate ſecernens, & conſtituerit honeſtum eſſe aliquod quod utile non eſſet, & utile, quod non honeſtum: qua nulla pernicies major hominum vitæ potuit adferri ... Itaque accepimus, *Socratem* exſecrari ſolitum eos, qui primum hæc natura cohærentia opinione diſtraxiſſent.

Ac ſane quo penitius perſpicitur divinæ providentiæ conſilium, eo quoque magis intelligitur propoſitum illud Deo fuiſſe, ut bonum malumque moralia bono maloque phyſicis adnecterentur, ſeu quod idem eſt, ut mutuo coirent juſtum & utile. Quamquam vero in quibuſdam ſingularibus cauſis aliter videatur ſe res habere, eſt illa fortuita conſueti ordinis interturbatio, ex naturali ſyſtematis compage minus profecta, quam ex hominum vel inſcitia vel nequitia. Si præterea immorari nolis in primo naturæ humanæ cortice, ſed illam, quantum patet, explores; tunc, poſt habitam omnium natio-

(a) *De off. lib. 2. cap. 3. & lib. 3. cap. 3. Vid. etiam Grot. de Jur. Bell. & Pac. in præfat. §. 17. & ſeqq. tum Puffend. de Jur. Nat. & Gent. lib. 2. Cap. 3. §. 10. 11.*

rationem & compensationem, profecto intelliges quæ hodie ordini videntur adversari, ea qnandoque ad perfectissimum ordinem reducenda, quemadmodum ostendemus ubi mentio fiet de Naturalium Legum sanctione.

§. V. *An ideo justa est actio, quia Deus illam præscripsit?*

Nonnunquam hæc proponitur quæstio: An ideo justa res est, quia Deus illam præcipit? Vel, anne Deus rem aliquam præcipit, quia est justa? Cujus quæstionis facilis solutio est, si positis principiis insistamus. Ideo justa est res, quia Deus illam præcipit; hæc enim nostra est Justitiæ definitio. Sed Deus hanc vel illam rem ideo præcipit, quia cum Ratione consentit, nec non cum natura statuque hominis, atque cum ordine, & finibus quos sibi propositos Deus habuit, quum hominem conderet. Quæ rerum ideæ, quamvis a se invicem diversæ, necessario tamen connectuntur, nec aliter fere separari queunt quam per mentem alias ab aliis subtiliter abstrahentem.

§. VI. *In quo virtus & hominis perfectio consistant?*

Advertendum tandem est ex hac justitia, honestatis & utilitatis inter se convenientia & mirabili prorsus consensu derivari omnem virtutis *pulchritudinem*, unde etiam edocemur in quo sita sit *hominis perfectio*.

Quoniam moralis disciplinæ Magistri non unum systema constituerunt, idcirco in varias etiam de hac ultima quæstione sententias abiere. Alii perfectionem hominis in eo positam esse dicunt, si convenienter naturæ suæ facultatibus suis utatur: alii si facultatum earumdem usus cum Dei proposito consentiat: alii tandem non aliter hominem putant perfectum evadere, quam cum illum sua cogitandi agendique ratio ad propositum finem, nimirum ad *felicitatem*, deducit.

Sed ex iis quæ superius disputata sunt satis liquet, tres illas hominis perfectionem definiendi rationes non ita multum inter se differre, quarum contra quoniam altera cum altera coit, conjungendæ idcirco & sociandæ sunt. Hominis perfectio vere posita est in possessione facultatum tum ingenitarum tum acquisitarum, quarum ope possumus adipisci & reipsa veram felicitatem adipiscimur, juxta Conditoris nostri consilia mentibus nostris penitus infixa ipsoque statu declarata in quo sumus constituti.

Recte profecto quidam Scriptor. * „ Qui non aliam ob „ causam, inquit, obsequium præstat, nisi vel quia formidat „ imperium, vel sperat mercedem, nec virtutem colit dili- „ git-

* *Theoria gratarum sensationum*, Gallice *Theodes Sentimens agreables* *Cap. V. VII.*

„ gitque propter ipſam virtutis præſtantiam, hujus ſervilis „ & avara mens eſt. Qui contra virtutem unice ſectatur ob „ ejus convenientiam nativamque pulchritudinem nulla habita „ ratione Dei univerſarum rerum Conditoris rectoriſque, hic „ officium violat ei naturæ præſtandum, quæ omnium prima „ & perfectiſſima eſt. Qui autem Rationem, Pietatem, ſummamque ſuam Utilitatem conjunctas ſequitur, is ſolus ſimul & probus, & ſapiens, & pius eſt; qua quis indole „ præditus perfectionem adeptus eſt homine digniſſimam.

CAPUT IX.

Quomodo humanis actionibus Naturales Leges accomodentur; & primum de Conſcientia.

§. I. *Quid ſit humanis actionibus Naturales Leges accommodare?*

OFficiorum noſtrorum tum origine tum regula ſemel compertis, jam nihil aliud ſupereſt, quam ut in mentem revocemus quod antea dictum eſt (*Part. I. Cap. IX.*) de humanarum actionum *moralitate*; ſic enim intelligemus quomodo humanis actionibus Naturales Leges accommodentur, tum quis ſit hujuſce accommodationis exitus. (a)

Humanis actionibus Legum accommodatio nihil eſt aliud quam *dijudicatio moralitatis actionum cum Lege collatarum; qua facta dijudicatione, alias actiones cenſemus faciendas quia bonæ, alias omittendas quia malæ, alias autem pro noſtro arbitrio fieri vel omitti poſſe, quia ſunt indifferentes: unde, prout quis ſe geſſerit, laudem conſequitur aut vituperium, eum damnamus, vel eidem ſuffragamur.*

Hæc autem dijudicatio dupliciter fit. Nam aut proprias noſtras actiones dijudicamus, aut alienas. Noſtrarum actionum dijudicatio dicitur *Conſcientia*, alienarum vocatur *imputatio*. Quæ duplex materia ſane intelligimus quanti momenti ſit, quantumque in morali diſciplina latiſſime pateat ejus uſus, unde nobis eſt paulo accuratius exploranda.

§. II. *Quid ſit Conſcientia?*

Conſcientiæ propria definitio eſt, quod *ſit ipſa Ratio inſiſtendam nobis Regulam, ſeu Naturalem Legem edocta, & noſtrarum actio-*

(a) Vid. *Puffend. De Jur. Nat. & Gent. Lib. I. Cap. III. §. 4. & ſeqq. Offic. Hom. & Cic. lib. I. Cap. I. §. 5. 6.*

actionum moralitatem, incumbentemque nobis obligationem dijudicans, nostras videlicet actiones cum dicta Regula conferens, prout hac Regula nobis innotescit.

Sæpe etiam pro conscientia accipitur ipsum de nostrarum actionum moralitate latum judicium, quod judicium ex integra ratiocinatione gignitur, seu consequitur ex præmissis duabus propositionibus vel diserte enuntiatis vel tacite intellectis. Conferuntur inter se duæ actiones, alia Legem includens, alia actionem de qua agitur: tum ex his propositionibus tertia deducitur qua illatum de qualitate propositæ actionis judicium continetur. In hunc modum habebat se *Judæ* ratiocinatio: Quicumque morti tradit insontem, scelus admittit; hæc est Lex; atqui ego insontem morti tradidi; hæc est actio. Ergo scelus admisi, hæc est consequentia, seu quod judicium de patrato facinore Judas ferebat dictante sua conscientia.

§. III. *Conscientia Legis cognitionem adjunctam habet.*

Conscientia igitur Legis, atque præsertim Naturalis Legis cognitionem adjunctam habet: Naturalis enim Lex, cum sit primigenius justitiæ fons, nostrarum quoque actionum summa Regula est. Quoniam vero Leges nequeunt Regulæ vim obtinere, nisi nobis compertæ sint, inde sequitur conscientiam esse nostrarum actionum *proximam* Regulam, evidens enim est posse hominem Legi parere, quam ignorat.

§. IV. I. *Regula.*

Quibus ita positis, de præsenti argumento hæc prima statuenda Regula est: *Illustrandam cuique suam conscientiam esse tum deinde consulendam, ejusque sequenda consilia.*

Illustranda conscientia est: scilicet nihil horum omittendum est quibus & Legislatoris voluntas & Legum mens accurate possunt dignosci, ut sic vere perspectum illud habeamus quidquid vel præcipitur, vel prohibetur, vel permittitur. Legislatoris enim voluntatem mentemque Legum ignorantes, nunquam de nostris actionibus sanum judicium institueremus, erorisque fieremus ludibrium. Sed neque Legem dignovisse satis est; dignoscenda etiam est proposita nobis actio. Quocirca non solum actio in se ipsa expendenda est, sed attendenda etiam quæcumque actioni adjuncta sunt, & quæcumque possunt ex illa consequi. Alioquin periculum esset ne in usurpandis Legibus deciperemur; Legum enim præscripta sic universa sunt, ut nihilominus diversimode adtemperanda sint, prout actionibus nostris peculiaria quædam adjunguntur, quæ qui-

quidem adjuncta in nostrarum actionum moralitatem, atque ideo in officia nostra influunt. Itaque non satis est judici plane compertam Legem esse, antequam litem dirimat; sed praeterea requiritur ut omnino perspectam rem habeat quae disceptatur, quaeque huic rei adjuncta sunt.

Neque solum adipiscendae sunt cognitiones illustrandae Rationis causa, sed ideo potissimum ut quavis data occasione, ut par est, nos geramus. Omnino igitur consulenda conscientia est, ejusque sequenda consilia, quoties quid agendum occurrit. Quae consulendae conscientiae ea est obligatio, ut nemo sit illius immunis. Conscientia enim cum sit, ut ita dicam, Legislatoris voluntatum ministra & interpres, quidquid suadeat Legis vim & auctoritatem obtinet, unde conscientiae suasu perinde ac Lege debemus affici.

§. V. *II. & III.* REGULA.

Conscientia igitur non aliter quam sedulo illustrata nostrarum actionum certissima Regula fit, cujus in exequendis nostris officiis tuto possumus praescripta colere. Is enim turpiter haullucinaretur, qui quoniam conscientia nostrarum actionum proxima Regula est, illud putaret recte fieri, quidquid sibi fingeret vel Lege praecipi vel permitti. Hoc enim primum sciendum est, an justa de causa persuasum quid habeamus. Namque ut pulchre Puffendorfius (a) advertit, eatenus conscientia humanas actiones dirigit, quatenus Legem edocta est, quoniam ad unam Legem proprie pertinet nostras actiones dirigere. Si quis igitur consilium certum, tutamque agendi rationem velit inire, ei servandae sunt quavis data occasione sequentes duae Regulae, tum in se ipsis simplicissimae tum usurpatu facillime, quae ultro fluunt ex nostra superiori Regula, ejusque sunt explicatio. (b)

II. Regula. *Antequam conscientiae sequamur impulsum, sedulo attendendum est an ea prudentia iisque adjumentis instructi simus, quibus rem dijudicemus de qua agitur.* Qua prudentia adjumentisque deficientibus, nihil possumus statuere, multoque minus quidquam aggredi, nisi velimus eam temeritatem admittere, quae cum admodum periculosa, tum nulla venia digna sit. Nihil tamen magis consuetum est quam in hancce Regulam peccare. Quot enim homines, exempli causa, videre est, qui ubi de Religione, vel de intricatis Politicae vel Moralis disciplinae

(a) Vid. *De Jur. Nat. & Gent. Lib. I. Cap. III. §. 4.*
(b) Vid. *Puffend. De Offic. Hom. & Civ. Lib. I. Cap. I. §. 5. notam* ... *Barbeyracii.*

næ quæstionibus disceptatur, has vel illas partes propugnant, quamvis propositas quæstiones nec valeant expendere, nec de illis judicare.

III. Regula. *Etiamsi quis ea prudentia iisque adjumentis in universum instructus sit quibus propositam rem possit dijudicare, videndum adhuc superest, an ea prudentia iisque adjumentis ita jam nunc utatur, ut nova alia rei exploratione non opus illi sit, quo se conscientiæ motibus permittat.* Quæ Regula quoniam non satis attenditur, quotidie fit ut eas actiones securi admittamus, quarum injustitia se facile proderet, si perspicua principia quædam adverterentur, quorum ceteroquin justitiam & necessitatem intelligimus.

Positas modo Regulas quisquis adhibebit, id omne præstiterit quidquid poterat & debebat præstare: atque etiam si res spectentur ut solent evenire, certum est quod neque judicans decipietur, nec quid agens aberrabit. Quibus omnibus adhibitis cautionibus, si nobis nihilominus contingat errare, cujusmodi error prorsus non est impossibilis, est illa humanæ naturæ necessario conjuncta imbecillitas, vel apud summum Legislatorem suam secum veniam ferens.

§. VI. *Conscientia* antecedens & subsequens.

De nostris actionibus judicium statuimus ipsi vel priusquam actionem edamus, vel postquam illam edidimus, unde duplex conscientia distinguitur, nimirum *Conscientia antecedens*, & *Conscientia subsequens*.

IV. REGULA.

Ex qua distinctione sequitur hæc IV. *Regula: sapientis est conscientiam suam consulere & ante susceptam rem & post susceptam.*

Quicumque quid aggreditur antequam expenderit an illud rectum pravumne sit, is officii sui exequendi manifestam incuriam fert, qua nihil homini perniciosius potest esse. Namque ex hujusmodi socordia tum gravissima pericula imminent, tum errores generantur quam maxime exitiosi. Sed quoniam contingere potest ut per primam rei dijudicationem ad agendum impulsi simus vel cupide, vel præcipitanter, vel quia res levius explorata fuerat; id quod factum est rursus expendi debet, ut vel bonis partibus constanter inhæreamus, si bonæ partes susceptæ sint; vel illud emendetur in quo peccatum est, si tamen possit emendari; ac tandem ut necessariæ cautiones adhibeantur, ne simile quid in posterum peccetur. Quæ nova editarum actionum exploratio eo pluris nostra refert, quod,

quod, ipsa teste experientia, sæpissime factæ rei longe aliud judicium ineatur quam faciendæ. Ita enim comparati homines sunt, ut cum primum agenda res est, in errorem non semel prolabantur, vel præjudicatis opinionibus irretiti, vel cupiditatibus stimulati, quæ tamen præjudicatæ opiniones atque cupiditates vel partim vel omnino solent evanescere, postquam perfecta res est, unde nostræ actionis naturam, & quid ex ea consequatur, commodius liberiusque valemus dijudicare.

Vir probus in eo præsertim cernitur, si suas actiones exploret, & antequam illas edat, & postquam illas edidit: quod maximo quidem argumento est, illum officiorum suorum exequendorum vere studiosum esse.

§. VII. *Conscientia subsequens vel est* quieta, *vel* sollicita.

Porro institutum de nostris actionibus judicium diversos plane sortitur effectus, prout illo nostrarum actionum judicio vel absolvimur vel damnamur. Si nostræ nobis conscientiæ judicium suffragetur, ea potimur animi lætitia & quiete, qua virtutis certissima & dulcissima merces est. Quas actiones Ratio laudat, ex illis verum semper gaudium enascitur; & quo sæpius mens eas actiones reputat, eo sæpius etiam cum illarum recordatione mentis gaudia renovantur. Quæ revera sors potest esse felicior, quam si nobis bene sit cum nobis ipsis, & justa de causa summo illi Deo, cui subjacemus, charos nos esse acceptosque confidamus? Sin contra per nostram ipsorum conscientiam improbemur, improbationem hanc necessario subsequentur sollicitudo, anxietas, timor, animique acres morsus gravesque objurgationes: quæ adeo miserrima sors est, ut, qui in ea versetur, eum Veteres dixerint homini similem a furiis discruciato.

Exemplo quodcumque malo committitur, ipsi
Displicet auctori: Prima hæc est ultio, quod, se
Judice, nemo nocens absolvitur, improba quamvis
Gratia fallaci Prætoris vicerit urna.

Juvenal. *Sat.* 13.

Inde est ut Conscientia subsequens dicatur *quieta*, vel *sollicita*, *bona*, vel *mala*.

§. VIII. *Conscientia vel est* deliberata, *vel* dubia.

Quod de nostrarum actionum moralitate judicium statuimus, ita temperatur diversimode, ut hinc novæ iterum oriantur con-

conſcientiæ diſtinctiones, quas hic juvat indigitare. Hæ autem diſtinctiones æque in univerſum conſcientiæ antecedenti ac ſubſequenti accommodari poſſunt; quamquam plerumque antecedenti conſcientiæ peculiari ratione accommodatiores eſſe videantur.

Conſcientia igitur vel eſt *deliberata* vel *dubia*, prout nobis plus minuſve conſtat de qualitate propoſitæ actionis.

Quoties nobis citra ullum dubium conſtat propoſitam actionem cum Lege vel conſentire vel ab ea diſſentire, aut etiam actionem illam nec præſcriptam nec prohibitam eſſe, atque ſic certo ſcimus actionem illam vel faciendam, vel omittendam eſſe, aut in noſtro arbitrio poſitum ut eam faciamus vel omittamus, tum dicitur *Conſcientia deliberata*. Sin contra hæreat animus in ſuſpenſo, quia quibus impellitur inter ſe cauſæ diſſident, earumque par videtur auctoritas, ita ut incerta mens huc, & illuc fluctuet, tunc dicitur *Conſcientia dubia*. Cujuſmodi Corinthiorum erat dubitatio neſcientium an ſibi liceret eos cibos edere, qui fictis Diis oblati eſſent, vel an iis cibis tenerentur abſtinere. Hinc rès videbatur per Evangelicam libertatem licita; hinc verebantur Corinthii, ne, ſi tales cibos ederent, fictorum numinum cultui aliquocumque modo aſſentirentur. Quapropter ſuſcipiendarum partium dubii, a S. Paulo quid facto opus per litteras ſciſcitati ſunt.

Ex qua conſcientiæ vel certæ vel dubiæ diſtinctione ſequuntur etiam aliquot Regulæ.

V. REGULA.

Ille ſuo officio non omnino defugitur, qui quod per conſcientiam certam jubetur exequi, tamquam invitus exequitur: ſed conſcientiæ juſſis animo volenti lubentique, & celeriter obſequendum eſt. (*a*) Qui contra citra ullam addubitationem ullamque averſationem conſcientiæ certæ detrectant imperium, eorum eſt quam maxima poteſt eſſe pravitas & nequitia, & longe fœdius crimen quam ſi peccaſſent cujuſdam cupiditatis impetu vel illecebris tamquam a ſe ipſis avulſi. (*b*)

VI. REGULA.

Quod ad conſcientiam dubiam attinet, *nihil omittendum eſt quo emergamus e dubio, ſed neque quidquam ſuſcipiendum eſt quod neſciamus an bonum malumve ſit*: tacitus alioquin foret ille Legis

(a) *Vid. ſup.* Part. *II. Cap. V.* §. 7.
(b) Vid. *ſup. Grot. de Jur. Bell. & Pac. Lib. II. Cap. XX.* §. 19.

gis contemptus, si volentes periculum adiremus violandæ Legis, quæ agendi ratio prorsus est vituperio digna. Hæc autem sexta Regula præsertim in eis rebus tenenda est, quarum est magnum momentum.

VII. REGULA.

Verum si res ita se habeat, ut hoc vel illud necessario faciendum, & hæ vel illæ partes necessario sint obeundæ, adhibenda est nova disquisitio, ut ea pars internoscatur, quæ probabilior & tutior est, quæque periculum minus involvit. Itaque solet illa tutior pars eligi quæ cupiditatibus adversatur, nec nimium indulget propensionibus. Sic etiam in dubia causa rarum est erroris periculum, si potius eum amorem auscultes qui aliis debetur, quam quo te ipsum prosequeris.

§. IX. *Conscientia* scrupulosa.

Præter conscientiam dubiam, quæ potest etiam *incerta* dici, alia est etiam *Conscientia scrupulosa*, quam gignunt leves & frivolæ causæ, mentem subeuntes, quamvis aliunde nulla vera sit addubitandi ratio.

VIII. REGULA.

Igitur ex frivolis causis ortæ addubitationes neutiquam obstare debent quominus id agatur quod agendum est: quæ quoniam addubitationes vel ex conscientia plus æquo religiosa, vel ex crassa superstitione suum ortum habere solent, ideo brevi excutientur, si res accuratius expendatur.

§. X. *Conscientia* vera *vel* falsa.

Advertendum deinceps est *Conscientiam* deliberatam prout vere vel falso judicat, *veram* sive rectam, aut *falsam* sive errantem esse.

Eorum, verbi causa, recta conscientia est, qui, licet Naturali Lege sui ipsius justa defensio permittatur, nihilominus a vindicta proprie dicta abstinendum esse judicant. Contra qui se putant, ubi de hæreticis agitur, jure solutos ea Lege qua jubemur illa præstare quæ pacta sunt, eorum profecto errans conscientia est.

Sed errans conscientia quo se debet vertere?

IX. REGULA.

Respondeo, *Conscientiæ semper obsequendum esse, vel etiam erranti, atque sive superabilis error, sive sit inexsuperabilis.*

Cui Regulæ forsan prima fronte inesse paradoxon censebitur, siquidem per illam ea præcipi videantur quæ mala sunt: certissimum enim est, qui erranti conscientiæ obsequitur, eum in malas partes se convertere. Quæ tamen partes non æque pravæ sunt, ac si rem aggrediatur quam omnino credit Legibus adversari. Qui enim illud facit quod contra Legem fieri judicat, & Legem & Legislatorem manifesto contemnit. Sed qui malas partes ideo suscipit, quia putat bonas esse, in eo laudandus est quod ita se affectum exhibet, ut Legislatoris mandata velit exequi.

Ex quo tamen non sequitur eum semper excusandum esse, qui juxta errantem conscientiam se gerit, quia non aliter excusationi locus est, quam si sit *inexsuperabilis error*. Ubi contra *superabilis error* est, atque in iis peccatur, quæ vel *præscripta*, vel *prohibita* sunt, pariter peccatur, sive conscientiæ pareatur, sive ejus judicium impugnatur. Unde liquet, ut & hoc rursus advertatur, quanti cujusque intersit suam conscientiam erudire, siquidem quoties potuit error discuti, nec discussus est, qui conscientiam errantem sequitur misere cogitur peccare, quascumque partes amplectatur. At vero qui in re *indifferenti* fallitur, quam falso persuasum habebat *præscriptam* vel *prohibitam* esse, is non aliter peccat, quam si quid admiserit adversus conscientiæ dictata.

§. XI. *Conscientia* demonstrativa *&* probabilis.

Denique conscientia recta rursus duplex est. Vel enim est apprime *illustrata*, seu *demostrativa*; vel simpliciter *probabilis*.

Conscientia apprime illustrata ea est, quæ principiis certis argumentisque demonstrativis nititur, quantum saltem fas est per moralium rerum naturam; ita ut clare & distincte probari possit rectum judicium esse quod de hac vel illa actione instituitur. Sin contra ita se judicium habet quod ferimus, ut nobis quidem de ejus veritate constet, sed ea judicii nostri veritas per evidentem methodum & inconcussa principia nequeat demonstrari, tunc dicitur *Conscientia probabilis*.

Conscientia probabilis suum habet fundamentum in *exemplo* atque *auctoritate*, quibus subobscurus quidam *naturalis convenientiæ* sensus, & interdum *causæ vulgares* adjunguntur, quæ ex ipsa rerum natura deductæ videntur. Cujusmodi probabili con-

conſcientia plerique homines impelluntur. Quotus enim quiſque eſt qui per veram nitidamque conſequentiarum ſeriem ex genuinis fontibus ineluctabilem neceſſitatem hauriat exequendorum officiorum? Quod etiam difficilius evadit, ſi moralis diſciplinæ præcepta illa diſputentur, quæ cum a primis principiis paulo remotiora ſint, longam ratiocinationem deſiderant. Nec contra Rationem faciunt, qui probabilem conſcientiam ducem ſequuntur. Quorum enim ſic informata mens eſt, ut rerum naturam non bene dignoſcant, iis opus eſt pro judicio peritorum hominum ſe gerere; nec aliam habent viam cui tuto poſſint inſiſtere. Minus autem perſpicaces homines adoleſcentibus poſſunt aſſimilari, quorum non adhuc adultum ingenium eſt, unde tenentur ſuorum moderatorum auſcultare monita præceptiſque obſequi. Itaque quibuſdam in rebus, proprio judicio noſtro deficiente, ex hominum ſapientum & peritorum exemplo atque auctoritate recte poſſumus ad agendum impelli.

Sed quoniam denique non ita firma ſunt conſcientiæ probabilis fundamenta, ut iis omnino inhærendum ſit, hæc ſtatuenda eſt X. Regula.

X. REGULA.

Omnino enitendum eſt ita veriſimillimas fieri noſtras opiniones, ut, quantum fas eſt, ad conſcientiam accedant bene illuſtratam & demoſtrativam, nec probabilibus immorandum, niſi quando non datur ulterius progredi.

CAPUT X.

Quomodo actiones humanæ cum Naturalibus Legibus comparatæ vituperio *aut* laude; pœna *vel* præmio *dignæ ſint, Quid ſit actionum* imputatio. (*a*)

§. I. Imputabilitas *&* Imputatio *diſtinguntur. Quid per* Cauſam Moralem *intelligatur.*

HUmanarum actionum naturam, earumque cum Jure conſenſum diſſenſumve ſuperius exponentes, (*b*) hanc advertimus actionibus illis præcipuam dotem ineſſe, ut *imputationem* admittant. Scilicet qui actiones illas edit, merito poteſt illarum auctor haberi, ſive poſſunt ei actiones illæ merito imputari, quarum rationem reddere jure poteſt compelli, Igitur quicumque exitus ex aliqua actione conſequentur, actionem facienti juſte tribuentur, & in eum, tamquam in cau-

causam recident. De quo Regulam statuimus: *Voluntaria quævis actio suapte natura potest imputari.*

Is in universum cujusdam actionis *Causa Moralis* dicitur, *qui actionem illam vel omnino vel partim* edidit, propria voluntate impulsus; sive ipse actionem hanc tum physice, tum proxime perficiat, atque ita sit illius *auctor*; sive illam alieno auxilio exequatur, atque ita sit illius *causa*. Igitur qui alium sive propria manu, sive sicariorum ope vulnerat, pariter causa moralis est inde subsequentis mali.

Advertebamus quoque non confundendam esse humanarum actionum *imputabilitatem* cum præsenti earumdem *imputatione*. Imputabilitas enim, ut modo dicebatur, actionis qualitas est: imputatio autem fit vel a Legislatore vel a Judice, vel a quolibet alio, qui jam nunc alicui actionem eam imputat, cujus ea natura est ut possit imputari.

§. II. *Quid sit* imputatio, *quæ locum non habet, nisi & Lex & actio notæ sint.*

Imputatio itaque proprie *judicium est pro cujusdam actionis Legibus præscriptæ vel prohibitæ boni malive exitus ei tribuuntur, qui hujus actionis auctor vel causa moralis judicatus est, unde sequitur ut ejus debeat rationem reddere, & propter illam laude aut vituperio, præmiis vel pœnis affici.*

Imputationis non secus ac conscientiæ judicium fit propositæ actioni Legem applicando, alteramque cum altera conferendo, ut deinde feratur sententia de actionis *merito*. Atque sic actionis auctor bonum vel malum, pœna vel merces irrogatur per Legem constituta. Quæ imputatio ut recte fiat, & legitimum actionis judicium ineatur, omnino necesse est non modo Legem & genuinum illius sensum tenere, sed præterea opus est dignovisse propositam actionem, omniaque actioni adjuncta, quæ qualicumque ratione ad Legem referuntur. His enim deficientibus Lex perperam applicaretur, unde imputatio judiciumque falsa forent & vitiosa.

§. III. *Exempla.*

Sed res aliquot exemplis illustranda est. De Principatu alterutrius urbis Romæ vel Albæ certamen initum est. A partibus Romanorum stabant tres fratres *Horatii*, pro Albanis vero pugnabant tres quoque fratres *Curiatii*. Horatiorum unus tribus Albanis fratribus interfectis sororem quoque suam ira percitus interemit, quoniam hæc illius Curiatii cui desponsata erat, & mortem deflebat, & interfectorem fratrem graviter objurgabat. Horatius ergo coram Duumviris accusatus est. Definiendum autem erat an Lex de homicidio ad Horatii facinus spectaret, deberetque Horatius homicidii pœnas luere. Judices quidem violatæ Legis reum Horatium censue-

runt damnaruntque. Sed longe alia fuit Populi ſententia ad quem Horatius de Duumvirorum judicio provocavit. Judicavit enim Populus puellam Romanam, quæ ſuis privatis commodis potius quam publicis ſtuderet, perduellium numero quodammodo adſcribendam eſſe, atque in eam non ſecus ac in hoſtem ſæviendum. Igitur Judice Populo Horatius abſolutus eſt. Alterum adhuc addamus exemplum imputationis utilis, ſeu Judicii premium addicentis. Tullius Cicero ineunte Conſulatu ſuo Catilinæ conjurationem comperit, unde ſua Reipublicæ pernicies impendebat. Qua in re tam difficili ita ſe prudenter, ita ſolerter geſſit Cicero, ut paucorum ſceleſtorum interitu penitus evanuerit ea conjuratio, nullo tumultu, nulla ſuborta ſeditione. Attamen Julius Cæſar aliique nonnulli a Cicerone alieni eum coram Populo accuſavere, utpote qui prohibentibus Legibus eos cives mori juſſiſſet contra quos nullum intervenerat Senatus Populive judicium. Populus vero Catilinæ facinus & periculum expendens in quo verſata Reſpublica fuerat, tum etiam maximum in tam gravi caſu Conſulis in Rempublicam ſtudium reputans, non modo Ciceroni Leges condonavit, quæ ab accuſatoribus violatæ jactabantur, ſed eum quoque decrevit glorioſo *Patris Patriæ* titulo inſigniri.

§. IV. *Principia.* 1. *Non ideo jam nunc actio eſt imputanda, quia imputabilis eſt.*

Sed quo noſtræ diſputationis principia & fundamenta recte conſtituantur, advertendum eſt, *Actionem non ob id unum imputandam eſſe, quia imputabilis eſt.* Namque actio ut poſſit revera imputari, neceſſe eſt ſimul adſint hæc duo: primum ut actio ſuapte natura ſit imputabilis; deinde ut actionis auctor aliqua de cauſa teneatur actionem illam vel facere vel omittere. Quæ definitio clarior evadet exemplo. Fingantur igitur duo juvenes ingenii dotibus fortuniſque pares, quorum neuter Algebram teneatur callere, alter tamen huic ſcientiæ ſtudeat, quam alter omittit. Equidem ea eſt alterius actio, & omiſſio alterius, ut utraque ſit imputabilis: neutra tamen in noſtra Hypotheſi nec in bonam nec in malam partem imputabitur. Sed ſi fingatur duos illos juvenes pro ſui Principis voluntate, alterum quidem Regi a Conſiliis futurum eſſe, alterum vero rei bellicæ demandatum, tunc certe in bonam vel in malam partem merito utique imputabitur ſua vel diligentia vel negligentia in addiſcenda, verbi gratia, Jurisprudentia vel Mathematica. Etenim uterque omnino tenetur eas cognitiones adipiſci quibus opus habet ut commiſſa ſibi munera convenienter exequatur. Hinc manifeſto liquet imputabilitati non eſſe locum, niſi ubi facultas adeſt agendi

vel

vel non agendi, quæ præterea imputabilitas non aliter in *præsentem imputationem* vertitur, nisi quis teneatur actionem præstare vel omittere.

§. V. 2. *Non fit imputatio, nisi sit aliqua cohæsio inter actionem.*

Si quando alicui actio imputatur, ei etiam, ut jam dictum est, boni malive actionis exitus imputantur. Hinc sequitur tunc justam imputationem esse, cum aliqua interest necessaria vel accidentalis cohæsio inter actionem factam omissamve, hujusque factæ vel omissæ actionis bonos malosve exitus. Præterea requiritur ut hæc inter actionem actionisque exitum cohæsio actionis auctori nota sit, aut saltem possit actionis exitus verisimiliter præviderі. Alioquin non potest imputationi locus esse, quod melius exemplis aliquot innotescet. Ponatur itaque armorum fabricator, qui quidem arma vendit maturæ ætatis homini, in quo sana mens sedatusque animus appareat, & cui nihil mali propositum esse videatur. Interim homo ille confestim arieptis armis alium imperit occiditque. Equidem armorum fabricatori nihil est quod imputetur, quippe qui arma vendendo jure suo usus est, nec id quod contigit vel poterat vel tenebatur prævidere. At si quis ex neglectu in loco cuivis pervio sclopetos pulvere pyrio plumbeisque glandibus instructos super mensa derelinquat, iisque aut se vulneret aut interficiat quidam puer periculi nescius, certe in culpa est sclopetorum dominus, & casum tenetur præstare: quoniam ex illius actione manifesto & proxime consequebatur quod contigit, atque illud prævidere poterat debebatque.

Similis habenda ratio est hujus actionis ex qua consecuta est quædam utilitas, quæ profecto utilitas ei nequit imputari, quo nesciente & incogitante actio contigit. Sed quo nobis habeatur aliqua saltem gratia, necesse non est ut de felici actionis exitu plane constiterit; satis enim est felicem illum exitum expectari merito potuisse, qui si deficiat, nihilominus agentis laudabile propositum est.

§. VI. 3. *Quas ob causas dicatur quis præmio vel pœna dignus.*

Verum ut nostræ disputationis a prima origine principia repetantur, advertendum est, non posse hominem intelligi natura statuque suo quibusdam in agendo Legibus obnoxium, nisi simul intelligatur humanæ naturæ perfectionem in servandis iis Legibus positam esse, in negligendis vero abiectionem & detrimentum. Sic autem comparati sumus, ut quidquid perfectum & ordinatum est, id natura nobis arrideat, & contra displiceat illud quidquid imperfectum & in-

ordinatum est. Quapropter qui officia sua exequuntur, ut destinatum sibi finem assequantur, atque sic humanæ naturæ prosunt eamque perficiunt, iis quidem suffragamur, illosque nostra tum benevolentia, tum existimatione ita dignos censemus, ut non solum eam benevolentiam existimationemque nostram, sed quidquid utilitatis ex utraque consequitur merito sibi vindicent. Eos contra, qui pravo inditarum sibi facultatum usu naturam suam conditionemque deprimunt & adulterant vel inviti damnamus, fatemurque merito illos vituperari, merito illis succenseri, rationique consentaneum esse ut meritas pœnas luant suæ improbitatis. Ea vera sunt *meriti* seu virtutis & nequitiæ fundamenta.

§. VII. *Quid sit* Meritum *&* Nequitia.

Meritum igitur seu probitas aut virtus, *ea dos est ob quam eorum, qui nobis vel superiores vel æquales, aut etiam inferiores sunt, comprobationem, existimationem atque benevolentiam, & quidquid utilitatis ex eis aliorum affectibus consequitur, jure nobis vindicamus*. Contra *Meriti defectus* sive nequitia *est ea Merito seu virtuti adversata dos ob quam in aliorum contemptum & vituperium incurrimus, cogimurque confiteri dignos nos esse, qui contemptum vituperiumque illud, & molestos inde consequentes exitus patiamur.*

Quæ probitatis & nequitiæ definitiones suum in ipsa rerum natura manifesto fundamentum habent, atque cum sensu communi vulgoque receptis opinionibus apprime consentiunt. Actiones enim, prout sunt moraliter bonæ vel malæ, auctore Ratione vel laudantur vel vituperantur. Neque res aliter se habere potest, si ad Legislatorem spectetur. Legislator enim ipse sibi turpiter contradiceret, nisi rebus iis suffragaretur quæ cum illius Legibus consentiunt, ea vero damnaret, quæ eisdem Legibus adversantur. Qui vero Legislatoris subditi sunt, ad ejus mentem judicia sua tenentur accommodare.

§. VIII. 4. *Sui sunt gradus meriti seu virtutis, & nequitiæ, tum etiam imputationis.*

Jam superius adnotatum est alias actiones aliis meliores esse, alias vero pejores aliis, quod ita evenit, vel propter agentis animum, vel propter actionum adjuncta. (*Part. I. Cap. XI.* §. 12.) Igitur meriti seu virtutis, & nequitiæ, sui sunt gradus, possuntque gradus illi vel elatiores vel demissiores esse. Quapropter quoties id agitur ut definito modo alicui actio imputetur, attendenda sunt actionis adjuncta, agentisque animus, laudis enim aut vituperii, mercedis aut pœnæ sui quoque sunt gradus pro ipso virtutis aut nequitiæ gradu. Nam partum ex actione bonum malumve, prout majus vel minus est; prout erat plus minusve difficile actionem

nem facere vel omittere; prout majori vel minori libertate atque judicio edita actio est, prout validiores vel imbecilliores causæ fuerunt quibus ad agendum impulsi sumus, agentisque mens & consilium majorem minoremve præstantiam & magnanimitatem habuerunt, sic etiam actionis imputatio majorem habet minoremve efficaciam, hujusque imputationis exitus vel utiliores sunt vel exitiosiores.

§. IX. 5. *Imputatio vel est* simplex, *vel* efficax.

Potest a pluribus imputatio fieri, ut jam indigitatum est: pulchre autem intelligimus pro actionum varietate varios etiam imputationis effectus esse, quorum effectuum majus minusve momentum est pro imputantium qualitate, & imputationis jure quod eis competit. Imputatio nonnunquam vel sola laude vel solo vituperio circumscribitur, sed longius nonnunquam progreditur. Hinc duplex distinguitur imputationis genus: alia est *simplex*, alia *efficax*. Simplex imputatio ea est per quam actio unice probatur vel improbatur, nec actionis auctor aliud quidquam consequitur præter laudem aut vituperium. Efficax imputatio ea est, quæ non in sola laude, vel in solo vituperio consistit, sed aliquem præterea gignit bonum malumve exitum, seu verum præsensque aliquod commodum vel incommodum, quod in actionis auctorem recidit.

§. X. 6. *Simplicis & efficacis imputationis effectus.*

Imputatio simplex potest a quolibet indiscriminatim fieri, sive ejus peculiariter intersit actionem factam vel omissam esse, sive ejus non aliter actio intersit quam ob aliquam causam generalem remotamque. Quoniam enim omnium hominum in humana societate refert Naturales Leges diligenter servari, hinc unicuique partum est jus alienas actiones laudandi aut vituperandi, prout hæ actiones cum Naturalibus Legibus consentiunt, vel eisdem adversantur. Quinetiam ad hujusmodi laudem aut vituperium quodam obligationis genere quivis adstringitur, ita postulante Legislatoris Legumque reverentia; ac is certe in universa & singula societatis membra peccaret, qui suo saltem assensu dissensuve non testaretur quanti probitatem virtutemque faciat, & quantum a nequitia & scelere sit aversus.

Sed quod ad efficacem imputationem attinet, necesse omnino est, ut jure fiat, alicujus peculiariter & proxime interesse actionem fieri vel omitti. Eorum autem peculiariter & proxime actio interest, 1. ad quos pertinet actionem *ordinare*: 2. Eorum quoque actio interest propter quos fit, & in quorum potest utilitatem vel detrimentum converti. Itaque Princeps res quasdam constitutis Legibus præcipiens aut ve-

tans, mercedem pollicitus aut pœnam minitatus, Legum suarum cultui proculdubio debet invigilare, atque illi jus competit suis subditis quas faciunt actiones imputandi, sive eos remunerandi aut puniendi. Idem de eo dixeris cui alieno facto injuria vel damnum illatum est; injuriam enim vel damnum passus alterutrum vel utrumque actionis auctori merito imputabit, & jure poscet damnum sarciri, & de injuria sibi pro æquitate satisfieri.

§. XI. 7. *Si ei omnes quorum interest actionem non imputent, actio censetur infecta.*

Potest ergo contingere ut actionis auctori sua actio per plures merito imputetur, eam enim unusquisque pro sua parte imputat, quia singulorum quoad diversa interest. Sin eorum aliquis cujus interest, pro qua parte sua interest, jus suum dimittat, nec actionem imputet agenti, nihilominus ceteris salvum manet suum jus, quod positum non erat in alterius potestate peculiare suum jus dimittentis. Injuriam mihi quis intulit: possum quidem ego, quod ad me attinet, injuriam condonare facienti; sed per meam veniam neutiquam minuitur jus Principi competens injuriam illatam dijudicandi, ejusque auctorem plectendi, utpote qui violaverit Leges, civilemque ordinem & disciplinam interturbarit. At si actionem imputare nolint ii omnes quorum interest, & injuriam scelusque singuli simul condonent, tunc actio habetur moraliter infecta, quia nullum habuit moralem effectum.

§. XII. 8. *Quod sit discrimen inter bonarum malarumque actionum imputationem?*

Advertendum tamen est bonarum malarumque actionum cum aliquo discrimine imputationem fieri. Legislator enim si quamdam bonæ alicujus actionis mercedem constituerit, hoc ipso ad dandam mercedem tenetur; hanc enim exigendi jus eis concessit, qui illam obsequio suo promeriti sunt. Sed quod ad pœnas spectat quæ in facinorosos homines constitutæ sunt, eas revera potest Legislator, si velit, & citra ullam controversiam infligere, nec merito potest reus de pœnis inflictis conqueri, in quas ob imperii detrectationem incurrit. Inde tamen non sequitur Legislatorem omnino teneri absque ulla venia sontes plectere, sed in ejus potestate positum semper est scelus ulcisci vel condonare, scelerisque pœnam in integrum remittere, vel pro parte imminuere, cujus adhibendæ coercitionis, aut veniæ in integrum vel partim concessæ subesse possunt legitimæ causæ.

CAPUT XI.

Cum variis actionum generibus principia nostra conferuntur, ut dignoscatur ratio actionum illarum imputandarum.

§. I. *Quænam actiones jam nunc imputentur?*

QUæ modo principia statuimus, possent illa quidem sufficere: sed operæ pretium est humanas actiones cum principiis illis conferre, & accuratius casus illos dignoscere, actionesque illas perspectas habere, quæ nobis possunt imputari.

1. Ac primo quidem ex illis quæ dicta sunt consequens est alicui jure imputari quamvis actionem factam omissamve, cujus auctor & causa fuit; quamque tenebatur facere vel omittere.

Eorum actiones qui Rationis expertes sunt.

2. Eorum actiones qui Rationis expertes sunt, quales dixeris infantes, amentes, furiosos, imputationem non admittunt; nec enim ibi locum habet imputatio, ubi deficit intellectus. Etenim qui quid faciant nesciunt, nec illud valent cum Legibus conferre, horum actiones proprie *humanæ* non sunt, & nullam includunt moralitatem. Objurgat quis puerum, v. g. aut illum verberat: ea non est *pœna*, sed simplex animadversio, cujus hic præcipuus finis est, ne puer ille pravos mores contrahat.

De iis quæ fiunt ex ebrietate.

3. Quod ad ebrietatem attinet, quævis ebrietas in quam quis data opera sese demersit, in causa non est, cur admissum ab ebrio flagitium ei non imputetur.

§. II. *De rebus impossibilibus, & occasionis defectu.*

4. Quæ quis revera non valet præstare, illi non imputantur; nec si jussam rem ideo omiserit, quoniam hujus faciendæ defuit occasio. Quo enim omissæ actionis fiat imputatio, prorsus necesse est, ut simul adsint hæc duo: 1. ut fuerint ad agendum necessariæ vires rationesque; tum 2. ut quæ suppetebant ad agendum rationes ita potuerint adhiberi, ut alii potiori officio exequendo non officerent, nec ex illis grave malum aliquod sequeretur, quod is non tenebatur perpeti, qui actionem omisit. Sed alia causa illorum est qui propria sua culpa præscriptam actionem sibi reddiderunt impossibilem: Legislator enim omissam actionem illis non minori jure imputabit, quam si actionem possent facere, nec vellent: Ea

Romæ fuit quondam illorum causa, qui ne possent arma tractare, & quo militiæ immunes essent, pollicem sibi præscindebant. Similiter nulla est debitoris excusatio, qui rei familiaris mala administratione eo egestatis prolapsus est, ut æri alieno impar sit. Quinetiam si quis eam rem aggressus est quam noverat, vel facile novisse poterat, supra suas virea positam esse, ei actio hæc merito imputabitur, si tamen inde aliquis alius quoddam detrimeutum passus sit.

§. III. *De dotibus naturalibus*.

5. Menti vel corpori natura dotes insitæ nequeunt ex se ipsis in bonam nec in malam partem imputari. At vero iis impendenda laus est qui sua cura suoque studio aut innatas virtutes excolunt, aut vitia emendant, si quæ natura insevit. Quibus contra ob nequitiam vel inertiam inquinata mens vel debilitatum corpus est, iis merito imputantur animi sordes, aut corporis imbecillitas.

De iis quæ per exteriores causas gignuntur.

6. Exteriorum causarum effectus, & eventus quicumque sint, nemini possunt in bonam malamve partem imputari, nisi quis forte potuerit & debuerit effectus & eventus illos excitare, vel impedire, aut temperare, seque in illis excitandis, vel impediendis, aut temperandis diligentem aut segnem exhibuerit. Itaque aratori bona vel mala seges imputatur, prout segnius vel accuratius agros excoluit sibi demandatos.

§. IV. *De iis quæ ex errore vel per ignorantiam fiunt*.

7. Quod ad res attinet ex errore vel per ignorantiam factas, in universum statui potest, illud imputandum non esse, quod per inexsuperabilem ignorantiam contigit, cujus ignorantiæ tum origo, tum causa minime fuit voluntaria. Quapropter si Princeps mutatis vestibus Regnum suum ignotus peragretur, suis subditis non potest merito succensere; si suum Principem debitis honoribus prosequuti non sunt. Sed iniqua sententia merito Judici imputaretur, qui *facti* vel *juris* accuratam disquisitionem omittens, ea nescivit quæ tenebatur scire, quo legitimam sententiam pronuntiaret. Ceterum in usu vitæ solito comparandæ rerum cognitionis possibilitas studiumque non stricto Jure censentur, sed id spectatur quod fieri moraliter potest nequitve, & æqua venia indulgetur præsenti hominum conditioni.

Ubi de Legibus & officiis agitur, ignorantia vel error habentur *voluntaria*, nec impediunt quominus imputentur actiones per ignorantiam vel errorem factæ vel omissæ, atque id ex principiis superius positis consequitur (Vid. *sup. Part. I. Cap.*

Cap. I. §. 12.) Sed ea rei quandoque natura est, ut in se sit intricatissima; tum ejus, qui rem fecit omisitve, ita circumscriptum, & incultum ingenium est, institutionis nimirum copia deficiente, ut quoniam fuit error insuperabilis, ideo venia dignus sit. Igitur in Legislatoris prudentia positum est, ut expensis quibusvis adjunctis, imputationem pro æquitate temperet.

§. V. De iis quæ ex indole, moribus & cupiditatibus proveniunt.

8. Sua cujusque natura, inveterati mores, affectusque magna profecto vi homines concutiunt impelluntque, sed neque tamen ea vis est, quæ homini Rationis usum libertatemque auferat; vel saltem non potest quis invitus cogi ad prava consilia exequenda ex pravis affectibus orta. Homini sua semper Ratio & libertas salvæ sunt, atque de hoc inter omnes Jureconsultos merito convenit (*a*). Ingeniti affectus, initi mores, acresque cupiditates ineluctabili vi non impellunt ad Naturales Leges violandas, nec insanabiles sunt hi animi morbi, sed adhibita opera & diligentia sanantur, ut de *Socrate* testatur *Cicero*. (*b*)

Nec venia digni sunt qui pravos affectus potius quam emendarent diuturna consuetudine corroborarunt. Maxima quidem vis est consuetudinis, quæ nos ad quasdam res faciendas quadam necessitate videtur impellere. Sed ipsa teste experientia, ubi voluntas adest, possunt exui pravi mores. Ac etiamsi concedamus plus valere consuetudinis quam Rationis imperium, nulla tamen ex parte pravarum actionum minuitur fœditas, sed earum legitima est imputatio, quia semper in cujusvis potestate fuit, ne pravis moribus assuesceret. Igitur quanto quis laudabilior est, quia se constantem præbet in bonis actionibus usurpandis, tanto majori odio contemptuque digna est malarum artium consuetudo. Uno verbo, si foret illa propensionum, cupiditatum & initorum morum potestas, ut per eo Legum effectus impediretur, jam nulla daretur humanarum actionum regula. Leges enim ideo in universum constitutæ sunt ut emendentur pravi affectus & mali mores, eorumque arceantur exitiosi effectus, & ut vel radicitus evellantur cupiditates, vel saltem intra innocuos limites contineantur.

§. VI.

(a) Vid. *sup. Part. I. Cap. II. §. 16.*
(b) *Tuscul. Quæst. Lib. IV. Cap. 37.*

§. VI. *De actionibus ad quas vi compellimur.*

9. Quas huc usque diversas quæstiones agitavimus nihil præferunt solutu difficile. Sed aliquot aliæ supersunt paulo intricatiores quas apertius decet enucleare.

Ac primo quæritur quales habendæ sint actiones illæ ad quas vi compellimur; harumne actionum ea natura est, ut imputari queant, & revera imputandæ sint?

Respondeo 1. Ex physica vi, cui non possit obsisti, gigni actionem involuntariam, quæ tantum abest ut debeat jam nunc imputari, ut suapte natura imputationem non accipiat. (Vid. *sup.* §. 1.) Etenim in nostra quæstione, qui vim alteri adhibuit, actionis editæ sola & vera causa est, cui proinde soli est imputanda: qui enim actionem fecit, quoniam ratione mere passiva se habuit, ei non magis potest actio imputari quam vel gladio, vel fusti, vel alii cuivis instrumento, quo quis ad quemquam percutiendum uteretur.

2. At si quis actionem fecit ad illam ideo coactus, quia grave malum aliquod extimuit, quod ei præpotens quispiam minitabatur, malum hoc confestim irrogaturus, dicendum est ex metu editam actionem *voluntariam* quidem esse; unde si res in universum spectetur, potest actio imputari. (Vid. *sup. Part. I. Cap. II.* §. 12.)

Verum quo dignoscatur an actio revera imputanda sit, expendendum est, utrum is, qui vi cogitur, stricta obligatione teneatur actionem facere vel omittere, ita ut imperium detrectans ei malo se objiciat quod minitatus est is a quo præscripta vel prohibita actio est. Quod si ita se habeat, & stricto jure aliquis obligatus contra officium suum peccet, is nequicquam adhibitam sibi vim prætenderet, ne sibi actio facta vel omissa imputaretur. Hoc enim in universum statui debet, legitimo Principi proculdubio partum jus esse, ut qui sibi subditi sunt, eos ad exequenda sua mandata ineluctabili necessitate cogere possit, etiamsi subditi ex obsequio suo in aliquod malum, atque in ipsum vitæ discrimen incurrant.

§. VII. *Actiones per vim extortæ in se ipsis vel bonæ sunt, vel malæ, vel indifferentes.*

Quibus imputandarum actionum ita positis principiis, distinguendæ sunt actiones *indifferentes* ab iis quæ sunt *moraliter necessariæ*. Actio suapte natura indifferens, ad quam quis per vim adactus est, coacto nequit imputari: coactus enim quoniam nulla *obligatione* tenebatur, ideo vim adhibenti nullum jus erat a coacto quidquam exigendi. Profecto quæ vim omnem

nem Naturalis Lex prohibet, eamdem vim non potest comprobare, hominem adigendo ad eam rem exequendam, cui non aliter assensus est quam invitus coactusque. Unde coactum quodvis promissum, vel coacta quævis conventio nec *promissi* nec *conventionis* jure obligationem ullam inducit, sed potest utrumque ei tanquam scelus imputari a quo illata vis est. Verum, si qui vim adhibet, jure suo utatur, postuletque justæ suæ petitioni satisfieri, tunc valet actio quantumvis coacta, debetque suos omnes morales effectus sortiri. Itaque fugitivus debitor vel malæ fidei, suo creditori satisfaciens ob proximum incarcerationis metum, vel ne sua bona apprehendantur, factam solutionem non ideo potest repetere, quia coactus solvit. Nam siquidem dissolvendorum nominum obligatione constringebatur, ultro volensque, non autem coactus, debebat satisfacere.

Quantum ad *bonas* actiones attinet, ad quas quis per vim, ac ut ita dicam, pœnarum verberumque metu adactus est, earum nulla fit imputatio, quoniam nec laude nec mercede dignæ sunt, cujus in promptu ratio est: Legibus nempe animo volente sinceroque tenemur obsequi, nostraque nobis officia ideo servanda, quia ipsi nobis quam justa sint conscii sumus.

Quod ad actiones spectat manifesto *malas scelestasque* ad quas quis cogitur gravissimi cujusdam mali, & mortis præsertim timore, ea statuenda generalis Regula est; Metus causas tam graves quandoque esse, ut aliquatenus ejus scelus minuatur, qui quamquam invitus & renuente conscientia pravum tamen facinus admisit: sed nihilominus actio semper remanet in se vitiosa, & vituperio digna, ita ut possit imputari & revera imputetur, nisi qui illam fecit necessitatis exceptionem prætendat.

§. VIII. *Cur actio possit imputari quamvis coacta.*

Quæ ultima Regula ex principiis deducitur quæ statuimus. Nam qui metu quidem gravissimi cujusdam mali, nulla tamen physica vi compulsus, actionem exequitur manifesto malam, ejus actionis pro sua parte conscius est quam volens aggreditur, licet animo reluctante. Neque vero supra vires humanas positum hoc est, ut quis consilium ineat dolorem, imo mortem ipsam oppetendi, potius quam officium violet. Namque homines non ita pauci videntur, qui ob leves etiam causas, sed quibus acriter percelluntur, dolori se ipsique morti objiciunt, quod quamvis in se difficile, impossibile tamen non est. Legislatorem igitur penes est ob legitimas causas omnimodam obsequendi obligationem imponere, & societatis sæpissime refert ut invictæ constantiæ tradantur exempla.

pla. Apud moratas gentes in quibus nonnulla fuerunt probitatis semina, nunquam addubitatum est quin hoc gravissimum scelus esset, si quis, ne moreretur, patriam suam proderet: sed contra Patriæ saluti vitam impendendam esse Græcorum Romanorumque fuit semper stabile judicium. Atque inter Ethnicos moralis disciplinæ magistros extiterunt permulti, qui eam sententiam acriter propugnarent, non esse quidquam adversus religionem justitiamve doloris suppliciique metu faciendum.

Ambiguæ si quando citabere testis
Incertæque rei: Phalaris licet imperet, ut sis
Falsus, & admoto dictet perjuria tauro,
Summum credes nefas animam præferre pudori,
Et propter vitam vivendi perdere causas. (*Juv. Sat. VIII. vers.* 80.)

Sic se habet Regula. Contingere tamen potest, ut jam indigitavimus, legitimam ex necessitate exceptionem gigni, ita ut actio non imputetur. Quod ut bene intelligatur, ineunda esset fusior disputatio, sed de hoc alias; impræsentiarum satis esto hic adnotasse, ea rerum quandoque adjuncta esse, ut merito conjiciatur hanc fuisse Legislatoris voluntatem, ne malum imminens pateremur, cujus quoniam nos voluit immunes fieri; nos ideo quoque vult servandæ Legis necessitate solutos esse: atque id locum habet quoties quas partes amplectimur minus includunt malum quam quod aliunde imminebat:

§. IX. Puffendorfii *sententia*.

Ceterum quæ *Puffendorfius* de hoc argumento principia constituit, neque recta in se ipsis videntur, nec satis mutuo cohærentia. Ille Regulam hanc statuit, nullam in eum imputationem cadere, qui *metu* coactus sit, vel præsenti & physica *vi* compulsus, quoniam metu actio extorta auctori non magis potest imputari, qual gladio quo quis ad cædem utitur. Quam tamen suam Regulam ita *Puffendorfius* interpretatur, ut sceleſtissimis facinoribus patrocinari nolit, mortemque dicat potius obeundam, quam alium in atrocibus flagitiis adjuvare, atque ejusmodi causas excipi vult ſe Regula quam statuit (*a*). Sed merito adnotatum est iis quæ per metum aut vim facta sunt nimiam a Puffendorfio indultam veniam esse, nec quidquam argui per securis & ensis exempla; sunt enim hæc mere passiva instrumenta.

Præ-

(a) Vid. *Puffend. de Offic. Hom. & Civ. Lib. I. Cap. I.* §. 24. Et *de Jure Nat. & Gent. Lib. I. Cap. V.* §. 9. *cum notis Barbeyrac.*

Præterea si verum sit imputandarum actionum generale principium, haud satis apparet cur excipi quædam causæ debeant, aut saltem constituenda fuisset quædam Regula, cujus ope citra errorem secernerentur causæ illæ quæ dignæ sunt exceptione.

§. X. *De actionibus quarum sunt plures correi.*

10. *Plerumque* igitur ei actio imputatur qui præ metu illam admisit, sed & illi a quo metus injectus est etiam merito imputatur, & quidem pro ea parte juxta quam fuit actionis particeps.

Itaque nonnullas hoc loco quæstiones evolvemus de iis actionibus quarum sunt plures correi, & ea quoque principia statuemus quorum ope dijudicetur ratio qua alteri potest alterius actio imputari. Quod argumentum cum sit gravissimum; ejusque late pateat usus. non obiter expendendum est.

1. Atque ut id dicatur quod verum est, nemini possunt imputari nisi quæ ipse vel fecit vel omisit: namque alienæ actiones nobis imputari nequeunt, nisi quatenus illarum fuimus participes, easque tenebamur vel promovere, vel arcere, vel certa ratione dirigere; ac sane id per se liquet. Qui enim alienam actionem alteri imputat, is asserit actionis *causam efficientem* illum esse cui imputatur, quamvis non sit *causa unica*; unde consequens est ut actio qualicumque modo, vel in sua causa, vel in exequendo, ab illius voluntate penderet, in quem cadit imputatio.

Quibus ita positis, dicendum est incumbere singulis hominibus universalem obligationnem pro viribus enitendi, nt ceteri omnes officia sua exequantur, & nefariis actionibus abstineant, ac proinde nemini licere quacumque de causa vel proxima vel remota alienornm peccatorum consortem esse.

3. Sed multo potiori jure actiones nobis imputantur eorum quos singulari cura regendos suscepimus. Qui enim tuæ curæ commissus est, non solum sibi, sed & tibi peccat; nam ejus facta vel bona vel mala tibi imputabuntur, inquireturque an pro mandato imperioque tibi credito omnes rationes adhibueris moraliter necessarias. Quapropter Patrifamilias v. g. liberorum suorum imputantur boni vel pravi mores.

4. Adnotandum deinceps est alienæ actionis merito consortem haberi non solum illum, qui ipse rebus quibusdam factis omissisve certo sciebat quod alienam actionem posset vel promovere vel impedire; sed satis est si quis probabiliter aut verosimiliter actionem alienam promovisse vel impediisse potuerit. Quemadmodum igitur ejus negligentia non excusaretur, qui se diceret rem certo nescisse; ita etiam si illud præstiterit quidquid tenebatur præstare, sane non vituperabitur,

quia

quia res non bene cesserit, sed vituperium omne in proximum actionis auctorem recidet.

5. Denique abs re non erit illud quoque adnotare, nos in proposita quæstione non expendere quis in ipsa actione probitatis, & nequitiæ gradus insit, unde actio melior vel pejor est, ejusque augetur laus aut vituperium, merces aut pœna: sed hoc proprie indagamus, quousque scilicet alienæ actioni se quis immiscuerit, primum ut dignoscatur an qui alienæ actionis particeps est habendus sit tamquam ejusdem actionis *causa moralis*, tum deinde ut ipsius moralis causæ æstimetur major minorve efficacia. Quod operæ pretium est attendisse.

§. XI. *Triplex Moralium Causarum genus*; *alia est causa* præcipua, alia subjecta, *alia* collateralis.

Quo igitur statuatur aliqua tanquam mensuram juxta quam fiat imputatio, pro quo gradu alienarum actionum quis particeps fuerit, multa quidem attendenda, multa distinguenda sunt: alioquin iniquissimum de humanis actionibus judicium iniretur. In universum, exempli causa, certissimum est minus efficaciter impelli nos ad agendum, si quis nobis simpliciter suffragetur, quam si validam suasionem acremque instigationem adhibuerit. Nihilominus si quem summopere suspiciamus, cujus ideo magna sit in nos auctoritas, ejus simplici comprobatione multo afficimur validius, quam alterius cujuslibet vehementissimo suasu, vel accerrima instigatione.

Ad triplex genus revocari possunt causæ morales quarum est aliquis in alienas actiones influxus. Aliquando enim moralis causa vel est *præcipua*; ita ut qui rem exequitur sit *causa subjecta*; vel contra proximus actionis auctor est *causa præcipua*, alter vero *causa subjecta*; vel alias denique in propositam actionem æqualiter influant *causæ collaterales*.

§. XII.

De eo censetur quod sit *præcipua causa*, *qui*, *rebus quibusdam factis omissisve*, *ita influit in alienam actionem*, *ut propter illum actio facta sit vel ommissa*, *quamquam aliunde proximus actionis auctor faciendæ rei haud ignarus se immiscuerit*. Centurio, v. g. facinus evidenter scelestum exequitur, ita diserte jubentibus vel exercitus Duce vel ipso Rege; exercitus Dux vel Rex habendi sunt causa præcipua, Centurio autem causa subjecta. Interfecti *Uriæ* præcipua causa fuit David, quamquam hujus necis consors fuit etiam *Joab*, cui apprime notum erat Regis consilium. Sic etiam enecati *Naboth* causa præcipua fuit (Vid. 2. *Sam. Cap. XI*, *Et* 1, *Reg. Cap. XXI*,) *Jesabel*.

Ne-

Necessarium esse dixi ut proximus actionis auctor ei se scienter immiscuisset. Qui enim actionem edidit, nec scivit an esset bona vel mala, is habendus est ut simplex instrumentum, & ei soli imputanda est actio, qui illam præcepit, quoniam ejus est mera & unica causa. Quapropter ut mera instrumenta plerumque habendi sunt subditi, qui ita Principe suo jubente bellum iniquum gerunt.

Ceterum eorum quæ a subditis fiunt ideo Princeps censetur esse præcipua causa, quia subditi nonnisi jubente Principe, actionem exequuti sunt. Atque idcirco quisquis ille sit, cujus ita prævalebit opinio, ut vel æquales sibi, vel etiam superiores ad agendum impellat, ei vel æqualium vel superiorum actiones imputabuntur. Cujusmodi imputatio in eos homines recte cadit, qui Principibus a Consiliis sunt, vel etiam in illos sacrarum rerum Ministros, quorum cum magna sit apud Principes gratia, id faciendum suadent Principibus, quod nunquam Principes ultro fuissent suscepturi. Quibus in causis in eum præcipue cadit laus aut vituperium, qui suggestus consilive auctor est. Atque hic juvat referre sanam profecto sani Scriptoris de hac re sententiam. ,, Apud Anglos, inquit, satis receptum est, ut quidquid Principes peccant, id eorum ,, Ministris imputetur, quos ego quidem non inficias ibo plerumque imputationi ansam præbere. Verumtamen errata ,, Principum per Ministrorum scelera non excusantur: nam, ,, quidquid illud sit, sua est Principibus Ratio, suum judicium, & penes ipsos summa est auctoritas. Multa sunt in ,, quibus Principes oporteat suum judicium adhibere, nec ex ,, fide pendere introrsum turpis avarique aulici. Sin minus ,, possunt propter obtusam mentis suæ aciem res ipsi dijudicare, ceteris imperium tradant, cujus nequeunt habenas ,, temperare. Atque haud scio an de Principibus Rempublicam male gerentibus non idem dicendum merito sit quod ,, *Carolus Borromæus* solitus erat usurpare de Episcopis suas ,, oves male pascentibus, *Si demandatæ sibi provinciæ impares* ,, *sunt, undenam illis tam elata ambitio? Si pares sunt, undenam* ,, *tam supina negligentia?* (a)

§. XIII.

Is esse dicitur *Collateralis Causa*, *qui, rebus quibusdam factis omissisve, sufficienter & quantum in se est, alienam actionem adjuvat, ita ut alienæ actionis consors esse censeatur, quamvis non omnino constet omittendam actionem fuisse, nisi adfuisset collateralis causa*. Igitur collateralibus causis annumerantur ii, qui qualicumque ratione proximum actionis auctorem adjuvant, eumve sua do-

(a) *Bernard. Nunt. Reip. Lit. Mense Aug. 1702. pag. 24.*

domo excipiunt suoque patrocinio fovent. Sic, v. g. collateralis causa esse dicitur ille, qui, quo furtum totius fiat, aditus custodit, altero fores effringente &c. Eorum plerumque culpa æqualis est, quibus eadem inita consilia sunt, singulique habentur *æquales & collaterales* causæ, utpote qui de admittendo eodem facinore conspirarint, quibus eadem sit voluntas, & quorum idem intersit. Quamquam vero admissi facinoris quisque non sit æqualiter particeps, recte tamen aliorum actio potest aliis imputari.

§. XIV.

Denique causa subjecta est, *quæ parum in alienam actionem influit, sive levissimam ansam præbet, actionemve reddit faciliorem, ita ut actionis auctor, cujus jam erat deliberata mens, & cui omnia suppetebant ad agendum necessaria, tantummodo ad exequendum suum consilium impellatur;* ut si cui faciendæ actionis ratio tempusque, & post admissam actionem aufugiendi modus ostendatur, &c. vel si ejus laudetur propositum, & ad id perficiendum stimuletur.

In numero causarum subjectarum nonne etiam recensenda est Judicis actio, qui præ timore, vel propter obsequium, aliorum sententiam, quam putat iniquam esse, ideo non impugnat, quia ceteri sunt unanimes? Subjectis quoque causis annumeranda sunt prava exempla. Non enim solent prava exempla nisi illos afficere qui ad malum proclives sunt, ita ut improbos minus æmulentur quam propriæ suæ naturæ indulgeant. Quamquam exemplorum vis adeo interdum est efficax, tum ob peccantium dignitatem, tum ob indolem ceteros imitantium, ut si alii abstinuissent malo, nunquam alii de illo admittendo cogitassent. Qualia sunt virorum principium exempla, atque illorum quibus ob suam animi perspicientiam clarumque nomen multa est in ceteros auctoritas: iis enim singulariter imputandum est quidquid eorum exemplo peccatur. Plures aliæ causæ sunt de quibus statuendum est idem judicium. Sed prout rerum adjuncta variantur, eædem res plus minusve in alienas actiones influunt; unde qui rebus quibusdam factis omissisve alios ad agendum quid vel omittendum stimulant, habendi sunt, modo ut actionum factarum omissarumve causæ præcipuæ, modo ut causæ subjectæ, modo ut causæ collaterales.

§. XV. *Usus harum distinctionum.*

Nostrarum distinctionum sua sponte se prodit usus. Cetera si sint paria, *Collateralium Causarum* æqualis habenda ratio est. Sed *Præcipuis Causis* major sine dubio tribuenda laus est, aut majus vituperium impendendum quam *Causis subjectis*, majorque merces vel pœna irroganda. Dixi, *cetera si sint paria*: aliquando enim propter adjunctorum varietatem sic augetur mi-

minuiturve actionis laus vel improbitas, ut in causa subjecta multo major nequitia, quam in præcipua causa deprehendatur, atque sic gravior fiat in causam subjectam imputatio. Fingantur, exempli gratia, duo homines, quorum alter ob illatam sibi ab inimico suo gravissimam quandam injuriam, alterum in sui defensionem ultionemque instigat. Instigator quidem ita præfervidus est; instigatus autem, quamquam animo sedato sit, instigatoris inimicum ex insidiis enecat. Instigator certe prima cædis causa est, cujus tamen ob primum iræ recentis impetum minus atrox facinus habebitur, quam illius, qui cum nullis iracundiæ stimulis incitaretur, alterius tamen sanguine se respersit.

Ad calcem hujus capitis sequentes adnotationes juvat adtexere. Ac primo quidem triplex moralium causarum ordo ex se verus est, sed illa trium causarum distinctio non ita usurpatu facilis est. Deinde quoties de causa actionis ambigitur, in *præcipua causa* censeatur, qui proximus actionis auctor est: qui vero sunt actionis participes, vel tamquam *causæ subjectæ* habeantur, vel ad summum ut *Causæ Collaterales*. Advertendum tandem est *Moralium Causarum* discrimen recte quidem a *Pufendorfio* constitutum esse, cujus nos vestigiis inhæremus: sed ille harum causarum discrimina quoniam non satis accurate definivit, hinc est, ut si quando rerum exempla proferat, non semel in causarum distinctione hallucinetur, atque illud ad hanc causam referat, quod erat ad aliam referendum. Quæ *Puffondorfii* hallucinatio *Barbeyracium* non latuit naris emunctæ hominem, cujus nos adnotationes in nostram utilitatem convertimus. (Vid. *Notas Barbeyr. in Offic. Hom. & Civ. Lib. I. Cap. I. §. 27.*)

CAPUT XII.

De Auctoritate, & Sanctione *Naturalium Legum* (a) *ac de primo de* Bonis & Malis *quæ natura solent* Virtutem & Vitium *subsequi*.

§. I. *Quid sit Naturalium Legum auctoritas*.

HOC loco per *Naturalium Legum Auctoritatem* intelligimus *vim illam Legibus inhærentem, tum quia eis assentitur Ratio, tum potissimum quia scimus Deum illarum auctorem esse*, unde strictissima obligatione tenemur Legibus illis nostram agendi rationem accommodare, ob summum in nos Dei Conditoris imperium.

(a) Vid. *Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. II. Cap. II. §. 25.*

Huc uſque Naturalium Legum originem, indolem, & earum certiſſimam veritatem expoſuimus, id quod ſatis eſſe videtur ad earumdem Legum conſtituendam auctoritatem. Nihilominus ſupereſt aliquid quod de Legum auctoritate ulterius diſputetur. Legum proprie dictarum vis in earum *ſanctione* imprimis poſita eſt (*a*). Sanctio enim Legibus, ut ita dicam auctoritatis ſigillum imprimit. Itaque magni refert, imo & neceſſe eſt inquirere, an revera exiſtat *Legum Naturalium ſanctio*, id eſt, ac Naturalibus Legibus adjunctæ ſint comminationes & promiſſa, pœnæ, vel præmia?

§. II. *Ex Naturalium Legum cultu publica & privata felicitas oritur.*

In qua diſquiſitione primum illud occurrit, eas nempe vivendi Regulas, quæ Naturalium Legum nomine veniunt, ita eſſe hominum naturæ, indoli, & primigeniæ conditioni accommodatas, necnon cum noſtris neceſſitatibus, atque deſideriis menti noſtræ ingenitis, & cum illo ſtatu juxta quem in his terris vivitur ita conſentientes, ut illas prorſus liqueat propter homines hominumque utilitatem conſtituta fuiſſe. In univerſum enim, omnibuſque accurate perpenſis, non alia ratio eſt publicam privatamque felicitatem efficiendi certam ſtabilemque, quam ſi Leges Naturales ſerventur, quas ſi violaverint homines, hinc oritur rerum interturbatio ſingulis hominibus totique humanæ ſocietati itidem damnoſa. Atque hæc haberi poteſt Naturalium Legum tamquam prima ſanctio.

§. III. *Elucidatur noſtra quæſtio.*

Quæ noſtra quæſtio, ut qualis ſit appareat, ejuſque veritas arguatur, advertendum eſt 1. Ex ſolo quidem Naturalium Legum cultu derivari poſſe publicam privatamque felicitatem, ſed eam felicitatem non intelligimus quæ ſit ex omni parte perfecta, quamque nihil poſſit labefactare, qualis profecto hominibus ſperanda non eſt: at vero ſi ex honeſtatis cultu gigni nequit integra felicitas, quanto minus ex vitii fœdita[te] parietur?

2. Quoniam autem Regula inquiritur quam homo ſequatu[r] propoſitæ quæſtionis cardo in hoc unice vertitur: An ſcilic[et] in univerſum, & omnibus expenſis, Naturalium Legum cult[us] aptior tutiorque ratio ſit, per quam homines ad deſtinatu[m] ſibi finem perveniant, atque felicitatem veram, integram [&] ſtabilem aſſequantur, quanta poteſt in his terris compara[ri] cujuſmodi felicitas non ad aliquot tantum homines, ſed [ad] univerſos ſpectet, nec in peculiaribus quibuſdam cauſis locu[m] habeat, ſed in toto vitæ decurſu.

Quæ

(a) Vid. Pars I. Cap. X. §. 21.

Quæ nostra quæstio si sic intelligatur, nullo labore manifestum evadet, tum id evincente Ratione, tum ipsa testante experientia, ex honestatis cultu gigni revera quam dicimus felicitatem; ex vitio autem & inordinatis cupiditatibus malorum illuviem procreari.

§. IV. *Proposita superius quæstionis veritas ratiocinatione arguitur.*

Naturam variosque status hominis superius expendentes ostendimus, qualicumque modo natura humana spectetur, non aliter posse homines destinata sibi sorte defungi, nec inditas sibi facultates excolere, nec veram felicitatem comparare, quæ cum aliorum hominum felicitate non pugnet, nisi ducem sequantur Rationem. Informanda igitur, & illustranda primum est Ratio, ejusque petenda, & sequenda consilia sunt. Sic enim edocebuntur homines alias sibi res utile esse, alias autem noxias; inter illas autem quæ utiles sunt, non æqualiter omnes, nec simili ratione expedire, unde a malis diligenter secernenda bona sunt, ut certo dijudicatis rebus, qualis decet agendi modus ineatur. Edocebuntur etiam homines non posse veram felicitatem consistere cum iis rebus quæ cum hominis natura statuque repugnant; ac tandem intelligent, quoniam opus est non solum præterita & præsentia attendere, sed & futura prospicere, haud satis hominibus esse, si malum bonumve unice spectent; quod in quavis præsenti actione inest, sed præterita & præsentia ita simul cum futuris consideranda esse, ut illud dignoscatur quod ex his tribus conjunctis per totum vitæ nostræ decursum subsequi debet. Quæ hic disputamus singula perspicue vera sunt. Porro Naturales Leges ex primigeniis veritatibus illis consequuntur, unde ex se ipsis in hominum felicitatem necessario influunt. Nec potest illud in dubium revocari, siquidem, ut continua hujus libri serie fuit demonstratum, non alia superest ratio Naturalium Legum principia comperiendi, quam si primum hominis natura statusque indagentur, tum illud deinde acquiratur, quod ad ejus perfectionem, & felicitatem potissimum, & necessario confert.

§. V. *Argumenta proponuntur ex ipso facto deducta.* I. *Interioris gaudii fons est honestas, vitium contra perturbationis & anxietatis principium est.*

Sed quod jam ita verum perspicuumque per ratiocinationem apparet, sic per experientiam in apertissima luce constituitur, ut de hoc nemo possit inficias ire. Enimvero in universum videre est ex honestatis, sive Naturalium Legum cultu interiorem lætitiam generari, eosque probitatis effectus esse, ut non solum cuivis privato, sed toti etiam humanæ societati innumeras utilitates adferat: vitii contra longe alii sunt exitus.

 Quid-

Quidquid rectæ Rationi, & conſcientiæ adverſatur, non ſolum tacito improbatur mentis judicio, ſed nos etiam pudore ſuffundit, creatque animi ſollicitudinem. Hominum enim animis ſuapte natura crimen averſatur, ſceleriſque ſemper eſt triſtis, & amara recordatio. Contra quæcumque cum recta Ratione conſentiunt, in iis ordo & perfectio inſunt, quibus mens ſuffragatur; atque ita conſtituti ſumus ut ex honeſtate ſemper interius gaudium generetur, & recte factorum memoriam recolamus lubentes. Quæ enim ſuavior poteſt eſſe lætitia quam ſi nobis ipſis conſcii ſimus, eos nos eſſe qui eſſe debemus, idque quod agimus & decens eſſe, & cum officio noſtro congruens, nec alienum ab eo fine ad quem geniti ſumus. Quidquid cum natura conſentit id ſemper arridet; eaque ſemper juvant in quibus ineſt ordo.

§. VI. 2. *Quæ exteriora bona vel mala virtutem ſequantur aut vitium?*

Sed præterquamquod juxta naturam eſt, ut ex Naturalium Legum cultu generetur interius illud quod dicimus gaudium, videre etiam eſt exinde omnimodas derivari utilitates. Hinc enim vegetus firmatur valetudinis ſtatus, fitque vita longior; hinc exacuuntur perficiunturque noſtræ mentis facultates; hinc ad laborem atque ad omnia domeſticæ, & civilis vitæ munia obeunda reddimur idonei; hinc probus diuturnuſque noſtrorum omnium commodorum uſus: hinc arcentur permulta mala, vel ſaltem plurimum allevantur, quæ omnino arceri nequeunt; hinc aliorum hominum paritur nobis exiſtimatio, benevolentia, fides: ex quibus omnibus haud exigua manat vitæ jucunditas, & magna exiſtunt noſtrarum ſuſceptionum adjumenta.

Inveſtigemus porro undenam ſuum ortum habeant communis omnium ſecuritas, tutus familiarum ſtatus, Rerumpublicarum felicitas, & ſua cujuſque privati quammaxima commoda: nonne parta ſunt hæc omnia ex intaminato Dei cultu, ex temperantia, ex pudore, ex fide, juſtitiaque? Nonne contra ex earumdem virtutum contemptu profluunt pleraque mala univerſam hominum ſocietatem interturbantia, eorumque adverſantia felicitati?

Nec tantum conſcientiæ morſus animique anxietas ex contaminatis moribus gignuntur, ſed etiam ex vitio paritur innumerabilium malorum exteriorum cohors. Hinc corporis mentiſque imbecillitas, hinc pernicioſiſſimi morbi, hinc plerumque horrida turpiſque egeſtas; hinc error & ignorantia, hinc graviſſimorum periculorum parens inconſulta ira, hinc domeſtica diſſidia, ſimultates, perpetuæ formidines, probrum, coercitiones pœnæque, contemptus, odium, obſtantiaque mille

le impedimenta, si quam utilitatem sibi velint improbi comparare. Unde a *Seneca* recte dictum est: *Malitia ipsa maximam partem veneni sui bibit*. Epist. 82.

§. VII. *Quorum pracipua potestas & auctoritas est, in iis virtus vitiumque longe graviores exitus habent.*

Ii sunt naturales vitii virtutisque exitus, si ad hominum vulgus spectes: at si illorum ratio habeatur, quorum is gradus, ea est auctoritas, ut ab ipsis alicujus universæ societatis status & fortuna singulariter pendeat, in iis profecto probitatis aut nequitiæ vis longe gravior est quam in ceteris hominibus, & multo magis conspicua. Quid enim non extimescendum Populis, si se Principes esse exleges arbitrentur, & cujusvis immunes officii, atque nihil aliud reputantes quam se ipsos, libidini, injustitiæ, ambitioni, avaritiæ & immanitati sese tradant? Quæ contra quantæque utilitates ex administratione consequuntur probi sapientisque Principis, qui quoniam sibi majorem existimat quam ceteris obligationem incumbere, ne unquam a pietatis, justitiæ, temperantiæ & beneficentiæ præscriptis declinet, non aliter sibi credito imperio utitur, quam ut intus disciplinam & securitatem tueatur, & in eo judicat positum esse summum suum decus, si recte subditis præsit, id est, probos illos efficiat felicesque. Testem Historiam, testem experientiam interroga, & ex utraque liquebit, quæ nos hic statuimus ita vera esse, ut ea nemo sanus possit impugnare.

§. VIII. *Superior quæstio omnium gentium consensu comprobatur.*

De Hoc autem sic in universum inter homines convenit, ut omnia hominum in communem suam utilitatem instituta in Naturalium Legum cultu fundentur. Quinimo, seclusa Naturalium Legum auctoritate, supervacaneæ forent omnes cautiones in humanis institutis adhiberi solitæ. Atque ex hoc Naturalium Legum cultu, & auctoritate manifesto pendent omnes in universum humanæ Leges, omnis publica administratio, omnis instituendorum liberorum, artium excolendarum & promovendæ mercaturæ ratio, ac demum omnia pacta tum publica tum privata. Quorsum enim hæc omnia, quæve ex illis utilitas existet, nisi justitia innitantur, honestate, fide, & jurisjurandi Religione?

§. IX. *Ejusdem quæstionis arguitur veritas; quia contrarium est absurdum.*

Atque hæc nostra ratiocinatio quo melius intelligatur, Disciplinam Moralem, si libet, statuamus, qualis adversa fronte pugnet cum nostris principiis jam antea positis. Fingamus, v. g. ignorantiam & præjudicatas opiniones rectæ Rationis locum occupare, animi vero levitate & libidinibus vices sup-

pleri prudentiæ virtutisque; procul ab hominum commercio, & societate amandentur justitia & benevolentia, quarum loco supponatur sui ipsius iniquus amor, ad se trahens omnia, & aliena commoda communemque utilitatem nihili faciens: jam hæc ita posita principia singulis hominum conditionibus accommodentur, videamusque quid ex eis proxime consequatur; fingimus enim hominibus hujusmodi doctrinam probari, & Regulæ vim obtinere. An quisquam sanus existimet ex hisce principiis singulorum hominum, familiarum, gentium, ac tandem humani generis derivari posse felicitatem? Nemo quidem hactenus ita fuit insolens, qui tam portentosum, ut ita dicam, paradoxon propugnaret, adeo in promptu est quam absurdum sit.

§. X. *Responsio ad quasdam objectiones peculiares.*

Neque tamen inficias ibo ex iniquitate & libidinibus qualemcumque interdum voluptatem aut commodum gigni. Sed præterquamquod eadem voluptas eademque utilitas sæpius tutiusque ex virtute pariuntur, Ratione atque experientia edocemur, quæ bona ex iniquitate parta sunt, non ita vera, non sic stabilia, non ita sincere jucunda esse, quam quæ a virtute promanant. Primum enim bonorum genus in ipsa sua origine peccaminosum est, nec nisi falsam speciem præfert, quoniam bona hæc prorsus aliena sunt a natura ratione prædita, necnon ad societatem informata. (Vid. *Part.* I. *Cap. VI.* §. 3.) Cujusmodi bona flores esse dixeris, qui radice destituti statim ab ortu suo exsiccantur, & decidunt.

2. Quod attinet ad mala ærumnasque humanæ naturæ inhærentes, quibusque obnoxii sunt viri probi non secus ac improbi; in his etiam malis ærumnisque suæ sunt, & multæ illæ quidem, virtutis utilitates. Primum enim ex se ipsa virtus aptissima est quæ pleraque illa mala vel prævertat vel amoveat; in quos enim scopulos insani solent impingere, ab eisdem declinatis sibi præcavent sapientes & recte moderatæ mentis homines. Dei de quæ mala vir sapiens non potest effugere, eadem tamen per adjutricem sapientiam æquo animo tolerantur, iisque solaminibus ea mala pensantur allevanturque, unde illorum non parum vis imminuitur. Etenim sua semper virtutis est indivulsa comes lætitia; & quæ vera est nostra felicitas levissimam tantum læsionem patitur ab illis fluxis ac propemodum exterioribus malis quibus nonnunquam interturbamur.

„ Equidem miror (ajebat *Isocrates*) hoc sibi quemquam per-
„ suasum habere, hominibus constanti animo justitiam pieta-
„ temque colentibus pejorem conditionem quam improbis im-
„ minere, nec esse piis viris, tum a Diis, tum ab ipsis cete-

ris

„ ris hominibus longe majora quam impiis bona expectanda. „ Mea vero hæc fides eſt probis hominibus abunde ſuppetere „ quidquid expetendum eſt, improbis contra nec etiam innoteſcere ullum verum ſuum commodum. Quicumque injuſtitiam juſtitiæ anteponit, in eoque ſummum bonum collocat, „ ſi bonum alienum rapuerit, is mea quidem ſententia haud „ abſimilis eſt piſcibus hamum vorantibus: iis quæ deglutiit „ jucunde ſtatim titillatur improbus, ſed non ita multo poſt „ quam maximis malis irretitur. Hominibus contra pietati „ & juſtitiæ adhærentibus non ſolum tutum eſt præſens tem„ pus, ſed iis præterea in totam reliquam vitam bona ſpes „ merito concipitur. Illud equidem fateor non ſemper con„ tingere, ſed ipſa teſte experientia certum eſt quod contingere „ ſoleat. In quibus autem rebus certe prævideri nequit qualis „ futurus ſit illarum exitus, viri ſapientis eſt eas partes am„ plecti quarum ſolet eſſe major utilitas. Sed nihil magis Ra„ tioni adverſatur, quam eorum opinio, qui quamvis exiſtiment „ juſtitiam in ſe pulchriorem Diiſque acceptiorem eſſe quam „ injuſtitiam, nihilominus ſibi fingunt ita comparatas eſſe hu„ manas res, ut ex improbitate plus hauriatur emolumenti „ quam ex honeſtate. *Orat. de Permutatione.*

§. XI. *Semper virtus præſtat, atque hæc prima eſt Naturalium Legum ſanctio.*

Igitur omnibus hinc inde collatis, ex honeſtate longe uberiores & præſtantiores quam ex improbitate fructus percipiuntur. Atque illud manifeſto apparet divinæ ſapientiæ fuiſſe propoſitum, ut phyſicum & morale malum natura cohærerent, tamquam effectus cum ſua cauſa connectitur; bonum contra phyſicum ſeu hominis felicitas cum morali bono ſive cum virtutis cultu conſociaretur: ita ut ſi primigenia rerum natura in univerſum ſpectetur, quemadmodum ex bona victus ratione bona fovetur valetudo, ſic etiam ex Naturalium Legum cultu publica privataque felicitas promoveatur. Quoniam autem ab ipſo Deo vitii pœnæ virtutiſque præmia conſtituta ſunt, haberi quidem illa poſſunt, ut quædam Naturalium Legum *Sanctio*, ex qua ſanctione Rationis præſcripta non exiguam vim obtinent.

§. XII. *Neque tamen ſufficiens eſt prima hæc ſanctio, quia obſtant multæ exceptiones.*

Fatendum attamen eſt primam hanc Naturalium Legum ſanctionem eam non eſſe, ex qua Rationis præſcripta vim illam auctoritatemque mutuentur, quæ verarum Legum propriæ ſunt. Etenim ſi penitus & enucleate introſpiciatur humanarum rerum natura, quæ ita comparatæ ſunt ut homines alii ab aliis tamquam naturali concatenatione mutuo pendeant,

videbimus profecto generalem illam quam modo dicebamus Regulam non ita ſtabilem & inconcuſſam eſſe, ut multas non patiatur exceptiones, per quas non parum labefactatur hujus primæ Regulæ robur & efficientia.

Bonorum malorumque a natura fortunaque pendentium inæqualis eſt partitio, nec juſtum cujuſque meritum.

1. Ac in univerſum quidem docet nos experientia, ſuam his in terris cujuſque hominis felicitatem non ſemper omnino parem eſſe cum eo probitatis vel nequitiæ gradu, qui in ſingulis hominibus deprehenditur. Atque ſic vegetum corpus, divitiæ, generis nobilitas, liberalis inſtitutio, bonarumque artium peritia, ac alia demum exteriora bona plerumque pendent a multiplici cauſarum varietate, unde inæqualis eſt illorum partitio: quinetiam hæc eadem bona ſæpius evaneſcunt ſupervenientibus cauſis quoſvis homines pariter involventibus. Equidem vitæ felicitas aut infelicitas poſita prorſus non eſt in generis vel divitiarum diſcrimine: nihilominus ſumma egeſtas, turpis bonarum artium ignorantia, denegatis videlicet omnibus ad informandam mentem auxiliis, nimii labores, anxietas animi, corporiſque dolor, veriſſima mala ſunt, quibus ob varios caſus viri probi premuntur non ſecus ac improbi.

Parta ex iniquitate mala ſontes premunt inſonteſque.

2. Præter inæqualem illum bonorum malorumque naturalium partitionem, viri probi non magis quam improbi ab iis malis tuti ſunt, quæ ex malitia gignuntur, vel ex iniquitate, aut per vim vel ambitionem contingunt. Quales ſunt tyrannicæ vexationes, horrida bella, & tot aliæ publicæ privatæque calamitates quibus pariter obruuntur boni malique homines. Sæpe etiam fit ut earum ærumnarum auctores eis quam minime ipſi angantur, tum quia res proſpere cedentes tutos illos a calamitatibus præſtant, tum quia ſic quandoque pertinax eſſe eorumdem perverſitas, ut, nullo ſtimulati conſcientiæ morſu, partis ex ſua nequitia commodis ſecuri fruantur.

Quandoque ob ipſam virtutem vexatio concitatur.

3. Quoniam non ita raro calumniæ ſubjacet innocentia, & vexationi virtus objicitur. In his igitur ſingularibus cauſis in quibus viri probi ſuæ virtutis, ut ita dicam, victimæ fiunt, quænam erit, quæſo, Naturalium Legum vis, quave ratione ſe tuebitur earumdem auctoritas? An quia interiore gaudio afficitur ſibi recte conſcia mens, ea vis honeſtatis erit ut ob eam retinendam patiatur quis non ſolum fortunarum ſuarum & quietæ conditionis, ſed etiam ſuæ famæ atque ipſius vitæ jacturam? Atqui in ejuſmodi difficilibus cauſis ſatis frequenter irretiuntur homines: maximum autem & latiſſime patens

momen-

momentum est in iis partibus quas tunc suscipiunt: hinc enim sua existit hominum societatis felicitas vel infelicitas.

§. XIII. *Non satis est virium in his rationibus quas humana prudentia adhibet, ut dictis malis medeatur.*

Sic vere se res habent. Hinc in universum liquet ex solo Naturalium Legum cultu gigni posse hominum felicitatem, & aliquam in humana societate disciplinam constitui. Illinc contra si vitii virtutisque spectentur soliti & naturales exitus, non ita videtur præstare vitio virtus, ut semper præpolleat ordo in hominum utilitatem servandus.

Inde oritur gravissima quæstio adversus morale nostrum systema. Cujusvis Legis, inquiunt, ea debet esse sanctio, quæ ratione præditum hominem ad obsequium flectat, propter ipsius bonum propriamque utilitatem, est enim humanarum actionum summa motrix utilitas. Quamquam vero qui morali vestro systemati parent (sic enim pergunt contrariæ opinionis fautores) ex eo plus utilitatis in universum percipiant, quam qui eidem non parent; ea tamen non tanta est nec tam certa utilitas, ut per illam in singulis causis sufficienter ea pensentur quæ quis pati cogitur in officiis suis exequendis. Igitur vestro systemati non inest necessaria vis & auctoritas ad eum finem assequendum quem sibi Deus proposuit. Quapropter alia quam vestra statuenda est evidentior, certior, & latius patens veræ Legis sanctio, si quæ presertim Lex a natura sapientissima suam habet originem.

Quæ hic nobis objiciuntur politicæ administrationis periti atque Legislatores pulchre intellexerunt quam vera sint, unde invalidæ sanctionis defectum, quantum in se fuit, supplevere. Itaque Civile Jus promulgarunt Naturali Juri suppetias ferens; sceleri pœnas comminati sunt, suam virtuti posuere mercedem, & tandem judices constituti sunt humanarum actionum. Ac sane novum illud est Justitiæ præsidium, nec quidquam melius excogitare homines potuerunt quo malis mederentur de quibus dictum est. Neque tamen hoc sufficit, & nisi quid aliud addatur, multa ex parte mancum est morale systema.

Nam 1. plurima mala sunt tum a natura tum ab hominum iniquitate parta, quorum omnis humana potestas vel maxime probos viros nequeat immunes præstare. 2. Leges humanæ non semper cum justitia & æquitate consentiunt. 3. Quantumvis justæ sint humanæ Leges, ad omnia non possunt extendi. 4. Quibus exequendarum Legum demandata cura est, ii vel sunt imbecilles, vel imperiti, vel se corruptelæ permittunt. 5. Quantacumque sit Magistratus probitas, multa tamen ejus prudentiam fugiunt: nec enim potest quodvis rescire, nec quod-

vis emendare. 6. Denique inauditum non eſt probos viros non ſemper in ſuo Judice benevolum fautorem, ſed quandoque præpotentem inimicum ſortiri. Quæ igitur ſors erit probitatis, ſi armatam adverſum ſe ipſam manum illam formidet, a qua ſuam defenſionem & præſidium expectabat?

§. XIV. *Haud levia ſunt quæ contra noſtrum ſyſtema objiciuntur.*

Itaque vim ſuam adhuc retinent quæ hic nobis objiciuntur, quorum ſane non leve pondus eſt. Primo namque univerſum divinæ providentiæ conſilium impugnant: Deinde per hæc non parum labefactari poteſt virtutis imperium, ejuſque neceſſaria cum hominis felicitate cohæſio.

Operæ pretium eſt objectam quæſtionem diluere, quæ tum graviſſimum momentum habet, tum omnibus retro ſæculis propoſita fuit. Hæc autem quæſtio quanto in ſe verior & difficilior eſt, tanto probabilior futura videtur ejuſdem enodatio. Quorſum enim Divina Sapientia, quæ tam ſapienter phyſicas res ordinavit, adeo imperfectas obſcuraſque res morales eſſe voluiſſet?

Rurſus itaque naturam hominis, eique deſtinatam ſortem evolvamus, videamuſque annon præſentem vitam alia vita ſubſequatur in qua objectæ quæſtionis ſolutionem inveniamus. quæ hactenus dicta ſunt de iis quos virtus vitiumque naturales exitus habent, jam dimidiam exhibent Naturalium Legum ſanctionem. Inquiramus porro an non aliam ſanctionem poſſimus comperire, integram illam quidem & proprie dictam, quæ in ſuo genere, in ſuo gradu, in ſua duratione modoque omnino poſita ſit in mera Legislatoris voluntate, quæ rurſus ſanctio ea ſit per quam omnia juxta ſummam juſtitiam invicem penſentur, & per quam in omnibus & ſecundum omnia divinæ Leges humanis Legibus antecellant.

CAPUT XIII.

Arguitur animæ immortalitas. *Exiſtit* proprie dicta *Naturalium Legum* Sanctio.

§. I. *Qualis ſit propoſita quæſtio.*

QUÆ modo nobis objecta quæſtio eſt, quamque in hoc capite elucidandam aggredimur, hæc ita ſe habet, ut ſecundum illam totum humanitatis ſyſtema hac præſenti mortalique vita circumſcribatur, nec poſt hanc mortalem vitam alia ſors hominum futura ſit, atque idcirco ad Naturales Leges

ges fanciendas nihil aliud a Divina Sapientia expectandum ſit quam quod his in terris cernitur.

Quod ſi ita ſe habeat, mancæ profecto ſunt Naturales Leges. At vero morale ſyſtema oſtendemus eſſe ſuis omnibus numeris abſolutum, ſi prius nobis hæc ſequentia duo probata ſint. Primo quidem, quæ præſens eſt hominum conditio, initium eſt futuræ alterius conditionis, quæque longius pateat. Deinde certa hæc eſt voluntas Dei, ut quas hominibus agendi Regulas Rationis ope præſcripſit, vim omnem habeant Legibus competentem, eas enim Deus munivit proprie dicta ſanctione.

§. II. *De propoſita quæſtione diſſentiunt ſcriptores. Quibus modis hac in materia dignoſci poſſit voluntas Dei.*

De quibus gravibus certe quæſtionibus inter ſe diſſentiunt ſcriptores. Alii aſſerunt ex ſolo Rationis lumine deduci evidentia inconcuſſaque argumenta, quibus non ſolum conſtat de pœnis atque mercedibus futuræ vitæ deſtinatis, ſed quibus etiam animæ immortalitas arguitur. Alii autem contendunt unam Rationem de propoſita quæſtione conſulentibus incerta & obſcura eſſe omnia, tantumque abeſſe ut per Rationem futuræ vitæ adſit aliqua demonſtratio, ut ne ulla quidem probabilitas appareat. Sed qui alterutro modo ratiocinantur, mihi videntur rectæ ratiocinationis limites egredi. Quæ res hic diſceptatur, quoniam tota poſita eſt in Dei voluntate, hujuſce voluntatis dignoſcendæ certiſſima ratio foret ipſius Dei diſerta hac de re ſignificatio. At nos ſiquidem anguſtiis naturalium cognitionum ſpatiis includimur, diſertam illam Dei ſignificationem omittamus, experiamurque an ex recta Ratione argumenta certa elici poſſint, aut ea ſaltem ita vere conjici per quæ ſatis certo Dei propoſitum innoteſcat. Quod ut præſtemus, hominis naturam præſentemque conditionem iterum iterumque evolvamus; tum duce recta Ratione Dei virtutes, propoſitumque Deo de humano genere conſilium expendamus, ac ita tandem dignoſcere conemur, quinam futuri ſint exitus harum Naturalium Legum quas nobis Deus injunxit.

§. III. *Anima eſt ne immortalis?*

Quod ad hominis naturam attinet, hoc primum inquirendum occurrit, an mors revera ſit ultima exiſtentiæ noſtræ mera, ita ut ſoluto noſtro corpore neceſſe ſit animam quoque noſtram interire; vel utrum anima noſtra ſit immortalis, id eſt, etiamnum ſuperſit ſoluto noſtro corpore?

Atqui animæ immortalitas non ſolum in ſe ipſa nihil habet impoſſibile, ſed hanc animæ immortalitatem Ratio conjicit omnino veriſimilibus cauſis innixa.

I. Ar-

I. Argumentum. *A natura corporis omnino diversa videntur natura mentis.*

Quibus peritissimis Philosophis nostra quæstio agitata est, ii animam a corpore omnino secernunt, utpote quorum natura prorsus diversa sit: Primum enim animæ facultates, quales sunt intellectus, voluntas, libertas, & quæcumque ex iis animæ facultatibus oriuntur, nulla intelliguntur similitudine accedere ad extensionem, ad figuram, ad motum, quæ omnia materiæ propria sunt. Deinde quia substantiam extensam intelligimus ut mere passivam, substantiæ extensæ dos illa passiva prorsus repugnare videtur cum interiore illa adeoque actuosa facultate, quæ cogitantis substantiæ propria est. Corpus ex se ipso non movetur, at vero mens suorum motuum in se ipsa continet originem. Menti scilicet inest actio, cogitatio, voluntas; per eam movetur corpus; hæc suas actiones vertit quocumque libitum est, sistit suum iter vel ulterius progreditur, aut etiam regreditur. 3. Quæ in nobis substantia cogitans est, aliquid simplex est, unicum indivisumque; siquidem omnia nostra cogitata omnesque nostras perceptiones tamquam in unum coadunat; per mentem enim concipiuntur, sentiuntur, atque inter se conferuntur, quæ omnia præstari nequeunt a natura pluribus partibus constante.

§. IV. *Quapropter soluto corpore non sequitur anima necessarius interitus.*

Igitur nostræ mentis videtur esse peculiaris natura, quæ ab aliis corporeis crassisque substantiis omnino diversa sit, quam vere dixeris meram esse intelligentiam, & aliquo modo supremæ naturæ participem, in quam sententiam sic apprime *Tullius*. „ Animorum nulla in terris origo inveniri potest:
„ nihil enim est in animis mixtum atque concretum, aut quod
„ ex terra natum atque fictum esse videatur; nihil ne aut hu-
„ midum quidem aut flabile aut igneum. His enim in natu-
„ ris nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis
„ habeat; quod & præterita teneat & futura provideat &
„ complecti possit præsentia: quæ sola divina sunt; nec inve-
„ niuntur unquam, unde ad hominem venire possint, nisi a
„ Deo. Singularis est igitur quædam natura atque vis animi,
„ sejuncta ab his usitatis notisque naturis. Ita quidquid est
„ illud, quod sentit, quod sapit, quod vivit, quod viget,
„ cæleste & divinum, ob eamque rem æternum sit necesse
„ est. *Cic. Tuscul. Disput. Lib. I. Cap. 27.*

Ex

Ex quibus merito *Tullius* infert immortalem animam esse. Namque anima & corpus si duo sint omnino inter se diversa, sublato uno minime necesse est tolli & alterum; nihilque obstat quominus anima perstet, quamquam in quibus degebat caducæ ædes diruantur.

§. V. *Solvitur objectum.*

Sin objicias non sic nobis compertam esse interiorem substantiarum naturam, ut recte negemus concretam cum aliqua extensa materia mentem seu cogitationem adglutinari per Deum potuisse: Respondeo, non aliud attamen de rebus judicium ferri posse, quam quod cum ipsa rerum apparentia atque cum ideis nostris consentit; alioquin incertum foret in scientiis quidquid evidentissima demonstratione non innitere-tur, atque sic absurdæ Pyrrhoniorum opinioni quodam modo assentiremur. Verum in hoc nostro argumento id unum Ratio postulat, ut accurate secernantur, quæ dubia, quæ certa, quæ probabilia sunt, quoniam autem quidquid nobis de extensa materia compertum est, nullam habet cum nostræ mentis facultatibus affinitatem, sed contra substantiæ extensæ & substantiæ cogitantis videntur esse dissociabiles qualitates; si quis afferat esse omnino probabile, quæ pars nostri cogitans est a natura corporea necessario diversam esse, is certe divinam potentiam non coarctat, sed Rationis lucem sequitur.

§. VI. *Confirmatur superius argumentum, quoniam in natura nihil in nihilum recidit.*

Sed quæcumque sit animæ natura, atque si etiam, nullo licet indicio suffragante, corporea fingatur esse anima, minime tamen exinde posset colligi, intereunte corpore animam pariter necessario interire. Neque enim quidquam videmus quod in nihilum proprie recidat, corpusque ipsum, quantumvis anima sit longe deterius, non tamen per ipsam mortem ad nihilum redigitur. Corporis quidem partium magna fit per mortem corruptio; nihilominus corporeæ substantiæ eadem semper natura remanet, nec ei quid aliud contingit quam formæ immutatio, aliusque partium contextus. Quam ob causam igitur anima in nihilum recideret? Concedam, si vis, fore ut animæ superveniat non levis mutatio, erit namque vinculis libera quibus corpori adligabatur, nec ulterius simul operabitur cum corpore. Sed an inde consequens est animam non subsistere segregatam a corpore, vel an ideo præcipua sua facultate, nimirum intelligentia spoliabitur? Non hæ profecto futuræ videntur animæ vices, nec ex interitu corporis sequitur interitus animæ.

Quapropter interior animæ natura etiamsi non esset dijudicatu possibilis, attamen qui ex interitu corporis necessarium col-

colligeret interitum animæ, is rectæ ratiocinationis limites prætergrederetur, & consequentias deduceret ultra id quod per ipsam rem exhibetur. Itaque semper eo quæstio redit, vultne Deus animam ad nihilum redigere, vel eam servare? Equidem per illa quæ de animæ natura nobis innotescunt, non inducimur ad credendum cum corpore animam interire: sed si insuper animæ præstantiam contemplemur, ex hac animæ præstantia non sine gravi causa conjicietur ejusdem immortalitas.

§. VII. II. Argumentum. *Animæ præstantia.*

Ecquis probabiliter censeat præditam intellectu naturam, quam penes est tot vera dignoscere, tot operta retegere, de rebus innumeris ratiocinari; quæ rerum illarum inter se accommodationem callet, convenientiam & pulchritudinem, quæ ad suum conditorem Deum assurgit, ejus opera & consilia contemplatur scrutaturque, seque ipsam evehit supra res sub sensum cadentes, rerumque corporis expertium divinarumque cognitionem assequitur, & ad præclarissimas virtutes idonea est; quis, inquam, probabiliter censeat hujusmodi naturam tot egregiis facultatibus instructam adeoque brutis animantibus antecellentem in hoc brevissimum vitæ spatium tantummodo conditam esse? Longe aliter sensere Veteres Philosophi, eosque acriter perculit quæ dicta est nobis animæ præstantia. „ Quid multa? Sic mihi persuasi, sic sentio, cum „ tanta celeritas animorum sit, tanta memoria præterito- „ rum, futurorumque prudentia, tot artes, tantæ scientiæ, „ tot inventa, non posse eam naturam, quæ res eas conti- „ neat, esse mortalem. *Cic. De Senect. Cap.* 21.

§. VIII. *Argumenta nostra confirmantur ex eo quod nostræ facultates possint semper magis magisque perfici.*

Ea est insuper humanæ mentis natura, ut ulterius semper progredi suasque valeat magis magisque facultates perficere. Cognitiones autem nostræ quamvis jam nunc certis sint limitibus circumscriptæ, nihilominus si cogitionum ratio habeatur quas possumus comparare, vel ea spectentur quæ possumus adinvenire, aut etiam attendantur illa, quæ in hominibus possibilia sunt, judicii prudentiæ, virtutisque incrementa, horum omnium limites nullos deprehendimus, quoniam in his semper possunt homines novum aliquem perfectionis & maturitatis gradum assequi. Quinetiam mors homines occupat, cum adhuc imperfecti sunt eorum progressus, atque in eo essent ut longe ulterius progrederentur. „ Quis existimet, „ ait *Spectator Anglus*, humanam mentem tot perfectionibus, „ innumerisque virtutibus & cognitionibus comparandis ido- „ neam fere ab ortu suo ad nihilum redigendam esse? An

„ pu-

„ putabimus humanæ menti has dotes inditas quæ nullum u-
„ ſum habituræ forent, nihilque in illis concedendis fuiſſe
„ conditori propoſitum? Brutum animal ſibi deſtinatum per-
„ fectionis gradum aſſequitur ultra quem nequit progredi,
„ ſed pauciſſimis annis qualitates omnes adipiſcitur naturæ
„ ſuæ accommodatas, quibus partis qualitatibus, etiamſi
„ decies centena annorum millia viveret, idem propemodum
„ eſſet ac nunc eſt. Itaque mentem humanam arbitrarer ſen-
„ ſim atteri, tum derepente interire, ſi modo mens humana
„ brutorum inſtar anguſtis eſſet limitibus circumſcripta, at-
„ que intra definitum quoddam tempus ejus facultates ita
„ perficerentur, ut ulterius nequeat perfici. At vero credi-
„ bile non eſt cogitantem naturam, ſingulisque diebus alias
„ aliaſque perfectiones aſſequentem, poſtquam ſui Condito-
„ ris opera cœpit contemplari, ejuſque infinitam ſapien-
„ tiam, benignitatem, poteſtatemque aliquantulum digno-
„ vit, ſtatim a primis initiis interire, & vixdum inchoatis
„ ſuis diſquiſitionibus (a)

§. XI. *Solvitur objectum.*

Equidem plerique homines brutorum animalium vitam quodammodo ſectantur, de ſuis facultatibus perficiendis minime ſolliciti. Sed licet complures ultro degeneres fiant, id nulla ratione iis nocet, qui naturæ ſuæ dignitatem generoſius tuentur, nec minus certa ſunt quæcumque de animæ præſtantia diſputavimus. Res enim ut recte dijudicentur in ſe ipſis ſpectandæ ſunt, & in ſuo maximæ perfectionis ſtatu.

§. X. III. Argumentum. *Noſtræ mentis indoles, & innata nobis deſideria ejuſdem humanæ mentis æternitatem arguunt.*

Ideo certe futura ſponte proſpicimus. eaque etiam putamus noſtra intereſſe quæ nobis extinctis contingent; ideo noſtrum nomen noſtramque memoriam avemus æternare, & judicium ...ramus poſteritatis, quia interiore ſenſu nobis innoteſcunt, ... noſtræ naturæ dignitas, & nobis deſtinatæ ſortis magnitu-...o. Cujuſmodi ſenſus non ex decepto noſtri ipſorum amore, ...c ex præjudicata opinione proficiſcitur. Æternitatis ſpes ...ſideriumque ab ipſa natura noſtris mentibus impreſſa ſunt. ...uæ ſpes, quod deſiderium, ita ex ſe ipſis conſentiunt cum ...atione, ita utilia ſunt, tamque arcte cum humanitatis ſy...ſmate cohærent, ut inde futura poſt hanc vitam alia vita ...nnino probabiliter colligatur, Quantumcumque ſit æternita-...s ex ſe ipſo deſiderium, nihil in dies augeſcit, prout no-...ſtram Rationem diligentius perficimus, magiſque in veritatis ...ognitione & cultu virtutis progredimur. Æternitatis autem in-

(a) *Spect. Ang. Tom. II. Serm. 18.*

interior ſenſus ille & ſpes illa nobiliſſimarum, fortiſſimarum, & ſocietati utiliſſimarum actionum fiunt origo; eoque noſtrarum actionum ſublato principio, omnia hominum propoſita neceſſe eſt levia, ignobilia, & abjecta eſſe.

Ex quibus omnibus manifeſtum apparet inter humanam mentem ejuſdemque mentis æternitatem tanquam naturabilem convenientiam & accommodationem eſſe. Neque enim homines eludendo ſumma Dei ſapientia propoſitum ſibi finem aſſequitur, nec fictitium principium eſſe poteſt æternitaris opinio, quæ cum Ratione adeo conſentit, adeo neceſſaria eſt, cujus nonniſi ſaluberrimi ſunt exitus, per quam ſupra ſeipſum evehitur homo, maximas res aggreditur, atque graviſſima pericula, & maxime virtuti obſtantia ſuperat. Graphice depingit *Cicero* quanto calcari æternitatis ſpes deſideriumque homines omni ævo ſtimulaverit ad id quodcumque magnum & egregium eſt. „ Nemo unquam ſine magna ſpe im-
„ mortalitatis ſe pro patria offerret ad mortem. Licuit eſſe
„ otioſo Themiſtocli; licuit Epaminondæ; licuit, ne & ve-
„ tera & externa quæram, mihi: ſed neſcio quo modo inhæ-
„ ret in mentibus quaſi ſæculorum quoddam augurium futu-
„ rorum, idque in maximis ingeniis altiſſimiſque animis exi-
„ ſtit maxime, & apparet facillime. Quo quidem dempto,
„ quis tam eſſet amens, qui ſemper in laboribus & pericu-
„ lis viveret? *Tuſculan. Quæſt. Lib. I. Cap.* 15.

Quapropter eo omnia conſpirant, ut deleto corpori animam putèmus ſupereſſe. Etenim quæ nobis de noſtræ mentis natura comperta ſunt; ejus præſtantia facultateſque, quæ ſemper poſſunt magis magiſque perfici; tum mentis habitus ille quo ſupra mortalem hanc vitam elati æternitatem innato ſenſu affectamus; hæc omnia, inquam, haud leves profecto conjecturæ, ſed genuina ſigna ſunt, eam revera eſſe Conditoris Dei voluntatem, ut hominum æterna ſit mens.

§. XI. *Naturalium Legum ſanctio manifeſta fiet in vita futura.*

Ad præcipuam noſtram quæſtionem, ſcilicet Naturalium Legum ſanctionem probandam non parum confert in luce poſita noſtræ mentis immortalitas, per quam immortalitatem jam partim ſolvuntur quæ noſtræ ſententiæ adverſantur objecta. Etenim ſi ſoluto corpore mens adhuc exiſtat, nihil impedit quominus id quod in præſenti vita Naturalium Legum ſanctioni deeſt, in futura vita ſuppleatur pro Legislatoris Dei arbitrio.

Explorata nobis eſt pars hominis *phyſica*, unde non exiguum adjumentum adeſt ad illud quod inveſtigatur inveniendum.

dum. Expendamus jam *moralem* partem hominis, five hominem intueamur, prout eſt ad ſequendam Regulam habilis, & in ſuis actionibus cognitionem delectumque adhibens; tum deinde ad ipſum Conditorem Deum aſſurgentes videamus annon poſſint comperiri nova argumenta, ex quibus longe probabilius quam ex iis quæ ſuperius diſputata ſunt, tum futura vita, tum huic futuræ vitæ demandata premia vel aſſignatæ pœnæ conjiciantur.

Sed in hunc locum revocanda neceſſario plura ſunt quæ paſſim in hoc volumine diſputata fuere; eſt enim eorum omnium colligenda ſumma: quoniam ſi vera demonſtretur eſſe quam aggredimur probandam quæſtionem, exinde totum abſolvetur noſtrum ſyſtema. Atque ſic pictores imitabimur, qui ſingulas quidem ſuarum *tabellarum partes* ſeorſim tractant, tum omnes *deinde* ſimul retractando connectunt, ut hinc pariatur concentus, & unum ac totum quid conficiatur.

§. XII. *Primum Argumentum deductum ex natura hominis moraliter ſpectati.*

Igitur homo, ut jam intelleximus, Ratione & Libertate præditus eſt, juſtum honeſtumque ab injuſto & turpi ſecernit, ipſe ſibi eorum conſcius eſt quæ bona vel mala ſunt, ſuo ſe Conditori novit obnoxium eſſe, natumque quibuſdam officiis exequendis. Hominis præclariſſima ornamenta ſunt Ratio & Virtus. Hominis jubente Deo magnum hoc opus, hic labor eſt, ut in cultu Rationis Virtutiſque ſine intermiſſione progrediatur, lucroque apponat quaſcumque nanciſcitur occaſiones colendæ honeſtatis, informandæ ſuæ mentis, rerumque objectarum expendendarum. In quibus laudandis ſane officiis quo ſæpius homines exercentur, & in iis colendis ipſa exercitatione confirmantur, eo magis ſui Conditoris propoſita exequuntur, dignoſque ſe præbeant quibus exiſtentiam Deus conceſſerit. Cujuſmodi homines recte intelligunt ab ipſis ſuarum actionum rationem merito exigi, ſeque ipſos probant vel damnant, prout vel bene vel male ſe geſſerunt. Ex quibus omnibus manifeſtum prorſus eſt non eſſe cenſendos homines inter naturas mere *phyſicas*, qualia ſunt cetera animalia; ſed contra liquet homines morali genere contineri, unde ſublimior natura illorum eſt, & in fines longe diverſos comparata. Nec enim veriſimile eſt humanam mentem, cujus in ſingulos dies augetur ſapientia virtuſque, ad interitum vergere, vel ab ipſo Deo mentis lucem extingui, quo tempore ſplendidior eſt. Igitur multo ſatius eſt exiſtimare facultatum noſtrarum uſui ſuam in altera vita mercedem pœnamve irrogandam eſſe, quarum certe facultatum a nobis rationem

is exiget a quo illas accepimus, & merita nostra pensabit. Sed quoniam hoc de nostris actionibus Dei Judicium non satis in his terris sufficienter manifestatur, profecto autumandum est initum Conditori Deo de hominibus consilium ultra metas extendi hujus præsentis vitæ.

§. XIII. *Alterum argumentum deductum ex Dei perfectionibus*.

Jam ab homine ad ipsum Deum assurgamus: sic enim magis ac magis compertum habebimus, illud quod dicimus revera Deo propositum esse.

Si quemadmodum superius demonstratum est, ea sit Dei voluntas, homines rectæ Rationi obsequi, juxta inditas sibi facultates conditionemque in qua versantur; ea certe Dei voluntas alia non potest esse quam verissima, certissima, & omnino diserta. Hæc enim illius voluntas est a quo omnia condita sunt, cui subjacent omnia, qui omnibus providet. Hæc iterum illius voluntas est, qui summe potens est, summe sapiens & summe bonus; qui sibi semper propositos habet præstantissimos fines, sive se ipsum, sive res creatas respiciat, unde illud ab ipso proculdubio constituitur quidquid juxta Rationis præscripta rerumque naturam & conditionem necessarium est, ut consilia sua exequatur. Quorum principiorum veritatem nemo sanus possit inficiari. Sed quid ex iis consequatur videndum est.

1. Si fuerit hoc divinæ sapientiæ proprium, ut hominibus Leges revera præscriberentur, ejusdem divinæ sapientiæ officium est, ut hæ Leges necessariis causis innitantur, ob quas naturæ intellectu, Ratione, & libertate præditæ semper teneantur præscriptis Legibus sese accommodare. Alioquin vel Deus certo & vere non vult Leges illas servari, vel non servantur ob deficientem in Deo potestatem aut sapientiam.

2. Si fuerit illa Dei benignitas, ut homines noluerit fortuito vitam degere, suarum cupiditatum ludibrio permissos; si Rationis lumen eis concesserit ne a recta via declinarent; ex eadem Dei benignitate consequens est, ut stabilis & perfecta felicitas eis competat, quorum Dux Rationis lumen fuerit.

3. Deinde docet nos Ratio ordinis amantissimam eam naturam esse, quæ omnipotens, summe sapiens, & summe benigna est, ob quam omnipotentiam, summam sapientiam, & summam benignitatem jussit ordinem quoque vigere inter res creatas intellectu & libertate præditas, unde etiam Leges eis præscripsit. Quibus de causis Deus ordinem moralem constituit, ob easdem cultum fovet ejusdem ordinis. Igitur Deum

decet

decet tum ob suam gloriam, tum qua iis delectatur quæ recta sunt, ut in aperto positum sit discrimen divinitus constitutum inter fautores ordinis ejusque violatores. Nec de servando ordine potest Deus securus esse; namque tum ob suas perfectiones, tum ob sui ipsius amorem suis Legibus vim omnem & auctoritatem necessariam impertitur quo colantur, unde hominibus in altera vita premia vel coercitiones proponi debuerunt, non solum ut spe allecti vel metu deterriti hanc præsentem vitam, quantum fieri potest, juxta rectum ordinem exigant, verum etiam ut in futura vita Conditor hominum Deus proposita sua exequatur pro sua æquitate atque sapientia, rebus omnibus ad primigenium ordinem revocatis.

4. Sed ex nostro principio alia plura consequuntur. Quoniam enim Deus amantissimus est ordinis a se ipso in *morali* mundo constituti, hominibus illis certissime annuit, qui firmo sinceroque animo huic ordini adhærescentes sese conantur Deo acceptos præstare, ejus pro virili parte consilia exequendo; quorum contraria est agendi ratio, illos necessario Deus improbat damnatque (*a*): alii enim amicos Dei, ut ita dicam se exhibent; alii se illius inimicos profitentur. Sed quos Deus probat, illos suo prosequitur amore suaque benevolentia; quos autem improbat, eisdem non potest favere. Quæ cum ita sint, quam habemus causam credendi, tum amicos Dei, tum inimicos nullo interjecto discrimine parem conditionem sortituros esse? Nonne multo potiori Jure censebimus aliquando denique Deum summe justum in aperto differentiam collocaturum quam ipse statuit virtutem inter vitiumque, eosque tandem præstiturum omnino felices quos diligit, utpote ipsius voluntati addictos, improbis autem meritas pœnas irrogaturum?

§. XIV. *Deus Naturalium Legum sanctionem ipse constituit.*

Sic se habent Dei consilia, eique propositi fines, quantum ex accuratissima divinarum perfectionum contemplatione rantæ rei cognitionem valemus assequi. Etenim si sua tandem virtuti merces non staret, & sua vitio pœna, ratione quidem certissima, expleta, universa, & ad cujusque probitatem vel nequitiam accommodata, jam Naturales Leges eæ non essent, quæ constitui debuerant a summo Legislatore, cujus providentia, sapientia, potestas, & benignitas nullis finibus circumscribuntur. Jam Leges illæ præcipua sua vi destitu-

(a) Vid. *Part. II. Cap.* 10. §. 7.

ſtitutæ non aliam quam ſimplicis ſuaſionis auctoritatem obtinerent. Jam a fundamentis quateretur humanitatis ſyſtema, juxta quod homines ideo facultatibus ſuis utuntur, ut felicitatem aſſequantur. Ac uno verbo, niſi in altera vita virtuti ſua merces & vitio ſua pœna parta ſit, in morali ſyſtemate defectus occurrit ab hominis natura, ab humanæ ſocietatis ſtatu, & ab ipſis moralibus Dei perfectionibus non leviter abhorrens.

Longe aliter ſe res habet, ſi futuram vitam ſtatuamus. Sic enim morale ſyſtema firmum deprehenditur, cohærens definitumque, ita ut nihil ſit quod ulterius deſideres. Qua ratione nihil Deus illorum omittit quibus homines impelluntur ad rectam vitam inſtituendam, firmiſſimiſque fundamentis innituntur Naturales Leges, quibus jam nihil deeſt, ut graviſſimis de cauſis homines ad exequendum ſuum officium obſtringantur.

Quam ſanciendarum Naturalium Legum rationem debemus exiſtimare ceteris quibuſvis rationibus antepoſitam fuiſſe, quia in ſe optima & pulcherrima, atque Deo digniſſima eſt, nec aliam novimus quæ ita ſit hominis naturæ, conditioni, & neceſſitatibus accommodata.

§. XV. *Naturalium Legum in futura vita ſanctio arguitur vel per ipſa objecta ex præſenti rerum ſtatu deducta.*

Hæc autem integra Naturalium Legum ſanctio, variis accommodata probitatis, & nequitiæ gradibus, ſi poſſet in his terris ſufficienter deprehendi, ſupervacaneum certe foret deductum ex altera vita argumentum, in qua jam non eſſet quærenda Dei propoſitorum ſolutio. Sed ſuperius intellectum eſt, etiamſi hinc ipſa rerum natura faveat, illinc adſint varia hominum inſtituta, non tamen omni ex parte ſuam in hac vita debitam vitio pœnam, ſuamque virtuti mercedem poſitam eſſe. Teſtem Hiſtoriam, teſtem conſule experientiam, & conſtituto ordini obſtare cernes quam plurima. At ſi altera vita ſtatuatur, jam omnis ſolvitur quæſtio; elucidantur, ordinanturque omnia; humanitatis ſyſtema firmum, ſibique ipſi cohærens & accommodatum eſt: in aperto Dei ſapientia ponitur, omniaque ſupplementa, omneſque neceſſarias compenſationes invenimus ad illud emendandum quidquid in hac mortali vita mancum eſt, inconcuſſoque columine virtus adnititur, quoniam ex hujuſmodi conſtituto ordine viri probi rerum quantumvis arduarum vel obeundarum vel ferendarum præpotentem cauſam nanciſcuntur.

Quæ hic ſtatuimus, ſi ex mera conjectura ortum ducerent, ha-

haberi quidem illa possent ut figmentum minus ad veritatem accedens, quam explicando nostro systemati accommodatum. Sed nostra sententia, ut jam probatum est, ipsa nititur hominis natura atque præstantia, necnon ingenito nobis illo sensu quo supra vitam præsentem evehimur; fundatur etiam in morali parte hominis, prout præscriptam Regulam sequi, suarumque actionum rationem tenetur reddere. Quibus si addas opinione nostra virtutem fulciri, totumque perfici Naturalium Legum systema, profecto necesse habebis confiteri earumdem Naturalium Legum in futura vita sanctionem non minus verisimilem, quam eximiam & utilem esse.

§. XVI. *Futura vita omnibus propemodum gentibus credita.*

Inde fit ut futuræ vitæ opinio omnibus temporibus & apud omnes gentes plus minusve recepta sit, prout homines plus minusve Rationem suam excoluerunt, vel proximius ad rerum originem accessere. Inter Ethnicos eamdem, quæ nostra est, & eisdem de causis sapientissimorum virorum fidem extitisse, tum ex historicis monumentis, tum ex luculentissimis Philosophorum testimoniis in promptu nobis est demonstrare. Sed hic satis esto advertere, quæ aliis scriptoribus de hoc argumento Philosophorum testimonia collecta sunt ad firmandam nostræ opinionis veritatem multum quidem prodesse; siquidem ex his testimoniis dignoscuntur vel nunquam penitus interlita primigeniæ fidei vestigia, vel Naturæ atque Rationis elata vox, aut utrumque simul, unde nostris ratiocinationibus non parum accedit ponderis.

C A P U T XIV.

Quæ modo protulimus argumenta eam habent Verisimilitudinem, *eam* Convenientiam, *ut abunde sufficiant ad stabiliendam nostram fidem, nostramque agendi rationem dirigendam.*

§. I. *Naturalium Legum sanctionem sufficienter probavimus.*

HActenus mentis immortalitatem, quæstionem certe summopere momentosam, necnon dedicatum in futura vita suum virtuti premium, suamque nequitiæ demandatam pœnam expendimus, quantum hæc omnia naturali lumine possumus assequi. Prolati cujusvis in has quæstiones argumenti suum proculdubio peculiare robur est; & hæc singula argumenta alterum alterius opem sortita, atque sic per suam conjunctionem validiora, intimam certe persuasionem inducere de-

debent in animum attentum & præjudicatarum opinionum immunem, viderique debent sufficientia ad Naturalium Legum stabiliendam auctoritatem sanctionemque, quæ auctoritas & sanctio tam late patent, quam necesse est ad objecta quævis solvenda.

§. II. *Objicitur nonnisi* meram convenientiam *nostris argumentis contineri. Cui objecto in universum respondetur.*

Sin dicas omnia nostra de proposita quæstione ratiocinia probabilibus tantum conjecturis niti, nec iis aliud quidquam vere contineri nisi *qualemcumque convenientiam*, unde nostra argumenta longe distant a *demonstratione*; fatebor equidem non hic omnimodam evidentiam deprehendi: sed nostrorum argumentorum tanta est verisimilitudo, & firmata tam gravibus causis convenientia: ut nostra opinio adversæ opinioni longe debeat antecellere, & juxta illam instituenda sit nobis vitæ ratio.

Etenim mirum in modum incerti vagaremur ineundarum partium nescii, si non aliter ad agendum quam per evidentia argumenta impelleremur. Sæpissime fit ut quarum rerum natura evidentiam non admittit; in iis sufficere debeant probabiles multæ conjecturæ, quibus raro decipimur, si tamen inter se conjungantur comparenturque, & sedulo explorentur. Itaque in physicis rebus, in arte medica, in Critica, in Historia, in publica administratione, in mercatura, atque fere in omnibus quæ hac in vita geruntur, vir prudens has vel illas partes amplectitur variis causis impulsus, quas mature dijudicatas contrariis causis superiores putat esse.

§. III. *Quid sit* ratio convenientiæ.

Quo melius intelligatur quam vera sit hæc nostra ratiocinandi ratio, abs re non erit statim elucidare quid sit *convenientiæ ratio*; tum deinde investigabimus quo universo principio fundetur deducta ex convenientiæ ratione nostra ratiocinatio, & in quo potissimum sita sit ejus vis, si quando Naturali Juri accommodatur. Sic enim vere innotescet quale quantumque sit argumentorum nostrorum pondus, & quousque in agendo sequenda sit nobis illorum auctoritas.

Convenientiæ Ratio *est ratio deducta ex necessitate rem quamdam ut certam admittendi, ad perfectionem systematis alioquin utilis, veri sibique coherentis, quod systema, licet nulla de causa dici possit gravi aliquo defectu laborare; nihilominus mancum esset, nisi dicta convenientiæ ratio admitteretur.* (Vid. *sup. Cap.* VIII. §. 2.)

§. 2.) Cui definitioni illustrandæ sequens exemplum adhibeamus. Offert se nostris oculis ingens superbumque palatium miro omnium inter se partium ordine, junctura, commensuraque undequaque absolutum, in quo ædificando architectonices servatæ sunt regulæ illæ omnes unde constat ædium firmices, salubritas, commodus usus, & pulchritudo. Uno verbo quascumque dicti palatii partes intuemur, peritissimum architectum indicant. Nonne merito censebimus quæ non videmus fundamenta æqualiter tamen firma esse, & ponderi apta quod sustinent? An in re tanti momenti, fundamentis scilicet, hallucinatum architectum censebimus? Nemo certe conjiciet hujusmodi rem neutiquam verisimilem, nisi adsint illi certissima argumenta, aut ipse suis oculis viderit non esse posita palatii fundamenta. Quis enim sanus, quoniam palatii fundamentis destituti possibilitatem in suo tantum intellectu existentem percipit, cum aliquo facta sponsione contendat, suppositis fundamentis superjectum non esse, si quod videt palatium?

§. IV. *Nostra ratiocinationis generale fundamentum.*

Sic se habet *Convenientia Ratio*. In qua ratiocinandi methodo illud generaliter præcipuum est, quod non ea tantum sint spectanda, quæ possibilia, sed & quæ probabilia sunt. Cujus autem rei veritas ex se parum innotescit, per genuinam suam cum aliis veritatibus conjunctionem fit verisimilis. Qua de causa Physici de comperta veritate non dubitant, si quando eam hypothesim adinvenerunt per quam feliciter explicantur omnia phœnomena; nec in Historia quidam eventus in dubium revocatur, licet non ita perspicuus, quoties hoc eventu tanquam unico fundamento & cardine volvuntur alii plures eventus certissimi. Quo probabilitatis principio partim nititur moralis certitudo, cujus tam frequens usus est non tantum in plerisque scientiis, verum etiam in ipsa vivendi ratione instituenda, necnon in iis rebus quæ maximam continent privatorum & familiarum ac universæ societatis utilitatem.

§. V. *Ubi de Jure Naturali agitur, potentissima est co[illegible] ratio.*

Sed hæc ratiocinandi & judicandi ratio si tam sæp[illegible] rebus humanis usurpetur, atque in universum fund[illegible] principio, longe adhuc certior est, si quando de operi[illegible] instituitur disputatio, & indaganda ac dijudicanda [illegible] Deo consilia, & propositi fines. Etenim universus orb[illegible]

ſingulæ partes quibus conſtat, necnon ſingulariter ipſius hominis & humanæ ſocietatis ſyſtema opus ſunt infinitæ intelligentiæ. Nihil fortuito editum eſt, nihilque hoc in orbe ex ceca, vel levi aut impotente cauſa pendet; ſed ea quæ facta ſunt omnia computavit & dimenſa eſt altiſſima Conditoris ſapientia. Igitur judicandum omnino eſt in perficiendo humanitatis ſyſtemate nihil quod eſſet neceſſarium a conditore prætermiſſum fuiſſe, ſed potius ſyſtema illud ſuis omnibus numeris abſolutum eſſe, quo finis obtineretur Deo propoſitus, nec enim Deus ſibi ipſe adverſatur. Certe ſi neceſſariis partibus adhibendis curam impendit peritus architectus, quamquam errori obnoxius, utpote qui ſit homo, quanto magis eandem curam debemus exiſtimare adhibitam fuiſſe a natura ſumme intelligente?

§. VI. *Convenientiæ ratio plures habet gradus. Quomodo hi gradus dignoſcantur.*

Ex iis quæ dicta ſunt intelligitur convenientiæ rationem non ſemper æqualis eſſe ponderis, ſed ejus auctoritatem plus minuſve validam eſſe, prout validiori vel imbecilliori neceſſitate fundatur. Atque ut in hanc rem Regulæ quædam ſtatuantur, in univerſum dici poteſt, 1. Quo Dei Conditoris propoſita & conſilia ſunt notiora; 2. Quo magis certam habemus ejus ſapientiam poteſtatemque; 3. Quo magis ſapientia & poteſtas illa perfectæ ſint; 4. Quo noſtro ſyſtemati adverſata opinio pluribus & incommodis & tricis laborat, & magis ac magis in abſurdam vertitur ſententiam, eo magis urgent nos quæ ex enumeratis omnibus fluunt conſequentiæ; nec enim jam aliquid ſupereſt per quod earum conſequentiarum poſſit vis adæquari, unde illarum veritati per rectam Rationem cogimur aſſentiri.

§. VII. *Quæ ſtatuimus principia noſtro argumento accommodantur.*

Quæ ſtatuimus principia, ſic apprime, ſic abſolute argumento noſtro accommodantur, ut convenientiæ rationi nequeat major vis, nec clarior lux accedere. Quam rem ſi velimus enucleatius oſtendere, profecto actum agamus, nam ipſa ſe manifeſtam exhibet, & de illa in ſuperioribus capitibus ſatis ſuperque diſputatum eſt. Id unum advertamus, convenientiæ ſcilicet rationi de admittenda poſt hanc vitam Naturalium Legum ſanctione tantam adeoque urgentem neceſſitatem ineſſe, ut ſecluſa illa ſanctione humanitatis ſyſtema caliginoſum atque intricatiſſimum evadat, & niſi omnino abſurdum de-

deprehendatur, non tamen ab abſurdo multum diſtet. Rurſus ſecluſa illa ſanctione Divinum de hominibus conſilium ænigma fiet ſolutionem nullam admittens, nihilque poterit explicari. Nulla tamen prætendi cauſa poteſt ob quam toties laudata Naturalium Legum ſanctio in ſyſtemate deſit, quod ad ceteras partes attinet, tam eximio, tam utili, adeoque ſecum cohærente.

§. VIII. *Comparantur inter ſe oppoſita duo ſyſtemata.*

Jam utriuſque ſyſtematis comparationem ineamus, videamuſque utrum ſit ordini conformius, naturæ conditionique hominis convenientius; ac uno verbo utrum ſit Rationi magis conſentaneum & dignum Deo.

Ex altera parte ſic ſe habet noſtrum ſyſtema. Rerum creatarum ac ſingulariter hominum & humanæ ſocietatis perfectio atque felicitas Conditori Deo propoſitæ ſunt. Quapropter hominibus intelligentiam & libertatem indulſit, facultatemque indidit dignoſcendæ ſuæ ſortis, necnon comperiendæ & ſequendæ viæ per quam unam deſtinatum ſibi finem poſſunt aſſequi, ejuſque ſtrictiſſimam obligationem impoſuit hujus viæ jugiter inſiſtendæ, juſſitque ne unquam a Ratione declinarent, ſed per ejus præviam lucem perpetuo dirigerentur. Atque quo melius ſe gerant homines, eis Deus inſevit neceſſarios omnes ſenſus & omnia principia, quæ recte vivendi certiſſima regula ſunt. Quæ principia ſive regulæ, quoniam ortum habent a natura potentiſſima, ſapientiſſima atque optima, ideo veræ Legis omnimodam vim & indolem referunt. Hæc autem Lex jam in hac vita vel probos beata mercede, vel improbos pœnis coercet. Sed quoniam non erat ſufficiens hæc prima Legum ſanctio, Deus quo ſapientiſſimum optimumque conſilium ſuum abſolveret, hominibuſque in quavis conditione conſtitutis ſufficientes agendi cauſas, & ad agendum neceſſariam opem præberet, Deus, inquam, inſuper conſtituit proprie dictam Naturalium Legum ſanctionem, quæ in vita futura aperte ſe prodet. Summus namque Deus ille attentis oculis hominum vitam circumpiſcit, cujus ab eis rationem exiget, proboſque & improbos, quemque pro ſuo probitatis vel nequitiæ gradu, aut meritis premiis donabit, aut juſtis pœnis afficiet.

Contra ſic ſe habet adverſum ſyſtema. Hac præſenti vita penitus circumſcribuntur homines, nec illis ultra quidquam vel ſperandum vel timendum ſupereſt. Creatorum ſemel hominum inſtitutæque ſocietatis Deus plane ſecurus eſt. Rationem nobis Deus indidit per quam bonum a malo ſecernere-

mus: verum in noſtra poteſtate omnino poſitus eſt Rationis uſus, qua quemadmodum utamur neutiquam Deus attendit, qui nos ita nobis ipſis permiſit, ut id poſſimus facere quidquid libitum ſit. Nulla nobis erit noſtro Conditori reddenda ratio; ſed bonorum malorumque quantumvis in hac vita ſit inæqualis & abnormis partitio, & quantacumque ex hominum malitia vel iniquitate prava facinora pariantur, attamen nihil per Deum eſt in altera vita vel ſarciendum, vel compenſandum.

§. IX. *Naturalium Legum ſanctionem admittens ſyſtema longe præſtat contrario ſyſtemati.*

An hoc ultimum ſyſtema cum noſtro poſſit conferri? Utrum eorum ſyſtematum Dei virtutes clarius exhibet? Utrum eſt divina ſapientia, benignitate, juſtitiaque dignius? Utrum ad compeſcenda vitia, probitatemque in gravibus & periculoſis cauſis firmandam aptius eſt? Utrum tutiorem efficit humanæ ſocietatis incolumitatem? Utrum in Legibus Naturalibus auctoritatem illam magis reveretur, quæ ſummum Legislatorem decet, & hominum conducit utilitati? Duplex proponitur ſocietatis genus: in altera quidem admittitur noſtrum ſyſtema, ſed in altera illud ſyſtema ſequuntur quod nobis impugnatur; quis homo ſanus ad eam ſocietatem non ſe conferat, in qua ſecundum præcepta noſtra vivitur?

Profecto ſi pulchritudinis & convenientiæ ratio habeatur, nulla poteſt inter utrumque ſyſtema iniri comparatio. Noſtrum ſyſtema perfectiſſimæ Rationis opus eſt; alterum peccaminoſum & in quo ſubſiſtunt multa damnanda. Ex quo ſolo ſatis intelligitur ex qua parte ſtet veritas, ſiquidem hic expendimus dijudicamuſque opera & conſilia Dei quam ſapientiſſime omnia facientis.

§. X. *Solvitur objectio.*

Neve quis dicat noſtram mentem tam brevibus finibus circumſcribi, ut ſuper diſputata quæſtione temerarium ſit hominum judicium, nec ita nobis Dei naturam perfectioneſque notas eſſe, ut ſatis certo Dei conſilia & propoſita judicare valeamus. Quæ ratiocinatio, quamquam ſit aliquatenus recta, & quibuſdam in cauſis vera, nihil tamen probat, ſi ad noſtram quæſtionem referatur, ac proinde hujuſce rariocinationis nulla vis eſt. Etenim liquet ex hac ratiocinatione generandum ſenſim eſſe moralem quemdam Pyrrhoniſmum, per quem humana vita & totus ſocietatis ordo funditus everteretur. Porro in

proposita quæstione nihil medium interest. & duorum systematum expositorum necessario admittendum est alterutrum. Qui primum rejicit alterum admittit, quæque ex eo consequuntur absurda omnia. Atque hinc liquet (quod operæ pretium est attendisse) quantum in se vim habeat *Convenientiæ Ratio*, quam nisi admittamus, assentiri cogimur manco systemati, hinc inde incommodis scatenti, & ex quo nihil consequitur cum Ratione consentiens.

§. XI. *Quis debeat esse nostrorum argumentorum in nostram agendi rationem influxus. Exigenda est nobis præsens vita tanquam altera credentibus.*

Eam naturam vimque sortitur Convenientiæ Ratio, qua convenientia nituntur argumenta Naturalium Legum sanctionem constituentia. Videamus porro quantum hujusmodi conjunctis argumentis hominum mens affici, eorumque agendi ratio adtemperari debeat. Eo enim referenda sunt quæcumque disputavimus omnia.

Ac primo quidem, quidquid ad constituendam Naturalium Legum sanctionem protulimus, etiamsi foret incertum, ita ut adhuc sub judice sit nostra quæstio, nihilominus Ratio postulat; ut ita nos geramus, tanquam si aperte vera sit dicta sanctio. Quidquid enim in altera vita futurum sit, tutissimæ profecto sunt quas proponimus partes, ex quibus videlicet minus damnum imminet, apparet autem lucrum longe maximum. Quæstionem expendamus in partem utramque. Si præsentem vitæ statum alius futuræ vitæ status subsequatur, non solum erat qui futurum statum illum non credit; sed quia vitam suam non secus instituit ac si mens interiret cum corpore, hujus ideo gravissimus error est, omninoque periculosos exitus involvit. Sin errat qui futurum alterius vitæ statum credit, ejus error in universum saluberrimus est, ex quo videlicet in posterum nihil mali gignatur, inpræsentiarum vero vel nulla vel paucissima subsequantur incommoda. Igitur quidquid illud sit, & quibuscumque argumentis Naturalium Legum sanctio impugnetur, nihilominus vir sapiens inter illas Leges servandas aut violandas non pendebit animi dubius, sed nequitiæ semper virtus præpollebit.

2. Futura vita quamquam dubia foret ac prorsus incerta; nostra tamen sententia semper intelligitur sapientissima ac prudentissima, atque id eo clarius liquet, quod nemo possit inficiari quin nostra sententia longe probabilior sit quam adversantium opinio. Quivis homo res peritus expendere atque dijudicare ad agendum sese accingit, modo impulsus primo ve-

verisimilitudinis gradu, modo simplici probabilitate. Quam in usu solito vitæ agendi rationem si prudentia postulat, quanto magis hæc eadem prudentia præcipit, ut similiter in iis nos geramus, quorum gravissimum momentum est, & ad nostram felicitatem necessario pertinent.

3. Sed longius progrediamur, ac denique rem habeamus qualis revera in se est. Statuimus igitur futurum alterius vitæ statum non equidem argui proprie dicta demonstratione; at simul statuimus hujusce futuri status tot verissimis conjecturis fundari verisimilitudinem, ejusdemque tantam convenientiam esse, ut ad certitudinem propemodum accedat nostra sententia. Quibus ita positis evidentissimum fit præsentem vitam sic hominibus exigendam esse tamquam futuram alteram vitam credentibus, nec eis per Rationem licere ut aliter se gerant.

§. XII. *Nostra sententia necessario deducitur ex ipsa hominum natura statuque.*

Equidem natura intellectu prædita dignius nihil est, quam ut in omnibus *evidentiam* quærat, nec ad agendum impellatur nisi veras & perspicuas agendi causas nacta sit. Sed quoniam res evidentiam non admittunt, in quibus tamen rebus necessario sequendæ sunt alterutræ partes, miserrima certe sors foret hominum, si antequam agerent, expectanda semper illis esset accuratissima demonstratio. Qui summum certitudinis gradum nequit assequi, in inferiore consistit, & in magna verisimilitudine sufficiens agendi causa est, nisi potior sit contraria ratio. Verisimilitudinis autem partes quamquam non sint evidenter certæ, verisimilitudo tamen *certa, & evidens Regula* est, cui adhærendum idcirco sit, quia istud requiritur per humanarum rerum conditionem.

Atque hæc nostra sententia necessario deducitur ex ipsa hominum natura statuque. Quoniam enim circumscripta est hominum mens, & tamen necesse habent agere, si nunquam aliis quam certissimis, non autem sæpe probabilibus causis ad agendum impellerentur, consequens esset horum alterutrum, ut homines vel minus probabiles nec verisimiles partes amplecterentur (quam sententiam nemini puto acceptam fore) vel quarumvis in agendo regularum expertes, unde funditus everteretur totum humanitatis systema.

§. XIII. *Convenientiæ vel probabilitatis sequendæ obligationem nobis Ratio injungit.*

In universum igitur omnino cum Ratione consentit, ut ubi deficit

ficit evidentia, ibi convenientia & probabilitas agendi Regula fiant: quæ Regula multo est adhuc rectior & magis necessaria in iis peculiaribus causis, in quibus, ut jam dictum est, nullum apparet in sequenda probabilitate periculum. Ubi nullum est damnum, si erres; multum autem lucrum, si non erres; qua potiori causa ad convenienter agendum potes impelli? Tum hoc præsertim verum est, si te gravi periculo commiseris malas ex errore partes amplexus, ex quibus, etiamsi forsan bonæ sint, nihil tamen percipias emolumenti. Quibus ita positis, nihil est quod in eligendo ulterius deliberetur. Præcipit Ratio ut tutiores partes ineantur, quarum ineundarum obligatione adstringimur, quæ obligatio eo validior est, quod pariatur ex causarum coagmentatione, quæ causæ nullis aliis potioribus vel æqualibus causis aut impugnantur aut debilitantur.

Uno verbo, si cum Ratione consentiat, ut quas dicimus partes amplectamur, quamquam penitus incertas, quanto magis amplectendæ sunt si sint aliquatenus probabiles; tum hoc necessarium fit, si multis gravibusque probabilibus causis urgeamur: ac tandem harumce partium obeundarum augetur adhuc necessitas, si quidquid contigerit, partes hæ manifesto tutissimæ, & utilissimæ sint. Quid igitur præterea desideres ad pariendam veram obligationem, juxta principia quæ nobis constituta sunt de interiori obligatione quam nobis Ratio injungit? (Vid. *Part. I. Cap. VI.* §. 9. *&* 13.)

§. XIV. *Quam dicimus partium amplectendarum obligationem nobis Deus ipse præcepit.*

Neque omnia diximus. Nam quam memoramus interiorem & primigeniam obligationem, hæc ipsius Dei voluntate firmatur, unde illi tanta vis inest, quanta major non potest inesse. Enimvero quam dicimus agendi & judicandi rationem quoniam profluit ex nostra natura qualem nobis illam ipse Conditor indidit, vel ex hoc uno verissimum argumentum colligitur eam Dei voluntatem esse, ut juxta ejusmodi principia nos geramus, quod quidem jubente Deo hominibus incumbit *Officium*. Etenim, id quod superius adnotatum est, (Vid. *Part. II. Cap. IV.* §. 5,) quidquid ex hac hominis natura & primigenio statu consequitur, illud aperte & nitide divinam voluntatem ostendit, & quemadmodum velit Deus homines facultatibus suis uti, & quo illos obligationum genere constrinxerit. Quod operæ pretium est attendisse. Namque si vere dici possit, & erroris secluso periculo, eam revera Dei voluntatem esse, ut homines mortalem hanc vitam degant tamquam futu-

futuram aliam vitam credentes, quibusque omnia sint a Deo vel speranda vel timenda, prout his in terris coluerint virtutem aut vitio indulserint; nonne hinc futuræ alterius vitæ plusquam probabile nascitur argumentum, & certa esse quæ in hac altera vita virtuti premia aut vitio pœnæ demandatæ sunt? Alioquin dicendum foret homines ab ipso Deo in errorem induci, quoniam hic error necessarius erat ad ejus consilia exequenda, & ex illo errore pendebat quod propositum Deo fuit hominum & humanæ societatis systema. Sed nonne pariter absurdum esset impiumque sermonem illum habere de natura perfectissima, cujus Potentia, Sapientia, & Benignitas nullis limitibus definiuntur? Etenim vel ex hoc ipso quod homini necessarium sit vitam futuram credere, & hæc fides cum Dei proposito cohæreat, certe cui vita futura creditur, non potest is in *Errore* versari. Hæc autem proculdubio *Veritas* est, quidquid jubente Deo, aut fit *Officium*, aut *cum Ratione consentiens instituenda vitæ principium*.

§. XV.

Igitur omnimodo causarum genere *Naturalium Legum* firmatur auctoritas: 1. Eis Ratio suffragatur; 2. illas diserte præcipit Deus; illarum cultus verissimas his in terris utilitates sortitur; ac deinde prout quis Naturales Leges vel coluerit, vel respuerit; ei merito sunt vel ingentia premia speranda, vel gravissimæ pœnæ in futura vita pertimescendæ. Atque sic Deus tot tamque validissimis nobis homines ad virtutem alligat, ut quicumque Rationem consulit, eique obsequitur, ipse se ineluctabili sentiat obligatione constrictum nunquam non virtutem colendi.

§. XVI. *Quod jam per solum Rationis lumen adeo est probabile, omnino sit evidentissimum quia divinitus reseratum.*

Nos quis forte dixerit Naturalium Legum sanctionibus diutius immoratos. Equidem qui de Naturali Jure scripsere, non ita fuse de hoc argumento plerique disputarunt; & ipse *Pufsendorfius* materiam hanc nonnisi leviter attigit. (1) Scriptor ille

(1) Videre est in opusculo, cui titulus: *Anonymi judicium* &c. quod opusculum, adjectum est ad calcem quintæ Editionis *Offic. Hom. & Civ.* quibus exprobrationibus hujus opusculi auctor *Leibnizius Puffendorfium* insectetur. *Barbeyracius*, qui suas adnotationes *Leibnitzii* opusculo addidit, *Puffendorfium* habet excusatum non sic insulsas rationes proferens. Nihilominus emunctæ naris Lector intelliget aliquid adhuc desiderari quo se omnino *Puffendorfius* tueatur, cujus quidem in hoc argumento claudicat sententia.

ille quamquam ex hujus nostræ scientiæ studio futuræ vitæ con- ionem diserte non rejiciat, attamen hac præsenti vita Naturale Jus videtur circumscribere, utpote quod jus ice respiciat, ut ad societatem idoneus fiat homo, (a) ir nihilominus innatam hominibus esse æternitatis cupi- m, unde crediderunt Ethnici immortalem animam esse, ræterea fides ex eo suam auctoritatem hausit, quod re- imis temporibus credita sit Ultrix Deitas: Quibus addit lorfius multam revera existimandi causam apparere viola- aturales Leges a Deo quandocumque ulciscendas esse, tamen opinionis veritas sibi videatur subobscura, nec liter posse certam evadere, nisi divino afflatu innotescat. (b) nostra quæstio etiamsi probabilis tantum esset, non ta- ex Naturali Jure secludenda omnis futuræ vitæ confide- ; ac præsertim si futura vita sit ita probabilis; ut ad udinem accedat; porro futura vita necessario requiritur aturalis Juris systemate, cujus est adeo præcipua pars; clusa futura vita Naturalium Legum auctoritas non pa- labefactaretur, ut jam demonstravimus; ac difficillimum , ne dicam impossibile, plurimorum summi momenti of- um veritatem asserere, quibus tamen officiis cogimur so- tis utilitatem & Juris ac Justitiæ propugnationem maxi- nostris commodis anteponere. Igitur necessarium erat non ter indagare quousque solius Rationis ope futura vita in- scat, & in aperto collocanda fuit argumentorum vis ex rali Lumine deductorum, ac tandem dicendum erat quan- his eisdem argumentis mens affici debeat in instituen- itæ ratione.

quidem divinæ voluntatis hac in causa dignoscendæ non potior ratio est, id quod ipsi fatebamur, quam diserta s Dei significatio. Quod hujusmodi peremptorium argu- ntum simplici Philosophorum jure ratiocinantibus non li- usurpare, sed quoniam & Christiani Philosophi sumus, l obstat, quominus id quod jam Ratio conjiciebat *Revela-* confirmetur. Ac sane nihil certius arguit recte nos & ocinatos & in nostris conjecturis non aberrasse, quam de ti momenti perspicua Dei significatione. Nam quoniam ipso o liquet velle Deum in altera vita virtutem præmiis, im- bitatem vero pœnis afficere, jam illud quod dicebamus in bium nequit revocari, nimirum futuram vitam cum Dei ientia, benignitate, & justitia omnino consentire. Quæ au- n ex hominis natura; ex præsenti rerum conditione, ex il-

la

a) Vid. *Puffend. Præfat. de Offic. Hom. & Civ.* §. 6. 7.
b) Vid. *de Jur. Nat. & Gent. Lib. II. Cap. III.* §. 11.

la sapientia & æquitate quibus hic orbis Deo administratur, ejusdemque Dei in homines propositis deducta sunt nobis argumenta, non illa quidem imaginandi vis, aut delusus nostri ipsorum amor, sed *Recta Ratio* peperit dictavitque. Rationi autem adjuncta *Revelatio* in omnimoda & evidentissima luce constituit quod jam solo naturali lumine tam probabile videbatur.

Ceterum quod hic advertimus non solum ad Naturalium Legum sanctionem, sed & ad omnes hujus operis partes attinet. Nec vero nobis non potest dulcissimum esse illa quæ posuimus principia deprehendi omnino eadem quibus Doctrina Christiana innititur, quibusque totum Religionis & Disciplinæ Moralis ædificium superstruitur. Quæ cum ita se habeant, hinc principiorum nostrorum veritas confirmatur; certiores enim firmius deprehensum nobis esse verum Naturæ systema: illinc sic afficimur, ut summopere *Revelationem* suspiciamus, qua penitus Naturale Jus confirmatur, & Moralis Philosophia in Doctrinam vertitur religiosam, omnium captui accommodatam, factis comprobatam, Dei tum auctoritate, tum promissis manifesto suffultam, & ea ratione declaratam quæ aptior est hominum animos commovere, *Rationi* autem & *Revelationi* ex mutuo suo felicique consensu accedit idem decus.

F I N I S.

BURLAMAQUI

JURIS NATURALIS ELEMENTA

1789

NOI RIFORMATORI

DELLO STUDIO DI PADOVA.

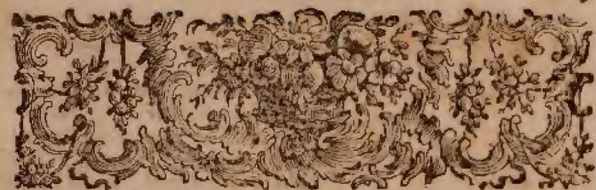
Concediamo Licenza a *Gio: Antonio Pezzana*, di poter ristampare il Libro intitolato: *Juris Naturalis Elementa, Auctore J. J. Burlamaqui &c. ristampa*, osservando gli ordini soliti in materia di Stampe, e presentando le Copie alle Pubbliche Librarie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 22. Novembre 1788.

(*Girolamo Ascanio Giustinian Kav. Rif.*
(*Zaccaria Vallaresso Rif.*

Registrato in Libro a Carte 274. al Num. 2579.

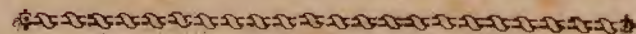
Marcantonio Sanfermo Segr.

JURIS NATURALIS ELEMENTA.

PARS PRIMA.

DE ELEMENTIS JURIS IN UNIVERSUM.

CAPUT PRIMUM.

De natura hominis quantum ad *Jus* spectati; de intellectu, & ad intellectum pertinentibus.

§. I. Quid in hoc opere sibi velit scriptor: Quid sit Jus Naturale.

IS est, qui debet esse, cunctis hominibus propositus finis, ut veram quantam possunt stabilemque felicitatem assequantur. In hoc autem opere fuit ea nostra mens precepta illa diligenter investigandi, quæ sola ratio tradit hominibus, quibusque si ausculent, tuto rectoque tramite possint ad optatam felicitatis metam pervenire. *Quorum preceptorum systema sive congeries*, Jus Naturale dicitur, *si spectentur ac totidem Leges hominibus a Deo Praescripta*. Quidquid porro summum est in Jurisprudentia, necnon in disciplina sive morali sive politica præcipuum; quidquid pluris hominum interest, & ex quo pendet omnis humana societas, totum hoc in Juris Naturalis notitia continetur. Nulla igitur alia est dignor scientia homine, qui tum perficiendæ suæ menti studet, tum comparandæ felicitati. Ea vero satis habere perspecta, queis in vitæ decursu debeat insistere, sum-

